

[Erdélyi Magyar Adatbank]

BACKAMADARAS 600 ÉVE

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

BACKAMADARAS

600 ÉVE

1392 — 1992

AZ ÉVFORDULÓ-ÜNNEPSÉGET SZERVEZŐ BIZOTTSÁG:

VEZETŐSÉG:

Gáspár András, Kiss Ferenc, Makkai Endre,
Náznán Jenő, Szigeti György.

BIZOTTSÁGI TAGOK:

Albert-Búzási József, Bari Sándor, Bari István,
Baráth Károly, Csiki József, Gombos Albert, Kiss Árpád,
Makkai Zsigmond, Makkai Lajos, Máthé Endre, Náznán Márton,
Ósz János, Szász Sándor, Szócs Antal, Szövérfi Árpád,
Turbák Zoltán, Vitus Zsigmond.

A kötetet szerkesztette: Pál-Antal Sándor

Szerzők: Gáspár András, Kali Zsolt, Kiss Ferenc,
Makkai Endre, Pál-Antal Sándor,
Náznán Ildikó, Náznán Jenő, Szigeti György.

Térképek: Kali Zsolt

Nyomda: INFOPRESS Rt, Székelyudvarhely

KIADJA A BACKAMADARASI EMLÉKBIZOTTSÁG

© MINDEN JOG A SZERZŐKÉ.

— 1992 —

Előszó

Backamadaras életében az 1992-es év mérföldkő. A mérföldköveknél megáll az ember, letörli verejtékét, szeme fölél emeli tenyerét, hogy visszanezve jobban lásson. Számbavegye az utat: honnan indult, hogyan érkezett idáig. Aztán előre tekint: hogyan tovább?

Falunk történetének megírásában az a cél vezetett, hogy megismerjük múltunkat, történelmünket, hibáinkat, erőneinket, sikereinket, kudarcainkat, s mindezekből tanulságot s erőt merítsünk a további úthoz.

Falutörténet leírásunk nem teljes, mindahogyan egyetlen monográfia sem az. De igyekeztünk átfogó képet adni a 600 évről, s felölelni a rendelkezésünkre álló levéltári anyagból és könyvészetből a leglényegesebb tudnivalókat. Nagy gondot fordítottunk az események és adatok hitelességére. E téren legnagyobb erdélyi írónknak Sütő Andrásnak sorai vezettek. Édesanyja azt mondja a hazalátogató fiának: „Írhatnál rólunk is valami könyvet”. Az író azt kérdezi tréfásan: „Milyen legyen az, vidám-e vagy szomorúságos?” Az anya csak ennyit mond: „Igaz legyen!” Történelmet, falutörténetet csak igazat szabad írni.

A szerzők részéről áldozatos munka volt e könyv megírása, de a sok időt igénybevevő leírás, Istennek hála, elkészülhetett. Amíg a régmúlt idők eseményeit leírtuk, s azok szereplőivel megismerkedtünk, láttuk őket s némelyeket „megszereztünk”. Az egykori falusi székely embert, aki békésen dolgozik, aztán felnyög, mert kisémmizik, megalázzák, földönfutóvá teszik, a béres és szellérsorból felemelkedett falusi kispasztár ismét szellérsorba süllyeszti. Együttérzünk velük, szánjuk és szeretjük őket.

Megszeretjük a lelkes, egyházukat fenntartó s azért minden áldozatot meghozó egyháztagokat. A munkájukat becsülettel végző presbitereket; derék, egyház ügye mellett kiálló, s lelkeseket munkájukban segítő hűséges gondnokokat; a munkájukat lelkiismeretesen végző népnevelőket, tanítókat; az „örhelyükön álló és vigyázó” lelkipásztorokat, „akik szájukhoz emelik a kürtöt” és sok gonddal küszködve építenek templomot, iskolát; azokra gondos szemmel vigyáznak, s a nehéz, ínséges, háborús időkben ott vannak a nyáj között, vigasztalnak, s a társadalmi átalakulások általi megalázottságukban is megmaradnak istenszolgáknak. Megszeretjük a falu előljáróságainak azt a hányadát, akik az embertelenségben is emberek maradtak. Szánjuk azokat, akik hatalmukkal visszaéltek. Megsze-

retjük a közélet oltára körül jól forgolódó, falu hasznát szolgáló, annak kulturális gazdasági életét előbbre vivő áldott életeteket, akik a falut szolgálták szívvel és tettel, akik felelősen éltek. Kegyelettel és hálával emlékezve rájuk, e kis dolgozattal is egy szál mezei virágot teszünk neves, vagy névtelen sírjukra, s áldást mondunk poraikra.

Falunk szülöttének, a tudós professzor Kiss Gergelynek szeretettünk volna ez alkalommal szobrot emelni, de sehol egy arcképet róla nem találtunk. Így csak szerényebb emléket állítottunk róla az iskola elé.

Köszönetünket fejezzük ki azoknak, akik erkölcsileg és anyagilag mellénk álltak az évforduló-ünnepünkön.

Hálával gondolunk a magyarországi Illés Alapítványra, Kunmadaras nagyközség Önkormányzatára, Kunsziget Önkormányzatára, Marosszentgyörgy RMDSZ szervezetére, akik anyagilag segítettek céljaink megvalósításában. Köszönetet mondunk a backamadarasi lakosságnak, akik pénz és egyéb adományokkal álltak mellénk.

A legnagyobb elismeréssel vagyunk Pál-Antal Sándor főlevéltárosnak és kutatónak, aki messzemenően a monográfia elkészülésének munkájában igazított és segített nagy hozzáállással és szakértelemmel.

Nagy emberünk nagy mondásával adjuk a kedves olvasó kezébe ezt a könyvet, szülőfalunk történetét: „A múltat tiszteld a jelenben, és tartsd meg a jövőnek”.

E szerény munkánkért a dicsőség Istené legyen!

Backamadaras, 1992. július 1.

A SZERZŐK

Backamadaras a Nyárádméntén

Mielőtt a kedves olvasót elkalauzolnánk falunkba, szükségesnek tartjuk egy rövid sétára hívni tágabb páriánkba, a Nyárádméntére. Tesszük ezt abból a megfontolásból, hogy ezáltal bepillantást nyerjünk az egész tájegységre; megismerkedjünk az itt élő emberek foglalatosságával és életvitelével.

Ezt a vidéket Vármezőtől — Nyárádtól székelyes tömörséggel egyszerűen „Nyárádméntének” nevezik.

Közigazgatási szempontból régebb (1876-ig) Marosszék, ezt követően (1925-ig és 1940-1944 között) Maros-Torda vármegye, illetve (1925-1940 és 1945-1950 között) Maros megye, majd Magyar Autonóm Tartomány (1968-ig), ma pedig Maros megye egyik fontos tájegysége. A vidék névadó folyója a Nyárád, amely két ágból ered. A Nagynyárád Vármező fölött a Mezőhavas nyugati oldalából indul és Nyárádszeredánál veszi fel kisebb testvérét a Kisnyárádot. Ez utóbbinak forrásvidéke Nyárádmagyarós fölött a Bekecs nyugati oldalán található. Miután végigkanyarog a 2-3 km széles völgyön, a jobb- és bal oldalon elhelyezkedő völgyek patakjait is összegyűjtve, Nyárádtónál ömlik a Marosba. A folyó vízhozama a tavaszi hóolvadáستól és a nyári felhőszakadásoktól eltekintve nem nagy, de elegendő ahhoz, hogy az itt élő emberek számára biztonságos vízellátást adjon. Az idők folyamán jelentős energiaforrásként is szolgált, hiszen nem volt a folyó mentén olyan település ahol legalább egy-két vízimalom ne működött volna. A Nyárád vízhozama sokéves átlagban $3,9 \text{ m}^3/\text{sec.}$, a minimális vízhozamok napi átlaga $0,276 \text{ m}^3/\text{sec.}$ Ezeket az értékeket a fintaházi hidrológiai megfigyelő állomáson mérték.¹ A maximális hozam, amelyet ugyanitt regisztráltak 340 l/sec.

A szerényen folydogáló Nyárád az idők folyamán sok hasznot hajtott a vidék lakóinak, de sok keserűséget is okozott. Az amúgy csak pár méter széles vízfelület hirtelen hóolvadáskor, vagy nagy esőzések idején az egész völgyet kitöltő 1-2 km szélességű romboló árrá dagadt. Ilyen esetben tönkretette az árterületén levő terményeket, gazdasági épületeket, valamint a vízparton levő lakások tucatjait is magával sodorva. Amíg a folyón duzzasztó gátak voltak, amelyek a vízimalmok számára biztosították a szükséges víz tárolását, szinte nem volt olyan esztendő amikor kisebb-nagyobb mértékben ne áradt volna ki, ahogy a nóta is mondja

„Kiöntött a Nyárárdvíze homokos partjára”. Nagy árvizeket jegyeztek fel 1912, 1913, 1970, 1975-ben. A szájhagyomány szerint 1912-ben olyan árvíz volt, hogy elvitte a vasútépítő kubikusok barakjait.²

A Nyárárdmente az ország egyik legsűrűbben lakott része, a falvak mintha egymásba kapaszkodnának, füzérszerűen helyezkednek el a völgy két oldalán és csendesen lapulnak meg a jobb- és baloldali patakok völgyében. A Nyárárd vízgyűjtő területe 625 km², a vízfolyás hossza 79 km. Ebben a viszonylag rövid völgyben 66 település helyezkedik el, ami azt jelenti, hogy 1,2 km folyóhosszra, illetve 9,6 km²-re jut egy település.

A vidék fő jövedelemforrása és az emberi lét biztosítója a mezőgazdaság volt és jelenben is az. A Nyárárdvölgy három részre tagolható. Ezek a vidékek némi eltérést mutatnak egymástól, úgy a mezőgazdálkodást, mint az idők folyamán kialakult kézműipart illetően is:

a.) Felső-Nyárárdmente: amely a forrásvidékek és Nyárádszereda közti zónát jelenti. Itt kevesebb a szántó terület, ami van az is elég lejtős, nehezebben művelhető, viszont nagyobb a rétek és a legelők részaránya. Ebből az adottságból kiindulva mindig nagyobb hangsúlyt helyeztek ezen a vidéken az állattartásra (szarvasmarha, juh) messzemenően kihasználva a nyári legeltetés nyújtotta lehetőségeket. Egyes falvaknak, mint Csíkfalva, Mája, Remete, Magyarós nagykiertjedésű (50-100 ha)³ közbirtokossági legelői voltak a Bekecs keleti oldalán 15-20 km-re a tulajdonosoktól. Ezek a legelők 1948-ban az állam tulajdonába mentek át, és jelenleg is állami birtokként működnek a volt tulajdonosok kárára. A Nyárárd forrásvidékén: Vármezőn, Remetén, Köszvényesen, Selyében, Magyaróson általában több lófogát volt, mint más vidéken, ugyanis a jövedelem fontos része az „erdőlétsből” származott. A földműveléshez, de főleg a fausztatáshoz igen jó segítségek bizonyul a lófogát még napjainkban is.

b.) A Középső-Nyárárdmentén már nagyobb a szántóterületek részaránya. A gyepgazdálkodás főleg a pangó vizek által károsított területekre (rétekre) korlátozódott, de azért majdnem minden falunak megvolt a maga minimális legelőterülete. A dombok déli lejtőit már szőlősök és gyümölcsös kertek foglalják el. Ezen a vidéken sikeresen termesztik a kalászos gabonaféléket és az ipari növényeket. A Középső-Nyárárdmentén az állattenyésztés minden ága, de főleg a szarvasmarha tartás igen nagy múltra tekint vissza és mindig az élvonalban volt. Ezt csak egy példával érzékeltetjük; éspedig azzal, hogy simmenthali (pirostarka) tehén a századfordulón ezen a vidéken terjedt el nagyobb mértékben Medgyes környéke után.

A hajdani „gazda-napi” állatkiállítások emléke még igen elevenen él az idősebb nemzedékben. A vidék központja Nyárádszereda, amely vásártartási jogánál fogva a nyárárdmenti árucseré központja volt évszázadok óta. A szeredai piacon a nyárárdmenti gazdák árultak gabonát és tenyészállatot, majorságot és hízott sertést, zöldséget és tejterméket, de itt szerezték be a gazdálkodáshoz és háztartáshoz

szükséges kézműipari termékeket is. A szeredai napi hetivásárokon kívül országos vásárokat is tartottak itt: 1790-ben három sokadalma volt: Polixenia napján (február 17.), Vasas Szent Péter (augusztus 1.), Judit napi vásár (december 10.).

A vásárok a későbbiek során, a mutakozó igény alapján, újabbakal is kiegészültek, úgyhogy századunkban már február 21-24, május 1-2, június 3-5, augusztus 1., december 7-10-én tartotta népes nagyvásárait, amely a környék népi iparának, az egyes falvak szakosított foglalkozásainak valóságos mintavásárai voltak.⁴

A Nyárádmentiek gabonáról szuszékokat, orsót, gozsajat, kosarakat és seprűköt árultak, míg a hodosi-jobbágytelki árusok szalmakalapot és más szalmából font használati eszközöket.

A nyomátiak kölclet, költőféket, a szentgericciek és harasztkerékiek gyékényt (szekerre való kober, falvédő, szőnyeg, lábtörő, szatyor), a szeredai kádármesterek hordót, dézsát, vedret, sajtárt, ülőt, de nem hiányoztak az olyan eszközök sem, mint a vetőszeg, osztóváta, szekérkerék, sulyok stb.

c.) Az Alsó-Nyárádmente Ákosfalvától a Nyárád torkolatáig tart. A gabonafélék és ipari növények termesztése mellett ezen a vidéken igen nagy hagyománya van a zöldségtermesztésnek. A kitűnő természeti adottságok és a szorgalmas munkásköz mellett a marosvásárhelyi, segesvári, sőt medgyesi piaci igények serkentőleg hatottak a zöldségtermesztés fejlesztésére. A népi humor ízf elnevezés: „Murokország”, ahogy e vidéket nevezik, az elmondottak ismeretében nem szorul más magyarázatra.

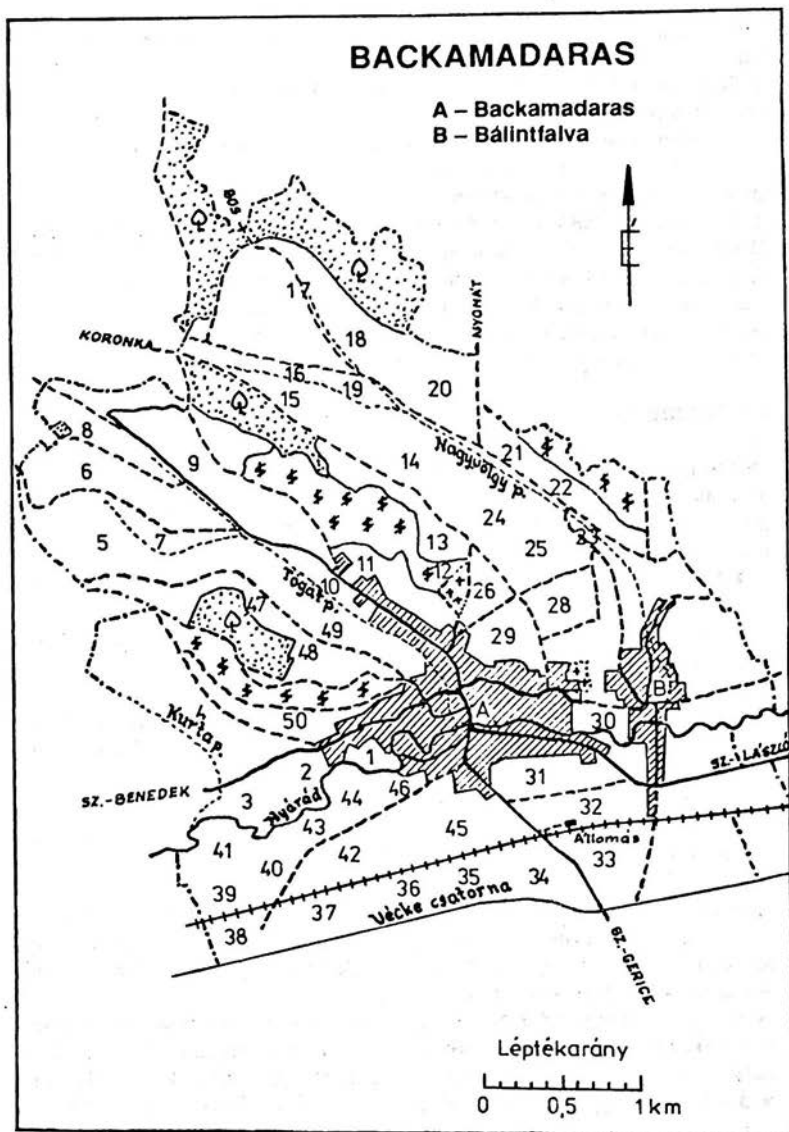
Ebből a tájegységből ragadtuk ki Backamadarast, amelynek földrajzi, történelmi és néprajzi leírása keresztmetszetét adja az egész tájnak.

Backamadaras földrajzi és természetrajzi viszonyai

Backamadaras, vagy — ahogy a régebbi dokumentumok megjelölik — Baccka-Madaras a Középső-Nyárádmentén helyezkedik el a Nyárád jobb- és bal partján, Marosvásárhelytől 16 km-re keletre, Nyárádszeredától 11 km-re nyugat fele. Közlekedési viszonyai jók, mivel a 147. számú megyei út szeli át, az E60 nemzetközi országúttól 5 km-re van. A századelőn épített nyárádmenti keskenynyomtávú vasúton saját „állomással” is rendelkezik. Községközpont, amely mint közigazgatási egység magába foglalja Szentgericét és Bálintfalvát.

A pontos földrajzi behatárolás végett megemlítjük, hogy Backamadaras az északi szélesség 46°29' és keleti hosszúság 24°42' metszéspontjában található. A Küküllők dombvidékének északi határán a Maros völgyétől délre a Nyárádvölgyére néző dombok déli lankáit mondhatja magáénak. Szomszédai: keletről Bálintfalva, délről Szentgerice, nyugatról Szentbenedek, északról Koronka és Székelybós.

A falu szerkezetét tekintve megállapíthatjuk, hogy egységes és eléggé tömör

település, utcái szabályosak és sugarasan helyezkednek el a „központhoz” viszonyítva.

A település összterülete az épületekhez tartozó kertekkel együtt 56 ha, amelyből a beépített telkek mintegy 30 ha-t tesznek ki. A házak tömötten sorakoznak egymás mellett az utca frontjában. A gazdasági épületek a telkek hátsó részében vannak és általában istálló, szénacsűr, sertésól és tyúkházból áll.

Falunk nevét a Backa nevű 480 m feletti magaslatról kapta, amely a településtől észak-nyugatra található. Ezt a dombot valamikor erdő borította, amely népes madárvilágnak adott menedéket. A „Backa” hegy madaras erdői sugallták a Madaras-backa vagy később Backamadaras helységnév kialakulását.

Ez az írásos bizonyítékokat megelőző időkből történhetett, hiszen ezelőtt 600 esztendővel már Backamadaras néven említik az ugyancsak Maroszcéken található Mezőmadarastól való megkülönböztetésként.

Domborzati viszonyok

A helység határa ma közel 1000 ha-t tesz ki és három formára tagolódik:

a.) A mezőgazdasági terület mintegy 30-35 %-a a Nyárad síkságán helyi szőlással élve a „térben” van. Ezen terület a folyó szintjéhez számított magassága 3-4 m.

b.) A folyó második teraszán mintegy 20-22 m szintkülönbséggel találjuk a mezőgazdasági terület kb. 15 %-át.

c.) Az összterület több mint fele a falutól északra levő dombokon és a közéjük ékelődő szűk völgyekben terül el.

Backamadaras tengerszint feletti magassága 330-350 m között van. A legmagasabb pont a falu északi határán található „Bósi-tető”-n van. E pont tengerszint feletti magassága 488 m. A Vácmány felé néző és a falu nyugati határán levő „Égett-farka” nevű magaslat 487 m. A tengerszinhez viszonyított legalacsonyabb pont a „Boroszló” nevű dűlő legnyugatibb része, ahol a Nyárad elhagyja a falu határát.

Ezen adatokból kitűnik, hogy a Nyárádra merőleges völgyeket 150-160 m magas dombok övezik. Ezek déli és délnyugati lejtői rendkívül alkalmasak a szőlőtermesztésre. Fontosabb szőlőhegyek a Backa, Dondor, Bongor és Külső. Itt jegyezzük meg, hogy a filoxera pusztítását megelőzően Madarason nagy mennyiségű és jó minőségű bort termeltek. A szájhagyomány szerint ennek az ízét még a császári udvarban ismerték.

A falu határára vonatkozó 1762-es feljegyzésben a „Határ természete” címszó alatt a következő feljegyzés olvasható: „... a bőkezű természet különös ajándékival bővölködik, mert /.../ terem kenyeret, bort, fát, fűvet, gyümölcsöt, külön-különféle vadállatokat s egyéb élelre szóló jókat /.../ s így lakóit nagy haszonnal gazdagítja.”⁵

A falu határán előforduló talajtípusok

Nem célunk ezen munka keretében a talajképződés folyamatának leírása, sem az egyes talajtípusok tudományos ismertetése. Mégis úgy értékeljük, hogy a gazdasági-társadalmi összefüggések tárgyalása és azok megértése nem lehetséges a természeti körülmények ismerete nélkül.

A Nyárád árterületének kivételével a többi talajtípus az erdőségek kiirtása nyomán alakult ki. Az erdei növényzet eltűnését követően egy másodlagos gyepesedési folyamat következett. A fontosabb tényezők, amelyek kialakították a jelenlegi „talaj térképet” a következők voltak:

- agrotechnikai munkálatok (szántás, magágykészítés, vetés betakarítás, szállítás, trágyázás)
- hidrológiai hatások
- a talajképződés és talajrongálás párhuzamos jelensége és hatásai.

A legfontosabb talajtípusokat az alábbi táblázat tartalmazza:⁶

Sorszám	Talajtípus megnevezése	Összterület ha-ban	%
1.	Barna erdei talajok (lejtős területek)	47	4
2.	Pseudogleizált barna erdei talajok (fennsík)	110	9
3.	Északos fekvésű podzolos barna talajok	308	24
4.	Erodált lejtők alján lerakódott mély üledékes talaj	65	5
5.	Öntés talaj	132	10
6.	Időleges mocsaras öntés talaj	185	15
7.	Agyagos fekete réti talaj	124	10
8.	Erősen lemosott lejtős területek	42	3
9.	Déli fekvésű nagyon erodált területek	244	20
Összesen:		1257	100

Az összterület tartalmazza a bálintfalvi határt is.

a.) Nyárád árterületén: főleg a hordalékból kialakult öntés-talajtípusok uralkodnak. Ezek a „térbeli” földek a folyó közelében homokos, jobb vízáteresztő tulajdonságokkal rendelkeznek. A folyótól távolabb eső területek már kövösebbek, agyagosabbak és kevésbé vízáteresztőek. Az egész völgy alattalaját egy vízátmeresztő pala réteg alkotja, amelybe a folyó beásta a medrét. A finom szemcsésztű talajszerkezet, a korlátolt vízáteresztő képesség, időszakos pangó vizek léte hozzájárult, hogy ezeken a részeken hidromorf talajtípusok jöjjenek létre. A fenti okok miatt a „térbeni” földeken minden időben nagy jelentőséggel bírtak a telekesítési munkálatok (területrendezés, vízlecsapolás). A vízlecsapolás különböző formáit régóta alkalmazzák ebben a térségben. Az egész Nyárádmente álvíz, illetve belvíz

gondjait megoldandó, a Nyaráddal párhuzamosan a század elején megépítették a „Vécke-árka” helyett a Vécke nevű csatornát. Ezt 1960-61-ben kézzel szelészítették, illetve takarították. 1989-1992 között megfelelő gépekkel újra ástak, ezáltal lényegesen megnövelték a meder átteresztő képességét. Míg az első modernizálás a 60-as években „önkéntes” (valójában kényszer) munkával történt, addig az utóbbit az állam finanszírozta. A Vécke-árkához minden falu, így Backamadaras határában is saját vízlevezető sáncrendszer kapcsolódik. A sok apróbb vízlevezető árok mellett egy 5-6 m szélességű sáncot is ástak a falu határában, amelyet ma is Új-sáncnak neveznek.

b.) A Nyárad síkjától északra találjuk a folyó másik teraszát. Ez 30-40 méterrel magasabb szinten van, mint az első és Szentlászló felől a bálintfalvi határon át a madarasi temetőig tart. Ez a fennsík majdnem vízszintes és a Sípos- meg a Kápolnatere nevű dűlőket foglalja magába. Kiterjedése mintegy 40 ha. Altalajában található egy réteg kavics, alatta meg vízszigetelő palaréteg. A kavicsréteg víztárolóként működik és fölötte decarbonatált (mészkilugozás) anyagból alakult ki a termőtalaj. A terasz szélein a víztároló kavicsrétegből kitűnő minőségű forrásvizek bugyognak a felszínre. Ez táplálja a falu központjában, illetve a „felső iskola” (jelenleg egészségügyi körzeti székhely) közelében eső „csorgót”, segítve a lakosságot az időszakos vízhiány pótlásában.

c.) A falu határának északi része dombos és ebben a részben neogén üledékek, pala, agyag és homok lerakatokon alakult ki a termőtalaj. A déli fekvésű lejtőkön nagyfokú talajpusztulás tapasztalható, földcsuszamlások, lemosások és más eroziós jelenségek formájában. A település területén két nagyobb és egy jelentéktlenebb észak-dél irányú patak völgyet találunk:

A *Nagyvölgy pataka* igen mély és keskeny völgyet alkot. Ebben a határrészben elég nehéz és költséges a mezőgazdasági területek megművelése. Valószínű ezen tényezők határozták meg, hogy itt alakultak ki a község fontosabb juhlegelői. Itt két önálló „juhársaság” működött hosszú évtizeden át. Madaras viszonylatban csak ezen a határrészen, a Nagyüvér és a Nagyvölgy dűlőkben, alkalmazták a váltógazdálkodás bevezetése után is (egész a kollektivizálásig — 1962) az úgynevezett hármashatár rendszert, azaz a szántó terület 1/3 részét minden évben ugarként pihentették és juhkosarazták.

A *Tógát patak* völgye, valamivel nyíltabb és lankásabb lejtős az előzőknél. Ennek a völgynek a délnyugatra néző meredekebb oldalán terültek el a Külső, Dondor, Bongor elnevezésű szőlőhegyek.

A *Kurta pataka*, mint a neve is mutatja, lényegesen rövidebb az előző kettőnél. Egy délre néző amfiteátrum-szerű völgyecske. Jól művelhető, felső peremét gyümölcsös- és szőlőskertekként használták már a múlt században is.

Éghajlat

Az éghajlat szempontjából az északi félteke mérsékelt zónájába tartozunk. A tél általában hideg, a nyár mérsékeltlen meleg és a csapadék az év minden szakaszában biztosított.⁷

A fontosabb éghajlati tényezők:

Megnevezés	U/M	Évi össz.	HAVONTA											
			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Átlaghőmérséklet	°C	8.6	4.3	2.2	3.3	9.8	14.5	17.9	19.4	18.9	14.4	8.9	4.2	-0.9
Maximum	°C	39	14	17	26	32	34	35	39	38	38	32	27	18
Minimum	°C	-33	-33	-28	-27	-7	-2	0.3	5	5	-2	-8	-18	-26
Csapadék átlag	l/m ²	622.8	31.1	29.9	29.9	52.2	76.7	93.0	78.5	73.0	41.7	44.0	39.1	33.2
Ésős napok		84.5	6.2	5.4	5.4	7.4	9.8	10.7	8.3	7.3	5.8	6.0	6.2	6.0

A fenti adatok elemzéséből kitűnik, hogy a fontosabb mezőgazdasági növények számára biztosítottak a terjesztési feltételek. Elég gyakoriak a kora őszi fagyok és a tavaszi megkésztet hidegek, amelyek komoly károkat okoznak a gazdáknak.

Általában a fagymentes időszakot szent György napjától (április 24) szent Mihály napjáig (szeptember 29.) számítjuk a népi megfigyelés azonban feljegyzett és apáról fiúra hagyományozta azt a tapasztalatot, hogy bizonyos növényféléseket óvni kell a fagytól a kritikus időszakokban. A tavasz folyamán két ilyen periódust tartunk számon. Az első az úgynevezett „fagyosszentek”, vagyis Szer-vác, Pongrác, Bonifác (május 12-14 között), a második pedig az Orbán-napi lehűlés (május 25).

Az őszi fagy általában októberben köszönt be, ahogy mifelénk mondani szokás „leesik a hóharmat”. Az első dér általában a vegetáció végét jelenti a szántóföldi növénytermesztésben, de főleg a konyhakertekben, zöldségcsekkben. Az őszi folyamán az első fagyveszélyes nap a „kisasszony napja” (szeptember 8.). Ha netán ezen a dátumon bejön az első dér, utána általában 15-20 napos derült és meleg nyáruató következik, de ez már csak a szőlő és gyümölcs érésén segít.

A dér leestének pozitívumaként tartják mifelénk, hogy leforrázza a még zöld kukorica leveleket siettetve ezáltal az utóérést. Természetesen ez a „pozitív” hatás csak októbertől érvényes, amikor már a biológiai érés bekövetkezett, különben nagyon káros. Humoros népi mondás is kapcsolódik a dérhoz, miszerint „a sütőtök akkor lesz parázs és édes, ha disznó mellett termesztük és a budi tetején üti meg a hóharmat.”

A csapadék nagyobbik hányada a nyári időszakra esik. Elég gyakoriak a nyári felhőszakadások, általában erős, viharos szél kíséretében. 1897., 1901., 1912., 1924., 1925., 1938., 1970., 1975. voltak azok az esztendő, amikor a 24 óra alatt lehullt csapadék mennyisége meghaladta az 50 l/m²-t.⁸ Általában ezek az ilyen

ún. „árvizés esztendő” is voltak. Az agropedológiai tényezők elemzéséből kitűnik, hogy ezen a vidéken jó eredménnyel termeszthetők a következő kultúrnövények: búza, árpa, zab, kukorica, burgonya, cukorrépa, len, lóhere, lucerna, gyümölcs és szőlő.

A spontán flórát alkotó faféleségek a lombhullató erdők csoportjába sorolhatók. Erdünk uralkodó faféleségei: a gyertyán (*Corpinus betulus*), tölgy és cserfa (*Quercus petraea*, *Quercus rabur*). Ezek mellett gyakran előfordul a fűz (*Salix*) különböző változata, a hárs (*Tittia*) moggyoró (*Corillus av.*) és mások.

Backamadaras határa

A gazdálkodó ember és környezete között mindig szoros kapcsolat létezik. Ez a kölcsönös összefüggés, együvértartozás az idők folyamán formáló hatással volt az ember a környezetre és viszont. A szoros kapcsolatot tükrözi az is, hogy a különböző határrészeket (dülöket) az ember nevekkal ruházta föl, mintegy megismerve az illető dülöben levő földdarabot.

Ma Backamadaras határában a következő dülöket nevezik meg:

1. Felső malomkert	15. Írtás	33. Faggyas
2. Szüget (Sziget)	16. Kincses	34. Tekerés-tó
Két Nyárád köze	17. Bós-torka	35. Kovács-rét
3. Almás-berek	18. Borzás	36. Megye-rét
4. Kurta (Domesztika)	19. Csűrös-kert	37. Újsánc
5. Kásüvér	20. Nagy-völgy	38. Kanta
6. Török-tag (Vácmány eleje, Sónyaló)	21. Csíki-tag	39. Henter
7. Szilkerék	22. Serege-máj (mál)	40. Názán-rét
8. Keskenyerdő alja (Tanártag)	23. Zajzon-tag	41. Boroszló
9. Boda	24. Aszúpatak	42. Berek
(Sinai, Oroszok tagja)	25. Tompor	43. Mérnök-tag
10. Tó-gát	26. Átal	44. Borjú-kert
11. Felhágó	27. Sípos	45. Kőkényszeg
12. Fecske	28. Négyút köze	46. Tanorok
13. Szőlő-fő	29. Kápolna tere	47. Nagyerdő alja
14. Nagyüvér	30. Vízelve	48. Erdős kert
	31. Kismező	49. Észak alja
	32. Tövises (Károly)	50. Backa alja

A falu határában levő erdők megnevezései:

Nagy-erdő	Keskeny-erdő	Harizs-erdő
Kásüvén-erdő	Vácmány-tető	Szálas

Egyes megnevezések többszáz éves múltra tekintenek vissza, előfordulnak 3-400 éves dokumentumokban is. A református egyház birtokairól készített kimutatásokban Baczka-Madaras határától a következő dűlőnevek örökítődtek meg:

— Dardon-hegy, Üver-erdő (1643), Kentses-völgy, Közbérc (1649), Középső-átal (1632)⁹, Nagy-völgy, Sácsszeg, Deák tövisse, Képhágója (1632).

A gróf Lázár családnak 1843-ban a felső határrészen a következő dűlőkben volt földjük: Kápolna-tér, Átal, Orotván, Serege-máj, Nagy-völgy, Bős-torka, Szederjes, Bérc alatt, Sás liget; az alsó határon pedig: Domb alatt, Kús-hídnál, Sónyalóba, Vízelve, Szílkerék, Észak alatt, Alsó-berekben, Backa alatt, Kenderes kertben, Patak mellett. Ugyanakkor találkozunk a Külső és Dondor nevű szőlőhegyekkel, valamint a fontosabb erdők neveivel úm.: Haris vágás, Falu erdeje (irtvány), Tilalmas erdő, Falu szabad erdeje.

A felsorolt megnevezések közül legtöbb kisebb-nagyobb módosulással napjainkig fennmaradt, viszont olyanok is vannak, amelyek már kihulltak a köztudatból (pl. Képhágója, Közbérc, Deák tövisse, Sás-szeg).

A gróf Lázár családnak 1843-ban a felső határrészen, a következő dűlőkben volt földjük: Kápolna tér, Átal, Orotván, Serege-máj, Nagy völgy, Bős torka, Szederjes, Bérc alatt, Sás liget.

Az alsó határon pedig: Domb alatt, Kús hídpál, Sónyalóban, Vízelve, Szílkeréken, Észak alatt, Alsó-berekben, Baczka alatt, Kenderes kertben, Patak mellett.¹⁰

Ugyanakkor találkozunk a Külső és Dondor nevű szőlőhegyekkel, valamint a fontosabb erdők neveivel úm. Haris-vágás, Falu erdeje (irtvány), Tilalmas erdő, Falu szabad erdeje.

Az 1860-as és 1911. évi kataszteri földkönyvben hivatalosan is rögzítődtek a nagyobb (fontosabb) dűlőnevek: Kápolna-tere, Serege-máj, Kincses, Csillaghegy, Újszőlő, Bongor, Dondor, Fecske, Kismező, Külső, Szőlők-feje, Vácmány-eleje, Keskenyerdő, Észak-alja, Kásüvér, Kurta, Nagy-berek, Boroszló, Kőkényszeg.¹¹

A mai határneveket szemlélve megállapíthatjuk, hogy számszerint megszapordtak mivel egyes dűllők keretén belül ún. „tagok” jelentek meg (Török-tag, Zajzon-tag, Názán-rét, Sípos, Csíki-tag stb.). Ezek a dűlő részek neveiket a birtokló családok után kapták.

A határnevek időtállása jelzi, hogy a falu népe a történelem viharait konok kitarással élte át, és egyéb apáról fiúra hagyott szokásai mellett megőrizte a határrészek neveit is.

Miután megismerkedtünk Backamadaras természeti adottságaival, környezetével tekintsük át létének dokumentumokkal bizonyított 600 esztendejét.

Backamadaras az évszázadok során

**Rövid visszapillantás a falu keletkezésére.
Székely település.**

Az első falunkat említő hiteles írott adat hatszáz éve keletkezett. Az 1392. április 15-én Diósgyőrről keltezett leiratában Zsigmond király utasítja a gyulafehérvári Káptalant Backamadarasi Pál fiainak a Küküllő vármegyei Kísszőlős helységbe való beiktatására.¹

Az utasítás szerint az említettek új adományt kaptak a szóban forgó településre.

A következő Backamadarast érintő oklevelek, számszerint három, a XV. századból származnak. Az elsőben 1409. december 10-én Nádasi Mihály, a székelyek ispánja, bizonyítja, hogy a marosszéki székelyeknek Vásárhely mezővárosában (vagyis a mai Marosvásárhelyen) tartott közgyűlésén Madarasi Barnabás és Jakab a nyárádtkői és lukfalvi székely örökségek iránt Szengyel Tamás és Solyom Mátyás fiai, Pál és Balázs ellen folytatott perben kiegyeztek, és a peres költségeket egyenlően megosztották.²

A második és harmadik oklevél Madarasi Miklós javairól szól. Az 1484. május 20-án Marosvásárhelyen kelt oklevélben Lőrinc vásárhelyi plébános és marosszéki alesperes Báthori István országbíró és erdélyi vajda utasítására néhai Madaras Miklós végrendeletének valódiságát igazolja.³

Egy év múlva, 1485. június 2-án Jusztina asszony, Madarasi Miklós anyja átengedi Apafi Ferencnek és Lénárdnak néhai fia székelyföldi és vármegyei jószágait, kivéve a nyárádtkői részjószágot, melyet haláláig birtokolhat, azzal a kikötéssel, hogy ha ennek békés birtoklásában az Apafi testvérek meg nem tartanak, akkor a marosszéki Madaras helységet magának foglalhassa.⁴

A hitelesség kedvéért meg kell említenünk, hogy ez időben Marosszéken már két Madaras nevű település létezett — Backa, valamint Mezőmadaras — és nem kizárt a lehetőség annak sem, hogy az említett oklevelek nem az előbbire, hanem az utóbbira vonatkoznak. Az 1484. évi oklevélben felsorolt tanuk Bálintfalváról, Agrádról, Süketfalváról, vagyis szomszédos, illetve közeli településekről valók, ami inkább a mi falunkra, mint a mezőszéki Madarasra utal.

Az említett három, feltételezett backamadarasi vonatkozású oklevéllel a XV. századi közvetlen forrásanyagunk ki is merült.

Falunk nevét 1392-ben Bachka Madaras alakban írták. Az idők folyamán még a következő alakban fordul elő: 1580-ban Baczkamadaras, 1602-ben Madaras, 1632-ben Baczka Madaras, 1854-ben Baczka-Madaras. Ma Backamadaras. Románul 1733-ban Bancska-Madarás, 1760-2-ben Barza Madaras, 1854-ben Mede-rásu, 1921-ben Madarasu, 1926-tól Päsäreni.⁵

Levéltári adatok hiányában a falu keletkezésének idejét nem ismerjük de kétségtelen, hogy az első okleveles említést megelőző időszakból való. Az 1392-es dokumentum is új adományról beszél. Az 1332-34. évi pápai dézsmajegyzékben sem szerepel, mivel nem volt ekkor önálló egyházközség. Így a kezdeti időszakban valamelyik szomszéd faluval — a hagyomány szerint a már 1332-ben egyházközségként említett Nyárádszentbenedekkel — volt közös templomuk és papjuk. Az egyházi különválásra, önálló egyházközséggé alakulásra már a reformáció előtti időben sor kerülhetett.

Backamadaras — a mai falu — székely település. Őseink a marosi székelyek részeként a Nyárad-völgyének megszállásakor telepedtek itt le, valószínűleg a XI-XII. század folyamán.

A székelység Erdély dél-keleti részén — esetünkben a Nyáradmentén — történt végleges letelepedéskor nemzetiségi szervezetben élt, és állandó szálláshelye, falurendszere fokozatosan alakult ki a XII-XIII. században. A nemzetiségi szervezet demokratikus ősi berendezkedés volt, ami a törzsszövetség idejétől fogva több mint félezer évig maradt fenn.

A Keleti-Kárpátok védelmével megbízott székelyek hadikötelezettségeik fejében bizonyos „kiváltságos” jogokat kaptak a magyar királyoktól, majd az erdélyi fejedelmektől. Így a Székelyföldre a XVI. századig nem terjesztették ki a királyi birtokadományozási jogát, a földhasználat és örökösödés kérdéseiben érvényben maradtak a székely szokások, adómentességet élveztek, polgári ügyüket öngazgatási jogaik és rendszabályaik alapján intézték. Személyükre nézve szabadok voltak.

Az általános hadkötelezettség személy szerinti katonai szolgálatban nyilvánult meg. A férfiak, mihelyt alkalmasak lettek a fegyverfogásra (ami bekövetkezett már 15 éves vagy még fiatalabb korukban is), addig voltak kötelesek szolgálni, ameddig a fegyverhordozásra képesek voltak.

A hadfelkelésre szóló felhívást a székelyek ispánja, illetőleg Hunyadi Jánostól kezdődően az ispán tisztségét is gyakorló erdélyi vajda adta ki. Sürgős esetekben a széki kapitányok száldobokkal, tűzhalmok gyűjtésével vagy véres kard körülhordozásával hívták össze a hadakat. Hogy a haderő mindig készen álljon, a székelyek kötelesek voltak időnként katonai szemlét, ún. lustrát tartani. A szemlék alkalmával nyilvántartásba vették a haderőt.

Ilyen nyilvántartások a XVII. századtól maradtak fenn, értékes adatokat szolgáltatva Backamadaras múltjára vonatkozóan is.

A székelyek mindig kötelesek voltak hadra kelni és a hadjáratokban részt venni. Ők látták el Erdély keleti és délkeleti határainak védelmét is. A lovas székelyek a főemberek (primorok) és lófői rendű családokból kerültek ki, vagyis azok közül, akiknek anyagi viszonyai lehetővé tették a költséges lótaristást és drágább fegyverzetet. A gyalogságot a szegényebb rendben levők, a közszékelyek alkották.

A falurendszer kialakulása után, a XII. századtól, a hadszervezet a település-rendszerbe épült bele. A falvakat tízes részekre osztják katonai szempontokat követve.⁶

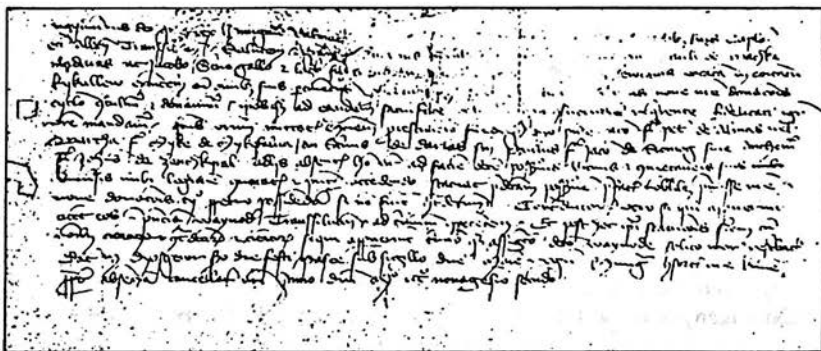
A falvankénti tízesekből való katonák alkották a tizedeket, amelyeket falvak szerint vagy falucsoportonként századokba egyesítettek. A századokat rendszerint székeként nagyobb alakulatokba vonták össze.

A székely társadalomban, amelynek szerves részét képezte településünk is, jellemzője, hogy fejlődését a XVIII. század elejéig döntő módon a katonai szempontok határozták meg. A könnyű fegyverzetű, mozgékony lovasság a keleti támadókkal szemben hatékony erő volt. Ezért a központi hatalom fenntartotta azt.

A XIV. században már a székelység között is felismerhetők a társadalmi rétegződés jelei. Ez a folyamat azzal kezdődhetett, hogy egyesek lovon, mások meg csak gyalog teljesítették katonai szolgálatukat. Ennek nyomán még a nemzeti keretek között kialakult a főember, lovas és gyalogkatoná közötti megkülönböztetés. Az ősi jogi egyenlőséget ténylegesen megbontotta az anyagi lehetőségek különbözősége.

A XIII. századtól kezdődően mind több székely nyert a vármegyék területén nemesi jogú egyéni birtokot, miáltal előnyöket biztosított magának és utódainak nemzetsége többi tagjai val szemben. Egy ilyen adományozásnak „köszönhetjük” a falu első írott említését is, amikor a backamadarasi Pál fia szolgálati jutalmául új adományt kaptak a Küküllő vármegyec területén.

Backamadaras első írásos említése: 1392 április 5.

A XIV. század végétől fogva felbukkannak az oklevelekben a gazdagabb székelyek telkére települt „földönlakók”, akik a későbbi székely jobbágyság nagyját képezték. Madarasi jobbágyokról a XVII. század elejéig nincs konkrét adatunk, de az tény, hogy a XV. század végétől kezdődően a falunkra is találunk utalást nemesi adományozásra, illetve jobbágy munkacseréi igénylő nemesi birtokra, az feltételezi a feudális függőségbe jutottak létét.

Mind nagyobb mértékben elmosódtak a meggazdagodott családok székelyföldi és megyei birtokai közötti eredeti különbségek. Megkülönböztetés nélkül adták-vették, örökölték, cserélték jószágait, megyei birtokaikról jobbágyokat telepítettek át székely örökségre. Jó példa erre a XV. századi Madarasi familia. Így jártak el ők is székelyföldi és vármegyei birtokaikkal.

A feudális társadalom rendi alapokon történő átszervezése a székely nemzeti-széki szervezet felbomlását eredményezte. Ez a folyamat nem mehetett végbe megrázkodtatások nélkül, de elkerülhetetlen volt. A rendiség világos határvonalakkal kívánta elválasztani az egyes „rendeket”, de főleg a nemességet a szegény szabadok rétegeitől. Katonai szerepük fontosságának köszönhetően a székelyek a nemzeti-széki szervezet bomlásával járó válságból nem a nemesi-jobbágyi társadalom útjára léptek, hanem a rendiség irányába. Ez ugyanis módot adott a székely különállás fenntartására.

1473-ban Mátyás király elrendelte a lovasság és a gyalogkatonák külön-külön jegyzékbe foglalását és megtiltotta, hogy az összeírt személyek rendi helyzetét bárki önkényesen megváltoztassa. Így és ehhez hasonló lépésekkel igyekezett megvédeni a katonailag értékes középréteget a lesüllyedéstől. A közrend elszegényedett része már ekkor kiesett a katonai szolgálatokból, a tehetősebbek földjén, sőt Moldvában vagy Havasalföldön kerestek megélhetést. Az idővel lemorzsolódott közrendűek elvesztették szabadrendű állapotukat, függőségi viszonyba kerültek, „földönlakókká” váltak.

Backamadaras az önálló fejedelemség korában

A Mátyás király utáni időszakban a székely társadalom rétegződése felgyorsult. Az 1535-ben már csak a főemberek rétege nem volt megosztott. A marosvásárhelyi 1535. június 2-i gyűlés határozatai híven tükrözik ezt: a lovasok közül csak a két lóval szolgálatot tevőket illették lósfó névvel, a náluk szegényebbeket, de legalább 12 forint éré ingó vagyonnal rendelkezőket „alacsonyabb” rendűeknek mondták. Ezeket csupán lovas szolgálatuk óvta meg a közrendűek soraiba való lefokozástól.

Az egymást követő háborúk (Mohács és következményei) mérhetetlen veszteséget okoztak emberekben és anyagi javakban. A lakosság körében rohamos elszegényedés jelei mutatkoztak. Az 1541-ben önállósult fejedelemség a növekvő katonai igények mellé felfokozott adóterheket is rótt a székelységekre. A katonai

adóterhek elől a székely közrendűek és az elszegényedett lófők egy része a főemberek védelme alá helyezkedett és elvesztette szabadrendű állapotát. A többség a mind valószínűsábbá váló helyzete miatt több rendben is fegyvert fogott.

Még a nemzetiségi szervezetből örökölt szokás szerint önbíráskodás útján próbálta megvédeni jogait, orvosolni sérelmeit. Az önbíráskodás, a népi önvédelemnek ez a félcímtes fegyvere sok véráldozatot követelt az évszázadok folyamán. Terjedelmében és jelentőségében ezek közül a legnagyobb az 1562. évi székely felkelés volt; vidékünket is érintette úgy lefolyása során, mint következményeiben. A marosszékieket tömörítő tábor Ákosfalva és Vaja közti réten táborozott, itt is került sor egy győztes ütközetre. De a közelben került sor a tábor szétverésére is a túlerőben levő fejedelmi csapatok részéről. Megtorlasként az 1562. június 20-án Segesváron kiadott rendelkezések elvették a székelyföldi sóaknákat, aminek nyomán megszűnt a székelyek szabad sóhasználati joga, és kimondták a birtokelkobzást hűtlenség esetén, vagyis törvényesítették a királyi adományozási jogot nálunk is. A főembereket és a lófőket nemeseknek ismerték el, a „földönlakókat” a jobbággyokkal tették egyenlővé. A közszékelyleket fejedelmi védelem alá helyezték, majd a fejedelem jobbággyaiként kezelték. Ezeknek egy részéből, mint katonailag hasznos elemekből létrehozták a gyalogpuskások (veres darabontok) csapatait. A nem katonáskodó közszékelyleket megadózták. A gyalogpuskások zsoldjába ez utóbbiakkal adót fizettettek. Egy ilyen adókvivétési lajstromban találjuk — a többi székely település mellett — Backamadarast is 1567-ben 13 adófizető kapuval bejegyezve.⁸

A nemesekként elismert főemberek megnyerésére János Zsigmond, a „választott” király, uralkodása utolsó szakaszában, 1566-tól, a fejedelmi jobbággyokká tett közszékelyleket kezdte eladományozni. Egyszeriben százával kerültek közszékelylek földcsúri joghatás alá. Valószínűleg ilyen sorsra jutottak többen a backamadarasi közszékelylek közül is. Adományozási oklevelet erre vonatkozóan nem ismerünk, de a későbbi utalások sejtetni engedik ezt. Így 1569-ben bálintfalvi Nagy Pál új adománylevelet kap bálintfalvi és backamadarasi részjószágaira.⁹

1580. március 24-én Báthori István Kovacsóczy Farkas kancellárnak és öccsének Kovacsóczy Jánosnak, valamint utódainak adományozta Mihályfi Tamás magvaszakadtával a kincstárra szállított marosszéki és Küküllő vármegyei birtokait, köztük a backamadarasi is.¹⁰

Erről a Mihályfalviról tudjuk, hogy 1562-ben a felkelők ellen lépett fel, azok pedig felverték koronkai udvarházat. Fejedelmi elismerésként 1566-ban Bős-ban 6 fejedelmi jobbággyot kapott.¹¹ Hasonlóképpen szerezhette birtokát Backamadarason is, ami később Kovacsóczyéké lett. 1583-ban a kincstárnoknak kinevezett Siger János, aki több évig a székelyudvarhelyi vár prefektusa volt, kapott adománybirtokot többek között Backamadarason.¹² (A nagyobbat Nyárádszentlászlón, ahonnan felvette a Szentlászlói előnevet.) Egyik utóda, Siger Zsigmond, 1602-ben backamadarasi nemesként volt nyilvántartva.¹³

A XVI. század végén Erdély hosszas háborúskodások színtere volt. A törökellenes politikát folytató Báthori Zsigmondnak katonai megfontolásokból szüksége volt a székelyek haderejére. A megígért régi szabadságjogaik visszaadása fejében kiállottak mellette nemcsak a katonarendűek, hanem az erőszakkal eljobbgyosítottak is. Nekik köszönhetően sikeresen zárult az 1595-ös törökellenes havasalföldi hadjárat. A nemesség azonban országgyűlési határozattal visszavonta a fejedelem által megígért szabadságlevelet. A jogfosztásba bele nem nyugvó székelység megmozdulását 1596 farsangján még szinte csirájában kegyetlenül vérbe fojtották. A megtorlás, a „véres farsang” Marosszéken kezdődött, és talán itt is volt a legkegyetlenebb. Egyes mozzanatait a kortárs marosvásárhelyi Nagy Szabó Ferenc örökítette meg. „Azért aztán — írja — amint magokban elvégezték volt a székely főemberek, egyszersmind egy nap rohantak minden széken rájok, és magokban ugyan felregezsztálták volt, hogy minden széken kik és kit fogjanak meg; és úgy estenden kimenvén rájok, az ágyokban lepték őket, akiket felirtanak volt. Minden részen így cselekedtek. Akiket osztán megfoghattak, kötözve bévittek székes helyekre, és ott ölték meg szegény ártatlanokban nagy sokat; kit felakasztottak, kit felnyársaltak, kit pedig egyebképpen kínoztanak és vesztegettek, orrát, fülét elmetsezték szegényeknek rútul, kit ismét felpiricskoltak benne, úgy hogy megholtak...”¹⁴

A kegyetlen leszámolás ellenére az események további folyama kényszerítette a fejedelmet, hogy ha a székelyek katonai erejét biztosítani akarja magának, vissza kell engednie szabadságjogaikat. 1601. december 31-én az újból fejedelemmé lett Báthori Zsigmond levonva az előző évek tanulságát felszabadította a közszékeleyket, és a korábbi darabontással azonosítható szabadnak, vagyis katonáskodásra kötelezett szabad személynek nyilvánított.

E felszabadítást közvetlenül követő időből, 1602. augusztusából rendelkezünk Backamadarásra is vonatkozó adattal, mégpedig a császár hűségére Basta generális által felcskett székelyek lajstromában. A lajstrom ugyan nem teljes, mivel sokan kivonták magukat az eskütétel alól, de így is érzékelteti a társadalmi életben végbement változásokat. Az esküttettek sorában volt egy nemes (a már említett Siger Zsigmond), 15 szabad rendű (vagyis felszabadított) és három jobbágy. Megjegyezzük, hogy egy évtizeddel később — 1614-ben — ezek is már a szabadok sorait szaporították.¹⁵

1602-től az erdélyi fejedelmek tömegesen ajándékoztak lófi és nemesi levelet székelyeknek. Ezáltal is kihangsúlyozták, hogy a székelységet a jövőben külön rendi szerkezeti egységnek tekintik. A székely közrendűek megtörhetetlen szabadságszeretete óriási véráldozat árán végül is általánosan elfogadta azt az elvet, hogy a székelység eleve szabad állapotot jelent, mely a nép minden egyes fiát megilleti.¹⁶

Mindczek ellenére kezdetét vette egy szabadrendűséggel ellentétes folyamat is. A leszegényedett közszékeley képtelenek voltak a jelentős anyagi áldozatot is

követelő katonai kötelezettségeiket ellátni. Sokan közülük többnyire egy-egy hadjárat tartamára, de általában oltalmat keresve jobbágnak kötötték magukat. Ezáltal ugyanis megszabadultak a hadbavonulástól. Következésként a székelységgel kapcsolatos legfontosabb kérdés az lett, hogy miként lehetne megakadályozni a tömeges eljobbágyosodást és ennek velejáróját: a haderő csökkenését. Többrendbeli fejedelmi intézkedés ellenére az eljobbágyosodás tovább tartott.¹⁷ E folyamatnak Bethlen Gábor úgy vetett véget, hogy a székely jobbágyot minden kártérítés nélkül visszavette földesurától, és az arra alkalmasokat a gyalogpuskások közé soroltatta be. Ezután már nem volt érdemes a nemessé lett főembereknek, vagy adományozás útján a székelyföldön is birtokossá vált vármegyei nemceseknek, székelyt ültetni birtokaikra. Kifizetődőbb volt nekik, ha vármegyékből és a szász székcekből hozattak munkaerőt (jobbágyot, zsellért vagy szolgát).

E politika irányította Backamadaras társadalmi életének alakulását is. Amikor Bethlen Gábor trónra lépése után, 1614-ben összeíratta a székelységet (kivételt ez alól csak az aranyosszékiek képeztek) Backamadarason egy zömével szabadságába visszaállított, de ismét eljobbágyosodásnak indult közösség élt.¹⁸ Az összeírt 37 család fő közül helytlakó főember egy sem volt, kilencen lovaskatonai szolgálattal tevő főfők voltak (Kiss András, Tövissi Mihály, Dávid János, Kovács Mihály, Veres János, Bari Mihály, Bíró György, Nagy Márton, valamint Vajai Mihály árvái), egy gyalogpuskás (Dávid Péter) és ugyancsak kilencen egyszerű szabadrendűek (Kovács György, Kis György, Györfi Mihály, Paniti István deák, Gáspár István, Bartalius Mihály, Kis Péter, Pálfi Balázs és Bereczki Gergely).

Az összeíráskor a szabadrendűek mellett 18 földesúri függőségi viszonyba került család élt a faluban. Ezek közül „fejekötött” jobbágy volt négy. Az összeírásból megtudtuk „fejekötöttségük” körülményeit is. Tobortzi Istvánt az anyja „oltalomért obligálta Kun Istvánnak” négy évvel az összeírás előtt. Magyarai Mihályról ez a megjegyzés olvasható: „habba nem ment volt, az ösét Botos Gál elhajotta 24 forintot kért rajta, hogy meg nem adhatta, ugyanabba kötötte magát neki”. A harmadikat, Bötös Mihályt „Botos Gál erővel tette jobbágyá, csak szinte most”. Nagy Pál eljobbágyosodásának okaként megjegy-

72.

BACZKA MADARAS.

Principali Névez.

M. János	Kis György	21. 20. 1/2	1/2
K. János	K. János	10. 10.	
P. János	K. János	15. 15.	1/2
T. János	K. János	21. 21.	1/2
D. János	K. János	21. 21.	1/2
C. János	K. János	21. 21.	1/2
E. János	K. János	21. 21.	1/2
F. János	K. János	21. 21.	1/2
G. János	K. János	21. 21.	1/2
H. János	K. János	21. 21.	1/2
I. János	K. János	21. 21.	1/2
J. János	K. János	21. 21.	1/2
K. János	K. János	21. 21.	1/2
L. János	K. János	21. 21.	1/2
M. János	K. János	21. 21.	1/2
N. János	K. János	21. 21.	1/2
O. János	K. János	21. 21.	1/2
P. János	K. János	21. 21.	1/2
Q. János	K. János	21. 21.	1/2
R. János	K. János	21. 21.	1/2
S. János	K. János	21. 21.	1/2
T. János	K. János	21. 21.	1/2
U. János	K. János	21. 21.	1/2
V. János	K. János	21. 21.	1/2
W. János	K. János	21. 21.	1/2
X. János	K. János	21. 21.	1/2
Y. János	K. János	21. 21.	1/2
Z. János	K. János	21. 21.	1/2

Az 1635-ös lustra egy oldala

zik, hogy gyilkosságra esett, kitől Szeredai János megváltotta” 7 évvel azelőtt.

A jobbágyokon kívül összeírták 14 zsellért is, származásuk szerint két csoportba sorolva őket. Heten székelyföldiek (szinte mind háromszékiek), heten pedig vármegyeiek (lúdvégi, fejérdi, széki stb.) voltak. Jellemzőjük, hogy mindegyikük más vidékről származott, megélhetést keresve telepedett ide, vagy munkaerőként hozták itteni birtokaikra a főembereket.

A helyzetfelmérésre szolgáló összeírás utáni időszakban sor került a katonarendűk megerősödésére, számbeli növekedésére és a szolgáló néppel szembeni túlsúlyba jutására. Az 1635. évi újabb lustrakor a „régii lófők” száma már 20 volt, a „régii gyalogpuskásoké” 6. Soraitak kiegészítette 5 „recuperált”, azaz visszaszerzett és 10 „recentes” vagyis új katonarendű. Ez utóbbiak közül négynek a neve mellé feltüntették rendi állapotát is (1 lófő és 3 gyalog), a többiek valószínűleg a gyalogok számát gyarapították.¹⁹

A XVII. század első felében megejtett fejedelmi intézkedések nyomán, akár csak a legtöbb székely település, Backamadaras visszakapta a zömében szabad székely lakta település jellegét. A katona rendű elem megtartása érdekében az új családoknak a falu közföldről osztottak birtokot (telket és földet a határban), hogy a fiatalok ne kényszerüljenek jobbágyságra adni magukat. I. Rákóczi György a magvaszakadt székely birtokát sem követelte a kincstár számára, hanem az elhunyt mindkét ági rokonságának engedte át, hogy azok anyagilag bírják a katonáskodás terheit.

A szabadok mellett, ha kisebb arányban is, fennmaradt a jobbágyok és zsellérek rétege, akik zömmel földesúri betelepítésként váltak a falu társadalmi képeznek nem elhanyagolható elemévé. Számukra gazdasági helyzetükre, kötelezettségeikre, adatok hiányában nem térhetünk ki. Létüket azonban jelzi a birtokos nemesekre vonatkozó szorványos utalás, akikkel szemben függőviszonyban voltak és a földjeiket művelték.

A XVII. században Backamadarason élő vagy ott birtokkal rendelkező főemberekről, nemesekről is keveset tudunk. A század elejéről egyedüli biztos adat itt élő nemesre csak a már említett 1602-es összeírás utal. Innen tudjuk, hogy akkor nemesként élt itt Siger Zsigmond, de akiről 1614-ben már nincs említés téve. A későbbi időszakból csak a faluban nemesi birtokkal rendelkező „bébíró” nemesekről tudunk. 1614-ben jobbágytartó volt itt káli Kún István, tompai Botos Gál, valamint a szentháromsági Szeredai János. Marosszék közgyűlésének 1648. július 4-i határozatából kiderül, hogy akkor birtokosok voltak a faluban Huszár Mátyás, Marosszék főkapitánya, tompai Botos Péter és Torma György. A határozatból kitűnik az is, hogy a főbb birtokos Huszár Mátyás volt, aki ezen okból több időn át kocsmárolhatott itt, mint társai: „Huszár Mátyás uram és Torma György uram előkegyelmek részére — szól a határozás — Martius, Junius, Julius, Bothos Péter uram részére Januarius rendeltetett, mivel pedig Huszár uramnak két annyi vagyon, azért Junius, Julius maradjon Huszár uramnak, Martius pedig Torma

Péter uramnak. Az teob holnapok a szabad lófő s darabont uraim részekre megmaradván.”²⁰ (Értsd: amikor mindenki szabadon korcsmárolhatott).

A XVII. században — tehát — a szabad székelyek rendje mellett állandósult a birtokos nemcesek és a velük szemben függőségi viszonyban levő szolgáló népeség kategóriája, anélkül, hogy ez utóbbiak túlsúlyba kerültek volna. Ebben az időszakban meghatározó jellege a szabad rendnek, a székely szabadságnak volt. Megjegyzendő, hogy ez a szabadság nem töretlen folytatása a nemzeti demokráciának, hanem a „község” XVI. századi hatalmas véráldozatából sarjadt ki újra. És jóllehet a rendi állam erőszakos beavatkozásai nyomán a fejedelmi korszakban meghonosodtak a nemesi, földesúri birtokviszonyok, a földközösségben, sajátos szervezetük maradványaiba megkapaszkodó székelységnek úgyszólván annyi ereje, hogy vérontásával helyreállítsa és konzerválja a már félig eltemetett szabadparaszti életformát.²¹

A mindennapi élet, a megélhetés biztosítása a szántó-vető tevékenység és az állattartás révén történt. A nemzeti szervezeti idején a földhöz való jogot a személyhez kapcsolt vérségi jogosultsági rend szabályozta. E jogrend a XVI. század közepén megszűnt. Helyét az ülés hely vagyis a telkek (belsőség) birtoklási joga vette át. A község minden telkekkel rendelkező tagja részesedett a község földjéből, rétyjeiből, erdeiből, mivel a határban lévő földeket a telkek tartozékainak tekintették. A földekből való részesedés nem történt egyenlően. Az aránykulcsot a rendi hovatartozás és a különböző képpen történő (lóval vagy gyalog) katonai kötelezettség szerint állapították meg. A föld felosztását Marosszéknak a XVII. században hozott és a XVIII. század elején rendszerbe foglalt „constitúciói” (szabályrendeletei) csként határozták meg: „a nyilakból pedig tartoznak adni jobbágyos nemes embernek négyet, az alább való szabad rendűnek kettőt, darabontnak és jobbágyoknak egyet...”²²

Kezdetben a földek felosztása évenként történt nyilvánással — innen a „nyíl-föld” megnevezés. Mikor a falu szaporodott, az új családoknak házhelyet adtak, „és minden ember kibocsátá a nyilat kezéből, és újólag osztották fel, úgy pedig, hogy az új embernek is annyi jusson, mint ő rendin valónak egyiknek, de így ha közikbe bocsátá magát, mind szolgálattal s mind fizetéssel. Ha pedig paraszti ember, ki falu egyike volt, deficiált (kihalt), esmét a falura szállott öröksége, kit az falu adott volt neki”.²³

A későbbiekben az időközönként megejtett újraosztáskor minden egyes falutag rendi állapota szerint részesült a határ mindenik dűlőjében levő s sorshúzás útján kiosztott parcellákból. Egy idő után a rendszeres újraosztás helyett szokássá vált, hogy az eltávozottak vagy kihaltak felszabadult nyílrészt adták az új családoknak vagy más kérelmezőknek. Ez a gyakorlat általánosan elterjedt volt.

A XVII. században a telkek a határban található tartozékaival örökségként mindinkább magánbirtok jellegűt kapott és az írtásokkal együtt csere, adás-vétel vagy záloglás tárgyává is kezdett válni. Gyökeret vert az „örök birtok”, az elkertelt,

a közösségi rendelkezés alól kivett tulajdon. Mindez a közföldek fokozatos apadását eredményezte. Az említett folyamat kevésbé érintette a zsellér és jobbágy földeket, mivel a szolgált népesség nem rendelkezett a föld tulajdonjogával, csak használta azt a földesúrral történt szóbeli egyezség vagy szerződés alapján.

A határt kétnyomásos rendszerben művelték, alsó- és felső fordulóra osztva azt. A fordulókat szorre művelték meg, az egyiket minden évben legelőként használva pihentették. Az ugart az őszi gabona alá kétszer vagy háromszor szántották meg, és már trágyázták is. A szántóföld megművelésének legfontosabb eszköze az eke volt. Leginkább használták a négyrészes fackét. (Ennek szarvát egyszerű ágasfából faragták, az ekefalra szerelt laposvas szimmetrikus volt, előtte a hosszúvas helyezkedett el. Termesztették a búzát, rozst, árpat, zabot, kölest, tönkölyt, alakort, hajdinát, lencsét, babot, lent, kendert. A gyümölcsök közül a szilvát, cseresznyét, meggyet, almát, körtét, diót és meggyorót.

Az állattartásnak akárcsak a szántóvető munkának, életfenntartó jellege volt. Igásállatként az ökröt használták. Négy vagy hat ökörrrel szántottak. Lovat főleg hadi szolgálatra a katonarendűk tartottak. Erre az időre esik az istállózó állattartás elterjedése. De még sokáig fennmaradt a félrideg vagy félszilaj (szabad ég alatti) állattartás formája is.

A falugyűléseken a közösség minden tagja részt vett rendi hovatartozásra való tekintet nélkül, és az egész falura érvényes határozatokat, sőt jogszabályokat, úgynevezett „falutörvényeket” is hoztak. Ezek a „falutörvények” a falu közösségi életének különféle megnyilvánulási formáit szabályozták, a falugyűlés összehívásának módjától kezdve a határozatok be nem tartásáért szedendő büntetések megállapításáig. Ilyen, Bálintfalvával és Nyárádszentlászlóval közösen hozott falutörvénye ismert Backamadarasnak 1617-ből.²⁴

A szabályozások elsősorban a falu közös vagyonára vonatkoztak. A nehéz munkával előkészített szűk szántóhatár akkor még alig néhány szemmel fizető gabona vetését nagy gonddal őrizte a falu. Ha a rossz kerítés miatt a tilalmasba ment a marha, bírságot és kártérítést kellett fizetni a kárvallott számára. Megbüntették azokat, akik a vetésmezőre hajtották szarvasmarháikat, juhaikat, disznóikat. A nyomáshatáron az állatok legeltetését kellett megoldani. Ott viszont, ahol a nyomáshatár a szomszédfalubeli tilalmassal érintkezett a kerttartás fontos faluközötti megoldandó kérdés volt. Az 1617. évi közös „törvénye” Backamadaras, Bálintfalva és Nyárádszentlászlónak a mezei kártételek felől úgy intézkedik, hogy három kertzáró bíró végezze az ellenőrzést és együttesen ítélkezzen: „Mikor az három falu törvénye felháborodott, gomolygott volt, tehát akkor úgy végeztünk volt, hogy a három falunak öt esküttje, hogyha valami dolog az a három falu kerti dolgából esik, tehát ugyanezen öt eskütt ember igazítsa a kertzáró bírókkal”.²⁵

A falu írott vagy íratlan törvénye szabályozta a betakarítás idejének, egyes határrészek felszabadításának kérdését is. Ügyeltek a falu erdeje igazgatására is. A népesség szaporodása, a szántóhatár irtás útján való növelése, az erdei foglalá-

sokkal, magánbirtokot, örök földet szerzők mohósága elleni védekezés is megkövetelte a falu szabályzó szerepét.

A falugyűlés irányította a település gazdasági életét: rendet tartott a nyílföldek időnkénti újraosztásában és szabályozta a használat módját. Falugyűlésen határoztak a falura kivetett adó elosztása felől is (a XVII. század második felében már kezdett rendszeressé válni a szabadrendűek kötelezése is az úgynevezett „portai adó” vagyis a töröknek beszolgáltatandó hozzájárulás fizetésére).²⁶ A gyűlés hatáskörébe tartozott a bíró, az esküdtek, a pásztorok választása, azaz megfogadása is. Gyűléseket évente többször, de legalább egyszer tartottak. A falusbíró köteles volt idejében közhírré tenni a gyűlés tartásának helyét és idejét, a közösség tagjai pedig kötelesek voltak részt venni a gyűléseken. Mindkét felet büntetéssel sújtották, ha nem tett eleget kötelezettségének.

A falu élén a falusbíró állott. Az első névszerint ismert bíró Backamadarason Kovács György szabad székely volt 1614-ben. Természetesen a falusbírói tisztség sokkal régebb keletkezett, feltehetőleg már a XV. században megjelent. A bírónak sokféle közigazgatási és végrehajtási feladata volt. Végrehajtotta a falugyűlésen elhatározott „határ-felszabadítást”, felügyelt a „tilalmasokra”, a termés idejében való betakarítására és a tarló legelésre való felszabadítására, megszervezte az éjjeli őrködést és egyéb teendőket. Ő hívta össze a falugyűlést, kiscigédője a hűtös polgár útján vagy személyesen.

A falusbíró a faluszék elnöki tisztét is ellátta. A faluszék kisebb peres ügyek törvénykezési alapfóruma volt. János Zsigmond 1564-ből kelt utasítása szerint két forint értékű ügyekben ítéelkezhetett. Kihágási esetekben maga a bíró is büntethetett egy forintig, erdőtilalmak megszegése esetén három forintig. A három forintos büntetést azonban csak idézés és bírósági határozás alapján lehetett alkalmazni, nem pedig a kihágás egyszerű megállapítása folytán.

A vitás eseteket lehetőleg a faluszéken intézték el, kerülve a széki hatóságok beleszólását. Szokás volt, hogy fellebviteli fórumként más falu előjáróságát jelölték meg. Ilyen vonatkozásban a három falu végzésében a következőket határozták: „Azért az ki ellen a három falu kerti felől való végzésben pert indít, tehát közhelyen, úgymint Bálintfalván, közbíráknál indítsa”. Fellebezni először Madarasa, majd Szentlászlóra lehetett, s ha valaki az otani döntéssel elégedetlen volt, vissza apellálhatott (fellebezhetett) Bálintfalvára, „ott is három veder boron marad, de onnét — vagy tetszik vagy nem — sehuva nem apellálhatja”.²⁷

A falusbíró eljárása elleni kifogásokat a királybíróknak, mint széki tisztviselőnek kellett előadni szóban (esetleg írásban). Ha megállapítást nyert, hogy a falu helytelenül járt el a panaszossal szemben, a falut büntették meg. A bírságpénzeket két-két esküdt — a falu más két emberével együtt — hajtotta fel. A felhajtásnak ellenszegülőket 12 forintig büntették.

A falusbíró nemcsak a helyi önkormányzatot képviselte, hanem a közterheket felhajtó végrehajtó szerv is volt. Ő róta ki a gazdákra és szedte be a falura kivetett

adót. E feladat rendkívül nehézzé és nemkívánatossá tette tisztségét. Fizetést nem kapott, de részecsedett a bírságpénzcekből, amelyeknek fele őt és az esküdteket illette meg. 1571-ben Báthori István fejedelem a falusbírókat mentesítette az adófizetés kötelezettsége alól, de később adójuk felét nekik is ki kellett fizetniük. Utóbb, mégis adómentes maradt a bíró.

A falusbíró feladatait a falu többi előljárójával — az esküdtekkal, a polgárral, valamint a községi mezőőrökkel, szőlőpásztorokkal végezte. Az esküdtek száma valószínűleg 12 volt, legalábbis egy időben. (1785-ben is ennyien képviselték a falut az úrbéri összeírás megejtésekor.)

Az esküdteket akárcsak a bírót, egy-egy évre választották. Az év letele után az esküdtek a bíróval együtt számat adtak tevékenységükről a falu előtt a szék egyik tisztviselője jelenlétében. Aki nem akarta elvállalni a bírói vagy az esküdti tisztséget, büntetést fizetett. Csak a faluban telekkel nem rendelkezők nem voltak kötelezhetők e tisztségek betöltésére.

Az esküdtek fő teendője a „túlalmasok” és általában a határ, valamint az utak felügyelete volt. Tagjai voltak a falu székének is. Mint mezőrendőrök a határon történt kihágásokat a helyszínen büntették. Azokat a lakosokat, akik megtagadták a büntetés kiegyenlítését a faluszéke elé hívták, ahol megbírságotlák őket az engedelmisség megtagadása miatt.

Backamadaras a Rákóczi-féle szabadságharc és 1848 között

A XVII. század vége Erdély történetének egyik fordulópontja. A török kiűzése Közép-Európából egyben a Habsburg-birodalom keletre irányuló terjeszkedését jelentette. Két évvel Buda felszabadítása után 1688-ban a fejedelemséget már osztrák csapatok szállták meg. Apaffi Mihály halála után (1690) az önálló erdélyi fejedelemség megszűnt, és mind erőteljesebbé vált az osztrák fennhatóság. Ellenreakcióként kibontakozott a kuruc mozgalom, amely több mint hét évi harc után a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc (1703-1711) bukásával végződött.

Az osztrák megszállás és fennhatóság Backamadaras életében is erőteljesen éreztette hatását, lényeges módosulásokat hozva gazdasági és társadalmi életében. Az Erdély területén elszállásolt katonaság eltartására, elszállásolására és élelemmel való ellátására — rendkívüli terheket róttak a lakosságra. Ehhez járult a katonaság sorozatos visszaélése, önkényeskedése a téli elszállásolások vagy átvonulások idején. Az évről évre növekvő terhek a lakosság elkeseredését és ellenállását váltották ki. A Rákóczi-szabadságharc kirobbanásakor a marosszékiek is csatlakoztak a kuruc mozgalomhoz nemcsak a szabad székelyek, hanem a jobbágyok is. Már 1704. júniusában Marosszék jobbágyai beadványban fordultak az országgyűléshez kinyilvánítva készségüket a fegyver felvételére szabadságuk visszaállítása ellenében. „Hallottuk — írták a folyamodók — az mű kegyelmes urunknak 6 nagyságának kegyes jó ígretit, hogy valamely jobbágy 6 nagysága

mellett felül, kardját felköti, szabadságot ad nékic. Mű is azért szegény ígavisező jobbágyok a mű kegyelmes urunk mellett készek vagyunk élcünk fottáig szolgál-ni országot és fejedelmet, mivel ennek előtt az mű szüle-atyáink is szabadsággal élő emberek voltak.”²⁸

Az 1711-ben megkötött szatmári béke után a székelység katonakötelezettségét megszüntették és adófizetőkké tették őket. Ezután évtizedeken keresztül a falusi lakosság, legyen az szabad rendű vagy jobbágy, fő gondja a pénzben vagy természetben fizetendő adó törlésének a terhe volt. Egy-egy rossz gazdasági év, adóterhekkel párosulva a falusi gazdák leszegényedését, sőt tönkremenését vonta maga után. Az ilyen értelmű adatok sokaságából szemléltetőül említünk egy párat: 1718. szeptember 14-én az erdélyi Főkormányország szigorú rendelettel igyekezett gátat vetni a kivándorlásnak. „Az elszéledni igyekező község — szól az utasítás — ...olyan praetextust (ürügyet) formálván magoknak, hogy szükségüktől kényszerítetvén, arra nézve kéntelenítette búzájokat, szénájokat, egyszóval minden-nemű gabonájokat eladni és disztrahálni (elidegeníteni)...”²⁹ A nem engedelmességüket büntetéssel fenyegették meg.

Egy 1727. december 7-i leíratában hivatalosan elismeri a lakosság leszegényedését, orvosságul a túlkapások megfékezését és az adóterhek igazságosabb elosztását írva elő. „Az elfolyt esztendő alatt való quantumoknak (összeg) sok rendben levő impozitója (kiróvása) mitsoda desolatiót, ruinát (pusztulást, romlást) és sok helyeken a községnek is elszéllnyedést causált (okozott), az mindennapi experientia (gyakorlat) megbizonyítja.”³⁰

A backamadarasiaknak az osztrák „vasiga” mindenek előtt az adó rendkívüli megemelkedését eredményezte. 1722-ben a falu adója 373 német (rénes) forint volt, családonként átlag majdnem 6, 1750-ben 395, 1777-ben pedig 795 és 41 krajcár.³¹ A katonaság eltartására kirótt „natura” vagyis terményadó 1831-ben 272 porció búza, 218 porció zab és 213 porció széna volt.³²

A XVIII. század közepén a terhek miatt eladósodottak száma és a tartozások összege rendkívül magasra rugott. 1750-ben a lakosság tartozása nem kevesebb, mint 1132 német forint 57 krajcárt tett ki. Ez az összeg a falu három évi adójával volt egyenlő. A 99 gazdából nem kevesebben, mint 35-en szerepelnek az adósok listáján. A tartozásokat többnyire az adó törlésére, ún. „porciózásra” fordították. Például: Agyagási Benedek tartozásai: „az ide való Reformata Eccelsiának Fl. (forint) 10-el, 1743-ban vette, interesse 6 percentum (kamatja 6% sz.m.), porció-jában (kivetett adójában) adta. Török Lászlónak Fl. 60, interesse anuatim 20 veder bor, ebből 23 forintot porcióban adott, a többi részit maga földjire költötte. Summa 58 rénes forint 20 krajcár.” Egy másik adós, Vas István tartozásai: „Tiszteletes páter esperstnek 20 forinttal, 1743-ban vette, interesse annuatim 10 veder bor, porciójában adta, Pál Györgynek 19 forinttal, 1742. esztendőben vette, interesse 6 pinz, porciójában adta, Zajza Gergelynek 4 forint 50 (pénz), 1741-ben vette, interesse annuatim 2 veder must, porciójában adta, agrádi Gyulai úrnak 6 forinttal,

1747-ben vette, interesse 3 veder must, öt forintját porcióban adta, Máté Miklós-nak 7 (forint) 48 pinzel, 1747-ben vette, interesse két forintra 10 veder must, 6 forintját porciójában adta, az ide való Reformata Eccelsiának 8 (forinttal), 1743-ban vette, interesse 6 pinz 1 forintnak, maga szükségére költötte, Galvalvi Ádám-nak 1 (forint) 46 pinzzel, interesse másfél napi kaszálás, gabonát vett vele, Gergely Istvánnak 4 forinttal 8 pinzzel, 1747-ben vette, interesse 6 pinz, porciójában adta.³³ Össz tartozása 57 rénes forint 56 krajcárt tett ki.

A legtöbb adóssága ekkor Gombos Györgynek (119 forint 50 krajcár), Kovács Györgynek (85 forint és fél krajcár), Faluvégi Györgynek (57 forint) volt. 1742-ben maga a falusbíró is a tönkrement adósok sorsára jutott, mivel nem tudta beszolgáltatni maradék nélkül a katonaság eltartására kivetett terményadót. „Batzka Madarason lakó szabad személy Szász András eo kegyelme, jelentvén, hogy az elmúlt 1742-ik esztendőben az említett faluban falusi bíróságot viselvén, a militare quantum administrációjában convincaltatott (a katonai adókezelésben meggyőzetett) volna száz magyar forintokat tevő summáig, melyet eo érette Szent Iványi Zsigmond uram letévén, jobbágyi szolgálattal kényszerítetűnk szolgáltnia, mely hancmha magát justis modis eliberálna (törvényes úton felszabadítana), különben magzatira is szállandó lenne azon teher viselés...”³⁴ Hogy jobbágyságtól szabaduljon, kénytelen volt vagyona javát eladni báró Bornemissza Ignác-nak és feleségének, gróf Kornis Krisztinának 1748-ban 130 magyar forintért, éspedig lakóhelyét, melyet „örökösön vásárolt volt a falutól közönséges helyből”, egy 20 vékás irtáshelyet, a Külső szőlő háta megett nevű helyen és egy nagyobb szőlőt a Felső lábban.

Az 1750-es években az egyik királyi pénztárnok madarasi lévén, a pénztárat a házánál őrizték. A kassza őrzésére a falu állandó jelleggel két hajdút kellett biztosítani. Többszöri folyamodásukra 1757. június 15-én a szék elrendelte két fogadott hajdú alkalmazását a börtönőrökkel egyenlő fizetéssel, vagyis 13 krajcár napidíjjal.³⁵ Csak így sikerült mentesülniük a pénztár állandó őrzésének kötelezettsége alól.

A megadózott de időközben elpusztult állatok utáni adócsökkentés csak évekig tartó kilincseléssel járt eredménnyel. Az 1749-ben elhullott hét marha után négy gazda 7 forint 14 krajcár adókülönbötését, 8 év után 1757-ben kapta vissza csupán.

Úgy látszik, a XVIII. század első évtizedének megrázkódtatásai után a falu a század közepén is egy nagyon nehéz időszakot élt át. E század közepére esik az armalisták (egy telkes nemesek) egyik erőteljes mozgalma nemesi jogaik elismerettségért. Mivel nemesi levéllel (armalissal) rendelkeztek, jogilag nemesek voltak, de nem lévén legalább fejenként két örökös jobbágyuk, adófizetésre kényszerültek. Az 1750-es években kiharcolták, hogy bizonyos közmunkák alól mentesüljenek, anélkül, hogy adómentességet szereztek volna.

II. József halála után (1790) a székelység körében fellángolt a régi szabadságjogok visszaszerzésére indított mozgalom. A maroszeői szabad székelyek

követeléseit a jeddi Albisi Barabás Mihály követ fogalmazta meg és nyújtotta az országgyűlés elejébe 1791. augusztusában.

A folyamodványban kéri I. Lipót császár 1691. évi diplomájának tiszteletben tartását, a székelyek hadkötelezettsége mellett adómentesítését, és azt is hogy a „valóságos törsökös székelyek a köztök lakó, s mulató nem székelyektől s parasztoktól különböztessenek meg, mely szerint ki ki a maga igaz és törvényes jussával kezdetne élni...”³⁷

Ismert tény, hogy a régi jussok (jogok) visszaállítására nem került sor. De a mozgalom nem szűnt meg egyhamar. Szunnyadva ugyan, de tovább élt. Legérőteljesebben 1809-ben a Napolcon-elleni háborúk idején lobbant fel. Ekkor a trónját veszélyben érző Habsburg uralkodó-ház hadsereg kiállítását sürgetve felújította a nemesi-felkelés régi gyakorlatát, a székelyek hadkötelezettségét is, de adómentességük tényleges eltörlése nélkül. A jogaikat biztosítva nem látó marosi és udvarhelyszéki szabad rendűek felkelésbe torkolló általános ellenállási mozgalmat szerveztek, amelyet 1809. szeptemberében-októberében katonasággal folytattak el.³⁸

A maroszékiek soraiban ott találjuk a mozgósítás által érintett backamadarasi armalistákat és szabadokat is.

A XVIII. században Backamadaras társadalmi életét a megelőző időszakban kialakult rendi tagolódás továbbélése jellemezte. E rendi tagolódás azonban nem volt változás mentes, sőt az egyes rétegek (lófő és gyalogrendű szabad rétegeké) jogi helyzete is módosulásokat szenvedett. E két közép réteg 1711-től, mivel katona kötelezettségük megszűnt, adófizető szabadparaszttokká vált. A korszak általános jellemzője, hogy a szabad székelyek túlsúlya (ide sorolandók az armalisták is) megmaradt 1848-ig, amikor a forradalom véget vetett a rendi tagolódásnak. A szabadrendűek aránya bizonyos fokú csökkenést csak a XVIII. század közepén és második felében mutat, a szolgáló népesség — jobbágyok és zsellérek — számbeli megnövekedése miatt. A folyamat nyomon követhető az alábbi táblázat alapján:

**Backamadaras társadalmi megoszlása
a XVIII. században és a XIX. század első felében³⁹**

társadalmi réteg	1703		1722		1750		1777		1831	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
armalista	—	—	4	6,0	9	9,1	18	14,2	11	9,3
szabad székely	37	63,8	38	57,6	35	35,4	40	31,5	52	44,1
jobbágy	17	29,3	11	16,7	31	31,3	39	30,7		
zsellér	4	6,9	10	15,1	18	18,1	24	18,9	50	42,4
egyéb	—	—	3	4,6	6	6,1	6	4,7	5	4,2
Összesen:	58	100	66	100	99	100	127	100	118	100

A táblázatot szemlélve nyomon követhetjük a késő feudalizmus korára jellemző rétegek egymásmellettélétének alakulását. A szabadok mellett nagyszámban éltek jobbágyok és zsellérek, vagyis e település vegyes — szabad-paraszti-jobbágy — falu volt.

A falusi hierarchia élén a fő- és birtokos nemesek helyezkedtek el. Ők hiányoznak a fentebbi táblázatból. A róluk szóló adataink más természetűek, ezért nem vehettük be ezen kimutatásba. 1744-ben nem adózó nemes volt Pápai András három jobbágygal. A faluban birtokkal rendelkezett gróf Bethlen Ádám, báró Nalázi István, gróf Kórnis Antal, gróf Gyulaffi László, gróf Lázár Ferencné és Keresztúri Miklós. Ez utóbbi kivételével mindeniknek kúriája is volt Madarason.⁴⁰

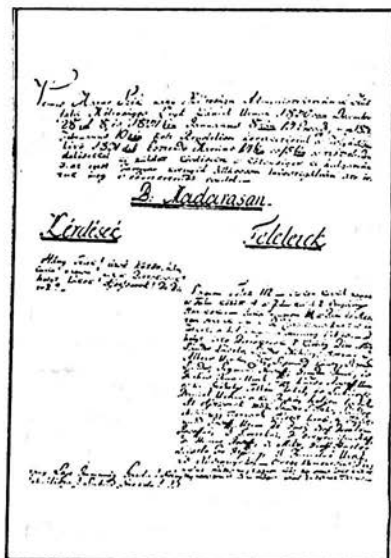
1785-ben birtokos volt itt özvegy báró Nalázi Istvánné, gróf Toldalagi Zsuzsanna, báró Henter Antal, báró Bornemissza János, Matskási Péter, valamint gróf Bethlen József.⁴¹ 1831-ben helyt lakó, adómentes nemes: Sándor László alkirálybíró, Sándor Mihály, Horváth Albert, Sigmund Károly, Sigmund Sándor, Sigmund József, Gruzda Imre, Bothos Imre, Lukátsi Dániel, Katsó József és egy Bagosiné nevű asszony. Ün. „bébíró”, itt csak birtokkal rendelkező: gróf Bethlen Józsefné, gróf Torotzkai Pálné, báró Bornemissza József, gróf Haller László, gróf Traun/Antalné/ és Klementsis Dánielné volt.⁴²

Az adómentes nemesek majorsági birtokaik — saját megművelés alatt álló

földjeik — kiterjedését nem ismerjük, csak az úrbéres földekét, vagyis a jobbágyok által bírtakét. Az 1722-es összeíráskor készített rövid leírás említi, hogy a birtokos urak keveset szántanak a faluban, inkább kaszálókat tartanak és nagyobb kiterjedésű szőlők vannak. A földeken kívül van egy földesúri malom is a falu mellett.⁴³ A malmot 1701-ben építtette gróf Bethlen Sámuel egy régebbi helyébe.⁴⁴

Az 1750-es összeírás kihangsúlyozza, hogy a földesuraknak sok szőlőjük van.⁴⁵ A jobbágyi munkaerőt — úgy látszik — főként a szőlőművelésre használták.

A század második felétől, mikor már a főnemesi rangú birtokosok is kezdtek helyben lakók lenni, udvarházaikat kiépíteni, a zsellérség mellett jobbágyi munkaerőt is igénybe vettek a kúriákban végzendő teendők elvégzésére.

Az 1831-es felmérés kezdő oldala

1831-ben gróf Torotzkai Pálné vincellére és egyben erdőpásztora — méhésze Kovács József jobbágy volt, udvari bérese pedig zsellér, Horváth Albert pálinkafőzője jobbágy, erdőpásztor zsellér, gróf Haller László szőlőművelője jobbágy, erdőpásztor zsellér volt, Sándor László pálinkafőzője és egyben kádárja, valamint erdőpásztor jobbágy, kolcsára pedig zsellér, Sándor Mihály és a Klementsits árvák erdőpásztorai zsellérek voltak. Ezek, mivel földesúri kúrián dolgoztak, mentesültek a közterhektől.⁴⁶

A levéltári adatok alapján nyomon követhető a birtokos nemesség számbeli növekedése mellett vagyoni állapotának gyarapodása is. A pénzzel rendelkező jó anyagi helyzetben lévő birtokosok a XVIII. század második felében lényegesen növelték vagyonukat. Összevásárolták a szorongatott helyzetbe került szabad rendűk telkeit és földjeit. Ilyen vásárok segítségével szerzett itt birtokot a báró Bornemissza család. Először a már említett vásárt bonyolították le 1748-ban. Ekkor a falubíráskodása során eladósodott Szász Andrásról veszik meg 130 magyar forintért annak belsőségét, irtványföldjeit és szőlőjét. 1751. november 17-én Tóth Jánostól és fiaitól 200 magyar forintért 49 véka-férő szántóját, 59 véka-férő irtványföldjeit, két szekér szénát termő kaszálóját, 15 kapás nagyságú szőlőt, valamint zálogban bírt belsőségeit (55 magyar forint 70 dinár értékű épületekkel).⁴⁷

1783. január 7-én Bornemissza Ignácné, özvegy gróf Kornis Krisztina 83 magyar forintért vette meg a koronkai Kovásznai Jánostól, Péter Istvántól és Andrásról a Bodó nevű helyen fekvő erdőt.⁴⁸

A gróf Kornis család 1744-ben még csak két jobbágyot bírt. 1770-ben 400 vedres szőlője és 3 darab erdeje volt (kiterjedésüket nem ismerjük), mint majorsági birtok. Ezen kívül 3 jobbágy és egy zsellér család. A zsellér teleknél meg is jegyezték az 1770-es leltárban, hogy „új sessió”.⁴⁹

Báró Nalátsi Istvánnak és nejének gróf Toldalagi Zsuzsannának 1744-ben 2 jobbágya és 3 zsellére volt Madarason, 1785-ben az időközben özvegygé vált grófnő már 20 jobbággal a falu legnagyobb földbirtokosa lett.⁵⁰

A XVIII. század végén vált backamadarasi birtokos nemessé csíkszentdomokosi Sándor László, neje, báró Nalátsi Anna révén. Kúriájukon gazdasági épületeket 1802-ben építettek. Sándor László nemcsak magas útszűtséget (Marosszék alkirálybírója lett), hanem sok birtokot is szerzett a faluban. 1831-ben már első birtokosként említik, egyik utódja pedig, az ugyancsak Sándor László nevet viselő alispán, a múlt század második felében több mint 400 hold földet mondhatott magáénak.

A földesúrnak érdeke volt a népességnövelés, és ennek befolyásolása hatalmában is állott. Az urbáriumokban feltűntették a jobbágyfiúk életkorát, hogy alkalmatlán azokat házasságkötésre készítsék, biztosítva ezzel a jobbágy család munka- és szolgálatképességének folytonosságát. Hasonlóképpen jártak el az özvegyen maradt asszonyokkal is. A földjüket mind intenzívebben kihasználódó,

szaporították jobbágy, illetve zsellér telkeiket, benépesítették udvarházaikat más birtokaikról hozott munkaerővel. Erre utal egyébként a XVIII. század közepén és második felében készült összeírásokban található megnövekedett számú, paraszt családok sorában felbukkanó új név (lásd a családnévek táblázatát).

A Backamadarason lakó vagy itt birtokló nemeseknek két csoportját különböztetjük meg: a főnemesekét és a helyi birtokos nemesekét. A főnemesek az említett Sándor Lászlón kívül rendszerint nem is tartózkodtak a faluban, birtokaiknak is csak egy részét tették ki az itt található. A helybéli nemesek többnyire csak két-három legalább két örökös jobbágygal, de adómentességet élveztek, és nem voltak kötelezhetőek a falu közterheinek viselésére sem, mint az egytelkes nemesek. Előnyös társadalmi helyzetüknél fogva befolyásolták, és részben irányították a falu mindennapi életét. Ők képviselték a falu ügyeit a széki hatóságoknál is. 1831-ben a vicekirálybírókn kívül hárman viselték a széki assessor (ülnök) tisztségét.⁵¹

Az *armalisták* vagy *egyetelkes nemesek* jogilag a nemesek alsó rétegét képezték, de vagyonuk után adóztak, akárcsak a szabad székelyek, mivel nem rendelkeztek fejenként legalább két örökös jobbágygal, ahogy azt az 1714. évi országgyűlés előírta. Míg 1722-ben 4 armalista család volt a faluban, 1777-re számuk 18-ra emelkedett (lásd az előbbi táblázatot). Gyarapodásuk, a természetes szaporulat mellett, részben a szabad rendűek sorából történő felemelkedéssel, részben pedig az 1770-ben megejtett nemesség felülvizsgálás során adómentességüket elvesztetteknek e rendbe történő lefokozásának eredménye.

Az armalisták külön közösségbe szerveződtek. A faluközösség vezetésében őket a kiválasztott armalista kaplár képviselte. Ez a réteg adófizető volt ugyan, de a többi szabad rendűvel szemben kiváltságos jogokat is élvezett (a széki közmunkák — mint a postálkodás, fuvarkiállítás — falusbíróság alóli mentesség), s emellett állandóan tiltakozott, hogy ne a falu többi részével egyenlően viselje a terheket. Folytonos tiltakozásai, folyamodványaikra a Főigazgató Tanács 1759. január 29-i rendeletével szabályozta a faluval való viszonyukat. Mentések lettek bizonyos szolgáltatások alól, éspedig: faluórzés, postálkodás, rabok és foglyok kísérése és őrzése, futárszolgálat és kalauzolás. A szék szolgálatára saját költségén nem voltak kötelezhetőek, a széki tisztviselők igénybe nem vehették őket. A katonaszállások, utak és hidak építése és fenntartása alól nem mentesültek.⁵²

1750-ben armalisták voltak az Agyagási, Botos, Gombos, Nagy, Toth, valamint a Vas nevű családok. (De ilyen nevek találhatóak a szabadok között is.) Közülük kettő, Agyagási Benedek és Botos Zsigmond XVII. századi nemeslevelükre hivatkozva „immunitást”, adómentességet követelt. Az Agyagásiak 1630-ban kaptak nemeslevelet, a Botosok 1613-ban. Ez utóbbiak levele 1655-ben Botos Gáborhoz került, de időközben elveszett.

Az armalisták anyagi helyzete jobb volt a szabadrendűekénél. 1750-ben átlag 6,6 hold szántó, 3 hold kaszáló és 50 veder bort termő szőlővel rendelkeztek. Voltak közöttük vagyonosabbak, mint Nagy Márton, akinek 25 hold szántója, 7,5

hold kaszálója és 120 veder bort termő szőlője volt. A másik oldalon ott találjuk a kevés földdel rendelkezőket, mint a fentebb említett Botos Zsigmondot, aki 1 hold szántó és 15 vedernyi bort termő szőlő mellett ácsmesterséget kényszerült folytatni.

A szabad székelyeket a korábbi lófő és gyalogrendűek alkották. Földtulajdonosok voltak: szántót és kaszálót magántulajdonként, az erdőt és legelőt köztulajdonként használták. A szabad rend nem ismerte a feudális függést, s az ezzel járó földesúr-jobbágy kapcsolatokat. Telkeiket csak az állam és az egyház iránti terhek nyomták (adózás, katonaaállítás — de nem fejenkénti — terhek, papi dézsma).

A II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharc leveréséig a szabadok katonailag szervezett társadalomban éltek, s annak keretében alakult ki a rendi társadalmi tagolódásuk. Ennek a tagolódásnak tudati maradványait egyes leszámítottak ma is őrzik (számontartják armalista, lófői vagy gyalogrendi múltjukat, mint a Makkaiak, de mások is). A két hajdani katonarend a XVIII. század végére jórészt összeolvadt, anyagi tekintetben is nagyon közel kerültek egymáshoz, mindkét rendben találunk jómódúakat és szegényeket, mindeniküket adózásnak vetették alá, megfosztva a korábbi legnyomásabb kiváltságuktól. Megkülönböztetés nélkül viselték a falu-közösségi terheket. Az adófizetési lajstromokban a hatóságok is egyhelyre, a „szabadok” rovatába, sorolták őket. A lófő és a gyalog székely megkülönböztetés csak egy pár alkalommal történt, mint 1744-ben és 1809-ben.

1744-ben Mária Terézia császárnő trónjának megvédése céljából elrendelték a fegyvert fogható nemesek összeírását és mozgosítását. Ekkor a lófőket és a gyalog székelyeket ismét ide sorolták felelevenítve régi hadkötelezettségüket. Lófőrendű volt az Agyagási, Nagy, Szövérfi, Vitus, Gombos, Király és Súlyom; gyalogrendű a Kis, Pápai, Palkó, Kovács, Bari, Toszó, Vas, Szabó és Fejér familiák.⁵³

1809-ben a Napóleon-elleni háború során megejtett ugyancsak nemesi felkeléskor ismét a régi rendi tagolódást veték alapul a szabadrendűek számbavételekor.

A kor felfogása szerint a szabad székely nem szabad paraszt volt, hanem szabad rendű székely. Ő, rendisége révén más kategóriát alkotott, parasztként soha sem emlegették: paraszton mindig jobbágyot és zsellért értek. A szabad székelyek és a jobbágyok közössége különálló egység volt. A szabadrendű ebben az időben nem szívesen keveredett a falusi hierarchiában nálánál alacsonyabban álló paraszti réteggel. A rendi válaszfalakat azonban számos tényező lazította fel: az anyagi-vagyoni rétegződés, a gazdasági egymásraultalság stb.⁵⁴

A szabadrendűek vagyoni helyzete általában az erdélyi középréteghez tartozó, földművelésből élő lakosságénak felel meg. A 1750-es összeíráskor egy szabad székely családnak Backamadarason 3,7 hold szántója és 1,4 hold kaszálója volt egyéni használatban, amihez járult még 29-30 vedernyi bort termő szőlő. Vagyoni megoszlásuk azonban nagyon egyenlőtlen. Bari Andrásnak 12 hold, Szövérfi

Ferencnek és Kis Mihálynak egyenként 11 és fél hold szántója volt, de Vitus Mihálynak 1, Palkó Zsigmondnak 1 és fél csupán.⁵⁵

Ahhoz, hogy egy szabadrendű gazdaságról átfogóbb képet alkothassunk közöljük Tóth János vagyoneleltárát 1751. november 27-ről. A leltárat egy hétagú bizottság készítette egyúttal felértékelve minden egyes tárgyat: a *belsőségben levő ház*, benne levő csrepesivel és egy sütő kemencével — 20 magyar forint, ökörpajta, lóapajta és azzal egy fedél alatt levő csűr — 16 magyar forint, a kutak minden apparátussal — 12 magyar forint a tálosor (!) ereszivel és kis sertés pajtával 1 magyar forint 70 dénár, közkertek, jó lézsás- és támaszos kertek lévén, 4 magyar forint, kis kapu melyekkel és kapukkal együtt — 2 magyar forint (az épületek összértéke 55 magyar forint 70 dénár). *Szántóföldek*: a Felső fordulóban: 1. a Makkai István kertje mellett 3 vékás; 2. az Átalban 3 vékás; 3. az Aszú-patakban 2 vékás; 4. az Üver alatt 6 vékás; 5. a Felsőüverben 6 vékás; 6. az Üver alatt 3 vékás; 7. a Közbercen 3 vékás. Az Alsó fordulóban: 1. a Külső szőlő alatt 4 vékás; 2. a Bod alatt 4 vékás; 3. Szilkkertben 4 vékás; 4. az Észak alatt 3 vékás; 5. a Kurtában 4 vékás; 6. Ugyancsak a Kurtában 4 vékás. *Irtványföldek*: 1. Felső határban Kincses tetőn 30 vékás; 2. a Kurtában az Alsó forduló határában 25 vékás; 3. két Berekben 2 nyílföld: az Alsóban 2, a Felsőben 4 vékás. *Kaszáló*: Veres nyárosban két szekér szénás rét. *Szőlők*: 1. Bongorban 8 kapás; 2. Külső szőlőben 7 kapás.⁵⁶

Tóth, a mintegy 12 holdnyi szántó és fél hold kaszálójával a jobb módú gazdák közé tartozott. Földjei nagyjából egyenlő arányban oszlottak meg a két fordulóban. Erre azért volt szükség, mert egy évben csak az egyik fordulót művelték meg, a másikat pihentették, nyomásban hagyták és a marhákat legeltették rajta.

Az adózó népesség második legnépesebb rétegét a *jobbágyok* tették ki. Ők nem voltak a föld teljes jogtulajdonosai. A föld tulajdonjoga a birtokos nemeseket illette meg. A birtokosok a földhasználat jogát engedték át a paraszt családoknak, aminek fejében tőlük szolgálatot kaptak. Ez képezte a jobbágyi függőség gazdasági alapját. A függés egyes formáit már nagy mértékben a szokásjog alakította ki és tartotta életben. Az 1785-ös összeírás alkalmával a jobbágyok a földhasználatról így nyilatkoztak: „Egy közönséges egész házhelyi gazda a két fordulóban elvetet 32 szebeni vékát, szénája is megterem öt porció szekérral... Kertjeinkben levő gyümölcsöseink és veteményező helyeink (vannak) ...”⁵⁷

A jobbágy családok a földhasználat fejében robottal, termény járadékkal, esetleg takszával tartoztak a földesúrnak. „... a jobbágyok szolgálatja áll szántásból, kapálásból, kaszálásból, búza-, széna hordásból, két vagy három mértőföldnyi vecturából, némelyeknek egy kevés szősz és kender fonásból, a zsellérek pedig maguk alkalmak szerint szolgálnak”⁵⁸

A szolgáltatások mennyisége földesuranként, sőt — a telek és külső tartozékok nagysága után — telekenként változott. Báró Nalátszi Istvánné jobbágyai az említett időben heti három napot robotoltak, a módosabbak négy ökörrrel, mások

kettővel, a szegényebbek tenyérrel vagyis kézi munkásként. Báró Henter Antal jobbágysága négy ökörrrel két nap, három ökörrrel három nap, gyalogszerben pedig négy nap; báró Bornemissza János jobbágysága ökörrrel két napot, kézi munkával három napot szolgáltat; Matskási Péteréi négy ökörrrel két napot, két ökörrrel vagy tenyérrel három napot, ezen kívül mindenik köteles volt évenként húsz-húsz pászma fonalat is fonni; gróf Bethlen József jobbágyságának a szolgálatja hasonló volt a Matskásiciéhoz. A munkára menő-jövő időt beszámították a robotba.⁵⁹

A robotot a jobbágy a földesúr ún. majorsági birtokán róta le. Az úrbérinek nevezett jobbágy földeket a jobbágy gazda mindaddig, amíg meg tudta művelni, s a földesúrával szembeni kötelezettségeinek eleget tudott tenni, a szokásjog alapján birtokolta és családi örökségként utódaira hagyományozta. A mezőgazdasági felszerelés és az állatállomány a jobbágy személyi tulajdonát képezte.

A jobbágság zömét kitevő ún. örökös jobbágyok helyhez kötöttek voltak. Nem rendelkeztek szabad költözködési joggal, mint a szerződéses jobbágyok vagy a zsellérek. Ez utóbbiak a szerződés lejáta után szabadon költözhetek más birtokra. Változást a helyhez kötöttségen csak az 1791. évi XXVI. törvénycikk hozott. De ez is szigorú megkötésekkel, ami szinte lehetetlenné tette a jobbágyok szabad mozgását.

Számarányuk Backamadarason a szabad rendűké után a legnagyobb, növekvő tendenciával. A XVIII. század elejétől, annak utolsó negyedéig számuk megháromszorozódott: az 1722. évi 11 családról 1777-re 39-re emelkedett, arányuk pedig 16,7 %-ról 30,7 %-ra. Ez a növekedés a természetes szaporulat mellett a földesúri betelepítések eredménye, akárcsak a zselléreké (lásd a népesedési viszonyokat tárgyaló fejezet XVIII. századra vonatkozó részét is.)

Anyagi helyzetük gyengébb a szabad rendűkéénél. Az 1750-es adóösszeírás szerint átlag 2,2 hold szántóval, 1,1 hold kaszálóval és 3 vedernyi bort termő szőlővel rendelkeztek. Főleg szőlők nagysága elenyésző a szabadokéhoz képest. Van köztük jobb módú, 6 hold szántóval rendelkező jobbágy, mint Márton György, Récsé István vagy Oláh Márton, de van földnélküli is. Ez utóbbiak, mint földnélküliek, földesúri kúriákban laktak, akárcsak a cselédék. Ilyen kúrialistája volt báró Nalázi Istvánnak 1750-ben négy is: a kolcsára, kocsisa, szakácsa és ökörpásztora.⁶⁰

1785-ben a legtöbb földdel rendelkező jobbágyok Péter István, Márton György és Páskuly András voltak, az előbbi 10, az utóbbiak fejenként 8 hold szántóval.⁶¹

A jobbágyok a földesúrral szembeni úrbéri kötelezettségek — robot és egyéb szolgáltatások — mellett, fej- (vagyis személyi), föld- és állatállomány utáni adót is fizettek. Ez az állammal szembeni kötelezettség azonban fele annyi volt, mint a szabadoké. Mentessült az adó alól az udvarbíró és a földesúri majorságon dolgozó pár jobbágy is. 1831-ben ilyen mentességet kapott Sándor László három, gróf Torotzkai Pálné és gróf Haller László egy-egy jobbágya, akik földesúri udvarban tevékenykedtek.⁶²

A *zsellérség* a jobbágy parasztsághoz tartozott, annak szegényebb rétegét képezte. A zsellér általában a telkes jobbágytól eltérő szolgáltatásokra kötelezett paraszt volt. A XVIII. században két kategóriára tagolták őket: a zsellér és az alzsellér, vagyis házas (telkes) és házatlan zsellérré. A házasok belső telket bírtak és valamelyes földdel is rendelkeztek. Nem egy esetben volt közöttük a jobbágyoknál több földdel rendelkező is. 1750-ben Kádár Vaszilynek 8 és fél, Kimpián Tódornak 7 és fél hold szántója volt.

A házatlan zsellérek többsége más telkén élt. Közülük kerültek ki a majorsági (conventionátus vagy szerződéses zsellérek), valamint a házi szolgálk és a földesúri udvarok cselédsége. Ugyancsak az 1750-es adatokkal példálózva, ilyen házatlan zsellér élt a Nalázi kúrián öt (két ökörpásztor és egy-egy kolcsár, kocsis meg szakács), a Lázárnén három (udvarbíró, kolcsár és ökörpásztor) stb.⁶³

A jobbágyok és zsellérek között valójában a személyi függés, a földhöz kötöttség vonalán van számottevő különbség. Mert a zsellér szerződéses alapon állott a földesúr szolgáltatásában, és könnyebb feltételek között távozhatott el a birtokról, mint a jobbágy. Ezért robotjuk is kevesebb volt a jobbágyokénál (rendszerint heti egy nap). A XVIII. században nem egyszer a zsellér telkes jobbágygá vált. Így alakult ki a szabad költözködésű jobbágyok vagy telkes zsellérek rétege.

A zselléreket Marosszék „constitútiója” társadalmi-rendi származásuk után szabad és jobbágy rendüként különböztette meg. Erre a megkülönböztetésre az adókiivetés szempontjából volt szükség. A jobbágy származásuk ugyanis a XVIII. században csak fele annyi adót fizettek, mint a szabad eredetűek. Az előbbieket jogilag meg is tartották szabadrendűségüket. A „constitútió” szövege egyébként így hangzik: „A zsellérek, kik szabad emberekből állók, mint hozzájuk hasonló értékű szabad emberek, és a jobbágyokból állók, mint hozzájuk hasonló értékű jobbágyok, adózni tartoznak.”⁶⁴

Ez a megkülönböztetés egyben utal a zsellérség eredetére is, részben elszegényedett szabadrendűek, részben földnélküli vagy csekély földdel rendelkező, szolgáló emberek.

A zsellérek száma a XVIII. század folyamán nőtt, nagyobb mértékben a század közepéig, amikor arányuk a falu adózó népességének 18-19 %-át tette ki. Ez az arány a későbbiekben állandósult.

A falu évszázadokon át önellátó, önfenntartó volt. A földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó lakosság megtermelte a családi háztartás élelem szükségletét és előállította a gazdálkodási felszerelést, sőt a ruházatkészítés alapanyagát is. A földművelő és állattartó gazdák mellett éltek kézműiparral foglalkozók is: asztalosok, ácsok, kovácsok, szöcsök vagy más megélhetést biztosító foglalkozást folytattak. Még egytelkes nemes azaz armalista is volt közöttük, mint Botos Zsigmond, akit közepes módú ácsként adóztak meg, valamint id. Gombos György fazekas. Fazekas volt még Boldisár Mátyás, Szász János, Antalfi György, Pécsi

András és Fodor Sámuel szabad székelyek és Agyagási Benedek egyik szolgája. Ács-kádár tevékenységet folytatott az ugyancsak szabad rendű Szabó Pál, a jobbágy Buda Iliás, a zsellér Kádár Vaszily és fia György, szőcs mesterséget űzött az egyébként zsellér Szőcs György, Szőcs János és Marusán Simon, szabóságot Szabó Miklós, gróf Bethlen Ádámnénál molnárkodott Molnár Tamás, Naláztzinénál Molnár János, fűrészes volt Sztójka Ádám, a falu telkén lakó cigány.⁶⁵

1831-ben hat „mestrcember” látta el a falu ezirányú igényeit: 1 kőműves, 3 faragásból élő, 3 kovács és 1 csizmadia.⁶⁶ Megjegyezzük, hogy már nincs említés a fazekasokról, sem a szőcsökről.

A növénytermesztés és állattenyésztés, mint a lakosság fő tevékenysége meghatározta a falu életvitelét. A föld, mint éltető elem, milyensége és megmunkálásának foka függvényében hozta termését. A termőképesség javítására a trágyázást már a XVI. században alkalmazták. A XVIII. században már a határ milyensége, termőképessége, a termés hozam emelése állandó téma volt. A levéltári adatok is mind többször utalnak a föld megművelésének a kérdésére. Az 1722-i leírásban a következőképpen jellemzik a falu határát: „Bizonyos hegyek déli lábánál fekszik, majdnem egészében a Nyárád folyó mellett. A falu mögött és az alsó felétől is magas hegyek (dombok) emelkednek, amelyek alja vetésként, az oldalakat a csúcsokig szőlősnak használják, két részre osztva, a harmadik rész síkságon terül el, vízenyős és a Nyárád áradásai sokszor elborítják. A határ két része a hegyek közti, főként déli, majd északi és nyugati irányban húzódó völgyekben és oldalakon található. A másik rész nem gyengén termő. Mivel a föld sok helyen agyagos és sárgás, ganézni kell. Hat és négy ökörrrel szántanak, évente kétszer. Az őszi és a tavaszi vetések egyformán dicséretesek. Szőlők szépen rendezettek, olyan bort teremnek, amelynek minőség és finomság tekintetében nincs párja ebben a székben...”⁶⁷

Az 1750-es felmérés kiemeli, hogy a határ közepes termékenységgű, trágyázva két-három éven át jó őszgabonát terem. Egy köblös (négy vékás) föld terem 12-13 kereszt őszgabonát, vagy 8-9 kereszt zabot. Egy kereszt erezst 1 és fél véka gabonát, vagyis az elvetett mag 4-5-szörösét.

1785-ben a jobbágyok a határukról a földhasználatról így nyilatkoznak: „A mi határunk középszerűleg megtermi a tiszta búzát, elegy búzát, rozst, török búzát, nevezetesebben az elegybúzát, mind a két forduló határunk, ha megtrágyázhatjuk... Kaszáló réteinken mind alkalmas jó fűvek szoktanak teremni... Semmiféle marháink számára nincs elegendő pascuumunk (legelőnk), haenm ami kevés van, az jó, nevezetesen midőn a Nyárád vize el nem rontja... Vagyon egy darabocská erdőnk, melynek fáját csak a militia (katonaság) számára és hidak csinálására tartjuk, és valami bokros közhely is vagyon... Határunkhoz képest feles szőlőhegyeink vannak, s mind alkalmas jó borokat teremnek, bírnak külső possessorok (birtokosok) is benne, de nagyobbára a belső bébíró possessor urak bírják, s szokták magok embereikkel és usorásokkal (értsd adósokkal) dolgoztatni.”⁶⁸

Kiegészíti az előbbi határlírásokat az 1831. évi: „A határ két fordulóra lévén osztva, a felső északos, vizenyeges, oldalas, vízmosság miatt terméktelen. Az alsó középszerű, ebben is egy negyed rész északos, vizenyeges, szűk — melynél fogva gabona is csak annyi terem, hogy 3-4 gazdán kívül egy sem éri meg, ha a piacról nem veszen. A szénatermő határ kevés, s különben is nagyobbára tér helyen lévén, a Nyárad vize és a Vécke patakja majd minden esztendőben kiútvén, megbecsülhetetlen károkat okoznak. A bor, az idők kedvezvén, középszerűleg terem. Gyümölcs nagyon kevés teremvén, a fáradtság is meg nem fordul. Erdő többnyire a possessoroké és osztatlan a communitásé (községé), melynek vesszős részét esztendőnként a possessorok és székelyek egymás között úgy osszák fel, hogy az uraknak két rész, a székelyeknek pedig egy megyen. A nagyobb fák, különösen a cserefák, használatnak a falu korcsoma- és pásztorházai építések, javítások és hídjai csinálására — melyek között vagyon a Nyárad vizén lévő nagyhíd is — a katonai őlfá is abból adatik ki. Mindezeknél fogva a lakóskor életek módja a szántás-vetés és a szőlőművelés. Más keresetek nincsen.”⁶⁹

A XVIII. században a hagyományos gabonák mellett meghonosodott itt két fontos kultúrművény: a kukorica és a burgonya. Az előbbi a század elején, az utóbbi a század végén. Az 1722-es összeírás már feltünteti a természetű kukorica mennyiségét is. Ekkor a kukorica mennyisége még elenyésző volt, de a későbbiek során ez mind elterjedtebbé vált. A kukorica földeket a forduló rendszerben használtaktól elkülönítve művelték. A mind nagyobb teret igénylő kukorica földek ügye nem egy alkalommal a falusiak és a kukoricatermesztésben kevésbé érdekelt földesurak között fellépő feszültség forrása volt. Így történt 1829-ben, amikor gróf Torotzkai Pálné gondviselője, Sándor Józseftől és Gruzda Imrétől is támogatva nem egyezett bele egy törökbúza föld felfogásába a Kurta nevű helyen.⁷⁰

A burgonya meghonosítására az első kísérletek a XVIII. század második felében történtek, nagyon szerény eredménnyel. A sűrűn ismételt hatósági noszogatásnak látható eredménye mintegy fél évszázad után követhető nyomon. Először a kertekben természetűék, ezért nincs nyoma az összeírásokban. 1831-ben a krumpli műveléssel kapcsolatosan már feljegyzik, hogy „...az e tárgybeli felsőbb rendelkezéseket a falusiak nagyon igyekeznek teljesíteni, a közelebbi esztendőben is nemcsak belső kertjeikben, hanem künn a határon is levő szántóföldjeikben is ültetvén, természetűék.”⁷¹ Megjegyzik viszont azt is, hogy „az idő mostohasága miatt nagyon kevés lett”.

A kukorica és a burgonya mellett viszonylag újonnan meghonosodott növény volt a dohány is. Az 1722-es összeírásban van erre konkrét utalás, de csak szerény mértékben művelték, és a későbbiek során sem vált számottevő jövedelmi forrássá. (Elterjedése azonban már a XVII. század második felében megindult.)

A fő természetű növény az őszibúza és az elegy búza (rozssal kevert), vagyis a kenyérgabona maradt. A népesség számának növekedésével párhuzamosan nőtt a növénytermesztésre használt földek kiterjedése is. E növekedést nyomon követ-

hctjük a többször említett összeírásokból. Míg 1722-ben az adózó népesség 133 holdnyi szántót művelt meg, e terület 1750-re 298 holdra, 1777-ben pedig 364-re emelkedett. A növekedés a közföldek rovására (erdő, legelő és kaszáló) történt, írtás útján.

Backamadaras az 1848-49. évi forradalom és a szabadságharc idején.

Az 1848 koratavasán kirobbant forradalom hamar elérte szűkebb hazánkat is. A bécsi és pesti megmozdulások híre már március 20-án Kolozsvárra, 22-én Marosvásárhelyre érkezett. A forradalmi eszméktől fűtött marosvásárhelyi jogász ifjúság a szabad polgári lét feltételeinek megteremtéséről alkotott elképzeléseit már március 24-én írásba rögzítette. Az uralkodóhoz intézett memorandumban követelték a sajtószabadságot, országgyűlés összehívását Kolozsvárra, az unió kinyilvánítását, a nép terheinek könnyítését és egyéb jogokat.

A falvak népét leginkább érintő kérdése a forradalomnak a jobbágyügy rendezése volt. 1848. tavaszán a forradalom első számú kérdése éppen ez lett. A jobbágyok felszabadítása szerepelt Petőfiék pesti 12 pontja között és Bálcescuék izlázi kiállításában is. A jobbágyrendszer eltörlése a parasztság történetének korszakalkotó eseménye, s a társadalom és gazdaság polgári átalakulásának kulcskérdése volt. A feudális függőségben élő jobbágy szabad paraszttá vált, a földön, amelyet addig művelt tulajdonos lett. Kilépv a földesúri hatalom kötelekéből, mentesült a feudalizmus idején szokásban volt munka-, pénz- és terményjára adék szolgáltatásának kényszere alól.

Az 1848. május 9-re Kolozsvárra összehívott országgyűlés, miután törvényt hozott az unióról és az egységes katonáskodási kötelezettségekről, IV. törvény-cikkével kimondta a jobbágyfelszabadítást. A törvény cikk előírásai értelmében az eddigi függőségben élő jobbágyok és zsellérek átalakultak személyileg szabad emberekké, ház- és földtulajdonosokká. Biztosította számukra a törvény előtti egyenlőséget. A hűbéri függés és a robot megszűntének napját 1848. június 18-ra állapította meg.

A jobbágy felszabadítás érzékenyen érintette Backamadaras népességét is, hisz lakosságának 42 %-a jobbágy és zsellér állapotú volt. A törvény előírásának alkalmazása feszültséget okozott a faluban. A parasztság ugyanis úgy értelmezte a törvény előírásait, hogy mindenki szabadon rendelkezhetik az általa eddig használt földekkel. A kialakult feszültségre utal Losontzi József református segédlelkész 1848. szeptember 8-i jelentése a faluban levő állapotokról: „A baccka-madarasi unitus román ajkú lelkész azt hirdette a templomban, hogy bármely természetű jószágokon lakják is a szolgáló ember, az az ő tulajdona, arról szolgálatot tenni nem tartozik.”⁷²

A törvény azonban csak az úrbéri jellegű földeket adta oda azoknak, akik

megművelték, biztosítva a földesurak állami kárpótlását. A székely örökségnek tekintett legtöbb székelyföldi birtokot a volt jobbágyok és zsellérek önmegváltás útján vehették csak birtokba. Amíg ez nem történt meg, a földesúrral szembeni szolgáltatásokat kénytelenek voltak tovább végezni. A backamadarasi konfliktus a felgyorsuló események sodrában elcsúszott, megnyugtató rendezésre évek múlva került sor csupán.

A forradalom vívmányaként megszületett a törvény előtti személyi szabadság. A személyileg szabad emberek, bizonyos korlátok között, gyakorolhatták választópolgári jogaikat, az adott esetben részt vehettek a képviselői szervek tevékenységében. Marosszék törvényhatósági szerve, az addigi nemesi jellegű széki közgyűlés helyett létrehozott képviselői bizottságba már hivatalból bekerültek a falvak választott képviselői és azok a parasztlakos is, akiknek 8 forintot meghaladó birtokadója volt. Így lett tagja a képviselői bizottságnak két községi küldött mellett Csiki Márton zsellér, akinek „tehetségét” 10 német (rénes) forintra becsülték az összeírók.⁷³ Később, 1849. június 5-én a Maros megyévé átszervezett szék képviselői választmánya tagjai lettek Backamadarasról Gruzda Imre, Szóvárfi István és Losontzi József.⁷⁴

1848. nyarán elkerülhetetlenné vált a Habsburg-birodalommal való nyílt konfliktus. Kiéleződött a magyar-román ellentét is, mivel a magyar forradalom nem oldotta meg a román nemzet teljes politikai egyenjogúsításának kérdését és törvény útján létrehozta Erdély unióját Magyarországgal az erdélyi románok megkérdése nélkül. Az év szeptemberére az ellentét fegyveres konfliktushoz vezetett, és kezdetét vette a magyar forradalom önvédelmi szabadságharca az osztrák elnyomó hatalom és a támogatásukat élvező román erőkkel, valamint a segítségükre siető cári csapatokkal szemben.

A forradalom első fegyveres véderőit a nemzetőrök voltak. Megszervezésükre már 1848 áprilisában-májusában sor került. Rendeltetésük a rend fenntartása volt. Maroszákon a nemzetőrség szervezése a szék ki nem cserélt tisztikarának idegenkedő magatartása miatt vontatottan haladt. Jakab Elek visszaemlékezéseiben meg is jegyzi, hogy „Marosszék főkirálybírója, gróf Toldalagi Ferenc, azon párt híve volt, mely a márcziusi reformokat nem szívelte, s ez érzülete tisztikara nagyobb részére, s ezáltal a székelységre is átment, olyannyira, hogy oda külön kormánybiztosnak kellett küldetni..., ijesztik őket különböző álhírekkel, s lehiűk lelkesedését magok a tiszték (tisztviselők).”⁷⁵

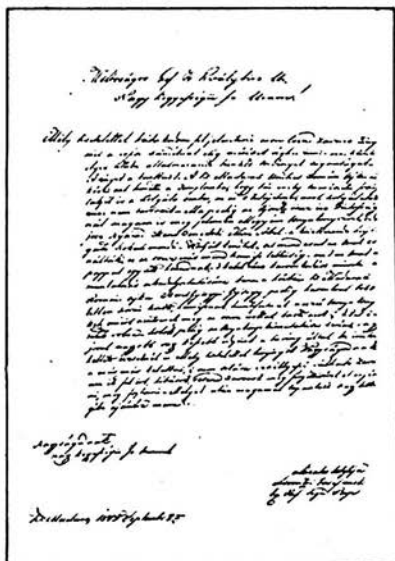
Mégis augusztus 4-én jelenthették a kormányzóknak, hogy a szék területén 2573-an iratkoztak nemzetőrnek. Képviseltek ott magukat a backamadarasiak is. A jelentkezők kiválogatása után négy század maroszáki nemzetőrt fegyvereztek fel, akik nemcsak a rendfenntartásban, hanem később a harcokban is résztvettek. Valószínűleg soraikból kerültek ki a falu 1848-as mártúrai is, akik a református halotti anyakönyv tanúsága szerint „az oláhok által agyonverettek 1848. november 14-én a gerebenesi mezőben”. Az öt hősi halott Pétsi Pál 39,

Antalfi György 33, Agyagási József 35, Zajzon Márton diák 18, és ifj. Agyagási Dániel 18 éves volt.⁷⁶

A kormány 1848. június 8-i rendeletével kezdetét vette a rendes katonaság felállítása. Kezdetben 4 honvéd zászlóalj és egy szabad lovascsapat kiállítását irányozták elő Erdélyben. Ezt követően június 14-én az Erdélyi Főkormányzóság, mivel „a magyar hazára mind inkább tornyosuló vészfellegek elhárítására önkénytesekből alakítandó nemzeti honvédsereg léptetvén életbe”, elrendeli a toborzás megejtését.⁷⁷

A zászlóaljak egyike, a 12. számot viselő, marosvásárhelyi székhelyű lett, állománya is többnyire marosszékiekből tevődött ki. A lovas szabadcsapatot Kossuth-huszároknak nevezték. Amikor augusztus végén sor került a sorozás útján történő rendes sorkatonaság — a honvédség — felállítására, a backamadarasi sor alá kerülő ifjak közül a 19 éves Sigmund Elek már „Kossuth-lovag” volt, a 21 éves Pontzi Márton meg sorkatona.⁷⁸

A sorozás útján történő újonc-állítás kezdetben nem ment zökkenőmentesen. A katonaállítás eddig verbuválással, 1831-től sorshúzással történt. A rendkívülinek számító sorozást a falusi lakosság egy része idegenkedéssel, bizalmatlanul fogadta. Az önvédelmi fegyveres harc elkerülhetetlensége felgyorsította az újoncállítást. 1848. augusztus 30-án Szemere belügyminiszter körlevelében a honvédség 7 nap alatti felállítását sürgette. „A hazának, szegény küzdő hazánkknak Ön most nagy szolgálatot tehet — írta gróf Toldalagi Ferenc marosszéki főkirálybíróknak. — A főkirálybírói hivatal régi dicsőségét visszaszerezheti, bebizonyíthatja, hogy ez oly intézet, mely a haza sokféle népű viszonyaiban a magyar elemnek hatalmas karja, a széthúzó nép törekvése felett. Az összeírás pontos legyen, de ha nem lehet csak gyors, gyors minden áron. Én ama hatámpoktól, melyek rendeletemben kitűzve, el nem állok. A végrehajtásért Ön felelős, de szinte mindenkit felelőssé tehet. Fő dolog a népet felvilágosítani, hogy ellenállása új zavart ne idézzen elő. Fel kell használni a népszerű embereket, megkérni a papokat, megmagyarázni a népeknek, hogy csak 4 évre köteleztük. Ha itt-ott baj volna, az ne tartóztassa fel az összeírást,

Jelentés 1848 szept. 8-i újoncozásról

ami készen van, küldessék fel, úgy, végezzék ott, hol ellenszegülés volt.⁷⁹

Az összeírásra egy napon került sor az egész székben. Nyilvántartásba vették a 19-22 éves ifjakat a keresztelési anyakönyvek alapján. Backamadarason 30 sorköteles korú ifjat találtak.⁸⁰

A hely színére kiszállt összeíró biztosok összehívták a sorköteleseket. De a nyilvántartásba vevés nem zajlott le zavartalanul. Előbb egy nyárádszentbenedeki, majd helybeliek is zúgolódni, lázongani kezdtek a sorozás ellen, pedig nem voltak a sorozás szenvedő alanyai. Az eseményt két jelentésből is ismerjük. „Ma pedig — jelenti a református segédlelkész — az újonc összeíró bizottságnál magam is megjelenvén megýém anyakönyvével, odajöve Nyárád Szent Benedeki More Ábel a következéandó bújtogató szókat monddá: Hallják kendtek, ezt mind csak az urak csinálták, ez az összeírás mind hamislelkűség, ezek az urak a papokkal együtt hazudnak” — s kebelrázó káromkodást mívelve a munkálódás akadályoztatására, benn a házban. A B. Madarasi román ajkú Singerorzán György pedig hasonlóul több ízetlen szavai között hamisnak, huntzuftnak nevezé anyakönyvűket, miért nincsenek meg az összeíróttak között azok is, kiket ő szeretett volna — holott pedig az anyakönyv kimutatása szerént vagy jóval nagyobb, vagy kisebb idejűek a törvény által beírtni kellett éveseknél.”⁸¹

Pataki István és Zilahi Lajos összeíró biztosok ugyancsak szeptember 8-ról keltezett jelentésükben More mellett lázítótnak tüntették fel Makkai Mihályt és Dani Sándort is, akikre egyenként 24 magyar forint bírságot róttak ki (nem tudni a büntetést felhajtották-e).⁸²

Az események felgyorsulása miatt az összeírtak besorozására nem került sor. Az újoncállítás 1849 januárjában folytatódott, miután Bem hadserege kiűzte Erdély nagyrészéből az osztrákokat. Az ekkor megejtett újoncozáskor összeírt 32 ifjú közül honvédeknek sorozták a következőket: Gombos György, Palkó Lajos, Gombos Ferenc, id. Gombos Ferenc, Szövérfi Sándor, Kis Márton, Kacsó Sándor, Kovács Márton, Márton András, Szövérfi Mihály, Marusán János és Názán Pétert.⁸³ Ők lettek a szabadságharc backamadarasi fegyveres katonái.

Lelkesedéssel vettek részt elődeink az 1848. október 16-18-án lezajlott agyalfalvi székely nemzeti gyűlésen. Itt nyil-

Műemlék nyárfa
(ültetve 1849 márc. 15-én)

vánították ki, hogy jogban és kötelességben a székelyföldnek minden polgára egyenlő, és itt szervezték meg a székelység katonai önvédelmét. A világosi fegyverletételig tartó szabadságharcban hősiessen helytálltak backamadarasi honvédek és nemzetőrei is, vértüket áldozva hazájukért nem egy csatában.

Az ellenforradalom cári segédlettel eltiporta a szabadságharcot. De hiába győzött, hiába ültette trónra a korlátlan önkényt, hiába ütötte el a népet átmenetileg azoktól a jogoktól is, amelyekkel 1848 előtt élt, a régi rendszert nem sikerült többé visszaállítani. Bukása ellenére a forradalom új korszakot nyitott Backamadarasi életében is. A forradalom eszméi, a szabadságért, a haza függetlenségéért folytatott harc tiszteletére, emlékének megőrzésére ültették a református templom kertjébe a ma is élő jegenyefát és két nyárfát, az alkotmányosság elnyerésének emlékére pedig a templom előtti kétágú zádokfát (hársfa).

Müemlék zádokfa (ültetve 1860-ban).

„A cinterem déli oldalán vagyon egy nagy Jegenyefa — jegyzi fel az utókor számára 1863, április 18-án Losontzi József lelkész —. A keleti bütübe ugyancsak két nyárfát, ezt mind a három darabot akkor ültettem, mikor 1849-ben a Hírlap meghozta a hírt, hogy a Magyar hadsereg bevette ostrommal, rohammal Buda várát.” A templom előtt vagyon egy két ágú zádokfa, ezt 1860-ban a kormány által megígért alkotmányosság emlékére ültettem egy Csíki György nevezetű hallgatóm által. A fa megfogamzott, szépen nevelkedik, de az alkotmányosság csak csalétek, semmi következése. Ez is kegyeletet érdemlő fa.” Utólag még hozzáfűzi: „1867-ben az alkotmány megjött.”⁸⁴

Az 1848-49-es polgári demokratikus forradalom és szabadságharc legelevenebben ható múltbéli eseménye a magyarságnak. Milliókat átható lendülettel fejezte ki egy nemzedék vágyát és törekvéseit. Tanulságai nemcsak addig éltek, amíg a véres áldozatokat meghozó nemzedék a forradalom vérbefojtását követő korszak igazságtalanságainak súlyát érezte, hanem elevenen éltek és élnek ma is az utókor tudatában. A nemzeti színű lobogókra írt „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség” jelszava szimbólummá vált, követendő példaként az utókor számára.

Backamadaras 1849-1918 között

Az 1848-as forradalom eredménye, hogy a feudalizmus eltörlése mellett döntő hatást gyakorolt a következő korszak polgári átalakulása és fejlődése kibontakozására. A forradalom bukása miatt a jobbágy-felszabadítás és a zsellérkedés végleges rendezése kitolódott a Habsburg önkényuralom idejére, sőt egyes vetületei a dualizmus korára. 1854-es császári nyíltparancs szabályozta a földmegváltás kérdéseit, két kategóriára osztotta fel a volt jobbágy-ságot és zsellérséget: az úrbéresnek elismert kategória számára az állam biztosította a megváltási összeget, a nem úrbéres majorsági és székely örökséges jellegűeket pedig az önerőből való megváltás útjára terelte.⁸⁵

Hogyan történt a megváltás Backamadarason, csak részben tisztázott. Mivel az úrbéri törvényszékek iratai megsemmisültek, csak feltételezzük, hogy a parasztok kisebbik része került az állam által megváltottak csoportjába. Az állam által megváltottak, mint úrbéresek csak azzal a földterülettel szabadultak fel, amelyért adóztak. Az adótábellákon nem szereplő földjeiket elvesztették, vagy megváltották a földesúrtól, ha az nem akarta saját gazdaságát gyarapítani ezáltal. A jobbágyok és zsellérek többsége kénytelen volt önmegváltás útján megtartani földjét, mivel a földesurak azokat székely örökségnek ismerték el. Egyrésztük békés megegyezés alapján állapodott meg volt földesurával a megváltás körülményeiről, másokat bírósági döntések kényszerítettek erre. Nánán Pétemét és Nánán Mihályt bírósági úton kötelezték az önmegváltásra: a telekért és az ezután járó költségekért (szántó, kaszáló, szőlő) 450 osztrák értékű forintot kellett fizetniük. Az önmegváltóknak ennyi pénzük nem volt, ezért arra kényszerültek, hogy a föld egy részét átadják Sándor László birtokosnak. Az egyezségről „örökös szerződési levelet” kötöttek.⁸⁶

A báró Henter család birtokos zsellérei — Román Simonné, Csíki Pál, Pálosi Simonné, Tőkés Jánosné — váltságösszegként 1544 forint kifizetését vállalták. Az udvar és Csíki Pál között létrejött „örökvásárkölevél”-ből megtudhatjuk a vásár lefolyását: „Ezen belső telek s utána megírt külső birtok a báró úrnak jogos tulajdonai voltak, s mind székely természetű birtokok, melyekről a báró úr államtól kárpótlást nem vett. Én Csíki Pál, mint volt zsellére használtam azokat rendes munkatétel mellett. Most azonban kérem a főtisztelt báró urat, hogy ezeket adná el nekem örök áron, magam és maradékaimra ruházandó örökös birtokosi jog mellett.” A továbbiakban a szerződés leírja, hogy a belső telket és 17 külső parcellát megbecsülték, s 450 ezüst értékű forintban megegyeztek. Az összegből Csíki a vételkor 350-et kifizetett, a fennmaradó összeget 1857. szeptember 1-jén György napjáig kellett kiegyenlítenie.⁸⁷

A házatlan zsellérek is személyileg szabadokká váltak, földesúrral szembeni kötelezéseket nem kellett teljesíteniük. De birtokuk nem volt, és nem is kaptak. Kenyerüket ezután napszámos munkával és harmadosműveléssel keresték. A

kúrialista (udvarban lakó) zselléreket sem az 1848-as jobbágyszabadítás, sem az 1854-es udvari nyíltparancs gazdaságilag fel nem szabadította. Helyzetüket csak az 1896-os XXV. törvénycikk rendezte. Csak azután juthattak ők is önmegváltás útján kis telkeik tulajdonába. A külső földeket, ha ilyenrel rendelkeztek, csak abban az esetben vehették meg, ha azokat már 1848 előtt is használták.

A volt jobbágysok és zsellérek felszabadítása nyomán Backamadaras családjainak zöme kisebb-nagyobb földterület birtokosa lett. Jellegzetessége, akárcsak a Nyárárdmente más részein is, a törpebirtok magas aránya. Egy 1880-ban készült felmérés szerint Backamadarason az öszsbirtokosok száma 328, ebből négy közület, a többi 324 magángazda.⁸⁸ Megoszlásuk nagyság szerint a következő képet mutatja:

300	holdon felül	1	gazda
100	holdon felül	1	gazda
10	holdon felül	45	gazda
5	holdon felül	32	gazda
5	holdon alul	249	gazda

Amint látható, a törpebirtokosok aránya 76%, és ha még ide soroljuk az 5-10 holddal rendelkező szegényparasztoakat, a kevés földdel rendelkezők aránya 85%-ra emelkedik. Ezek egy része — az egy holdnál kevesebb földdel rendelkezők — gyakorlatilag megművelhető mezőgazdasági területtel nem is rendelkeztek a háztájkörüli kerteken kívül. A földhiány miatt napszámosként, cselédként biztosították megélhetésüket. Az 1-5 holdasok nagyrészt természeti gazdálkodást folytattak, mindent a maguk háztartásában állítottak elő. Az adót és más kiadásokat rendszerint egy-egy állat eladásából teremtették elő. Közülük sok részesműveléssel is foglalkozott.

Az 5-10 holdasok már önálló, egyszerű kisárútermelői voltak. Az ilyen kisgazda minden munkáját ő maga háza népével végezte el. Egy ilyen kisgazda birtoka jórészt szántónak használta, emellett volt egy kevés rétje, erdeje és szőlője. A földek azonban kis parcellákban a határban szétszórtan feküdtek. 1890-ben például az e kategóriába tartozó Csíki Márton földjei 15 parcellára oszlottak (szántó 4 hold 518 négyszögöl, rét 586 négyszögöl, szőlő 727 négyszögöl, erdő 506 négyszögöl, összesen 5 hold 837 négyszögöl).⁸⁹

Az 5-10 holdasok már rendelkeztek a föld megművelésére szükséges igásállattal is. Az 1895. évi mezőgazdasági statisztika szerint Backamadaras a következő igásállat állománnyal rendelkezett.⁹⁰

egyes lófogat	8	kettős ökőrfogat	12
kettős lófogat	21	négyes ökőrfogat	3
hármás lófogat	1	bivalyfogat	3
négyes lófogat	1	tehénfogat	67
összesen			136

E statisztika szerint a gazdaságok 60 %-ának nem volt igásfogata.

A közép és gazdag parasztok kategóriájába tartozók alsó rétegét a 10-20 holdasok tették ki. Ezek már emellett, hogy házuk népével elvégezték a gazdaság minden munkáját, kisárútermelők is voltak. Egy ilyen gazda, Szövérfi Bálint 11 hold 995 négyszögöl birtoka 1890-ben ekként oszlott meg: szántó 5 hold 1439 négyszögöl, kert 356 négyszögöl, rét 1 hold 1147 négyszögöl, szőlő a Backán (6 helyen) 797 négyszögöl, erdő 3 hold 120 négyszögöl. Összterülete 16 parcellából állott. Názán János 15 hold 619 négyszögöl birtoka 22 parcellából állott, éspedig szántó 11 hold 1562 négyszögöl (11 helyen), kert 497 négyszögöl, rét 1377 négyszögöl, szőlő 843 négyszögöl, erdő 1 hold 869 négyszögöl, adó alá nem eső terület 271 négyszögöl.⁹¹

A húsz holdnál nagyobb gazdaságok már bérmunkát is igénybe vettek, mivel a munkaerő igénylet meghaladta a család erejét. A termésfölösleget piacra vitték. Az idegen munkaerő az állandóan alkalmazott cselédeken kívül a napszamosok alkalmazására is kiterjedt. Ezek a közép gazdaságok a múlt század utolsó negyedében jelentős súllyal bírtak, mivel a földbirtok jelentős hányadát ők tartották kézben. 1890-ben Backamadarason 12 húsz holdnál nagyobb gazdaság volt.⁹² Ebből egy, a református egyház 65 hold 255 négyszögöllel közület, a többi magánbirtok volt.

Földesúri nagybirtok a Sándor László alispáné volt — 418 hold. A Sándor birtok a következő területekből tevődött össze: szántó 237 hold, kert 10, rét 15, szőlő 18, legelő 84, erdő 41, adó alá nem eső terület 13 hold. Ez a gazdaság megütötte a ténylegesen nagybirtokként kezelendő egységekkel szemben támasztott mércét. A gazdaságban megtalálható volt a kor modern gazdaságainál használt gép zöme: járgány, cséplőszekrény, rosta, trieur, szecskavágó és egyéb munkaeszköz (8 eke, 6 borona, 1 henger, 9 igásszékér). A gazdaságot 10 állandó cseléd látta el. Meglepő viszont az állatok alacsony száma, mert csupán 16 szarvasmarha, 12 ló, valamint 6 juh állományt tüntetett fel az 1895. évi statisztika.⁹³

Nagyság szerint a második birtok a báró Apor Károly féle volt. Ennek gazdasági leltárát nem ismerjük. A tulajdonos nem is lakott a faluban, és a backamadarasi földek kiterjedt birtokainak egy részét képezték csupán. A 99 hold kiterjedésű Apor birtok összetétele művelési ágak szerint a következő volt: 39 hold 501 négyszögöl szántó, 8 hold 336 négyszögöl kert, 3 hold 135 négyszögöl rét, 11 hold 37 négyszögöl szőlő, 4 hold 413 négyszögöl legelő, 32 hold 885 négyszögöl erdő és 1144 négyszögöl terméketlen föld.⁹⁴

A múlt század végén nagyobb birtokos volt még: Török Ferenc (85 hold), Horváth Béláné (66 hold), Szabó Jánosné Sándor Anna (65 hold), Vitus Lajosné (52 hold), Horváth Sándorné Losonczi Mária (48 hold), Pálosi Simon (31 hold), ifj. Fejér Zsigmond (28 hold), Orosz György (24 hold), Kis József (22 hold) és Fejér György (22 hold).

A gyakorlatban 1848 után a föld adásvételét a törvény nem tiltotta. Eredmény-

ként megnövekedett a birtokforgalom. Sok nehéz helyzetbe került szegényparaszti kényszerült megválni földjétől. A földkérdés fokozatos súlyosbodásához hozzájárult az 1848 utáni földbirtoklási, örökösödési rendszer is, amennyiben elősegítette a birtok szétforgácsolódását. A birtokforgalom és általában a birtokmegosztás alakulásának nyomkövetését ugyancsak a kataszteri nyilvántartások teszik lehetővé.

A birtokmegosztás 1911-ben a kataszteri nyilvántartás alapján.⁹⁵

Birtokkategóriák	A gazdaságok			
	száma	%	Terület holdban	%
1 holdon alul	53	21,2	20	1,1
1-től 5 holdig	89	35,6	246	13,7
5-től 10 holdig	62	24,8	433	24,2
10-től 20 holdig	33	13,2	423	23,6
20-től 50 holdig	8	3,2	234	13,1
50-től 100 holdig	4	1,6	313	17,6
100-on holdon felül	1	0,4	121	6,7
Összesen	250	100	1790	100

A táblázatba nem vettük be a közületek és bébírok földjeit: összesen 388 holdat. A táblázatban feltüntetett gazdaságok mellett 1911-ben a faluban még birtokkal rendelkezett 6 közület: a község 118 hold 864 négyszögöllel, amiből azonban 114 hold földadó alá nem eső terület volt, főként közutak; a legelő közbirtokosság 98 hold 1255 négyszögöllel; a református egyház 91 hold 1214 négyszögöllel; a görög katolikus egyház 4 hold 1198 négyszögöllel, a római katolikus egyház 542 négyszögöllel és a felkezetnélküli iskolaalap 1588 négyszögöllel. A közületek összbirtoka 314 holdat tett ki, míg a faluban földdel rendelkező, de máshol lakók 74 holdat mondtak magukénak.

Összevetve az 1830. évi adatokat az 1911-ikivel lényeges változásokat találunk. Érezhetően lecsökkent a földdel rendelkező gazdák száma, 324-ről 250-re. A szegényparaszti (10 hold alattiak) aránya 85 %-ról 81,6 %-ra. Az eltűnt gazdaságok egy pár kivétellel az ő soraikból kerültek ki, nem a középp- vagy a gazdag parasztokebből, akiknek a száma szinte változatlan maradt. 1911-ben a szegényparasztság a földbirtoknak 39 %-át mondhatta magáénak. Egy e kategóriába tartozó gazdának átlag 3,4 katasztrális holdnyi földje volt, de sokuknak még egy hold sem jutott. A középp réteg, a 10-20 holdasok, habár a gazdák alig 13 %-át tették ki, az összterületnek majdnem egynegyedével rendelkeztek.

A 20-50 holdasok csoportjába 8 gazda tartozott. Közülük öt 20-23 holdas gazda volt csupán: Makkai György, Szövérfi Károly, Csíki Károly, ifj. Makkai Sándor és Fejér Zsigmond. Gyakorlatilag ők is a középparasztság soraiba sorolhatók. A gazdagok sorába került a három 30-50 holdas és a négy annál többel rendelkező

gazda. Ezek: Pálosi Simon 35 holddal, Makkai Ferenc 44-el, Horváth József 47-el, Vitus Lajos és neje Losonczy Zsuzsánna 55-el, Gyárfás Lászlóné Szabó Zsuzsánna 72-vel, Török Ferenc 86-al, valamint Kovács Józsefné Vitlich Mária 98 holddal.

Földesúri birtoknak a szó valódi értelmében csak a száz holdnál nagyobb birtokot tekinthetjük. Ez csak egy volt, a Horváth Gáborné Szentkirályi Margité, 121 hold kiterjedéssel. A két évtizeddel előbbi két legnagyobb földbirtok 1911-re eltűnt. Felszámolásuk okát pontosan nem ismerjük. Szájhagyomány szerint felparcellázták és eladták a helyieknek. A Sándor kúriát a második világháborút megelőző években (1936-ban) bontották le, az épület anyagát pedig helyben értékesítették.

A közföldek nagy szerepet játszottak a falu életében. Az erdők és a legelők a mind nagyobb teret hódító nagybirtok nyomására a XVIII. század végén felosztódtak. A földesurak elkülönítették a községtől az őket érintő részt, úgy a legelőt, mint az erdőt. A múlt század végére felosztatlan gyakorlatilag nem maradt érdemleges közföld. Az 1911-ben készített kataszteri nyilvántartásban szereplő községi terület szinte teljes egészében — 118 hold — megművelésre alkalmatlan volt. A község megművelhető földje négy holdat tett ki csupán. Így ebből nem lehetett közbirtokosságot alakítani. Mégis 1911-ben létezett egy legelő közbirtokosság. Ez a közbirtokosság a felparcellázott és eladott Sándor és más birtokoknak a falusiak által megvásárolt területeiből jött létre. Alapját a legtöbb legelővel (84 hold) rendelkező Sándor birtok képezte. A legelő birtokosság földjeit juhlegelőként használták ezen intézmény felszámolásáig, a kollektivizálásig. Tagjai csak a legelő tulajdonjoggal rendelkező gazdák és leszármazottjaik voltak, nem az egész falu.

A múlt század utolsó harmadában és századunk elején egyes mezőgazdasági munkákat gépesítették, akkor vonult be a vaseke, a gépi cséplés a gazdaságok eszköztárába, s folytatódott az új növénykultúrák térhódítása, valamint a régi állatfajták kicserélése termékenyebbekkel. Fokozódott a piac szerepe, a kereslet ösztönözte a termelőt több árú előállítására. A gazdálkodás modernizálása befektetést igényelt, ez pedig kedvező feltételekkel kapható hitel.⁹⁶ A hitelbeszerzést a kiszélesedő bankhálózat biztosította.

A századfordulón a családi gazdaság hagyományos formája élt tovább. Bár a szó eredeti értelmében felfogott faluközösség rég felbomlott, annak számos eleme fennmaradt. A falu keretbe fogta s szokásai által irányította a családi gazdaságok életét. A férfiak feladata volt a szántás és kaszálás, a cséplés, erdőlés, a szerszámkészítés, az állatok gondozása. A takarítás és aratás viszont túlnyomórészt az asszonyoké, akár a szövés-fonás, a kisállatok gondozása, a konyhai munka elvégzése. Jórészt rájuk hárult a gyermekek nevelése is.

A háztartás tapasztalatot jellegű volt, „gépileg tudta a nép, mit, mikor és hogyan kell tenni”.⁹⁷ A tapasztalatok apáról fiúra szálltak, mindegyik fiú a maga rendjén új háztartást alapított. De az egyes családi gazdaságok közt nagy volt a különbség a birtokolt földterület és a felszerelés tekintetében.

A múlt század második felére esik a munkaeszközök felgyorsult fejlődése, amelyre Backamadaras népe érzékenyen reagált. A házi készítésű munkaeszközök keveset változtak ugyan, de haladás itt is észlelhető. A „fakó” szekerek helyét — amelyekben egyetlen vasszeg sem volt — kezdi átvenni a vasazott szekér, módosítások történtek a régi faekéken, megjelentek a fakeretes de vasfogú boronák. Lényeges változást a gyári munkaeszközök és a mezőgazdasági gépek elterjedése jelentette. A vaseke a mélyszántás fokozatos meghonosodását segítette elő, a vetőgéppel végzett sorvetés lehetővé tette a töltőgető eke és a kapálógép alkalmazását. A cséplőgép hozzájárult a gabonatermelés jövedelmezőségének növeléséhez, átalakította a kézi cséplésnél addig szokásban volt munkaviszonyokat.

De az új eszközök és gépek elterjedése igen lassan haladt. Hosszú évtizedeken át együtt élt a régi és az új technika, a hagyomány és az újítás. A gépek először az árutermelésre állott nagygazdaságokban terjedtek el. Példa erre a már említett Sándor-féle gazdaság, ahol a század végén megtalálhatók voltak a fontosabb mezőgazdasági gépek is. Az egyszerű parasztgazdáknak nem volt pénzük az anyagi ráfordítást igénylő új eszközök beszerzésére.

A múlt század végének egyik legnagyobb vívmánya a vaseke elterjedése volt — előbb vaseketaliga, majd a szabályozható vaseke. Ez lehetővé tette az agrotechnika változását, így hozzájárult a termelékenység, jövedelmezőség növeléséhez. Ezekkel és a nagytetű, jobb munkabírású állatokkal a szántás már nem kívánt négy vagy hat igavonó állatot, s csak kivételesen nehéz ugarlaskor volt szükség a „négyelésre”. Az eke fejlődése tette lehetővé azt is, hogy a szegényebb gazdák az ökörfogatok helyett tehén és bivaly fogatokkal gazdálkodhassanak. 1895-ben a fogatok fele már ez utóbbiakból állott (67 a 136-ból).

A javított ekékkel és vasfogú boronákkal a talaj megmunkálása megjavult, ez pedig lehetővé tette a gépi vetés elterjedését. Az aratás a múlt század utolsó harmadáig sarlóval történt. A kaszával való aratás elterjedése az 1880-as években következett be. Erre akkor került sor, amikor a cséplést is géppel kezdték végezni. Mindaddig ugyanis, amíg a gazda magának kellett kicsépelje kézi cséppel a gabonát, ezt a műveletet sokkal előnyösebben elvégezhette, ha sarlóval aratott. Mert a sarlóval aratott kévék gyommentesek voltak, a gabonafejek szorosan egymás mellé kerültek és könnyebb volt a cséplésük. A kaszás aratás elterjedése sok változást hozott a családi munkaszervezésben is. Ha régebben a sarlós aratásnál a serénység és kitarás a női munkának biztosított előnyt, a kaszás aratásnál a férfi személye került a központba.

A learatott gabonát még a múlt század közepén is éppen olyan eszközökkel és módon csépelelték, mint évszázadokkal korábban. A nagy birtokon a cséplést cséplőmunkásokkal végeztették. Ezek csoportokba szerveződtek és jól bevált szokások szerint dolgoztak előre megállapított szerződés szerint. A búza csépléséért általában 11-ed részt kaptak, ennek fejében azonban ki kellett csépeljék az egész mennyiséget és segédkeztek a hordásnál, az asztagrakásnál, s kifogástalanul

összerakták a szalmát és a törceket. A közép- és kisparaszti családok maguk csépeltek, sokszor kalákában. A legtöbbször erre a munkára ráment az egész tél. Ezt a gyakorlatot bomlasztotta fel a cséplőgép. Az első „cséplők” lóval-vagy ökrrel vontatott járgányok voltak. Ezt követte a gőzcséplő majd a traktorral hajtott. A gépi cséplés meghonosodása után is a munkerői a gazdák adták. Ilyenkor kalákában dolgoztak, szorre segítve egymásnak. Állandó fizetett munkás csak a gépész és a két etető volt.

Backamadarason a földek tagosítására 1889-ben került sor. A törvény értelmében az a gazdák birtokainak egyesítését jelentette. Itt — úgy látszik — ezt az előírást inkább csak formailag hajtották végre. A tagosítás végeztével 1890-ben készített kataszteri földkönyv és birtokívek tanúsága szerint, a gazdák birtokai nem kerültek egy-egy csoportba. Egy-egy 5 holdas gazdának a földjei 4-5 dűlőben 15-20 parcellán maradtak szétszórtva, a nagyobb gazdáké még többen. A tagosítással azonban felszámolódott a föld ősi gazdálkodási módja, a kétfordulós ugartartásos földhasználat. Helyét a váltógazdálkodás vette át. Ez a belterjesebb művelési mód több befektetést igényelt, több munkáskezet és felszerelést, de megkészserezte a szántóterület nagyságát, és enyhítette a gazdaságok földhiányát. Az ugarföld felszámolása a külterjes állattartás felszámolását is maga után vonta, mivel megszüntette a legeltetés lehetőségét számottevő területen. Az ugarak fenntartott részt pedig közös legelőként használták, amelyet tavasztól őszig szarvasmarha- és disznósordák, lovak, valamint juhnyájak és libacsordák járták. Kendert, burgonyát, kukoricát külön erre a célra kijelölt határrészen termeltek. Szőlőnek és gyümölcsösnek ott voltak a szőlőhegyek.

A nyomásos gazdálkodáshoz sok hagyomány tapadt, hiszen a föld művelői szinte mindig egy határban, egymás közelében tartózkodtak, egyféle munkát végeztek: Ugarolást, vetést, aratást és egyebeket, amellel ott volt a kölcsönös segélynyújtás: a kalákázás, a szántásnál a „cimborázás”. Tavasszal megtisztították a mezei kutakat, megjavították az itatókat az állatoknak, határjárást rendeztek. Gyakorlat, ami fennállott a XX. században is.

A váltógazdálkodást vagy szabadgazdálkodást a négyes vetésforgó meghonosodása jelentette, amikor az első fordulóra búzát vagy rozsot vetettek, a másodikba kapás növény, a harmadikba tavasz gabonaféléket, ezeket leherézték, a negyedik fordulóban lóherét termeltek. Ez a rendszer a gazdálkodás színvonalának emeléséhez vezetett.

A századfordulón már érezhető volt a gazdasági eszközök és az agrotechnika elterjedése. Eredményeként nagyobb arányokat kapott a növénytermesztés, és érezhetően nőtt a szántóföld nagysága a kevésbé gazdaságos legelő és más jellegű földterületekkel szemben. Ezt a folyamatot nyomon követhetjük az alábbi táblázat segítségével:

A földterület művelési ágak szerinti megoszlása
a XIX. század második felében és a XX. század elején.⁹⁸

Művelési ág	Év					
	1857		1890		1911	
	hold	öl	hold	öl	hold	öl
szántó	1103	813	1196	1146	1307	613
kert	—	—	112	482	97	259
rét	378	1265	226	221	215	1016
szőlős	93	1061	131	890	36	1495
legelő	298	556	100	1526	127	626
erdő	287	616	239	7	231	63
adó alá nem eső terület	99	489	171	1114	162	1374
összterület	2171		2178	586	2178	586

A szántóföld nagyságának érezhető növekedése mellett 1911-re megjelenik a szőlős nagymérvű apadása, az 1890. évi 131 holdról 36-ra. Ennek oka az egész Európán végig pusztító filoxéra. Következmenyként a híres backamadarasi bortermelés lehanyatlott. Azóta sem sikerült e téren számottevő javulást elérni. Nincs kizárva, hogy éppen a szőlőpusztulás okozta — mindenképpen lényegesen befolyásolta — a nagybani szőlőtermesztésre ráalott Sándor és Apor birtokok felszámolását.

A szőlősökben, de a gazdaságok mellett is számottevő gyümölcsstermesztés folyt. Legelterjedtebb a szilva, majd az alma, az őszibarack és a meggy volt. 1895-ben 10531 gyümölcsfát számoltak össze a faluban.⁹⁹ Ebből 5798 szilvafa, 1418 alma, 795 őszibarack, 767 meggyfa volt. A gyümölcs kiegészítette a lakosság táplálékát. A tartósított szilva és a szilvafz nem hiányzott a legszegényebb, de a módosabb családok asztaláról sem.

Ezen a dombvidéki tájon elhelyezkedő településen a növénytermesztés mellett nagy súlyt kapott az állattenyésztés. Az állattenyésztés alapját a szarvasmarha állomány képezte. A tehénnek igavonó állatként való használatát maga után vonta a lóállomány apadását. A lovak száma az 1895. évi 76-ról 1911-re 31-re csökkent. A szarvasmarháké ezzel szemben 443-ról 656-ra nőtt. Ebből igavonásra használtak 300-at (272 tehenet és 28 ökröt). Ugyanakkor sor került a szarvasmarhafajta javítására is. Míg 1895-ben a hosszúszarvú fehér magyar-erdélyi mellett alig találunk más fajtát (a 443-ból 408 magyar-erdélyi, 21 pirostarka, 1 riska, 1 borzderes, 2 egyéb színes és 10 bivaly), 1911-ben az állatoknak több mint felét már a jól tejlő, nagytestű pirostarka tette ki (a 656-ból magyarfajta 213, pirostarka 384, borzderes 5, bivaly 4, más 50 volt).¹⁰⁰

Nőtt a juhek száma is, 883-ról 980-ra. A nemesebb fajták elterjedésére azonban

még nem került sor. Itt még tovább dívott a hosszúszás racka tartása szinte kizárólagosan.

Az 1848-as forradalmat követő időszakban a falu társadalmi tagolódásában alapvető változás ment végbe. A volt jobbágyok és zsellérek, valamint a szabad székelyek között a jogi válaszfalak leomlottak. Ezen a helyzeten nem változtatott az, hogy a régi rendi állapot tudái maradványai még évtizedeken át megőrződtek. A földtulajdonhoz való viszony a falu parasztságát két nagy kategóriára osztotta — birtokosokra és birtoknélküliekre. Ezen belül nagyon és foglalkozás szerint további rétegekre bomlasztotta.

A 20 holdnál több birtokkal rendelkezők rendszeres cselédtartók voltak, s meglehetősen sok napszámost is foglalkoztattak. Bizonyos fokig bekapcsolódtak a politikai életbe is és vezető szerepet vittek a faluban. Törvényhatósági tagként tevékenykedett egy időben Losonczy József lelkész, Makkai Zsigmond pedig a vidék első „harisnyás” országgyűlési képviselője volt 1910-1914 között.

A jobb módú gazdák sorából kerültek ki a falusbírák, a gazdasági egylet (gazdakör), a középirtokosság és a szövetkezetek vezetői. Számszerint kevesen voltak, 1911-ben az összirtokosság 4,8 %-át tették ki csupán.

A középparasztkok, a 10 holdnál több birtokkal rendelkezők, családjuk munkarején tartották fenn gazdaságukat, bár munkatorlódások idején munkásokat is alkalmaztak. Mivelhogy bevételeik csak éppen hogy fedezték kiadásait, a haladással lépést nehezen tudtak tartani. Mégis birtokviszonyaik és helyzetüknél fogva jelentős szerepet játszottak a falu társadalmában.

A szegényparasztkok képezték a falu társadalmának legnépesebb rétegét. A pár holdas gazda létfenntartását csak nehezen tudta fedezni saját gazdaságából. Ezt alkalmi munkával, napszámosággal kényszerült kiegészíteni. A középparasztkokkal együtt a hagyományok hű ápolói voltak. Őrizték és védtek, mint sajátjukat az 1848-as forradalom és szabadságharc hagyományait.

A birtoknélküliek nemcsak földdel, hanem alapvető gazdasági felszereléssel sem rendelkeztek. Többségüknek állandó munkahelye sem volt. Létviszonyukat a mezőgazdaságban fellépő válságok, természeti csapások, közgazdasági jellegű változások közvetlenül érintették, s ezért a változásokra legérzékenyebben reagáló réteget alkották. A belső vándorlások és a kivándorlás tömegét szolgálták. Őseik a feudalizmus kori zsellérek voltak. Mivel a jobbágy felszabadításakor csak az úrbéres zsellérek jutottak némi földhöz, a zsellérek egyrésze már nincstelen parasztként lépett a polgári korszakba.¹⁰¹ A múlt század második felében számuk egyre gyarapodott a természetes szaporulat, valamint a törpegazdaságok tönkremenetele által. Létüket a bérmunkával kellett biztosítaniuk. Részben cselédek, részben mezei munkások voltak. Az 1990-as népszámlálás adatai szerint Backamadarason a kimondottan mezőgazdasági munkából élő cselédek száma 32 volt (ebből eltartott 7), 1910-re számuk 77-re emelkedett (ebből eltartott 36) volt.¹⁰²

A cselédek két kategóriát képeztek, az uradalmi és a gazdai cselédekét. Az

uradalmi cselédség külön világot alkotott. Itt a cselédsors apáról fiúra öröklődött. Léte a nagygazdasághoz kapcsolódott (1895-ben Sándor László birtokán 10-en voltak). Ide tartoztak a béresbíró, a kertész, a kocsis, őket követte az igás-kocsis, a pásztor, kanász, erdőőr stb. Helyzetük anyagilag bizonyos stabilitást biztosított, de szigorú életük volt. A szegődménylevél előírásainak (a gazdatisztnck kifogás nélkül engedelmessé, a majorból eltávozni engedelm nélkül tilos stb.) betartását még törvény is kötelezte. Elfogadható bérezésük ellenben biztosította a mindennapi megélhetést. Fizetésük pénzéből, természetbeni juttatásokból és egy darab föld használatából állott.

A gazdai cselédek a szegényparaszrok nőtlen gyermekei sorából kerültek ki, akik idővel vagy felemelkedtek a szegényparasztság sorába, vagy napszámoskodókká váltak. Ők a gazda házában dolgoztak, emiatt bérük nagyrésze készpénzből állott.

A mezői munkások alatt tulajdonképpen a napszámosokat értjük. Ők alkotják nyáron az aratómunkásokat, a szőlők megművelőit és minden mezőgazdasági alkalmi munkát végzőket. A cséplőgép megjelenése és egyéb mezőgazdasági munkák gépesítése, de a filoxéra pusztítása nyomán rendkívüli mértékben megcsappant szőlő-kultúra munkanélküliséget idézett elő közöttük és elvándorlásra készítette őket. 1900-ban a 16 évesnél idősebb backamadarasi munkások száma 411 (ebből eltartott 224). A munkások közül csak 59-nek volt saját lakóháza. 1910-re számuk 151-re csökkent. Ebből a kereső 61, eltartott 90 volt.¹⁰³

A napszámosoknak gyakorlatilag a tavaszi, nyári és kora őszi napokban kellett megkeresniük a család egész évi élelmét.

A csak földműveléssel foglalkozó lakosság mellett ott találjuk az ipari tevékenységet folytatók csoportját is. Számuk lassan de folyamatosan nő, és a mindennapi életben betöltött szerepük is mind fontosabbá válik. Az 1900-as népszámlálás szerint Backamadarason egy kovács, egy lakatos, két szabó, két cipész, három molnár, egy kőműves és egy vendéglős biztosította megélhetését nem mezőgazdasági tevékenységből. 1910-ben számuk már 20-ra emelkedett. Megoszlásuk a következő volt: két kovács, egy szövő-fonó, négy szabó, öt cipész, négy molnár, két mészáros és két vendéglős.

A múlt század második felétől Backamadaras — más településekhez hasonlóan — már nem volt faluközösség a szó eredeti értelmében, hanem a falu lakóinak munkahelyi, települési, művelődési és közigazgatási közössége, szemben a mai faluval, amely inkább csak lakóközösség. Mint munkahelyi közösség keveset változott. Megtartotta a település történetileg kialakult határait, s e határ dűlőkre oszló földjei jelentették a falut alkotó családok legfőbb munkahelyét. A falu többsége tulajdonként birtokolta s művelte meg földjét, míg a földnélküli családok az előbbieket alkalmazottaiként dolgoztak. A munkahely központja a belsőség volt, amelyen megfelelő épületek emelkedtek. A családok minden egyes tagja dolgo-

zott a határban valamint a háztartás központjában, e munka révén teremtette meg létfenntartása anyagi feltételeit.

A falunak, mint közösség, feladata volt a termelő tevékenység állandó biztosítása. Ilyen feltételek voltak a határhasználat, az állattenyésztés közösségi módjának (közös legeltetés, apaállattartás), az erdők gazdálkodási rendjének megszervezése. Ennek érdekében gazda- és szövetkezeti közösségek alakultak. A századfordulón megalakult gazdakör a tudományos mezőgazdálkodás elveit és módszereit terjesztő Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület irányítása alatt tevékenykedett. Ennek keretén belül kezdtek részt venni a vidék gazdasági-, termény-, állat- és gépkiallításain. A kiállításokon résztvevő vagy csak szemlélődő gazda egyre megszokottabb jelenséggé vált.

A mezőgazdasági termelés és árucserre fokozására vállalkoztak a századunk elején megalakult fogyasztási és értékesítő szövetkezetek. Elsőként a „*Backamadaras és Vidéke Tejszövetkezet*” alakult meg 1908-ban. Ezt követte 1909-ben a „*Hangya*” Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezet. Mindkettő érdemben hozzájárult a falu gazdasági életének fellendítéséhez.

A földműves munka az évszakok és napszakok változásaihoz igazodott. Tavasztól ősziig a nagy mezőgazdasági munkák ideje volt. Ebben az időszakban a földművelő sötétedéskor feküdt, hajnalban kelt és tavasztól ősziig megszakítás nélkül dolgozott. Télen, mikor kevesebb tennivaló akadt, főként a háziipari tevékenységek lendültek fel (fonás, szövés, gazdasági eszközök készítése). A tél volt ugyanakkor a népi kultúra megnyilvánulásának fő ideje, ami színezte, kelmesebbé tette a falu mindennapi életét.

A falu közösségéből önként csak a legritkább esetekben váltak ki az emberek, ha a gazdasági kényszer, nyomorúság végül is kivaszította a falusi lakosság egy részét, elsősorban a szegényrendűeket. Az elvándorlásra kényszerülők kínos-keservesen vettek búcsút falujuktól.

A falu társadalmát a közelebbi vagy távolabbi rokonsági-vérségi kapcsolatokban álló családok alkották. E rokonsági rendszer külső megnyilvánulása az is, hogy néhány családnév uralkodik a községben. Élt a rokonsági rendszer, s mellette legfontosabbként a szomszédsági rendszer — melynek megnyilvánulása a „szegre” való tagolódás: Alszeg, Felszeg, Középszeg.

A jobbágy-felszabadulás utáni évtizedekben megerősödtek az olyan tulajdonosságok, amelyek a régi közösségi erkölcsöt, szokásrendszert, magának a közösség összetartásának a rendjét gyengítették. Megemlíthetjük ezek közt a földszerzési vágy, sőt a túlzásba vitt „spórlás” jelenséget. A takarékoság és a szorgalom a föld megtartásának és az eladósodás és lesüllyedés elleni küzdelemnek volt ez a módja, és a felemelkedésnek is. De a földszerzési és mezőgazdasági törekvés csak kevés családnak biztosított valóban jobb feltételeket.

A társadalmi rétegek között a választóvonalat a birtokolt föld terjedelme alapján vonták meg, az embert a földje szerint rangsorolták, de ezen belül a szorgalmas,

dolgos ember, illetőleg család külön helyet vívhatott ki magának a falu hierarchiájában. Híre volt a jó kaszásnak, a jó lótarató gazdának, a jó szőlős gazdának. A korhely, dologkerülő gazdát viszont lenézték, gúnyolták.

Már a középkor folyamán kialakult erkölcsi normák, szokások, köztöttségek határozták meg a közösség magatartását. A kapitalizmus idején az anyagi javak előállításának módjában végbement változások módosították ugyan ezen normákat, a régi szokásrendszer azonban sokáig nem tűnt el a falu életéből. A versengés, az új társadalmi rangsorolás fokozatosan áthatotta a közösség magatartását, amennyiben az egyénnek s vezető csoportoknak nagyobb érvényesülési teret biztosított, de ez nem vezettet a régi faluközösségi maradványok, az együttműködési szellem eltűnéséhez. Élő példája a segítőkészségen alapuló kalákarendszer fennmaradása. Voltak házépítő-, arató-, kaszáló-, trágyahordó-, fonó-, kukoricafosztó és más kalákák is.

Az 1848-as forradalmat követő polgári társadalom berendezkedése maga után vonta a falu közösségi életének, közigazgatásának modernizálását is. A községi közigazgatást végülis törvény útján szabályozták.

A község önkormányzatának közigazgatási alapszerve a képviselő testület volt. A 12 rendes és négy póttag felét választották, felét pedig a legtöbb adót fizetők tették ki. A képviselő testület hatáskörébe tartozott a költségvetés megállapítása, a községi élet különböző vetületeinek szabályozása. Tevékenységét évente kétszer megtartott közgyűlésen fejtette ki. A község mindennapi teendőit az előjáróság látta el. Az előjáróság élén a választott bíró állott, mellette működött még egy albíró, pénztárnok, adószedő, közgyám és egy hites. A választott előjáróság mellett az írásbeli teendők intézése a jegyző feladata volt. E tisztség a községben a XVIII. század végén kezdett rendszeressé válni, amikor a mind inkább szaporodó írásbeli tevékenység intézésére a falu írástudót fogadott kölcsönösen megállapított díjazás ellenében. A jegyző a polgári korszakban fokozatosan állami alkalmazottá vált. Mivel Backamadaras a kisebb községek közé tartozott, több faluval együtt közösen alkotott egy körjegyzőséget. A körjegyzőség székhelye Nyárádszentbenedeken volt 1921-ig, innen rövid ideig átkerült Ákosfalvára, 1924-től Backamadarasra. 1896-tól, mint anyakönyvi tisztviselő a jegyző vezette az anyakönyveket is.

A bírónak, mint a községi előjáróság elnökének hivatalos kötelességei közé tartozott a községi vagyon kezeléséről való gondoskodás, a közigazgatási ügyek intézése, valamint a hivatalos képvisellete állami-, közületi szervek és magán személyekkel szemben.

A békés mindennapi falusi életet 1914 nyarán rendkívüli esemény zavarta meg. Backamadarast is érintette az első világháború kezdetét jelentő július 28-i mozgósítás. Ezután a férfi lakosság színe-java a sarlót és a kaszát kénytelen volt felváltani a puskával. A harctéren lelte halálát a több mint négy évig tartó háborúban 40 madarasi férfi. Emléküket a református templomban elhelyezett és

1926 elején leleplezett márványtábla örökítette meg. Az 1914-1918-as háború hősi halottai névszerint a következők:

Bari Károly	Csíki Márton	Nagy Albert
Bari Imre	Demeter László	id. Nagy Albert
Bari Márton	Fazakas József	Nánán Lajos
Batizán Mihály	Farkas Dénes	Nánán Mihály
Bothos Dénes	Gombos Lajos	Oláh József
Burszán Mihály	Illyés Samu	Pap Dénes
Burszán Sándor	Kis Sándor	Prekup László
Burszán János	Kis Károly	Román Gergely
id. Burszán Sándor	Kozi Sándor	Román Lajos
Balázs György	Laczkó János	Szövérfi Sándor
Csíki Sándor	Makkai Dénes	Toth Károly
Csíki Zsigmond	id. Makkai Dénes	Vitus Dénes
Csíki Gergely	Makszin Sándor	
Csíki Domokos	Moldován János	

De a háború, az emberáldozat mellett, rendkívüli megpróbáltatásoknak tette ki az egész lakosságot, főleg annak második felében. 1916-ban ágyúöntésre elvitték a református templom kisebbik harangját, 1918-ban itt volt elszállásolva a XI. honvédsyalegezed egy része. 1916-tól emellett, hogy a nép fiai vérezték a fronton, itthon a határországban felütötte fejét az infláció, a drágaság és áruhiány miatt. Mind sűrűbbeké váltak az erőszakos rekvirálások, amelyek kimerítették a lakosság élelmiszerkészleteit. Az egyre elviselhetetlenebb háborús terheket 1918 vége szakította meg. Ekkor azonban egy új, más természetű megpróbáltatásokkal tele fejezet veszi kezdetét.

Emléktábla az
1914 – 1918-as
világháborúban
elesett hősről

Backamadaras a két világháború között. Kisebbségi sors.

Az első világháború 1918. őszen forradalomba torkollott. 1918 október végén – november elején létrcjöttek vidékünkön is a forradalom helyi szervei, a nemzeti tanácsok. A közrend biztosítása a nemzeti gárdákra hárult. Az „öszirózsás” forradalom Erdélyben csak a kibontakozás szakaszát érte meg, mert a forradalmi akcióknak rövidesen véget vetett az impériumváltozás. 1918. december 1-én Gyulafehérváron az erdélyi románság kimondta egysülését Romániával, teljes nemzeti szabadságot ígérve az egyoldalúan kinyilvánított aktus során kisebbségbe jutott magyaroknak és más együttélő népeknek. Az egysülési határozatot Erdély gyors katonai megszállása (1918. december 2-án a román csapatok már Marosvásárhelyen voltak), majd 1920. június 4-én a trianoni békeszerződés követte. Ettől fogva falunk mindennapi életére rányomta bélyegét a kisebbségi sors. Mindez kezdődött a rendkívüli állapot bevezetésével, majd a román államra hűségeskü letetését megtagadó tisztviselők elbocsátásával, hivatalos nyelvként a román nyelv kötelező használatával stb. Még 1920-ban is csak szolgabírói engedéllyel lehetett presbiteri gyűlést tartani a faluban. Az iskolától megvonták az állami segílyt, a dalárda is csak akadozva működhetett, több alkalommal kény-szerszünetre került.

Rövidesen újraelakították a községi előjáróságot, a helyi önkormányzat régi tagjai közül eltávolították az új államhatalomnak nem tetszőket. A huszas évek végén idegenből hozott román jegyzőt neveztek ki a primáriához — Simion Ursut —, aki 1930-1940 között gyakorlatilag igazgatta a helyi közület életét. A huszas években kezdetét vette az állampolitikaként meghirdetett „visszarománosítás”. Ennek leghatékonyabb eszköze az iskola volt. A román parlament 1924. június 26-án megszavazta az állami elemi oktatási törvényt. Ennek 8. pontja előírta, hogy azok a román származású polgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, gyermekeiket csak román előadási nyelvű iskolába járathatják. Ennek alapján indult meg Erdély-szerte a származáskutatás és a névelemzés. Eredményeként sokukat akaratuk ellenére román nemzetiségűnek nyilvánítottak. A törvény egy másik, 159. paragrafusa a „kultúrzóna” létesítéséről intézkedett. Ebbe a zónába esett bele Nyárádvölgye az egész Székelyfölddel együtt. Az ide jelentkező tanítók 50 %-os fizetésemelést, nagyobb korpólékot kaptak, ha vállalták, hogy négy évig itt maradnak, és földet is, ha letelepednek.

A törvény megjelenése után állami iskolát létesítettek Backamadarason is, idegen tanítót hoztak, és az állami iskolákba kötelezték beiratkozni a görögkatolikus vallásúakat (elegendő volt, ha a szülők egyike volt az), a névelemzéssel (sőt névlefordítással) nem magyar nevének találtakat, annak ellenére, hogy anyanyelvük magyar volt. Az állami iskolában az ígéretek dacára, rövid átmeneti időszak után, csak románul tanítottak (egy idő után magyar gyalázó tankönyvekből is,

magyarellenességet igyekezve beléjük oltani), az iskola kimondott célja lévén az elrománosítás.

A hivatalosan államvallássá lett ortodox egyháznak, valamint a leendő állami iskolának és tanítónak földet az 1921-es földreform volt hivatott biztosítani. De Madarason nem volt kisajátítható föld, mivel nem létezett a törvény által előírt nagyságú földbirtokon felüli fölösleg. Így csak Vitus Malvinától sajátítottak ki 2 hold 1200 négyszögöl földet és Pálosi Dénestől 800 négyszögölet a falu belterületén, amit az állami tanító kapott meg. Külbirtokot Szentháromság határából szakítottak ki: 36 hold 1013 négyszögölet. A kisajátított földekből, állami rezervaként, 12 hold 214 négyszögöl jutott az iskolának és a tanítónak, 25 hold a két román egyháznak és papi birtoknak.¹⁰⁵

Hátrányosan megkülönböztetett bánásmódban részesültek a választójoggal rendelkezők szinte mindenik parlamenti választás során, ami jól ismert tény. De ugyancsak hátrányos megkülönböztetésben, sőt lealázó bánásmódban részesültek fiataljaink a katonaságnál, 1933-ban megtiltották a helységnév magyar nyelvű használatát stb.

A diszkriminatív bánásmód enyhülésére csak két évvel a második világháború kitörése előtt került sor. Az 1937-38-as tanév elején az állami iskola igazgatója még önkényesen megtagadhatta a szülőktől a szokásos „Dovada” kiadását, amivel gyermekeiket a felekezeti iskolába adhatták; 1938. januárjában a kormány szigorú rendelettel betiltott mindennemű összejevetelt, gyűlést, előadást, még a templomi énekkarok próbáit is. Emiatt megbénult minden egyesületi élet. A rendkívüli esetben rendezendő összejevetelek díját oly magasra emelték, hogy azt anyagilag nem lehetett állani.

II. Károly király uralkodásának egyik célkitűzése a kisebbségi kérdés nyugvóponttra juttatása volt. *Kisebbségi Statútumot* hozott létre, amely biztosította a felekezeti iskolák működését és a kisebbségi egyházak önkormányzatát, megtiltva a közigazgatásnak, hogy az istentisztelet kérdéseibe beavatkozzanak. Részletesen szabályozta a nyelvhasználat kérdését is. Ezután a községi tanácsban szabad volt magyarul is beszélni, magyarul is lehetett kérvényezni (természetesen a hivatalos román fordítás mellékelésével!), a sajtóban ismét használható lett a helységek magyar nevének írása és a családneveket is eredeti formájukban kellett írni (a keresztnéveket azonban nem). Sőt 1940-ben pénzügyminiszeri rendelet alapján már a Hangya szövetkezet üzletvezetői is szerezhettek italmérési jogot. Addig ugyanis azt csak fajromán kaphatott. Az 1939-es népiskolai törvényből pedig már kimaradt a névelemzésre vonatkozó kitétel.¹⁰⁶

Mindaz csillapítólag hatott a felhalmozódott sérelmek, jogsértések, visszaélések miatt megkeseredett életű magyarságban. De a másodrendű állampolgári állapoton lényegileg nem változtatott. Ezért fogadta leírhatatlan örömmel a falu magyarsága is a rövid időre létrejött uralomváltozást.

A mindennapi élet a két világháború között is a földműveléshez kötődött.

A falu határának kiterjedése a század elejéhez képest nem változott. A földterület nagyságát és a művelési ág szerinti megoszlását az 1940. évi kataszteri földkönyvből ismerjük.¹⁰⁷ Az 1911. évi kataszteri nyilvántartáshoz viszonyítva lényeges módosulás a művelési ágakkénti megoszlásban nem következett be. Nem változott sem a szántó (1307 hold), sem a legelők (127), sem a szőlő terület (36 hold) nagysága. Bizonyos fokú módosulás a birtokmegoszlás-terén észlelhető csupán.

A birtokmegoszlás
az 1940. évi kataszteri nyilvántartás alapján¹⁰⁸

Birtokkategóriák	A gazdák			
	száma	%-a	terület holdban	%
1 holdon alul	87	25,7	35	2,0
1-5 hold között	132	39,0	400	23,4
5-10 hold között	78	23,0	524	30,6
10-20 hold között	32	9,4	447	26,2
20-50 hold között	9	2,6	246	14,4
50-100 hold között	1	0,3	58	3,4
100 holdon felül	—	—	—	—
Összesen	339	100	1710	100

1911-hez viszonyítva a földdel rendelkezők száma 89-el gyarapodott (250-ről 339-re). A családok számának megnövekedése maga után vonta az egyébként is (zömében törpe- és kisbirtokokból álló gazdaságok további gyarapodását. 1940-ben már nem volt száz holdon felüli egyéni gazdaság. Száz hold körüli, vagy annál nagyobb földterülettel három közület rendelkezett. (Ezeket és a más helységben lakó de a faluban valamilyen földdel rendelkező tulajdonosokat sem vettük be a fentebbi táblázatba.) A politikai községnek 133 hold és 197 négyszögöl földje volt, de ennek zömét terméketlen út és sánc képezte (114 hold és 181 négyszögöl); a legelő közbirtokosság területe 102 hold 1399 négyszögöl, a református egyház birtoka 91 hold 1214 négyszögöl volt.

A gazdag parasztság kategóriájába csak két gazda volt sorolható: Kacsó György 58 holddal és Török István 45-el. Az előbbi dollárosnak hívták, mivel szerencsét próbálni több társával Amerikába járt. Pénzt szerezve harmadmagával hazajött és földet vásárolt. 1940-ben a falu legnagyobb gazdája volt. Másik két társa már nem volt ennyire szerencsés. Egyikük, Bari Domokos elitta pénzét, és volt „amerikás” társa jóvoltából, mint annak alkalmazottja tengette életét. Szűcs Antal pedig a második világháború áldozata lett.

Jobb módú, vagyis 20 holdnál több birtokkal rendelkező gazda volt: id. Makkai Sándor 29 holddal, Zajzon Gyula, Horváth Józsefné Szaumári Bella 28-28-al, Fejér Dénes és id. Pálosi Mihály 27-27-el, Bari Márton és Vitus Imre 20-20 holddal. A

húsz holdnál nagyobb földdel rendelkező gazdaságok aránya 1911 és 1940 között 5,2 %-ról 2,9 %-ra csökkent, földterületeik pedig 37,9 %-ról 17,8-ra. Ezzel szemben érezhetően megnőtt a kis és törpebirtokok aránya, főként az 1 holdon aluliaké. 1940-re a 10 holdon aluli gazdaságok aránya 81,6 %-ról 87,7 %-ra emelkedett, a tulajdonukba levő földterület pedig az 1911. évi 39 %-ról 56 %-ra.

A földművelés alapját a kalászosok termesztése képezte. Bizonyos módosulások az előző időszakhoz képest itt is végbementek. A gabona termesztésben lassan visszaszorult a rozs. Helyét a búza és a kukorica vette át. Ennek oka az Erdélyi Gazdasági Egylet által behozott és terjesztett jobb minőségű búza, mely a betegségekkel szemben ellenállóbb, és nagyobb termés hozamú volt. A szítás malmok a búzából jó kenyér- és finomlisztet készítettek. A rozsszalma alapú zsúpfedelű háztetők helyét átvette a cserép. Mindez a rozs természetes csökkenését vonta maga után.

A két világháború közötti időszakban mind jobban elterjedt a cukorrépa termesztése, amelyet az 1893-ban létesített marosvásárhelyi cukorgyár dolgozott fel. Az 1940-1944 közötti időszakban megindult a napraforgó szélesebb körű termesztése. Ezt a kormány szorgalmazta az olajkészítés növelése végett, de a gazda-közönség körében nehezen hódított teret.

A zöldségtermesztésben ez időszakban megkezdett honosodni a karfiol és a spenót. A paradicsom termesztés is nagyobb méretű lett, de még csak házi fogyasztásra használták, piacra keveset.

A szőlőművelésben nem állott be lényeges változás. A megművelt terület sem

Ceaples háznál, Ősz Zsigmond gazdánál (1930)

növekedett. Módosulás a megművelés terén észlelhető: rendszeresebben permeteztek. Leginkább rizlinget, nenburgert és a leánka szőlőt termesztették.

A földművelésnél érezhető a mezőgazdasági gépek fokozatos elterjedése. Nem lévén helyben nagygazdaság, a közép-, kis- és törpebirtokosoknak nem volt módjukban egyénileg igényesebb gépeket vásárolniuk. Ebben segített a gazdakör. Ez volt az a szerv, amelyen keresztül beszerezték a jó vetőmagot, egy-egy triórt, kukorica-kapáló gépet vagy vetőgépet. A kalászosokat továbbra is sarlóval vagy kaszával aratták. Akik résziben arattak, azok minden 10-ik kalongyát kapták bérként. A cséplést a „tüzesgép” és a cséplő végezte. A cséplést háznál, minden gazdaságban külön-külön végezték. A learatott gabonát a mezőn hagyták, amíg teljesen megszáradt. A kalongyákat hazahordták és sztagba rakták vagy a csűrben, búzaszínben tárolták. A hazahordást lehetőleg egyszerre végezték, volt amikor kalákában. A kalákázás nemcsak búzahordáskor, hanem trágyázáskor is szokás volt. A cséplésnél szintén kölcsönösen segítettek egymásnak a szomszédok, rokonok, barátok. A cséplést, kalákát közös ebéd vagy vacsora zárta, volt ahol zenével.

Az 1929-1933-as gazdasági válság nehéz helyzetbe hozta a gazdaságok jórésztét. Sokan hitelért fordultak a vagyonosabb gazdához vagy bankokhoz. Ilyen segélyforrást nyújtott rendszeresen a református egyház, viszonylag előnyös kamatokért (6-8%). A kölcsönt adó gazdák 10-20 %-os kamatot számítottak s ezt a pénz kiadásakor le is vonták. A bankok általában 15-20 % kamatos jelzáló hitelt adtak, vagyis a kölcsön fedezésére egy-egy ingatlanra telekkönyvi bekebelezést végeztek. Így, fizetéseképtelenség esetén az ingatlan a bank tulajdonába ment át, amit az később árverezés útján értékesítet. Az eladósodott gazdaságoknak az 1934. április 7-i ún. „konverziós” törvény nyújtott segítséget, törölve a mezőgazdasági tartozásokat.

A két világháború között is alapfoglalkozás maradt a földművelés mellett az állattenyésztés. Javulás állott be a szarvasmarha tenyésztésében. A század elején erőteljesen megindult pirostarka fajta elterjedése ebben az időben kiteljesedett, szinte egyeduralmukodóvá vált. A föld megművelésére mind kevesebben tartanak ökröt. E műveleteket inkább tehennel végezték. Ökröket csak a módosabb gazdák tartottak igavonóként. Érezhető haladás észlelhető az állategészségügy terén. A harmincas évektől kezdődően az állam is mind nagyobb gondot fordított az állategészségügyi ellátás javítására. Védőoltásokat rendeltek el, hogy megakadályozzák a köröm és a szájfájást a szarvasmarhánál, a pestist a sertéseknél.¹⁰⁹

Lassan kiszélesedett a szövetkezeti mozgalom is. A Hangya szövetkezet tevékenységét fékeztek ugyan bizonyos hatósági intézkedések, de meg nem szüntették. Újbóli virágzásnak 1940-ben indult. A háborús időszakban egyes áruajtákat csak ezen intézmény forgalmazott, ami a gazdákat a szövetkezeti mozgalomban való részvételben tette érdekeltté.

A szövetkezeti üzletek mellett rendszeresen működött a faluban szatócsüzlet és

kocsmá is, ahol az árakat konkurencia szabályozta. A mindennapi életben szükséges pénzt a gazdák az állat- és termék értékesítéséből vagy munkabérből fedezték. Áruikat vásárra főként Nyárádszeredába és Marosvásárhelyre vitték. Nagyobb állatvásárra az országos sokadalmakon került sor az említett két helyen, valamint a Harasztkereken, Székelykálban és más közeli sokadalmas helyen.

A földművelő mindennapi életének talán legnyomasztóbb gondja az adókötelezettség kiegyszerítése volt. A súlyos adók terhe nem változott a két világháború között sem. Az adójukat törleszteni nem tudóknál az adószedők kíméletlenül foglaltak. Ezt tükrözi egy, az „Ellenőrből” 1924-ben megjelent versike is:

*„Van nekünk sok végrehajtó,
Ki kíméletlenül végrehajt.
Fülük süket kérő szavunkra,
Nem hall meg sem szitkot, se jajt.
A végrehajtó édes álma,
Amit meglát, az mind kevés
A fő erénye az árverés.”¹¹⁰*

Épp 1924. volt az az év, amikor háborús viszonyok megszűnte után ahelyett, hogy a várt adócsökkenésekre került volna sor, drasztikusan megemelték az adófizetők kötelezettségeit. Következett pár év múlva a nagy gazdasági válság. Még ma is élnek, akik szomorúan emlékeznek vissza az adószedők — a fináncok — kíméletlen eljárásaira.

A második világháború rendkívüli áldozatokat követelt a lakosságtól minden téren. A gazdasági helyzet egyre aggasztóbb lett. Az adók emelése, a beszolgáltatások kényszere, a munkaerő hadbahívása, az egyre fenyegetőbb áruhiány érzékenyen sújtotta a falu népét. Kényszerűségből a kenyeret és cukrot jegyre adták. 1942. február 10-én bevezették a zsírbeszolgáltatást a levágott disznók után. (3 kg disznónként)¹¹¹ Ezt követte a zsír-, liszt- és takarmány készletek bejelentése. Mindezen intézkedések ellenszenvet, a készletek eltagadását vonták maguk után. Sokan elásták vagy eldugták lisztjüket, búzájukat, zsírjukat, hogy ne kelljen azt később beszolgáltatásuk. A gabona szűke miatt felütötte fejét a „feketézés”. Nem egy tiltott kereskedelmet folytatóra büntetés, börtön várt.

Az ún. Jurcsék-terv alapján 1942-ben bevezetett beszolgáltatások mértékét a földterület és az állatszám szerint szabták meg. A beszolgáltatás tárgya a kenyér-gabona, hús és a zsír volt. Következésként a kenyérlisztet a nép kukoricával kezdte pótolni, sőt árpával.

Ugyancsak a háború következményeként már 1942-ben nehézségek mutatkoztak a ruhanemű ellátás terén. Ebben az évben Maros-Torda megye 20000 m textíli anyagot kapott. Ezt a Hangya szövetkezeti hálózaton keresztül osztották szét a

lakosságnak. Hiánycikk lett a lábbeli is. Mivel talpbőrhez nehéz volt hozzájutni, elterjedtek a fatalpú cipők. De sok falusi nyáron mezitláb járt, akárcsak azelőtt.

A háborúnak nemcsak élelemre és anyagiakra volt szüksége, hanem mindennek előtt katonára, agyútöltelékre. A háború kitörése után egymás után kapták a behívókat a katonaköteles kort megért korosztályok. Még a front idejutasakor is érkeztek a behívók újabb és újabb korosztályokhoz tartozók nevére. Négy év alatt a frontra került a falu férfi lakosságának szinte-java. Onnan pedig kezdtek érkezni a szomorú értesítések. Sokan fogságba kerültek, és ott várták a világégés végét. A hazatértek 112-re tették a hadifogságba kerültek számát, és voltak közöttük, akik nem érték meg a szabadulás pillanatát. A háború után 1974-ben új tábla került a református templom falára az 1914-1918-ban elesettek mellé. Erre a táblára 44 személy neve került fel, akik messze idegenben ismeretlen, jeltelen sírokban nyugszanak. E hősök névszerint a következők:

Balogh Mihály	Kacsó Gábor	Szóll József
Baráth József	Kacsó Imre	Szűcs Antal
Bari Imre	Kiss Márton	Szövérfi Kelemen
Burszán István	Kodó Lajos	Szövérfi Imre
Csíki Benedek	Makkai Dénes	Szövérfi Márton
Csíki Béni	Makkai Márton	Toszó György
Csíki Sándor	Makkai Lajos	Toszó János
Csiszer Mihály	Makkai Sándor	Tóth Gergely
Dávid Mihály	Makszin Gergely	Tóth Lajos
Demeter Sándor	Mészáros Dezső	Varga Ferenc
Farkas Dénes	Nagy Domokos	Vitus Bálint
Fejér Andor	Náznán Gyula	Vitus Dénes
Gellért Márton	Papp László	Ifj. Vitus Dénes
Gombos Márton	Prekub Márton	Zajzon Imre
Ilyés István	Prekub Sándor	

A Nyárádvölgyén a front 1944. szeptemberének végén vonult át. A hadászati lag jó védelmi vonalat képező Vácmányon megállapodott és védelmi vonalat kiépített német katonaság napokon keresztül állta a szovjet és a román csapatok támadását. A tűzértségi párbaj, a légi támadások Backamadarast sem hagyták érintetlenül. Több gazdasági épületet találat ért. Volt amelyik leégett, mások megrongálódtak. Ekkor szenvedett kisebb sérülést a görög katolikus templom is. A harcoknak civil áldozatai is voltak. Náznán Kálmánt és Zajzonné Török Ráchelt gránátzilánk találat érte és belehaltak sérüléseikbe. A front átvonulása után lőszergyűjtés közben sebesültek meg. A hadianyag összegyűjtése idején hárman is komoly sérülést szenvedtek kezüket vagy lábukat veszítve el.

A kommunizmus jármában

A háború elvonulása, a csatazaj elcsitulása nem nyugalmat, nem a sebkegyógyulásának napjait hozta magával, hanem a megaláztatások, a megpróbáltatások hosszú sorozatának kezdetét nyitotta meg. A vesztes háború szenvedő alanyaira a kollektív felelősségre vonás, kisebbségi sors és egy kívülről ráerőszakolt új diktatorikus rendszer várt.

Alig került sor a frontvonal nyugatabbra tolódására, máris kezdetét vette a háborús bűnösök keresése és a Szovjetunió újjáépítésére ingyen munkacseré „toborzására”. 1944. októberében a falu férfi lakosságának egy részét összegyűjtötték, és október 24-én 11-et közülük deportáltak (pár napi helyreállítási munkára!). Az elhurcoltak névszerint a következők voltak: Csíki Imre, Demeter Sándor, Farkas Dénes, Kacsó Gábor, Kiss Márton, Mészáros Dezső, Orosz Mihály, Szabó Lajos, Szűcs Antal, Széll József és Toszó György. Az elvitteket öt napig terelték élen-szomjan sok más sorstársukkal együtt Földvárig. A földvári gyűjtőtáborból a sebesült Orosz Mihályt hazaengedték, a többieket vonattal vitték Focșanig, onnan Tighinára (Bender). A tighinai lágerben egy évig tartották őket, következett két hónap Kievdn, a többi Chișinăuban. Ez alatt az idő alatt a láger több mint 3600 lakójából 500 élte túl a megpróbáltatásokat. A backamadarasiak közül az adatközlő Csíki Imre és Szabó Lajos került haza. Csíki temetési munkát vállalt jobb kosztért. Ő temette el sorra földijeit, barátait is. 1947. december 19-én tért haza meggyötörtén, lefogyva, siralmas állapotban.¹

1945. tavaszán a szovjet nyomásra felélesztett és lassan a hatalom csúcsára kapaszkodott kommunista párt paraszt-politikájának egyik fontos lépése a földreform életbe léptetése volt. Backamadarason Toldalagi Irén és Dabóczi Viktorné birtokait sajátították ki (az előbbinek 204 hold szántója, 31 hold kaszálója és 15 hold belterülete volt, de nemcsak itt, hanem más helységeknben is, az utóbbinak 22 hold szántója és 1 hold belsősége). A kisajátított földekből 36 hold 1500 négyzetgööl területet osztottak ki 63 személynek.² E célra Toldalagi birtokból szakítottak ki parcellákat.

A háborús veszteségeket 1946-47-ben a szárazság és éhínség tetézte. Egy 1946. május 13-án megejített ellenőrzés során a járási főszoigabíró jegyzőkönyvbe vette,

hogy „hiányzik a takarmány és az élelem, nincs búza, kukorica, de lábbeli és pamut sincs”.³

1947. májusában sáskajárás pusztította a határt. A sáskák mintegy 4 km-es sávban a Nyárad és a folyó balpartján húzódó dombok közül részben pusztítottak. Napokon keresztül küzdött ellenük a falu apraja-nagyja, míg május 21-én permetezőgépet és vegyszert nem kaptak. Ezután sikerült a határ egyrészét megmenteni a pusztulástól.⁴

A kommunisták hatalomra kerülésével kezdetét vette falun is a régi társadalmi és gazdasági rend elleni többfrontú támadás, annak teljes felszámolása és egy új rendszer, a „szocialista viszonyok” győzelemre vitele érdekében. A földesúri osztálynak a földreform általi felszámolása után, 1948-ban államosították a főbb termelési eszközöket, valamint az erdőket. Ezzel egyidőben kezdetét vette a kommunista párt kezdeményezésére és irányítása alatt az osztályellenséggé nyilvánított jobb módú parasztok — a „kulákság” elleni harc, felszámolásuk, illetve gazdasági megsemmisítésükig. 1949. március 3-5-i plenárisa határozatának előjátékaként — a 83/1949-es törvényerejű rendelettel kisajátították a kulákok elhagyott földjeit. Hogy e javak elhagyottakká váljanak éjszakának idején, szinte semmi poggyászt sem engedve nekik, deportálták őket, vagy egyszerűen elkergették a faluból halálos fenyegetések közepette. Ilyen esetre Madarason nem került sor, de megtörtént a szomszédos Ákosfalván és Vajában is. Az előbbinél az így elhagyott Teleki birtokon alakították meg a kollektív gazdaságot, míg a vajai Siposek ingó és ingatlan javai a nyáradszentbenedei állami gazdasághoz kerültek.

Az osztályellenséggé nyilvánítottak mellett a birtokkal rendelkező nem állami intézményeknek és az állam szempontjából hasznos munkát végző (mérnök, tisztviselő stb.), de földjét nem sajátkezüleg művelő egyéneknek „lehetővé” tették, hogy ingatlanaikat az államnak ajándékozzák (a Mezőgazdasági Minisztérium 556.484/1949. március 19-i rendelete alapján). Ilyen ajándékozás során kényszerült megválni a backamadarasi református egyházközség is 16 ha 9967 m² földtől 1949. szeptember 1-én.⁵

A következő nagyméretű földállamosítási akcióra 1953. tavaszán került sor. A 308-as minisztertanácsi határozattal újból „lehetővé tették” egy rétegnek, hogy földjük megművelésére idegen munkaerőt ne használjanak, mások munkáját ne zsákmányolják ki, hanem saját kezűleg meg nem művelt földjeiket ajándékozzák az államnak. Következésképpen tisztviselők, kulákok, öregek de intézmények is az államnak kényszerültek átadni földjük javát vagy egészét. Backamadarason a helyi néptanácsnál a földeket „felajánló kérések” elemzése során készített véleményezések, megokolások ekként hangzottak el: *Mutea Ioan*, marosugrai lakos, állandó alkalmazott, foglalkozása nem a földművelés: a marosújvári szódagyár alkalmazottja, könyvelő a kantinnál; *Kali István* tisztviselő, gazdasági felszerelése nincs, nincs mivel megművelje földjét, egyúttal kéri a nevére szóló plánt nevével szíveskedjenek törölni, az államtól, mint lelkes segélyt is kap; *Török Gizella* özv.

Török Istvánné, kulák, egyedülálló személy, munkacreje nincs és ő maga sem tud dolgozni, 73 éves — 5 ha 22 ári szántót ajánlott fel; Orosz György kulák, egyedüli egyén a családban, munkacreje nincsen és ő maga sem tud már dolgozni, mivel 84 éves öregember, aki másokkal dolgoztatta eddig is földjeit, ugyanakkor sérvéses is; *Kis Károly*, ákosfalvi, 65 éves 60 %-os rokkant, nem tudja megművelni a földet, felesége 5 éve munkaképtelen beteg; *Szatmári István*, ákosfalvi, 25 ár kerthelyiség kivételével a többi felajánlja. A *Református Egyház* földjeit kiosztotta a lakosságnak megművelés végett.⁶

A 308-as MTH. alkalmazása során 10 személy és a már említett egyházköztség földjei kerültek állami tulajdonba, összesen 66 ha és 43 ár megművelhető földterület. Azzal a párt és politikáját szolgálkú hűséggel végrehajtó közigazgatási szervek már kevésbé tördöttek, hogy azok a tehetetlen öregek, munkaképtelen emberek, akiknek egyedüli megélhetési lehetősége az a néhány hektár föld volt, amiről olyan szorgalmasan megfosztották, miből fogják fenntartani magukat ezután. A földeket a községi néptanács vette át, mint az államhatalom helyi szerve, és mivel a faluban állami vagy más társas gazdaság akkor még nem működött, 86 helyben lakónak adta át megművelésre.

A földet átvevő akcióval párhuzamosan a veszélyesebbnek tekintett kulákok ellen gazdasági és szellemi megsemmisítésük végett kifinomultabb módszereket alkalmaztak. Ennek tipikus példája volt Török István 25 hektáros gazda esete. Őt és Kacsó Györgyöt, mint a falu akkori legnagyobb gazdáit, előbb meghurcolták, azután olyan helyzetbe hozták, hogy ne tudja az állammal szembeni irreálisan nagyra szabott kötelezettségeket teljesíteni és így fokozatosan tegyék tönkre szellemileg, egészségileg és gazdaságilag egyaránt. 1950-ben Törököt bebörtönözték, azzal az ürüggyel, hogy lekaszált a maglucernát. Valójában csak kikaszált a saját lucerna táblájából a „fecskefarkakat”. Az igazi ok az volt, hogy ne legyen itthon a kollektivizálási kampány idején, amelyet 1950. őszén akartak először megalakítani, nehogy Kacsóval együtt lebeszéljék a falusiakat a kollektívbe való beállásról. Abban az évben egy szem gabonát sem hagytak családjának cséplés után. Mindent elvittek a beszolgáltatási „kötáiban”. Ősszel, amikor kiszabadult a börtönből már keveset tudott vetni, mert nem volt vetőmagja. A következő évben a teljes kukorica termésük vette a beszolgáltatás útját. 1952-ben ismét börtön várt rá. Május 1-én három hónapra zárták el a beszolgáltatás nem teljesítéséért. Közben július 9-én családját kilakoltatták, házukba pedig a Kedves nevű néptanácselnök költözött be egy időre. Azután klubot rendeztek oda. Így a család 1953. októberéig Orosz Györgynél húzta meg magát, amikor visszaköltözhetek sajátjukba.

Mivel a gazdaság valójában már tönkrement, 1953 elején ő is „felajánlotta” földjét az államnak, remélve a kulák sorstól való megszabadulást. De a földátvevési irányító rajoni bizottság megtagadta tőle azt. Kérésére ráírták, hogy „om tînăr, capabil de muncă” (fiatal ember, munkaképes).⁷ Hiába hivatkozott lehetetlen

helyzetére, a hatóság hajthatatlan maradt. Még nem találták eléggé megtörtnek, megalázottnak. De íme kérése szövege:

**„Községi Néptanács
Backamadaras**

Alulírott Török István, lakom Backamadaras községben, Maros rajonban, hivatkozva a Minisztertanács 1953. február 1-én kelt 308. számú határozatára, jelen okirattal kérem az alább következő ingatlanaim államosítását:

– szántó 16 hektár, szőlő 1 hektár 45 ár.

Kérésemet azzal indokolom, hogy a nyár folyamán, amíg börtönben voltam, feleségemet négy gyermekkel kitették a házamból, s a mai napig nem költözhettem vissza. Tehát nincs gazdasági udvarom, sem istállóm, sem csűröm, továbbá egy szem vetőmag sincs, így nem tudok tovább gazdálkodni.

Kérem a szántóföldjeimet az állam javára átvenni, hogy én állami munkára mehessek és gyermekeim részére a megélhetést biztosítsam.

Backamadaras, 1953. február 5-én

Török István”

Török földjét csak később, az 1954. évi 595. számú törvényerejű rendelet alapján vették át. Ezután megpróbált bérelt földön dolgozni, majd fuvaros lett a városban. 1960. őszén, a kollektív gazdaság szervezési akciójának kezdetén újból börtönbe került 5 hónapra, mert nem tudta beszolgáltatni a rá kirótt szőlő mennyiséget. Nyugton csak a kollektív megalakulása után hagyták.⁸

1959-ben a kulákság és egyben „az ember ember általi kizsákmányolásának” falusi viszonylatbani hivatalos felszámolása kapcsán került sor a mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezése előtti utolsó nagyméretű földállamosításra. A 115/1959 számú törvényerejű rendelet értelmében az államnak átadandók voltak mindazon földek, amelyeket tulajdonosaik saját erőből nem tudtak megművelni. E célból község szinten külön bizottságot hoztak létre 1959. április 8-án. Ekkor kulák, vagyis „idegen munkaerőt kizsákmányoló” már csak egy volt a faluban. De annak is már csak 6,97 ha földje volt. A bizottság vélemény szerint ezt a földet megtudta művelni családja munkaerejével, így földjét nem igényelték az állam számára. Kívüle a bizottság — lelkiismeretes munkája eredményeként — még 32 gazdával állott szóba, akiket véleményük szerint érintett a törvényerejű

rendelet. A kiszemelt gazdák közül 9-et sikerült földjéől megszabadítaniuk, akik összesen 10,67 ha földet adtak át. Ezek közül 4 helybéli volt, a többi külbirtokos.

A földjük átadását megtagadókat keményen elmarasztalták. Például: Máthé Ilonát, azért mert az anyja dolgoztatta meg a földeket kizsákmányolással, pedig férje a tartományi néptanácsnál dolgozott. De „nem értette meg a kötelességét”. Metea Ioan, Szabó Albert, Szabó Ilona, Gombos Ágoston, valamint a máshol alkalmazásban levő Simon Mária, Simon Lajosné, Pap Rózália, Zajzon Rebeka, Názán Póli, Makkai Karolina, Gombos Domokos és Csiszár Sándor pár hektáros gazda sem.

A termésbetakarítás után nem akartak megválni földjüktől az átadásra kényszerített özv. Makkai Anna, Szabó Béni, Gombos Mózes és Gombos József sem. Az özvegy a földet a háborúba vitt fiának szeretné megtartani, mert még mindig bízik hazajövetelében, Szabó Béni munkaképtelen beteg és földjét annak a nincstelennek szeretné hagyni, aki azt megdolgozta és gondjukat viseli, Gombos Mózes Csipkés Árpádra panaszkodik, aki betegségánál vette rá a föld leadására, Gombos József meg munkanélküliségét hozza fel oknak, mert munkahelye megszűnt mián, földjéből kell megéljen. De a hivatalosan elintézt „felajánlásokon” változtatni már nem lehetett.

A kulákság gazdasági felszámolásával egyidőben széleskörű kampány folyt évként át a szocialista rendszer felsőbbrendűségét hirdető eszmék szellemében való átneveléséért. Akciót akció után szerveztek az emberek figyelmének lekötésére, érdeklődési körének a kommunista eszmék irányában történő tájolására. Az új szellemű propaganda akciók közszépszinten történő kivitelezésére hozott intézkedések közül ízelítőnek, példaként a nagyon sok ilyen természetű anyag közül az alábbiakat közöljük csupán:

„Jegyzőkönyv,

felvétellett Backamadarason 1951. április 7-én este 8 órakor a koordonáló gyűlésen. Jelen vannak Oláh Mihály néptanács elnök elvtárs, Soós András titkár, Gál József, Zajzon Sándor, Pálosi Simon, Zajzon Károly, Román Mihály a *Frontul Plugarilor* képviselője, Zajzon Bálint gazdasági előljáró és Vitus Zsigmond a *Magyar Népi Szövetség* elnök...

1. Soós András néptanács titkára feldolgozza a Marosvásárhelyi Rajonnak 3915/1951. sz. rendeletét, úgyszintén a Rajonnak 4342/1951 sz. rendeletét, és az utóbbival kapcsolatban kéri a jelen levő elvtársakat, hogy a dolgot jól megfontolva hozzanak javaslatokat ebben az ügyben, amit a holnapi nagygyűlés elé viszünk,

szem előtt tartva, hogy az összes legelők az UCC (Fogyasztási Szövetkezetek Szövetsége) rendelkezésére vannak bocsájtva legeltetés végett, meg aztán a szövetkezetekbe való tömörüléssel hazánkban a szocialista szektorokat is erősítjük.

3. Titkár elvtárs tudomására hozza a jelen elvtársaknak, hogy a tegnapi értekezlet során a béke akció beindítása is fel lett dolgozva a Rajoni Párt főtitkára, Bartha elvtárs részéről, kéri a jelenlevőket, hogy ezzel a témával foglalkozzanak komolyan, és győzzenek meg minden becsületes dolgozót a béke fontosságáról, és legyenek tisztában azzal, hogy minden becsületes munkával – vetési kampány stb. – a békét szolgáljuk.

Titkár elvtárs előadja, hogy a községben egy tábla állítandó fel – piros és fekete – a pirosra felirandók azok, akik a tavaszi munkálatok elvégzése terén előljárnak, kitűnnek, és a fekete táblára azokat, akik hátul kullognak és ezeknek szabotálói. Ez a tábla f. hó 9-én ki kell legyen függesztve. Kéri az elnök elvtársat, hogy intézkedjék ebben az ügyben, ugyanakkor arra vonatkozólag is, hogy a korlátokra a vetéssel és békével kapcsolatos lozinkákat írassa fel.”¹⁰

Egy másik, 1950. szeptember 4-i jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy: „a Magyar Népi Szövetség tömegszervezet ellen sok a panasz. Ennek oka az, hogy nem halad eléggé a RMP által kijelölt úton. Ez vonatkozik a többi tömegszervezetre is. A munkáink eredménye mutatkozik most a kollektív gazdaság megszervezése alkalmával. Tudnunk kell, hogy a RMP az intézkedéseivel a dolgozó nép javát akarja. A kollektív gazdaság megszervezésével a dolgozó nép megszabadul a kizsákmányolástól. Erők összpontosítva, gazdaság egyben, gépesített gazdálkodás stb. bizottsíja a boldogabb jövőt...” stb stb.¹¹

A kommunista rendszer építésének útját biztosítandó, a kommunista párt kiépítette szervezeti hálózatát falun is, híveket, illetve tagokat toborozva a kommunista eszméktől jobb jövőt váró nincstelenc között. Az ilyen elkötelezettek alkalmazták a központi utasításokat a helyszínen. Ezt tette Oláh Mihály, aki 1964. január 2-i önéletrajzában a következőkben összegezte ezirányú tevékenységét: „1947-ben tagja lettem a Román Munkáspártnak, pártiskolám van 1 hónapos és 3 hónapos. 1952-ben alapszervezeti titkár lettem, a mai napig állandó jelleggel az vagyok. A társas gazdaság szervezésekor a szervező bizottság elnöke voltam, a legelsőnek írtam alá a nyilatkozatot. A kollektív gazdaság szervezésekor színién elnöke voltam a szervező bizottságnak, ekkor elsőnek én írtam alá a belépési

nyilatkozatot.”¹² Az már a sors íróniája, hogy halála előtt kiábrándultan panaszkodott arra a rendszerre, amelyben hitt és amelyet évtizedeken át hűségesen szolgált.

A kommunista párt politikáját voltak hivatottak alkalmazni a képzetlen, megtevésztett emberek, akikre évek hosszú során a közösség vezetését bízták, lévén köztük félalfabéta is. (Az egyik néptanácsi elnök csak nevének kezdőbetűit tudta leírni, az 1952-ben tevékenykedő kultúrotthon igazgató egy ép mondatot helyesen leírni nem tudott stb.)

Mind ezekhez járult a terror, a megfélemlítés. Az emberek állandó rettegésben éltek, nem tudva mikor jön utánuk a „securitate”. Ez a szerv lett ugyanis a hatóság leghírhedtebb eszköze a lakosság terrorizálásában. És mindakkor, amikor a meggyőző politika nem bizonyult eléggé eredményesnek az erőszakot alkalmazták.

Falunk gazdasági, valamint szellemi, vallási életében keserves megpróbáltatásokkal tele évek voltak ezek. Egy hangos sóhaj elég volt ahhoz, hogy a „lepedős kocsi” este megjelenjen és vigye azon személyeket, akik a fekete listára kerültek.

Az iskolás gyermekek templomba, vasárnapi iskolába nem mehettek, csak titokban, azok akiknek a szülei vállalták a vele járó kellemetlenségeket. Helyette virágoztak a vasárnapi pionírszövegtelek, ahol nyálzásig énekeltek, mondták a sok ateista szöveget, a buzgó hazafias dalokat, mint: „Nagy Sztálin vezérünk, békén s nyugalmonk öre, vezesse, készítse győzelemre szent ügyünket”. A kulturális nevelő tevékenység fő szervei az agitációs brigádok voltak, célpont pedig az osztályellenesség szatirikus kigúnyolása. Kigúnyolták a papot, a falu szorgalmasabb, módosabb gazdáit stb.

A 4-5 ha-s parasztot kulák listára tették, kerítéseiket (még a papét is) éjszaka tele rajzolták karikatúrákkal, gúnyolódnó szerenádokat adtak a munkától fáradt földműves ablaka alatt, ilyen és ehhez hasonló szöveggel:

*„Zúg az erdő, recseg a nád,
Mocsok kulák baszd meg anyád.”*

Az idősebb olvasóink előtt közismert még az akkori beszolgáltatási ún. „kóta (kvóta) rendszer”, amikor a föld nagyságától függően a falusi gazda a pénzbeli adón kívül államilag megszabott poton áron terményeinek beszolgáltatására kényszerült. Nem egyszer megtörtént, hogy többet kellett beszolgáltatasson, mint amennyije termelt. Létezett a hús-, tej- és gyapjúkóta is. Az adó és a beszolgáltatások eredménye az lett, hogy sok idősebb, támasznélküli, nehezebb munkát végezni képtelen család kész volt lemondani féltve őrzött vagyonáról. Menekülni ez elől a föld közösbe adásával lehetett.

Az első kollektivizálási kísérlet 1951. Őszén sikertelen maradt. Egy pár év szomorú emlékéül nevelő-meggyőző tevékenység után 1956-ban megalakult a

lársas gazdaság, majd 1960-61-ben a kollektív. Az a paraszt, aki „kérte”, hogy tagja lehessen a kollektív gazdaságnak mivel egy boldogabb, gazdagabb, szabadabb élet vár rá, előzetes éjszakai zaklatásokon ment át, volt aki kukorica szemén térdpepl éjszakán keresztül, vagy falnak állították, és a háta mögött pisztollyal lövöldöztek (a polgármesteri hivatal egyik szekrényén a lövöldözés nyomai máig megmaradtak) stb.

Ez időszak pozitívumaként meg kell említenünk a falu lakóinak életét megkönnyítő — tüzelőanyag gondjait megoldó akciót, a földgáznak a lakásokba történő bevezetését. A munkálatok 1956-tól 1962-ig tartottak. Tisztelet és elismerés az akkori kezdeményezőknek, akik felkarolták ezt a fontos ügyet, és a sok kezdeti akadály és nehézség, sőt ellenkezés dacára dülöngre vitték a falu földgáz ügyét. A munkálatok befejezésékor 5 család kivételével az egész falu földgáz használó lett. A munkálatokat egy kezdeményező és vezető bizottság irányította. Elnöke Szövérfi Károly Gy., titkára Búzási Mihály, pénztárosa Kacsó László volt. Mellétük bizottsági tagként működött: id. Csíki György, Oláh Mihály, Ósz Zsigmond, Kovács Gergely, Kovács Ferenc, Kacsó Viktor, Prekub Gergely, Pálosi Dénes, id. Makkai Zsigmond, Makkai Márton M., Gál József, Fehér Jenő, ifj. Szövérfi Domokos, ifj. Maxim Gergely, id. Gellért Márton, Csíki József M., Zajzon József, Csíki Imre Jenő, Vitus Zsigmond, Barabás Károly, Nánán Mihály, Szövérfi Béres Márton, Szövérfi Tamás és Csíki Imre. Szerelő mester volt Fokt Mihály.

1963-65-ben került sor a falu villamosítására. A gázvezetési akció elősegítette a villanyáram bevezetését is, mivel a költségek kifizetése után fennmaradt összegből előlegezhették az új munkálatok megkezdését. Ezeket a munkálatokat Kovács János néptanács elnök és Kiss Ferenc titkár irányította. A pénzbeli hozzájáruláson kívül a munkálatok egy részét a lakosság közmunkával végezte el. A vezetékhez szükséges póznákat a falu termelte ki, szállította le és állította fel (6 napi közmunka jutott minden felnőttre).

A következő időszak nagyobb építkezései a művelődési otthon és az új iskola volt. A régi kis kultúrház igen szűknek bizonyult. Nagyobb összejövetelek tartására már nem volt elégséges, nem beszélve a túl nagyra méretezett esküvőkről, melyeket a 70-es évektől már nem háznál, hanem a kultúrotthonban tartanak 150-200 pár vendéggel. A kultúrotthon helyi és állami támogatással épült fel 1964-1970 között.

Nem gondolva a falu népmozgalmában beálló nagyméretű csökkenő folyamatra, a falu vezetősége új iskola építését határozta el. Helyi hozzájárulással és állami támogatással 1982-ben hozzáfogtak az építkezésekhez. 1984-re az épület már tető alá is került, sőt a belső munkálatok is annyira előrehaladottak voltak, hogy ősszel már a tanítást is itt kezdték meg. De a munkálatok teljes befejezésére csak 1989-ben került sor 1 200 000 lej hozzájárulással. Említésre méltó, hogy az

anyagiak biztosításakor Bálintfalva is hozzájárult a költségek fedezéséhez. Ezt természetesnek vehetjük, hisz az ottani gyermekek is ide járnak iskolába.

Ezzel sajnos, a közületti építkezések sora megszakadt. Ma sincs a községnek egy korszerű orvosi rendelője, a polgármesteri épület (községháza) szármalmas állapotban van. Minden szükséges dokumentáció elkészült az új építkezésre, de állami támogatás hiányában a falu képtelen volt önerőből a munkálatok elvégzésére.

Backamadaras, a többi nyárádmmenti településhez hasonlóan híres volt a mezőgazdaságáról, szőlőtermesztéséről és állattenyésztéséről. Különösen századunk ötödik évtizedétől kezdődően mind érezhetőbbé vált a földművelés és állattenyésztés tudományos alapokra helyezett fejlesztése. Az akkori Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület anyagi és szellemi támogatásban részesítette a segítségért folyamodókat. A gazdáknak törzskönyvezett fajállatokat adtak ki hosszú lejáratú hitelekkel, szakokét, vetőgépeket szereztek be és egyéb fontosabb mezőgazdasági segítséget nyújtottak. Bevezették a téli „aranykalász” nevű szaktanfolyamot, ahol a résztvevők értékes tudományos szakmai ismereteket sajátúthattak el. Kiállítá-sokkal egybekötött gazdanapokat rendeztek. A híres pirostarka tehéneket szaporították, kulturális műsorokkal egybekötött fejlődéresenyeket rendeztek. Fejlett volt és virágzó korát élte a szőlőtermesztés. Meg is volt rá a kellő feltétel, hisz különösen a Backa hegye Európa szerte híres volt a boráról (megemlítjük, hogy 1917-ben az Oroszországot járt hadifoglyaink backamadarasi palackozott, díjazott rizlinggel találkoztak).¹³

Az egyéni gazdálkodáson alapuló falu életrendjét felborította a szocializálás, a közösen való művelés. A román kommunista pártnak a mezőgazdaság átalakítására irányuló politikája egyik fő lépéseként előb létrehozták a faluban is a társas gazdaságot, és attól kezdve mezőgazdaságunk és állattenyésztésünk virágzó hajója egyre inkább süllyedni kezdett. Jöttek az elvtársak értékes tervszerű utasításai, a hozzánemértő vezetők (analfabéta munkáselnökök) szakszerű irányítása. Őket támogatta egy-egy 4 osztályos gazdaelöljáró. Akik sok esetben saját magukat sem voltak képesek irányítani. Ezek voltak a virágzónak mondható egyéni gazdálkodáson alapuló mezőgazdaságunk felszámolásának kezdetei.

1956. február 10-én megalakult a „Béke útja” (Drumul Păcii) nevű T.O.Z. típusú, társas gazdaság 9 taggal 10,70 ha szántófölddel, egy lóval és 2 szekérral, összesen 20 munkaerővel.¹⁴ Végül, 1961 folyamán megalakult a kollektív gazdaság is. 303 személy írta alá a belépési nyilatkozatot.¹⁵ Szervező munkájáért és példamutatásáért Oláh Mihály párttitkár és Szövérfi Bari Károly néptanács elnök kitüntetést is kapott. A kollektív gazdaság első elnöke Szövérfi Károly Gy. volt (1961-1964 között).

A megalakult kollektív gazdaságnak nem volt székhelye, sem gazdasági épületei. Az új vezetőség, párt utasításra, a néptanács elnökkel közösen a gazdasági székhelyül kiszemelte egy pár gazda belterületét, ahova előbb összegyűjtötték az

egyéni gazdasági felszereléseket, majd építkeztek is oda. Így telepítették kezdetben Török István udvarára a kollektív istállót, így lett áldozata a mezőgazdaság szocialista átalakításának id. Makkai Márton három holdas belsőisége is. A mai középkorú ember, akkor még gyermek szemmel „gyönyörködhetett” több száz, halomba gyűjtött, értékes gazdasági felszerelés (szekerek, ckek, boronák, vetőgépek) temetőjének látványában. És ezek a munkaeszközök éveken keresztül ott korhadtak rakásban (most ismét hasznukat lehetne venni, ha megvolnának). A sok értékes igavonó állatot is a közösbbe kellett beadni. Ezek egy részével dolgoztak, a többbit a rókáknak adták (vagyis a marosvásárhelyi prémállat tenyésztő állomásnak adták át cledel gyanánt).

Az első évek még tűrhetőek voltak, mert a föld zsírja megbírta és termelt. A szőlők is egy pár évig állták a sarat, ontották a bort. Látni lehetett a sok csalódott, életunt részeg embert. De azt is, ahogyan a volt gazdák tucatszám eldobva a kaszát, hátat fordítottak a földműves életnek, és munkalehetőséget keresve a város felé vették útjukat. Ingázó vagy városra költöző, szakképzetlen, időszaki vagy alkalmi munkát vállaló dolgozó lett sokukból.

A kollektivizálással járó megrázkódtatásokból, a teljes lesüllyedéstől falunkat a szorgalommal párosult leleményesség és a rátermelt vezetés egymásra találása mentette meg. 1964-től 1968-ig Fehér Jenő volt a termelő szövetkezetnek nevezett gazdaság elnöke. Őt követte 1983-ig Zajzon Imre. Főmérnök, évüzedeken keresztül Damó Zoltán agrármérnök volt. A gazdálkodás jó irányítása az ő érdeme volt, aki szakmailag jól képzett, sokoldalú emberként jóban-rosszban összenőt a faluval.

Az utolsó termelőszövetkezeti elnök Makkai István 1983-tól 1989-ig végezte azt a háládatlan munkát, amit megfizetni talán nem is lehetett, különösen abban az időben, amikor virágkorát élte a diktatórikus dicstelen Ceausescu „aranykorszak”, a rémuralom.

A termelőszövetkezet földművelő és kisebb mértékben állattenyésztő profilú volt. Ezt tükrözi a használt földterület művelési ágakkénti megoszlása is. Lásd az alábbi táblázatot:

**A backamadarasi M.T.Sz. földterületének megoszlása
művelési ágak szerint ha-ban¹⁶**

Év	Összterület		Szántó		Kaszáló		Szőlő		Legelő	
	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha	%	Ha	%
1962	790	100	693	88	75	9	22	3	—	—
1970	912	100	805	88,3	85	9,3	22	2,4		
1990	955	100	848	88,7	32	3,4	14	1,5	61	6,4

Megjegyzendő, hogy az összterület 1964-ben Bálintfalva idecsatolásával megnőtt.

A termelőszövetkezet szántóterülete felsőbb utasításra fokozatosan nőtt. Kiseb mértékben mocsaras helyek termővé tételével, inkább a kaszáló és legelő területek felszántásával, valamint a tagság háztáji parcelláinak a csökkentésével.

Az utóbbi két évtizedben a szőlőterület sajnálatosan lecsökkent. Ennek oka a szőlő művelésének nem kedvező tervszerűsített szövetkezeti munkamegosztás és termék elosztási politikájában keresendő.

A főbb munkaeszközök leltára 1962 és 1990-ben a következő képet mutatja:

Állatvontású ckek	1962-ben 154	1990-ben 8
Búza vetőgép	2	—
Kukorica-sorozó	11	1
Lókapá	14	6
Triör-szelektor	1	1
Szilószecska	1	—
Szekér	184	8
Kalapácsmalom	—	1
Modern előkészítő malom	—	1
Istálló	1	7

A termelőszövetkezetben belül a munkacsoportokra, valamint csoportokra osztva tevékenykedett. Az első időszakban 3 mezői és egy vegyes brigád létezett. 1990-ben 2 mezői és egy állattenyésztési. A főbb termesztett növény a búza és a kukorica, de számottevő volt a cukorrépa is. A vetésteret rendszerint felsőbb (tehát párti) utasításra állították össze. Az elért terméshozamot is a pártiszervek előre közölt elvárásainak megfelelően kellett jelenteni.

**A vetésterület megoszlása és az elért terméseredmények
a termelőszövetkezetben¹⁷**

Termesztett növény	1962		1970		1990	
	bevetett terület	átlag kg/ha	bevetett terület	átlag kg/ha	bevetett terület	átlag kg/ha
Búza	179	1900	180	1650	180	5290
Kukorica	155	2200	185	1400	75	4300
Árpa	14	1800	40	1200	50	5200
Burgonya	4	11500	10	13940	—	—
Cukorrépa	40	15680	10	12020	40	37800

Még ha az adatok helyességében kételyeink is vannak, ezekből kitűnik, hogy 1970. és az azt követő évek terméshozama a kor színvonalához viszonyítva nagyon alacsony volt. Ennek oka a tudománytalan, csak a pillanatnyi eredményt

hajszoló kiszipolyozó földművelő politikában keresendő. A korszak végére már itt is beszélhetünk egy korszerű mezőgazdasági tevékenységről — megfelelő gépi technológia alkalmazása, talajtáperő pótlás biztosítása stb. Mindennek következtében figyelemre méltó terméseredmények születtek, amit a felsőbb hatóságok nem egy alkalommal hivatalosan is elismeréssel nyugtáztak. Mindebben a szomorú csak az, hogy a tulajdonképpeni tulajdonos és a föld megmunkálója a terméseredmények, a föld után járó jövedelemnek szinte semmi hasznát nem látta. A megtermelt gabonát nagyon alacsony áron az állami szektornak voltak kénytelenek leadni. Gyakorlatilag Backamadarason létezett egy milliomos termelő szövetkezet, szegény tagsággal.

A 70-es évektől fellendült a termelőszövetkezet állattenyésztése. Nagy tejhozamú import szarvasmarhák biztosították a gazdaság egyik fő jövedelemforrását. Amíg a más termelőszövetkezetekben a tejtermelés nem volt nagyobb a napi 2-4 liter takarmányozott tehénenként, addig a backamadarasi napi átlag 9-11 liter volt. A kiállításokon az itteni szarvasmarhák megyei, sőt országos díjakat kaptak.

**A szarvasmarha állomány és a tejhozam alakulása
a termelőszövetkezetben¹⁸**

Év	Összlétszám	Fejős tehén	Össztejtermelés	Tehénenkénti átlag
	db	db.	liter	liter
1962	122	22	22500	1020
1970	473	152	406559	2674
1990	496	214	908000	3913

A termelőszövetkezetbe kényszerített lakosság (a kollektív gazdaság nevét 1963-ban változtatták T.Sz.-re) jó részének más megélhetési lehetőség után kellett néznie, mivel ezentúl a föld megmunkálásához nem volt mindannyiukra szükség. A főbb mezőgazdasági munkálatokat elvégezte a gép. Igaz ugyanakkor az is, hogy a termés jelentős részét a gépi munkálatok kifizetésére kellett fordítaniuk. Gyakorlatilag a termelőszövetkezet nem tudott megélhetést biztosítani a falu jelentős részének. Így az itt dolgozók száma állandóan csökkent. Ennek ellenére a rendszeren itt dolgozók jövedelme nagyon alacsony maradt, ami kitűnik az alábbi táblázatból is. Amellett, hogy a norma utáni fizetség nem mondható magasnak (az utóbbi év a pénz hígulása miatt már nem tekinthető irányadónak), a tagok az évi munkaidő alig egyharmadát tudták csak hasznosítani, azaz a gazdaságban dolgozni. 1962-ben a ledolgozott átlag munkaidő 63 munkanap volt, 1970-ben 119, 1990-ben 112.

**A munkaeőr, munkanap és a fizetség alakulása
a termelő szövetkezetben:¹⁹**

Év	összmunkaeőr	Ledolgozott munkanap		Norma utáni fizetség					
		összesen	1 főre jutó	lej	búza	kuko- rica	szőna kg	bor	szőlő
1962	547	34 623	63	3,5	1,8	4	2	0,4	0,3
1970	531	63 379	119	10	1,8	3	2,17	0,2	0,2
1990	282	31 654	112	37,85			11,49	lej	

Szerény keresetüket a tagok a háztájiként kapott területtel pótolták. A háztáji kezdetben 30 ár föld volt, később lecsökkentették 15-re, hogy az utóbbi években még abból is visszavegyenek a szántóterület növelése ürügyén (mintha az a föld nem lett volna jól kihasználva a tagok részéről).

Ezeken a kis parcellákon biztosították egy pár szárnas vagy egy-két sertés eltartását, illetve hizlalását. Az utóbbi években azonban ezek egy részének leszerződésére és alacsony felvásárlási áron az állami egységnek való átadására kényszerítették őket. (Így a szabad piacon vett malac többé került a gazdának, mint amennyit az állami felvásárló egységtől kapott egy 110 kg-os disznóért.) És a szegény ember kénytelen volt valamilyen állatot leszerződni, mert kényszerhelyzetben volt. Ha nem szerződött, a néptanáctól nem kapott alkalom adtán az ügyes-bajos dolgai intézéséhez szükséges igazolást, vagy más hátrányos megkülönböztetésben részesült.

Aki juhot, tehenet akart tartani, a takarmányt rendkívül nehezen tudta beszerezni. A termelő szövetkezet által termesztett takarmányt a farm állatai élték fel. A tagoknak nem jutott csak a parcellán termesztett szalma vagy kukorica kóré, esetleg az árverés útján megszerzett terméketlen parlag, árok menti burjános. Az állatszerető gazda, ha egy szerény kis (ún. kolhoz-) téhen tartására vállalkozott, a család esetleg a szomszédok tejszükségletének biztosítására, sok verejtéket kényszerült letörölni homlokáról. De ha az a téhen meddő lett, akkor is kénytelen volt tovább tartani azt, nehogy a levágással vagy értékesítéssel rontsa az állatlétszám országos statisztikáját. A juhtartó gazda pedig nemcsak a gyapjút, hanem a sajtot is majdnem teljes egészében szerződéses alapon kényszerült az állami szektorokban értékesíteni. Gyakorlatilag a falu népe 1989-re rossz anyagi helyzetbe került, A szocialista állammal szembeni kötelezettség az éhhalálra kárhoztatta volna előbb-utóbb úgy a termelő szövetkezetet, mint az abban dolgozó egyént. Így kizsákmányolva a falu népe nem volt a történelem órákon annyit felhánytorgatott földesúri „iga” alatt sem.

Az 1989. decemberében megindult folyamat, amely a diktatúra és a kommunista rendszer felszámolásának jegyét viseli magán, gyökeres változásokat hozott falunkban is. A mezőgazdasági termelő szövetkezet felszámolása és a föld jogos

tulajdonosainak való visszajuttatása kimondhatatlanul nehéz feladatok elé állította a község vezetőségét, bizottságait és a felzaklatott lakosságot. A koraszülött, egyes előírásait különbözőképpen értelmezhető, vagy bizonyos eseteket megoldatlanul hagyó 18/1991. számot viselő földtörvény alkalmazása a vitás kérdések érdembeli, igazságos és méltányos megoldása az utóbbi két évet falunk valódi forradalmi időszakává tette.

Az 1989-1992 közti időszakban Makkai Endre mint polgármester, Kiss Ferenc titkár, Názán Jenő agrármérnök, a termelő szövetkezet felszámoló bizottságának elnöke, a község többi előljáróival a törvényes előírásokat, és az igazságosság elvét követte a föld jogos tulajdonosai kezébe történő visszajuttatása során, és igyekezett minimálisra csökkenteni a visszaélések lehetőségét. Öröndetes tényként könyvelhető el, hogy a volt termelő szövetkezet felszámolásakor 15 millió lejt érő vagyont lehetett szétosztani és nem milliókra menő adósságot. A földtörvény alkalmazása, a tulajdonjog visszaállítása, valamint a földeknek a tulajdonosok birtokába juttatása nagyvonalakban befejeződött. Ugyanakkor a földjük fölött ismét tulajdonosokká vált gazdák választút elé kerültek. Akiknek volt megfelelő munkaerjük, munkaeszközük, azok az egyéni művelést választották. Így tett a falu 30 %-a. A nagyobb rész, a földdel rendelkező, de munkaerő és munkaeszköz hiánnyal küszködő gazda, a lakosság 70 %-a (ide értve a faluból elszármazottakat is) új típusú társulásba tömörült. A társas átvéve a volt termelő szövetkezet megmaradt közös ingatlanait indult el az új úton.

Sajnos, oda került az új földtulajdonos, hogy visszacapott földjének kevésbé tud öröndeni. Állami segítséget nem kap, a gépi munkadíjak magasak és mind magasabbak lesznek. A nagyon magas kiadások miatt csak nagyon jó termés esetén lehet jövedelmet biztosító évre számítani. A pangó mezőgazdaságon, csak állami támogatással lehetne segíteni. De amíg másfél millió lejért kínálnak egy traktort, a falusi gazda modern munkaeszköz nélkül marad. Egyedüli járható út volna a hosszú lejáratú hitelek nyújtása, a mezőgazdasági gépek kedvezményes áron történő biztosítása, valamint a jó és olcsó vetőmag és vegyszerek beszerzése.

Bízunk abban, hogy a sok megpróbáltatáson átment népünk nem veszítette el reményét sorsa jobbra fordulásában. Van még annyi hit, remény és leleményesség, hogy most is megtaláljuk a kivezető utat, elmúlik a külső és belső gyűlölködés, a kétség, virágozni fog még falunk gazdasági élete. Élve a közmondással reméljük, „lesz még szőlő, lesz még lágú kenyér..”

1989. decembere számunkra is meghozta az örömdöt, és reményt a jövőre nézve. Mint mindenütt, falunkban is megalakult az ideiglenes Nemzeti Megmentési Front tanácsa és ez vette át az ideiglenes vezetést (elnöke Názán Jenő volt). 1990. februárjától létrejött az ideiglenes polgármesteri hivatal a községhez tartozó három faluval: Backamadaras, Szentgerice és Bálintfalva helységekkel.

Ez az intézmény végezte nehéz, háládatlan feladatát egész 1992. II. 9-ig, az új helyhatósági választásig.

Összetétele:

<i>Polgármester:</i>	Makkai Endre	
<i>Titkár:</i>	Kiss Ferenc	
<i>Tanácsstagok:</i>	Makkai Elemér	— Backamadaras
	Tamás János	— Szentgerice
	Ola Dionisie	— Bálintfalva

A szűk körű tanács élve a lehetőségekkel szoros kapcsolatot próbált kezdeni az egyházzal, iskolával, gondolva a jövőre, hogy az emberek lelki és kulturális igényeit közösen formálja.

Mindjárt a forradalom utáni időszakban megalakult falunkban is az RMDSZ (Romániai Magyar Demokrata Szövetség) tele reménnyel, bizakodással. Mára a közel 500 lelket számláló fizető tagság száma csökkenőben.

Az 1992. február 9-i helyhatósági választások nyomán egy új népesebb tanács alakult:

<i>Polgármester:</i>	Szűcs László	— Szentgerice
<i>Polgármester helyettes:</i>	Csíkai József	— Backamadaras
<i>Titkár:</i>	Kiss Ferenc	— Backamadaras,
<i>Valamint 11 tanácsstag a három faluból.</i>		

Az ő tevékenységük is feltételezhetően sok nehézségbe fog ütközni a kilátástalan, anyagi gondokkal küszködő társadalmi életünkben.

Helységünk nem nagy, de reméljük, hogy az emberi összefogás és szorgalom meghozza a falunk becsületes, jobb jövőjét.

A szövetkezeti élet Backamadarason

A Backamadarasi Hangya Fogyasztási- Termelő- és Értékesítő Szövetkezet

Ez a szövetkezeti forma Backamadarason 1909-ben alakult meg. Jelentősége számottevő volt az akkori időben, hisz az egyre inkább fejlődő falu ezen termelő és értékesítő hálózatán keresztül folyamatosan és kedvező körülmények között tudta értékesíteni főlegesen termékeit. Ugyanakkor a gazdálkodáshoz szükséges ipari és egyéb termékekhez helyben hozzá tudott jutni.

1909. után alapos átszervezésen 1941-ben esett át. Ekkor az addigi alapszabályokat hatályon kívül helyezték és újakat vezettek be.¹

A szövetkezet megalakulásával kapcsolatosan a társas cégek nyilvántartó jegyzőkönyvében a következő feljegyzés található: „Ez a korlátozott felelősségű szövetkezet az 1909. évi május 2-ik napján tartott alakuló közgyűlés által elfogadott alapszabályok szerint keletkezett.” Ugyanott, 1941-ben pedig a bejegyzés a következő: „Az 1941. április 15. napján tartott rendkívüli közgyűlésen az addigi alapszabályok hatályon kívül helyeztetnek, és az új alapszabályok elfogadtatnak. A backamadarasi szövetkezet az Erdélyi Hangya Fogyasztási-, Termelő és Értékesítő Szövetkezetek Szövetsége, mint szövetkezet, Marosvásárhelyen bejegyzett cég tagjai közé belépett. Székhelye Backamadaras. Tartama: határozatlan idő. Üzleti tőkéje: a tagok által befizetendő egy emberért 20 pengő névértékű üzletrészekből áll. Jelenlegi igazgatósági tagok: Makkai Sándor, Kali István, Makkai Márton, Farkas Ferenc.”

Megalakulásától különösebb eseményként megemlítendő, hogy 1935-ben vásároltak egy üzlethelyiséget és egy raktárt. A második világháború után más név alatt ugyan, de tovább működött, mint szövetkezet.

Backamadaras és Vidéke Tejszövetkezet

Backamadaras és vidékén a fő foglalkozások közé tartozott az állattenyésztés, különösen a szarvasmarhái.

A tej- és hústermék értékesítése századunk elejére mind szükségszerűbbé vált. Ezt legeredményesebben szervezeten, szövetkezeti formában lehetett elérni. Mivel a tejtermelés olyan mértéket öltött, hogy helyi fogyasztáson kívül főlegesen is volt, ennek értékesítése szülte azt a gondolatot, hogy egy szövetkezeten keresztül próbálják az összeköttetést tartani más vidékekkel és azáltal a főlegesen értékesíteni.

Ezt a gondolatot végül is tett követte és így alakult meg a tejszövetkezet 1908. január 19-én. Az alakuló jegyzőkönyvbe leszögezték az alapszabályokat, a szövetkezet célját és működési körét.

A cégbejegyzés a következőket tartalmazza:

1.) „E korlátozott felelősségű szövetkezet az 1908. évi január hó 19 napján tartott alakuló közgyűlésen elfogadott alapszabályok szerint keletkezett.

A szövetkezet célja: tagjai által termelt tej és egyéb gazdasági termények közösen való legelőnyösebb értékesítése.

Üzleti tőkéje 5 korona értékű üzletrészekből áll, melyeket a tagok a belépéskor, illetve ténhállománya szaporításakor kötelesek befizetni.

Az igazgatóság tagjai: Török Ferenc
ifj. Makkai Zsigmond
Makkai Sándor²

2.) A szövetkezet igazgatósági tagjai voltak:

1908-tól, 1913-ig	Makkai Sándor
1913-1914-ig	Kiss Márton
1914-1921-ig	Gombos Sándor
1921-től	Bari István
	Tóth Mihály

Levéltári írásos adatok alapján szereztünk tudomást a szövetkezet 1941-ben történt átalakulásáról.

3.) Az új cégbejegyzési adatai a következők:

„Tejszövetkezet újjalakulásának ideje 1941. szeptember 5-e.

A Maros Torda-i szövetség tagja 1941. nov. 30-án lett.

Központi igazgatóság tag: id. Makkai Márton.

Gazdasági tagok: Csíki Bálint, Csíki Sándor és Papp László.

Célja: a tej, hús, stb. termelés érdekében az ésszerű állattenyésztés és állatgondozás megszervezése, irányítása továbbá a tej és egyéb gazdasági termények feldolgozása és kereskedelmi forgalomba való hozása. Üzleti tőkéje a tagok által befizetendő egyenként 20 pengő névértékű üzletrészekből áll.

Az igazgatóságot a közgyűlés 3 évre választja meg.³

A szövetkezet virágzó tevékenységet fejtett ki a háború után is. Fő felvásárló szerv a marosvásárhelyi vajgyár volt. A tejterméket lófogattal szállították Marosvásárhelyre a régi vajgyárhoz. A részvényesek félévben és év végén osztottak a jövedelemből, ez különösen azon családoknál vált nagyon be, ahol nem volt más pénzforrás.

Az 1944-es közgyűlésen központi igazgatósági tagnak választják meg Nánán Györgyöt. A szövetkezet ebben a formában működött 1948-ig. Ezután a tej értékesítést államilag szervezték meg és tájegységekként, községekként, esetenként falvakként is létesítettek tejbegyűjtő egységeket, ahonnan a marosvásárhelyi tejtároló szállította és szállítja ma is és dolgozza föl.

Míg a termelők szorgalmasan, naponta adják le tejfölöslegeiket, a feldolgozó és értékesítő vállalat egy-két hónap késéssel fizeti csak ki a tej ellenértékét, elidegenítve ezáltal az amúgy is sok nehézséggel küzdő termelőket.

Hitelszövetkezet

A falu lakóinak az életében egy újabb létpulzust jelentett a hitelszövetkezet megalakulása. A merészebb gazdák, a távlatban látók kölcsönrel nagyobb vállalkozásba, nagyobb építkezésbe kezdhettek. Bár az alakuló ülés 1940-ben történt, a hivatalos bejegyzésre 1942-ben került sor. A bejegyzés tartalma a következő:

„Bejegyzés ideje 1942. január 25; „Hitelszövetkezet”, mint a Szövetség központ tagja, Backamadaras, Maros-Torda megye.

Cégvezetők: id. Makkai Márton — Központi igazgatósági tag

Szövetkezeti igazgatósági tagok: Hilbert Dezső, Gombos Domokos, Szövérfi Károly Gy., Tóth Mihály, Török István, Gruja Farkas, Kali István, Baráth Mihály
„Alakuló gyűlés 1940. dec. 13., valamint 1941. július 27. rendkívüli ülés, ahol az alapszabályokat fogadták el.

Célja: A tagok anyagi helyzetének javítása.”⁴

Megjegyzendő, hogy 1948. szeptember 7-én a 19-es jegyzékkel nevet változtat.

„Prietenia aprovizionare credit si lapte Păsăreni”

E szövetkezeti forma is létezik napjainkig, annyi változattal, hogy most zseniálisan működik. Több község tartozik egy ilyen Hitelszövetkezethez. Így a Középnáradmentén említhetjük meg az ákosfalvi és a nyárádszeredai hitelszövetkezeteket. A hitelígénylők mindkettőhöz szoktak kölcsönért fordulni.

Úgy a múltban, mint napjainkban is voltak és vannak szegény emberek, életük pályáján elindult kezdő fiatal családok, akik éltek az e téren történő hitelek segítségével. Sajnos, törékeny demokráciánkban az ország gazdasági potenciálja

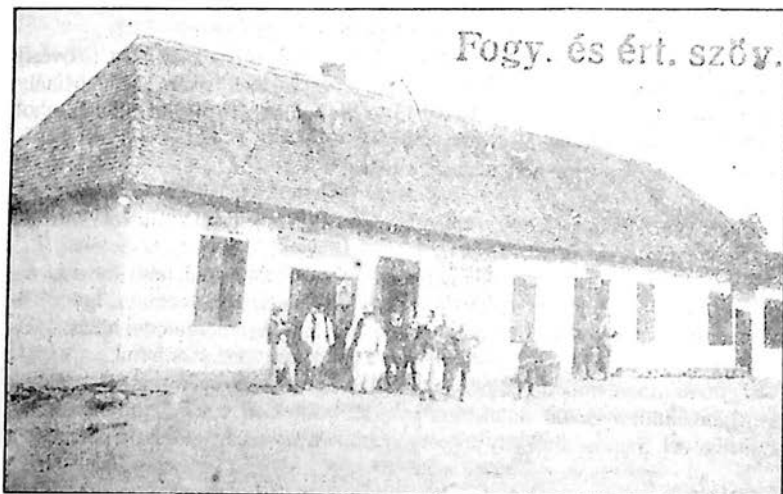
rohamosan csökken. Oly nagyok a hitelek utáni kamatok, hogy sokan a nélkülözést vállalják, minthogy valami okos kezdeményezésbe fognának.

Fogyasztási Szövetkezet

A volt Hangya szövetkezetet 1949-ben egybe vonták a tej és hitelszövetkezettel. Ezután fogyasztási szövetkezet névvel működött.

A fogyasztási szövetkezet azóta több átszervezést ért meg. Székhelyét is többször változtatták, attól függően, hogy milyen tevékenységi körzetbe sorolták be. 1960-ig helyi fogyasztási szövetkezetként működött. 1960-1967 között Nyárádszentlászlón volt a székhelye, 1973-ig Ákosfalván, 1973-1977 között Nyárádszeredában, és több község fogyasztási üzlethálózatát ölelte át. 1977-től 1988-ig községi szövetkezet lett, kiterjesztve tevékenységét termelő részlegre is. Megnevezése is módosult: termelő, felvásárló és értékesítő szövetkezet lett. 1988-ban a községnek mint önálló közigazgatási egységnek felszámolásakor a szövetkezetet egyesítették a nyárádgállfalvival, és azóta sem váltak külön.

A szövetkezet Backamadarason az 1960-ban épült vegyes üzlettel és egy falatozóval működött, ellátva szűkösen a lakosság igényeit, már amikor volt amivel. 1969-1977 között a háziállat (szárnyas), takarmány és egyéb mezőgazdasági termény felvásárlásával is foglalkozott. Termelő tevékenységként 1979-ben egy varrodát nyitottak, ahol 10-12 személy kapott alkalmazást. E kis egység rendszerint jövedelemmel zárt. Sajnos, jelenleg felszámolás előtt áll, akárcsak az egész kommunista típusú szervezési formában működő szövetkezeti hálózat.

A népességi viszonyok alakulása az évszázadok során

Adatok Backamadaras XVI-XVIII. századi népességi viszonyairól.

A lakosság számára vonatkozó statisztikai jellegű adatokkal az 1785-1786. évi első népszámlálás megejtése előtti időből nem rendelkezünk. A katonai vagy adókivetési nyilvántartások alapján azonban már a XVI. század végétől kezdődően nyomon követhetjük a település népességi viszonyait, annak főbb jellemzőit.

A legrégebbi demográfiai jelleggel is bíró adat — akárcsak a Székelyföld legtöbb települése esetében — 1567-ből való. Ekkor Backamadaras az ún. 25 dénáros adólajstromban 13 kapuval, mint adóegységgel van feltüntetve.¹ Hány család alkotott egy kaput ebben az időszakban, nem ismerjük. A XVII. században használt adókulcs — az 1 kapu = 10 család — erre az időszakra nem alkalmazható, mivel összevetve a későbbi családonkénti összeírásokkal irrécélisan magas végösszeget kapunk. (A 130 családos létszámot csak később éri el a település.) Erről az adókivetésről viszont tudjuk, hogy nem terjedt ki a főemberekre, a lófőkre és a „földönlakókra” vagyis más földjén lakó jobbágyokra (zsellérekre), hanem csak a közsékelyekre, és nem ölelte fel az összlakosságot.

1567-ben az akkori Marosszék legnépesebb falvai az adólajstrom alapján Nyárádselye és Nyárádmagyaros voltak 33, illetve 32 kapuval. Ugyanakkor volt egy-két kaput kitevő, sőt ideiglenesen elnéptelenedett — adófizető közsékkel nem rendelkező — falu is. A szomszédos települések közül Nyárádszentbenedek 6, Szentgerice 19, Bálintfalva 1 és Harasztszekér 9 kapus falu volt. A kapuszám szerinti lajstrom alapján Backamadaras a XVI. század második felében a vidék közepes nagyságú települései közé tartozott.

A következő népességre vonatkozó adat az 1602 augusztusában készített lajstrom, amikor Giorgio Basta osztrák generális utasítására névszerint összeírták a császárnak hűségcsküt tett székelyeket. Ez a lajstrom az első, amely családfelek szerint is rögzítette a népességet. Nem tekinthető teljesnek, mivel sokan kibújtak

az eskü letétel kötelezettsége alól. Backamadarasról 19 nevet tartalmaz: 1 nemesét, 15 szabadszékelyét és 3 jobbágyosorban levőét.²

A lakosság minden rétegére kiterjedő átfogó összeírás a Bethlen Gábor fejedelem utasítására 1614-ben készült lustra, vagyis katonai jellegű nyilvántartás. Ekkor a helységben 37 családot találtak az összeírók.³ Meglepő, hogy ezek közül 14, tehát az összlakosság egyharmada más vidékről származó volt. Az idetelepedettek az összeírást megelőző években kerültek a faluba. Egyrésziükrol feljegyezték származási helyüket is: hat háromszéki, egy hídvégi, egy fejrderi és egy pedig széki származású volt.

A nagyarányúnak tekinthető népmozgalomra a századfordulón lezajlott, egymástkövető háborús csemények szolgáltathattak okot (főleg a háromszékieknek, akiknek szűkebb hazája hadszíntér volt évek hosszú során), amikor Erdély a Báthoriak, Mihály vajda, Basta generális, Radu Serban vajda, Székely Mózes hadainak volt kiszolgáltatva. Úgy látszik ekkor a Nyárad völgye sok veszélyeztetett embernek nyújtott új otthonot. De lehetek közülük földesúri betelepítettek is.

A családok száma alapján e korszakra általában alkalmazott arányszámot — az egy családra 6 személyt számolva — a XVII. század második évtizedében Backamadaras lakossága mintegy 220 fő volt.

A Bethlen Gábor uralkodásával kezdődő négy évtizedes békésebb és virágzóbb időszak a népesség gyarapodását vonta maga után. Már 1635-ben a Madarason élő katonai kötelezettséget viselő lófő és gyalog székelyek száma 41 volt, több mint az összlakosság két évtizeddel azelőtt.⁴ Ekkor összesen 50-60 családdal számolhatunk, tehát mintegy 300-350 fővel.

A XVII. század vége és a XVIII. század eleje, az osztrák megszállás és a kuruc mozgalom során, több mint két évtizedig tartó háborús megrázkódtatások ideje volt Erdély-szerte. A Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban kicsúcsosodott Habsburg-ellenes mozgalom lezajlása után egy háború mentes időszak következett be vidékünkön is. Ez kedvezően hatott Backamadaras népességi viszonyainak alakulására. A demográfiai vonatkozású adatokat a hatalmas összegeket megemészítő Habsburg kincstár feltöltését szolgáló „gazdag” adókiivetési nyilvántartásokból hámoztuk ki. Az adóügyi szervek az Erdélyből biztosítandó egyre nagyobb bevételek érdekében egy egész sor felmérés jellegű kimutatást készítettek. (1702-1703, 1713, 1721-1722, 1750 stb.) Ezekben számba vették a települések gazdasági ereje mellett a „vivum serarium”-ot (az első kincstárt) vagyis az adófizető lakosságot is.

Egy 1703-ben készült felmérés 58 adófizető családot, az 1722. évi 66-ot lajstromozott Backamadarasra.⁵ Nem szerepelnek ezek között az „immunis” vagyis adómentes nemesek (idetartoznak azok a nemesek, akiknek keutőnél több örökös jobbágyuk volt), valamint a vagyontalan szolgák. Az 1722-es „conscriptie” alapján a falu összlakossága 70-75 családra, vagyis 350-370 személyre tehető.

(Erre az időszakra a szakemberek átlag öttagú családokkal számolnak, kulcs amelyet a II. József-kori népszámlálás adatai nagyjából igazolnak.)⁶

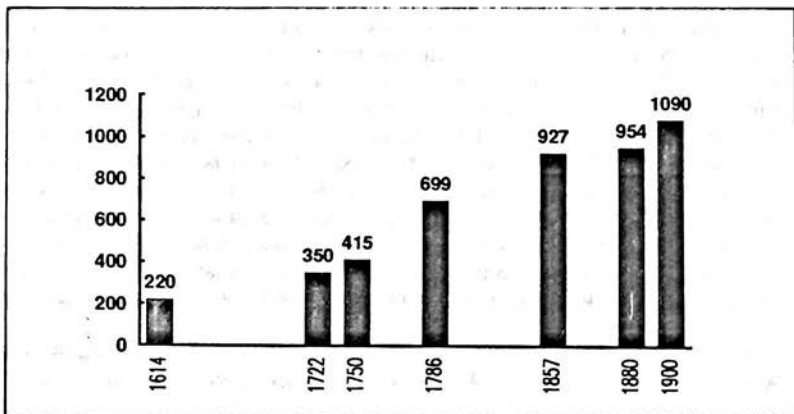
A széki átlag 1722-ben csak 36 család volt falvanként. A meglepően alacsony létszám okai még mindig feltárára várnak. De ezt, vagyis a lakosság számának alacsony voltát — véleményünk szerint — meghatározóan befolyásolták a század eleji háborús események, a lakosságot rendkívüli terhekkel sújtó osztrák uralom bélyeioiktől szabadulni akarók elvándorlása, az 1708-1709-ben, de főként az 1717-1719-ben pusztító pestis járvány és az ezzel egyidőben fellépett szárazság.

Marosszék 1722-i összeírásának az egyes településekre vonatkozó adatait vizsgálva, kitűnik, hogy Backamadaras a XVIII. század első felében, a század elejének megrázkódtatásaitól kevésbé volt sújtott. Népeségi viszonylatban a nagyobb falvak között foglalt helyet.

A XVIII. század második felében Backamadaras lakossága gyorsan növekedett, 1750-ben 99, 1777-ben 127 adófizető családja volt, 1786-ban a népszámláláskor összesen 115 családot (699 személyt) találtak itt.⁷ Az 1722-1786 közötti, mintegy hét évtized alatt a falu lakossága megkétszereződött.

Az összlakosság számának a XVII-XIX. századi alakulását követve a következő képet kapjuk. (lásd az 1.sz. grafikont)

A XVIII. század második felében észlelt népeségzsaporodás nem csak helyi jellegű. Hasonló demográfiai robbanásra utaló tendenciát találunk a vidék más településeinél, és általában Erdély viszonylatában is. Összevetve a falu 1786. évi népeségi adatait a törvényhatóság — Marosszékkel egyesített Küküllő vármegye — átlagáról kitűnik, hogy Backamadaras továbbra is a népesebb települések sorában van, jóval meghaladva a megyei átlagot. A megye 249 helyiségének 1786-ban 124578 lakosa volt, falvanként átlag 500, Backamadarasnak 199-el, 40

1. Backamadaras népeség-statisztikája a XVII-XIX. században.

%-al több. A vidék közelebbi települései közül csak egy párnak a lélekszáma haladta meg az ezret: Mezőbánd 1507 lakossal, Mezőmadaras 1187-el, Kibéd 1160-al, valamint Maroszentgyörgy 1004-el. A Középt-Nyárad völgyében fekvő szomszédalfalak közül Ákosfalvának 481, Nyárádszentbenedeknek 364, Bálintfalvának 118, Nyárádgálfalvának 625, Szentgericének 724 lakosa volt.⁸

A lakosság számának gyors növekedése a természetes szaporulatnak köszönhető elsősorban. Ezt elősegítette a háborús megpróbáltatásoktól mentes több évtizedes gazdasági fellendülés, az azzal járó egészségügyi viszonyok némi javulása. Főként egyes veszélyes járványos betegségek visszaszorítása. Erre az időszakra esik a sok emberáldozatot követelő „fekete halál”, a pestis megfékezése. A közegészségügyi intézkedések — főként Mária Teréziától kezdődően — az eredményesebb beteggondozás elősegítette a népesedési viszonyok javulását.

A XVIII. század végétől a természetes szaporulat alakulását már konkrétan is nyomon követhetjük az egyházi anyakönyvek alapján.⁹ Az 1778-tól vezetett református anyakönyvből kitűnik, hogy az 1778-1787 közötti évtizedben a természetes szaporulat 67 (évi 6,7) személyt tett ki. A 136 bejegyzett kereszttelessel szemben 69 temetés volt (lásd a 2.sz. táblázatot). Igaz ugyan, hogy az adatok csak a református vallásúakra vonatkoznak, de mivel a lakosság döntő többségét ők tették ki, ezeket a falu általános népesedési viszonyaira jellemzőeknek tekinthetjük.

A természetes szaporulat mellett a tényleges szaporulatot lényegesen befolyásolták a betelepülések. A XVIII. században ugrásszerűen megnőtt a szolgáló népesség — a jobbágyok és a zsellérek — aránya. 1722-ben ők az adófizető lakosság 33 %-át tették ki (22 család a 66-ból), 1750-ben 55 %-át (55 család a 99-ből). Nagyobb arányú eljobbágyosodási folyamatra ebben az időszakban nem került sor, a szolgáló népesség természetes szaporulata sem mutatott lényeges különbséget a szabadrendűekétől. Így túlsúlyba kerülésük csak a betelepüléssel magyarázható. Ilyen vonatkozású utalások találhatók a levéltári adatokban, a már említett 1750-es összeírásban is. Ennek az összeírásnak a megjegyzési rovatában három zsellér családnál az adómentesség okát az új jövevényi állapottal indokolták. A szóban forgó személyek — Bándi Todor Bergenyéről, Katona János Názánfalváról és Szőcs János Bálintfalváról — 1748-ban jöttek Backamadarásra.¹⁰

A betelepülési folyamat a század második felében is folytatódott. E tény leginkább kimutatható a névanyag elemzéséből. Az 1750-es összeíráshoz viszonyítva az 1777-es adótabella egy egész sor új nevet tartalmaz. Többségük a zsellér (17 új család) és a jobbágyosorúakhoz tartozik. A betelepültek teszik ki az 1750-1777 évek közötti időszak szaporulatának mintegy 30 %-át (Új nevek pl.: Deák, Dénes, Fazakas, Göcsi, Mureșan, Muntean stb. bővebben lásd a családnevek táblázatát).

A XVIII. század végéről már rendelkezünk egyéb demográfiai mutatókkal is. Az 1786. évi népszámlálás rögzíti először a nemek közötti arányokat. Ekkor a faluban 361 férfi és 338 nő élt. A férfiak közül 138 volt házas, 90 tizenkét év alatti

gyermek, 33 pedig 13-17 közötti sarjadék. A többi 100 felnőtt (17 év fölötti) férfi volt. Hasonló lehetett a nők megszólása is. Rájuk azonban a népszámlálás nem terjedt ki.

A népességi viszonyok alakulása a XIX. században

A XIX. század első felében tovább tart a népesség dinamikus növekedése (lásd az 1.sz. grafikont). Az összlakosság száma a század közepén meghaladja a 900 főt. 1857-ben eléri a 927-et.

A XIX. század eleji népességi viszonyok vizsgálatára az 1810-1819 közti évtizedet találtuk a legmegfelelőbbnek (a református anyakönyv ebből az időszakból pontosabban van vezetve).¹¹

A vizsgált időszakban 151 keresztelést anyakönyveltek a református egyháznál (görög katolikus anyakönyv nincs), ebből fiú 89, leány 62. A törvényes házasságból születettek száma 147, a házasságon kívülieké 4. Az évi átlag 15,1 (kb. 19%) születés. Az ingadozás jelentős, nagy eltérések vannak az egyes évek között. A legtöbb születést, 21-et, 1814-ben, a legkevesebbet 10-et, 1817-ben jegyezték. Feltűnő, hogy az évtized első öt évében a születések száma lényegesen nagyobb (91), mint az évtized második felében (60). (Részletesebben lásd a 2. számú táblázatot.)

Az elhalálozások száma a tárgyalt időszakban 133 volt. Kirívó eset e téren az 1817-es év, amikor 36 temetésre került sor, ugyanakkor 1819-ben csak kettőre. A születések és az elhalálozások közötti különbséget, vagyis a természetes szaporulat nagyon alacsony, összesen 18 (még két személy sem évenként), ami 2,7 %-ot tesz ki.

Az alacsony természetes szaporulat, vagyis a magas elhalálozási mutató okait keresve kitértünk, hogy járványos betegségről csak 1810-ből és 1817-ből van jelzés. 1810-ben 15 gyermek halt meg hólyagos himlőben. Mivel ekkor vezették be a kötelező himlőoltást e betegség, mint halált okozó nyavalya a későbbiekben ritkábban fordul elő. Nagyobb számú gyermek-elhalálozást még 1817-ben találunk. Sajnos, az elhalálozás okának és az életkorának az anyakönyvben való feltüntetése nélkül. Annyi viszont megállapítható, hogy az elhalt gyermekek száma 18, és volt akinek két gyermekét is temették egyszerre (Jakab Zsigmondnak két leányát és két Gergely leányt — Juditot és Zsuzsannát), ami járványos megbetegedésre utal.

A szaporodás-csökkenés okát a járványok mellett az életkörülmények hirtelen rosszra fordulásában kereshetjük. Az 1814-1817. évi egész Erdélyt sújtó nagy szárazság e vidéket sem kerülte el. A szárazság okozta éhínség, az anyagi és fizikai legyengülés kihatással volt a népességi viszonyokra is. Ennek folytán Backamadarason a házasságok száma együtödésre, a születéseké harmadára csökkent. Ugyanakkor megnőtt az alultápláltság okozta betegségekben elhaltak száma.

**2. Backamadaras népmozgalma a XVII. század végétől a XIX. század végéig
(három évtized tükrében).**

Év	Születések	Elhalálozások	Természetes szaporulat	Házasság
1778	9	2	+7	2
1779	9	7	+2	5
1780	4	4	0	3
1781	19	5	+14	2
1782	10	8	+2	7
1783	12	7	+5	3
1784	16	4	+12	7
1785	16	9	+7	2
1786	15	14	+1	3
1787	10	4	+6	2
Összeg	120	64	+56	34
1810	19	24	-5	5
1811	20	12	+8	2
1812	16	8	+8	5
1813	15	15	0	9
1814	21	8	+13	8
1815	12	12	0	1
1816	14	10	+4	3
1817	10	36	-26	0
1818	12	6	+6	3
1819	12	2	+10	0
Összeg	151	133	+18	36
1870	39	28	+5	7
1871	39	16	+23	7
1872	30	35	-5	6
1873	23	29	-6	10
1874	39	24	+15	9
1875	35	28	+7	10
1876	42	28	+14	6
1877	35	42	-7	10
1878	37	38	-1	7
1879	41	28	+13	6
Összeg	354	296	+58	78
évi átlag	20,8	16,4	4,4	4,9

Az 1778-1787 és 1810-1819 évek az összlakosság mintegy 70 %-át felölelő református egyházi anyakönyv adatait tükrözik. Az 1870-1879 évek a görög katolikusokét is.

Következőként az elemzett évtized népesedési szempontból két elűtő szakaszra oszlik. Az első rész az 1810-1814 közötti, amely pozitív természetes szaporulatot mutat, évi 4,8-at (a 91 születéssel szemben 67 elhalálozás volt), és a második, az 1815-1819-es éveket magába foglaló, amikor az elhalálozások száma meghaladja a születéseket (60 születés, 66 elhalálozás).

A vizsgált időszakból 87 esetben ismert az elhaltak kora (lásd a 3.sz. táblázatot), ami egyben az átlagélettartam mutatója is.

3. Elhalálozási statisztika korosztályok szerint a XIX-XX. században

évtized	1 év alatt		1-6 év között		7-20 év között		21-60 év között		60 év felett		Össze- sen	
	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%
1810-1819	27	31,0	15	17,2	11	12,6	17	19,6	17	19,6	87*	100
1870-1879	75	25,4	64	21,7	36	12,2	65	22,0	55	18,7	295**	100
1910-1919	63	19,5	65	20,1	36	11,1	57	17,6	103	31,7	324***	100
1940-1949	23	13,3	6	3,4	9	5,2	55	31,8	80	46,3	173	100
1980-1989	—	—	—	—	—	—	18	14,4	107	85,6	125	100

* — csak a reformátusokat öleli fel

** — a református és görögkatolikus együtt

*** — a XX. századi adatok az összlakosságra vonatkoznak.

Nagyon magas az 1 éves kor alatti gyermekhalandóság, az elhalálozások 31 %-át, majdnem egyharmadát teszi ki. De ugyancsak magas az 1-6 év közöttieké is 17,2%. Vagyis az iskoláskor előtti gyermekek az összelhalálozásnak majdnem a felét teszik ki (48,2%).

Ezzel szemben alacsony az öregkort megérték száma, alig éri el a 20 %-ot. A legmagasabb életkort Makkai Ferenc érte meg, ő 97 éves korában hunyt el. Suba János 93, Bíró Józsefné 90 évet élt stb.

Az elhalálozást okozó betegségek közt az 1810-ben jelzett himlő mellett az anyakönyv a következőket említi meg: szárazbetegség (9 eset), vénség (9), közhőzséges nyavalya (7), nyavalyatörés, torokfájás, vízkórság (4-4 eset), köhögés, sárgaság, vérhas, „Szent Antal tüze” (1-1 eset) stb. A betegségek megjelölése sokszor nem meggyőző, nem tudjuk mit is értsünk a nyavalyatörés és a közhőzséges nyavalya alatt. A torokfájás lehetett torokgyfík, a köhögés számarköhögés, a „Szent Antal tüze” villámütés.

Feltűnő, hogy a legtöbben, az említett járványokon kívül, a végelgyengülés (vénség) mellett, tüdőbajban (szárazbetegség) haltak meg.

A gyermekhalandóság nagyon magas aránya miatt az átlagélettartam csak 29 év és 3 hónap volt ebben az időben.

Az 1810-1819-es évtizedben 36 házasságkötésre került sor a református egyháznál. Akárcsak a születéscské, a házasságkötéscsk száma sem oszlott meg arányosan évenként. A házasságok zömét az időszak első részében kötötték (29-ct). A második felére csak 7 eset jutott. Olyan év is volt — 1817 és 1819 — amikor egy házasságot sem kötöttek. A házasulandók életkorát az anyakönyv nem tünteti fel egy esetben sem.

Az 1810-ben kötött házasságokon keresztül követhető a családalapítás útja. Az anyakönyvbe bejegyzett házasságok közül öt tekinthető backamadarasinak. Az új házasok közül — ugyanis — két esetben a menyasszonyt más faluba vitték, két házasságot pedig az itteni egyházközséghez tartozó szomszédfalusiak (Nyomát és Nyárádszentlászló) kötötték. A helyi öt házasulandó férfi két esetben más faluból hozott menyasszonyt (Barát István Sárdról, Szövérfi János Kendről). Két férfinak ez volt a második, egynék (az említett Barát Istvánnak) a negyedik házassága. A nők közül egynék volt ez a második esküvője, miután özvegyen maradt.

Az öt madarasi új családnak 17 év leforgása alatt 19 gyereke született. Azok közül öt halt meg kicsikorában. A gyermekek családonkénti megoszlása a következő: egy házaspárak nem lett gyermeke (Kovács Gergely — Toszó Zsuzsa), a feleség fiatalon 1817-ben elhunyt; egy családnak (Farkas Szabó Sámuel — Bitai Erzsébet) két gyermeke lett, mind a kettő életben maradt; egy családnak (Csiki András — Furkuly Zsuzsa) született nyolc gyereke, életben maradt öt; egy családnak (Szövérfi János — Kovács Terézia) lett három gyereke, életben maradt kettő; és egynék (Barát István — Fogarasi Terézia) született négy, életben maradt három.

Az első gyermek a házasság utáni évben (1811-ben) született három esetben, a második évben (1812-ben) egy esetben. A második gyermekek közül kettő született a házasság utáni harmadik évben (1813-ban), a másik kettő a negyedik évben (1814-ben) stb.

A múlt század harmadik-hatodik évtizedeiben a falu lélekszáma folyamatosan nőtt. Az 1857-es népszámláláskor 927 főt tett ki.¹² A század második felében ez a folyamat lelassult, egy adott időszakban még apadás is jelentkezett. 1880-ban a falunak 954 lakosa volt az 1870. évi 959-el szemben. A század végére ismét jelentős növekedésre került sor. 1900-ra elérte az 1090-es összlétszámot (lásd az 1. sz. táblázatot).

A születésszaporulat, a természetes szaporulat alakulásának felderítése végett az 1870-es évek, vagyis a nyolcadik évtized, református és görög katolikus anyakönyveihez fordultunk.¹³ Ezek alapján 1870-1879 között a születések száma 354 volt, temetéseké 296.¹⁴ Tíz év alatt a természetes szaporulat 58 személy volt (évi átlagban majdnem hat). Mivel a hivatalos statisztika a tényleges szaporulat terén létszám csökkenést mutat ki, az okok nem a természetes szaporulat csökkenésében keresendők. A magyarázat csakis a ki- vagy elvándorlás lehet. Úgy látszik a falu eltartó ereje a gazdasági viszonyok akkori szintjén telítődött, és a szaporu-

dást már nem tudta ellátni. Egyébként ez az a periódus, amikor országszerte kezdetét veszi a kivándorlás. A fiatal munkacrő egy része, megélhetést keresve, az iparosodás újjára lépett városok felé, majd a román királyság felé kezd vándorolni, jobb megélhetést keresve.

A falu gazdasági eltartó creje nagyban függött a természeti viszonyoktól, és ebben az időben kedvezőtlenül alakultak az éghajlati viszonyok. „Az idei tavasz és nyár, egyfelől a sok esőzés és hideg — olvashatjuk a maroszséki főorvos 1872. évi jelentésében — más felől erős meleg és nagy szárazság rendellenesen folytak bé a növények fejlődésére. A májusi forró napokat hideg esős sanyarú nyár követte, minek következtében az egészségtelen gyümölcsöt érlelt. A nedves nyarat hosszú száraz és rendkívül szép ősz váltotta fel, mialatt a talajvíznek eddigi magas állása mind alább-alább szállott, s a nyárnak tartama alatt a magas állású talajvíznek, szerves anyagoknak rothasztó befolyása alatt készült micsmákat, mivel azok nem voltak többé vízzel ellepve, a levegőbe juttatta, kivált a tavaji gerj anyagok az idén újabbakkal szaporodtak. A gyümölcs, mint említém, egészségtelen, a gabona üszkös volt, a széna kevés és a rossz időjárás miatt penészes lett.”¹⁵

A demográfiai viszonyokat is befolyásoló kedvezőtlen időjárás éveken át tartott, hátrálta a mezőgazdaságot, elősegítve a járványos betegségek terjedését. 1973-ban Losontzi József backamadarasi református lelkész az anyakönyvbe jegyzi be, hogy: „Ez már az ötödik szűk bortermő esztendő, mely annyira tönkretette a madarasi szorgalmas népet, hogy valami tízezer forinttal vagyon beadósodva. Engemet is, ki 1871-től fogva a szőlő rigolírozására szőlővesszők vásárlására 400 forintot költöttem, nagyon megrövidített.”¹⁶ A következő évről feljegyzi, hogy: „Június 21-től olyan rendkívüli szárazság, hogy a török búzánk a hegyeken kiszáradt, kaszálóréttek egészen megveresedtek. 1875-ben hideg, fagyos volt az idő. Május 10-én télics öltözetben jártak, a szőlő kifagyott” stb. 1876-ban az őszi búzavetések kifagytak, megritkultak. 1878 május 22-én azt írja hogy: „mindig eső, ha két napig jó idő volt, harmadnap eső. A török búzákat a térhelyeken nem lehetett elvetni. Május 22 azaz pünköst harmadnapján, akkora árvíz, milyen 1851-től fogva nem volt. Az egész terec elöntötte, azután jó idő, rendkívül meleg napok, míg végre június 10. a felső határunkon jókora jégeső esett, hogy a szépen megújult búzákat egészen megsemmisítette. A keskeny erdőn százados cseréfkát, részint tövetől kidöntött, részint derékban elszakasztott. A törökbúza vetés úgy elkészült, hogy még június 9-én is vetettek, mi ember emlékezet óta többet soha nem történt.”¹⁷

A kedvezőtlen időjárás, a gyenge termés szülőföldje elhagyására késztetett nem egy életerős fiatal.

Az 1870-es években a születések száma magas, mintegy 37%. Az évi átlag 35,4 újszülött. A legkevésbé születés 1873-ban volt (23 eset), a legtöbb 1876-ban (42 eset). Akárcsak a század elején, a fiúk száma most is jócskán meghaladja a

lányokét: 188 a 166-hoz képest. Nőtt a házasságon kívüli születések száma. Ebben az évtizedben 17 ilyen keresztelést jegyezték be az anyakönyvekbe. 12 esetben születtek ikrek: hatszor leánypár, háromszor fiúpár és háromszor fiú-leány pár. Báró Horváth Bélának, Macskási Laurának háromszor születtek ikrei, de csak az egyik iker-pár élte túl a kisgyermekkort.

A születésekkel párhuzamosan magas volt az elhalálozások száma is. (Lásd a 2.sz. táblázatot.) A leggyakoribb elhalálozást okozó betegségek: gyengeség 48 eset, skarlát 48, torokgyík (diftéria) 35, tifusz 28, öregség 25, számarhurut 15, köhögés 13, tüdőgyulladás 12, vízkórság 14, vérhas 9, hólyagos himlő 9, kolera 8, tüdőbaj 8 stb. A ma divatos halált okozó megbetegedések közül csak a gyomorrák szerepel 4 esettel. Öngyilkosság okozta elhalálozás 4 volt.¹⁸

A vizsgált időszakban meglepően sok a járványos betegség, és ezek folytán bekövetkezett elhalálozások száma magas. 1870-ben számarhurut és skarlát pusztított, 1872-ben a tifusz, 1873-ban a kolera, 1874-ben a hólyagos himlő (miután már 1810-ben sikeres védőoltást végeztek). 1876-ban a torokgyík és a tifusz, 1877-ben ismét a számarhurut és a tifusz, 1879-ben ismét a torokgyík. Ez utóbbi 1880-ban is szedte áldozatait (kettő és tíz év közötti gyermekeket). A járványok a kolera és a tifusz kivételével, melyek megkülönböztetés nélkül szedték áldozataikat, a kiskorú gyerekek számát riokították évről évre. Az egyéves kor alatti gyermekek tették ki a „gyengeségben” elhunytak jórészt is.

Az 1870-es években az elhalálozások egynegyedét (25,4%) az egy éves kor alattiak tették ki, az 1-6 év közöttiekkel arányuk eléri a 47,1 %-ot. Ez az arányszám alig valamivel jobb a század eleji helyzetenél.

A magas gyermekhalandóság oka mindenekelőtt a közegészségügy állapota és általában az egészségügyi ellátások hiánya. Annak ellenére, hogy hatóságilag történtek erőfeszítések az egészségügyi ellátottság javítására, a járványos betegségek megelőzésére és leküzdésére, az egészségügyi személyzet növelésére (bába képzés, az egészségügyi személyzet számának növelése, kórház nyitása a közeli Marosvásárhelyen 1812-ben stb.). Az intézkedések hatása, a közegészségügy javulása még sokat várat magára. Az orvosi ellátás továbbra is nagyon gyenge, elégtelen marad. Ebben az időben a Székelyföldön csak 25 155 személyre jutott egy orvos, 2640-re egy bába és 9945 főre egy sebész.

A járványos betegségek leküzdésére a hatóságok ekkor már egy sor intézkedést hoztak. A keletről behurcolt járványok megelőzésére határmenti vesztégzárakat hoztak létre még Mária Terézia uralkodó asszony idejében. A XIX. században Európában is fellépő ázsiai kolera ellen megelőző intézkedésként például felvilágosító, népszerűsítő leírásokat terjesztettek és a közlekedést szigorúan korlátozó intézkedéseket vezettek be a járvány terjesztésének hírére. Így történt ez 1831-ben, amikor a Moldva felől jövő járvány idején kötelezték a lakosságot, hogy a kolerában elhaltakat a faluktól távol eső helyre temessék el, koporsó és ruha nélkül, és mésszel fertőtlenítsenek, a temetésen résztvevőket is különítsék el.²⁰

Hasonlóképpen jártak el az 1873-ban fellépő kolera megelőzése érdekében is. Az 1873. évi kolera megjelenését és a leküzdésére hozott egészségügyi lépéseket Backamadarason Losontzi református lelkész, szenvedő alany örökítette meg. Ő az eseményeket ekként jegyezte fel: „1873 júl. 29. — B.Madarason is kiütött a Kolera betegség. Csakhamar elragadott egy 10 év óta ágyban fekvő köszvényes beteget, 2 fiúcskát és beteges leánykát. Akkor megjelent főorvos Péterfi József úr, hozott magával valami cseppeket, melyet senki kezelésére nem bízott, hanem egy pohár vízbe cseppintett 6 maga 10 cseppeket, s ezt kellett óránként egy-egy kanállal bevenni. Kik itt létekor erőssen rosszul voltunk, mind megjavultunk tőle. A Főorvos úr jelen nem létiibe következő gyógyszert használtuk: A zöld diót úgy, hogy van egészben vagdald oly apróra, hogy üvegbe lehessen tenni — egy kupás üvegbe 4 újnyi magassat — töltés reá pálinka spirituszt. Tedd ki a napra, vagy más meleg helyre 24 óráig — ottan-ottan felrészvén — 24 óra múlva készen az orvosság. Ebből egy férfi a betegség kezdetén egy portiót, a gyermek és nő fél kanálit vegyen bé, ha a hányás és a gyomormenés eláll, több baj nincs, a beteg álomba merül, s mihelyt felébred nincs baj, ha erre a hányás a gyomormenés nem szűnik meg, fél óra múlva ismét előbbi mennyiséget kell bevenni, s vége a kolérának — legalább itt így bizonyult be.”²¹

A már említett 1872. évi jelentésben Marosszék főorvosa a torokgyík leküzdésére hozott intézkedéseket ismerteti: „Ezen betegség ellen semmi más gyógyszerünk nincs, mint a maga idejében alkalmazott edzés és égetés (az eljárás leírását sajnos nem közli). De ennek credménye annyira meglepő, hogy az magát a kezelő orvost is bámulatra ragadta. Némely gyermek kit az orvos egészen kábultan szunyokban talált, kiről szülei panaszojják, hogy már harmadnap óta semmit sem evett, s még vizet is alig tud nyelni, az égetés után oly gyorsan javul, hogy az a következő napon már vidáman játszik s futkároz az udvaron.” Véleménye szerint azért nem lehetett megmenteni, mert nem jelentették idejében, vagy eltagadták megbetegedésüket, s így nem részesülhettek e (csoda) gyógykezelésben. A későbbiekben, sajnos bebizonyosodott, hogy a torokgyík elleni küzdelem még hosszú göröngyös utat kellett megtegen, míg a betegséget sikerült megszelidíteni. Addig nagyon sok áldozatot követelt falunkból is.

Az orvosi ellátás elégtelensége mellett feltétlenül megemlítendő a lakosság közegészségügyi ismereteinek nagyon alacsony foka. Babonákkal, ráolvasással, vízvetéssel, kuruzslással igyekeztek gyógyítani a betegeket. Évszázadokon keresztül tartotta magát az a hit, hogy „ha az Isten Ő felsége még életet ígért, megtartja, ha nem, pedig az orvosság nem segít”.²² Tudatlanságból nem akarták magukat, illetve gyermekeiket alávetni a védőoltásoknak. 1810. április 5-én Marosszék főorvosa Mátyus Máté jelentésében panaszkolt, hogy a nép vonakodik az „oculatiótól” (beoltástól).²³ Később, mikor szükségességéről meggyőződtek, idegenkedésük megszűnt. Sőt az egyházi anyakönyvekbe rendszeresen fel is

jegyezték a beoltottak számát. Innen tudjuk, hogy 1823-ban 61 gyermeket oltottak be Backamadarason, 1827-ben 29-et stb.

Végeredményben az alacsony életkor (24 év és 4 hónap a múlt század nyolcadik évtizedén), a korai elhalálozások oka a lakosság életkörülményeiben található meg. A közegészségügyi ismeretek hiánya, az egészségtelen lakásviszonyok, a gyengéntápláltság, a hiányos orvosi ellátás mind befolyásolta a népességi viszonyok alakulását. Ezek javulása a későbbiek során a demográfiai mutatók kedvező alakulását is magával hozta.

A családalapítás vizsgálatára az 1870-ben házasságra lépett párokat szemeltük ki.²⁴ A 11 házasság közül kettő nyomáti és egy nyárádszentlászlói volt, egy menyasszonyt Sárdra vittek. A hét backamadarasi új házasságból egy esetben az ifjú férj (Dávid József) „ideszállt” Kórodszentmártonról házasodott ide, egy menyasszonyt (Berecki Karolinát) Szentháromságról hozták. A többi falubeli volt. A leányok mind hajadonok voltak, a férfiak közül egy (Ósz János) másodsor nőszült. 1870-ben a vőlegények átlag életkora 25, a menyasszonyoké 21 év volt. (A vizsgált évtizedben 78 házasságot kötöttek. A férfiak közül legtöbben 24-25 éves korukban nőszültek, a lányok zöme 20-21 éves korában ment férjhez. A legfiatalabb vőlegény 21 éves volt, a legfiatalabb menyasszony 17 volt. Három esetben a nő idősebb volt a férjénél. Hat házasságban a férfi 10-15 évvel fiatalabb házastársat választott magának. Nem volt ritka az idősebb korúak házassága sem. Pl. Csizser Pál 67 éves korában házasodott újra.)

Az 1870-ben alapított új családok közül egynek (Szabó Ferenc — Berecki Karolina) a sorsa tragikusan végződött. Az asszony egy gyermeket szült 1871-ben. Rá nemsokára meghalt. A férj 1875-ben újra nőszült, de 1877-ben előbb a második házasságából született kisfia halt meg számárhurutban, nemsokára ő maga tifuzban.

A hét családnak összesen 27 gyermeke született 1871-1883 között. Ebből kicsikorában elhunyt 12. Az első gyermek a házasság utáni első évben született mind a hét családnál. A második gyerekek közül három a házasság utáni második évben 1873-ban, a többi 1874-ben.

A hét új család gyermekeinek száma a következő:

— Szabó Ferenc — Berecki Karolina	1 gyermek,	életben maradt 1.
— Dávid József — Gombos Karolina	3 gyermek,	életben maradt 2.
— Csíki Gergely — Bari Zsuzsa	3 gyermek,	életben maradt 2.
— Bari András — Vitus Rózália	4 gyermek,	életben maradt 3.
— Szőcs János — Csíszér Eszter	4 gyermek,	életben maradt 2.
— Vitus Zsigmond — Csíki Mária	5 gyermek,	életben maradt 1.
— Ósz János — Szövérfi Sára	7 gyermek,	életben maradt 4.

Az életben maradtak közül 9 fiú és 6 leány volt.

Nyelvi, vallási és nemzetiségi viszonyok az évszázadok során

Backamadaras, a marosi székelyek földjéhez tartozó község, kialakulásától fogva évszázadokon keresztül egységes volt vallási és nyelvi szempontból. Más ajkúak sokáig csak elvétve kerültek közéjük. Ezeket rendszerint nevükről azonosíthatjuk a korabeli levéltári adatok segítségével a XVI. század végétől kezdődően. Az első utalás egy Siger nevű nemesre vonatkozik, aki 1583-ban birtokot kapott itt, és utódja Siger Zsigmond még 1602-ben itt élt. A Sigerek nevük után németeredetűek lehetnek.

Az 1614. évi összeírásban szerepel egy lúdvégi szász. Idejéve elhagyta az eredeti családi nevét és felvette a helyiek által ráragasztott nemzetségre utalót: a Szászt. Ugyanebben az összeírásban van egy fejrődi származású idetelepedett Kozák nevű, aki eredetileg kozák lehetett. Ezekkel az adatokkal a XVI-XVII. századi nemzetiségi havatartozásra utaló ismeretanyagunk ki is merült.

Időközben, — anélkül, hogy egyelőre konkrét adatokkal bizonyíthatnánk — megindult a román clem folyamatos betelepülése. Erre enged következtetni a XVIII. század elején már a faluban is nagyobb számban élő román ajkú lakosság léte. Az 1733-ban végzett görög egyesült és nem egyesült vallásúak (vagyis görög katolikusok és görögkeletiek) számbavételekor Backamadarason 46 egyesült vallású személy élt, papjuk Popa Damian volt.²⁵ Ez az egyházközség valószínűleg magába foglalta a szomszéd falukban levő görögkatolikus híveket is.

A XVIII. század közepén és második felében tovább tart a román ajkúak számának növekedése, más vidékekről történő feltöltődése. Ők alkották a szolgáló nemességnek a XVIII. században lezajlott hirtelen megduzzadásának magvát. Származásuk helyére egyes nevek utalnak (Körösi, Pálosi, Muresan, Muntyán, Moldovan, Cimpian stb.). Az ebben az időszakban jöttek többsége görögkeleti vallású volt, és itt vált görögkatolikussá.

1750-ben tűnik fel az első nyilvántartásba vett cigány, egy Sztojka Ádám nevű. 1777-ben 4 cigány család élt itt, 1831 őt és Bodi névre hallgattak.

A huzamos időn át tartó együttélés maga után vonta a különböző nyelvet beszélők és más vallást gyakorlók egymáshatását, amelyben a történelem a bizonyosság rá, nemcsak itt, hanem bárhol a világon az önálló közösségi életet fenntartani képtelen kisebb nyelvi csoport fokozatosan keveredett a többséggel. Ez történt a múlt század folyamán Backamadarason is. Az együttélés során a számbelileg kisebbségben levő román lakosság jórésze beolvadt a többségbe. A nem ritka vegyes házasságok csak siettették ezt a folyamatot. Ilyen esetekre példát már a XVIII. század végétől kezdődően találunk az anyakönyvekben. Az elmagyarosodók átvették nemcsak a nyelvet, hanem a szokásokat, öltözetet is. Csak vallásukat tartották meg évszázadunk közepéig, de azt is mind kevesebben. (lásd a 4.sz. táblázatot.)

A görög katolikus vallásúak apadásának konkrét eseteit a helyi református

anyakönyvekben feltüntetett kilépettek-átértkekre vonatkozó bejegyzések bizonyítják. Rendszerint vegyes házasságok esetében került sor rá, de egyéb megmondoláshól, meggyőződésből is. Legjellegzetesebb példa az 1849. március 15-i eset, amikor nyolc férfi önként vette fel a református vallást. Íme a bejegyzés szövege: „Folyó Év Martius hó 15. megjelenének a papi háznál az alább felírt személyek, és kérék a nagy számmal egybegyült nemes Ecclesia előljáróit, hogy őket vennék által az Ev.Ref. Ecclesia tagjai közé — jeltentvén egyszersmind azt is, hogy ők ezennel tökéletes magyaroknak kívántanak nézteni. A személyek névszerint a következők: László Mihály, Orosz János, ifj. Názán Todor, Názán János, ifj. Orosz György és Illyés, Oláh János, id. Orosz György, ki fia által jelenti magát. Nemes megyénk előljárósága annyival nagyobb készséggel fogadá bé az írt személyeket, mivel nemcsak most, hanem már ennek előtte több heteknél fogva is készeknek nyilatkoztaták magukat, s több versbe kérék tiszteletes papunkat, hogy vennék által őket. A fent írtak valóságáról bizonyítunk Simon Mózes, választmány: Csíki György, Kis Márton, Berecki Dániel.”²⁶

A múlt század második felében a görög katolikusok zöme már magyar anyanyelvű volt. (Lásd az 5.sz. táblázat.) Magyarul beszéltek a családban, magyar nevet adtak az újszülötteknek, sőt gyermekeiket a helybeli református iskolába járaták mind többen. Az 1870-1879 közötti időszak névadási szokásait vizsgálva az 52 újszülött fiú közül, csak 13 kapott román keresztnévet a görögkatolikus parokián történt megkereszteléskor (Ioan 7, Iosif 2, Dionisie, Grigorie, Mihai és Vasile 1-1). Az 53 leánygyermek közül 9 (Anicha 3, Susana 2, Anica, Ludovica, Olevia, Raveca 1-1). Számuk valószínűleg valamivel több volt, mivel a Mária-Maria nevéket nem lehetett megkülönböztetni, mint a Ioant a Jánostól.

A múlt század végén a román anyanyelvűek a gyermekeiket a szomszéd Bálintfalvára járaták iskolába, mivel anyagi lehetőségeik hiánya és számbeli kicsinységük miatt nem tudtak fenntartani saját iskolát.

4. A lakosság vallási hovatartozás szerinti megoszlása.

Év	Össz-lakosság		Római katolikus		Görög katolikus		Görög keleti		Református		Unitárius		Egyéb	
	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%
1857	927	100	56	6.0	244	26.3	—	—	612	66.1	12	1.3	3	0.3
1880	954	100	33	3.5	198	20.7	7	0.7	676	70.9	18	1.9	13	1.3
1900	1090	100	23	2.2	175	16.0	10	0.9	855	78.5	21	1.9	6	0.5
1910	1211	100	106	8.7	169	14.0	13	1.1	903	74.6	13	1.1	7	0.5
1930	1100	100	160	5.4	172	15.6	8	0.7	840	76.4	10	0.9	7	0.7
1941	1094	100	147	13.4	21	1.9	—	—	866	79.2	60	5.5	—	—
1992	971	100	58	6.0	1	0.1	13	1.3	868	89.4	14	1.4	17	1.8

5. A lakosság anyanyelv szerinti megoszlása.

Év	Összlakosság		Román		Magyar		Német		Cigány		Egyéb	
	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%
1857	927	100					nincs adat					
1880	954	100	49	5,1	846	88,6	5	0,5	—	—	54	5,8*
1900	1090	100	11	1,0	1074	98,6	5	0,4	—	—	—	—
1910	1211	100	24	2,0	1169	96,6	8	0,6	10	0,8	—	—
1930	1100	100	23	2,1	1067	97,0	—	—	10	0,9	—	—
1948	1173	100	—	—	1158	98,8	—	—	15	1,2	—	—
1992	971	100	13	1,3	947	97,6	—	—	11	1,1	—	—

*. beszélni nem tudó gyermek.

A vallásgyakorlat és az anyanyelv használatának összhangba hozása érdekében a magyar anyanyelvű görög katolikus hívek részére 1913-ban létrejött a hajdudorogi magyar görög katolikus püspökség. Ennek része lett a székelyföldi görög katolikus magyarság. Így lehetővé vált az anyanyelvű istentisztelet tartása a backamadarasi görög katolikusoknál is. Ez az állapot azonban nem tartott soká, mivel az imperium változás után visszacsatolták őket a balázsfalvi görög katolikus érsekséghez. Ez a magyar nyelvnek a görög katolikus templomból való kitiltását is jelentette.

A huszas években kezdetét vette a hatóságok visszamaránosítási akciója. Az iskolákban történő beiskolázásoknál bevezették a „névelemzést”, amikor a román hangzású nevű gyermeket, valamint a görög katolikus vallásúakat (ha csupán az egyik szülő gyakorolta is e vallást) kötelezően a román tannyelvű állami iskolába iratták. A román vagy románnyelvű nevéket hivatalból román nemzetiségűnek nyilvánították. E politikát tükrözi az 1930-ban megjelent népszámlálás, amely Backamadarason 205 román nemzetiségűt mutat ki, annak ellenére, hogy a román anyanyelvűek száma 23 volt. (Ekkor a görög keletiek és a görög katolikusok száma összesen 180 főt tett ki).²⁷

A vallási és nemzeti zaklatásokba belefáradt falusi nép az első adandó alkalommal véget vetett ezen kettősségi állapotnak. 1941-ben más székelyföldi görögkatolikus magyarsággal együtt áttért részben a római katolikus (32 személy), részben a református vallásra (96 személy).²⁸

A görög katolikusnak maradt hívek (3 család, 21 személy) 1948-ban elvesztették egyházukat annak erőszakos felszámolása során. Templomuk is ekkor került az ortodox egyház kezére. A hívek többsége római katolikus lett. A ma itt élő ortodox vallásúak (13 személy) jórészt a hivatalból idehelyezett hatósági személyek családtagjaiból tevődtek ki.

A lakosság nemzetiségi megoszlását a múlt századból követhetjük nyomon. Az 1831. évi statisztikai összeírás említi, hogy Backamadarason a többségi magyar lakos mellett 34 román és 5 cigánycsalád élt.²⁹

A magyar népszámlálások (1870-1910 közöttiek) nem terjedtek ki a nemzetiségre vonatkozó adatgyűjtésre, hanem csak az anyanyelv és a vallási megoszlásra. Az első nemzetiségi összetételt is felölelő népszámlálás az 1930. évi volt (lásd a 6.sz. táblázatot). Ez azonban a román nemzetiségűek javára sokat fordít. Az 1948. évit sem fogadhatjuk el teljes mértékben, mivel ez egy románt sem tüntet fel Backamadarason. Valóságghűnek az 1992. évit tekinthetjük, amelyben 97,3% magyarság mellett ott találjuk a román és cigány nemzetiségűeket is (ez utóbbiból többen vallották magukat magyarnak).

6. A lakosság nemzetiségi megoszlása a statisztikai adatok alapján

Év	Összlakosság				Nemzetiség							
	román				magyar		zsidó		cigány		más	
	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%	sz.	%
1930	1100	100	205	18,6	879	80,0	4	0,3	11	1,0	1	0,1
1948	1173	100	—	—	1158	98,8	—	—	15	1,2	—	—
1992	971	100	14	1,4	946	97,3	—	—	11	1,1	—	—

A megelőző időszakra vonatkozó közvetett adatokból (vallási, nyelvi megoszlás, névanyag stb.) kétséget kizáróan bizonyítható, hogy Backamadarasi lakosságának a döntő többségét mindig a székely magyarság képezte. Mellétük — főként a XVIII-XIX. század folyamán — létezett egy jelentős román ajkú népesség is, mely az idők folyamán elmagyarosodott anélkül, hogy erőszakos elnemzetlenítő politika áldozatai lettek volna. A ma helyben lakó román nemzetiségűek — 4 személy kivételével — hivatalból idehelyezett betelepülők a családtagjaikkal. Megemlítendőek még a cigányok, akikről 1750-től van tudomásunk. Megállapodottságuk a faluban csak viszonylagos. Az új nevek állandó feltűnése és a régiék eltűnése helyváltoztató életmódjukra utal. (Kivétel az ebben a században megjelent Miklós család.) Nevük után sokszor nem is azonosíthatók (a tipikus cigánynevek — Bambó, Pancsi stb. — mellett sokszor román vagy magyar nevet viselnek, mint Stoica, Mihály stb.) Nemzetiségükről csak akkor lehetünk biztosak, ha nevük után az is föl van tüntetve (új paraszt, cigány). Számuk elenyésző volt a múltban, és most sem jelentős.

Időközönként elenyésző számban (egy-két család) élt itt német és zsidó származású is, többnyire a múlt század második felében. A zsidók 1944-ig. Ezek tisztviselők, ipari vagy termelői tevékenységet folytattak hosszabb-rövidebb ideig a faluban.

A mai Backamadarasi nemzetiségi és nyelvi szempontból egységes településnek tekinthető. Sőt vallásilag is hiszen a lakosság szinte 90 %-a református.

A népesség állapota és népmozgalom Backamadarason a XX. században.

Századunkban Backamadaras népesség száma kezdetben növekvő, majd mind érezhetőbben csökkenő tendenciát mutat (lásd a 7.sz. grafikont).¹

A század első évtizedében a lakosság száma nőtt. Ezt követte egy hirtelen zuhanás, a század közepén egy enyhe emelkedés. Mára visszaesett az egy évszázaddal szemlélt, ezer lélekszám alatti szintre.

Tekintetbe véve a társadalom általános fejlődését, gazdasági téren a föld jobb kihasználását, termelékenységének emelkedését, ami nagyobb számú népesség megélhetését biztosította, a közegészségügy javulását, és általában a civilizált életmód felé haladást, azt vártuk volna, hogy a település lakossága az előző évszázadhoz viszonyítva még erőteljesebb gyarapodást érjen el. De nem így történt, hanem kezdetét vette lassú de ma is tartó apadás. A népességszökkenési folyamat nem csak helyi jelenség, hanem országosnak tekinthető, ami a legtöbb falusi településre jellemző.

A népszaporulatot gátló tényező sok van: a sokáig le nem küzdött járványos betegségek, a két világháború, a kivándorlás, a kollektivizálás nyomán megindult városba való település stb. Ezek közül első helyen kell említenünk a két világháborút. Éveken keresztül a falu életkoros fiatal családfelei és a családalapítás előtt álló férfiai távol voltak otthonuktól, a harctéren vagy fogságban sínylődtek. Közülük sokan haza sem térhettek, életüket áldozva hazájukért a harc mezején — a lövész árkokban, vagy hadifogságban. Az első világháborúban. Az első világháborúban 44-en estek el a fronton (Névsorukat lásd a 60. és a 67. oldalakon). A második világháború során mintegy 112-en voltak hosszabb vagy rövidebb ideig hadifogságban, egy páran az amerikaiaknál, zömük a szovjeteknél. Volt aki egy-két évet volt hadifogságban, más többet. Makkai Dénes hét év után került haza.²

Ez a nagyfokú veszteség éreztette hatását a háborút követő években is. A fiatal férfi lakosság hiánya miatt lecsökkent a születések száma mind a két világháború után. A világháborúk hatása Backamadaras népességszámának alakulására adatszzerűen kimutatható. Míg az első világháborút megelőző években (1910-1913) a születések száma meghaladta az évenkénti negyvenet, az évtized második felére ez a szám majdnem a felére csökkent, alig emelkedett 20 fő fölé. Ugyanakkor az elhalálozások rovatába növekvő tendencia állott be. Míg 1910-1913 között a természetes szaporulat 51 főt tett ki, addig 1914-1919 között a halálozások száma 37-el haladta túl a születéseket, emiatt a természetes szaporulat egy évtized alatt, csak 14 volt. (lásd a 8.sz. táblázatot).

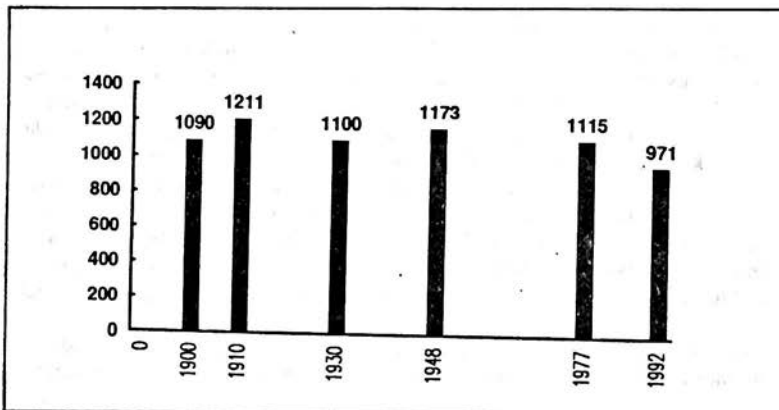
Az első világháborút impérium váltás követte. Ez kiváltott egy kivándorlási hullámot is, főként Magyarországra. (A volt magyar köztársasági alkalmazottak mellett elhagyták szülőfalujukat fiatal munkaezők is). Pontos adatokat sajnos nem sikerült találnunk a kivándorlókról, de egyes esetekere jól emlékeznek az időseb-

bek. Többen kimentek Amerikába (hárman később visszajöttek), négyről meg úgy tudjuk, hogy Magyarországra telepedtek át, volt aki családotól, mint báró Horváth-ék.³ Mindezek következményeként Backamadaras népesség száma érezhetően csökkent, az 1930-as népszámláláskor is csak 1100 főt tett ki, 111-el kevesebbet, mint 20 évvel azelőtt.

A második világháború kedvezőtlen hatása a népszaporulatban 1943-tól kezdődően érezteti hatását. Ebben az évben a születések száma hirtelen lecsökkent és alacsony maradt az évtized végéig (lásd az 5.sz. táblázatot). Még 1949-ben is a 10 évvel azelőttieknek a 62 %-át érte el csupán. Ebben közrejátszott a háború és utóhatása (a háborúban elesettek és az éveken át hadifogságban sánylódtó férfiak magas száma) mellett az 1946-1947 évi szárazság is. Következésként 1945-1949 között a természetes szaporulat még felc sem volt a második világháború alattinak (36 a 108-hoz képest).

Mindezek ellenére századunk ötödik évtizedében népességszám növekedés volt. Az 1948-as népszámláláskor 1173 főt írtak össze. Ezt a természetes szaporulat biztosította. Sőt a természetes szaporulat meghaladta a tényleges szaporulatot is, ami el(ki)vándorlásra utal. Ezt a világháború számunkra kedvezőtlen kimenetele, valamint az újabb imperium változás váltotta ki. Ekkor hagyta el szülőfaluját Moldován Gergely, Zajzon Zoltán, akik Németországba és Simon Péter, ki Magyarországra távozott.

Az előző évtizedekhez képest magas természetes szaporulatot (123 személy) nem a születések számának növekedése, hanem az elhalálozási mutató csökkenése eredményezte, ez pedig a közegészségügyi helyzet javulása, a csecsemő halandóság csökkenése és egyéb intézkedések következménye.

7. Backamadaras népesség számának alakulása a XX. században.

**8. Backamadaras természetes népszaporulata
a XX. század második, ötödik és kilencedik évtizedében.⁴**

Év	születések száma	elhalálozások száma	természetes szaporulat	
0.	1.	2.	3.	4.
1910	47	32	+15	11
1911	36	22	+14	11
1912	40	25	+15	15
1913	48	41	+7	14
1914	35	42	-7	9
1915	28	42	-14	3
1916	30	34	-4	2
1917	21	28	-7	3
1918	20	33	-13	6
1919	33	25	+8	20
Összesen	338	324	+14	94
1940	25	16	+9	5
1941	41	25	+16	9
1942	43	15	+28	7
1943	27	20	+7	12
1944	38	11	+27	11
1945	28	20	+8	6
1946	26	17	+9	11
1947	20	24	-4	10
1948	19	14	+5	14
1949	29	11	+18	14
Összesen	296	173	+123	99
1980	12	17	-5	4
1981	6	11	-5	8
1982	11	8	+3	10
1983	16	13	+3	11
1984	16	12	+4	9
1985	11	11	0	6
1986	13	11	+2	5
1987	5	18	-13	4
1988	10	11	-1	2
1989	8	13	-5	6
Összesen	108	125	-17	65

Az ötvenes években tovább tartott a népességszám lassú emelkedése. A hatvanas években egy máig tartó csökkenési folyamat kezdődött. Folyamatosan apadt a születések száma, ugyanakkor megjelent a munkaerő elvándorlás. A mezőgazdaság kollektivizálása nyomán a munkaerő egyrésze fölöslegessé vált, a fiatalság pedig kezdett városra húzódní. Így a természetes szaporulat csökkenése mellett az elvándorlási folyamat miatt állandósult a tényleges népességszám csökkenése. Ezen nem sokat segített az 1966-ban bevezetett terhességmegszakítást tiltó 770. számú Törvényerejű rendelet sem. A szigorú intézkedések nyomán egy pár évig magas volt a születések száma, de hamarosan visszaállt a már megszokottá vált apadási tendencia.

A tényleges népességszám csökkenési folyamatot egy ideig fékezte az életkor emelkedése során beállott elhalálozási arányszám csökkenés. Így 1977-ben a falu összlakossága még 1115 főt tett ki. De minden demográfiai szabályzó intézkedés ellenére (terhességmegszakítás megszigorítása, gyermekpótlék fizetés, anyasági jutalék bevezetése stb.) a lakosság száma tovább csökkent, 1992. január 7-re 971-re süllyedt.

A backamadarasiak egy jelentős hányada ma már nem él szülőfalujában. Az utóbbi évtizedekben 265-en mentek el innen és csak 139-en telepedtek ide.⁵ Az elmentek közül 48-an a közeli falvakba kerültek, 24-en más megyébe, 175-en városra, 18-an pedig külföldre távoztak. A másfaluba távozottak házasság révén változtattak lakhelyet, a többieknek mintegy 20 %-a hagyta el szülőfaluját házasság révén, a többiek jobb munkalehetőség biztosítása reményében.

Az idetelepültek mintegy 20 %-át a hivatalból idehelyezték és családjaik teszik ki (rendőrségi, tanügyi, vasúti és egyéb személyzet). A többi idetelepült, házasság révén lett backamadarasi.

Az elmúlt évszázadokban a csaknem stabil születési arányszámok mellett a halandóság alakulása határozta meg döntő mértékben a népesség számát, a szaporulási ütemet. A nagyobb járványok megüzedelték a lakosságot, elpusztítva a népességnek azt a többletét, amely a magas születési arányszám nyomán halmozódott fel. A fertőző betegségek áldozatai rendszerint a fiatalabb és a legidősebb korúak voltak, akiknek az ellenálló képessége a legkisebb.

A vizsgálat alá vett 1910-1919 közötti évtizedben a halálesetek 27,2 %-át (89 eset) a végegyengülésben, 13 %-át (42 eset) az egy éves kor előtti „veleszületett gyengeségben” elhaltak tették ki. Ebben az időben nagyon magas volt a tüdőbajban (tüdőgyümőkór, 51 eset) és a tüdőgyulladásban (60 eset) száma. Ezek mellett megemlítendő még a bélhurut (19), toroklob (ez 1913-1915-ben szedte áldozatait, 14-et), kanyaró (7), szamarhurut stb.

Az utóbbi ötven-hatvan évben a fertőző betegségek szerepe csökkent a közegészségügyi és járványügyi fejlődés következtében. Mára előtérbe kerültek a felnőt, illetve az öregkor betegségei. Elképesztően megnőtt a szívbetegségben elhunytak száma: 1980-1989 között az elhalálozások 44 %-át (55 eset) a szívelég-

telenség okozta. Ugyancbben az időben a rák és tüdőgyulladás okozta elhalálozások a második helyre kerültek (16-16 esettel), vagyis 12,4-12,4 %-al, következnek az agyvérzés (14 eset) és más betegségek. Meglepően magasra ugrott az öngyilkosok száma (8 eset), az elhalálozások 6,5 %-át téve ki.

Napjainkban a halandósági arányszámok eléggé alacsony szinten stabilizálódtak a szociális- és egészségügyi- és általában az életkörülmények jobbulása következtében. Míg századunk második évtizedében a halandóság Backamadarason 27% körül volt, a negyvenes évekre lecsökkent 15-16 %-ra, ami mindkét esetben az országos átlag körül mozgott. A hatvanas-hetvenes években az elhalálozási arányszám a 10% alá esett, ma pedig 12-13 %-ot tesz ki. Ez a növekedés a korstruktúrában beállott öregedési tendencia következménye.

Az átlagos élettartam (megért átlagos életkor) a megelőző időszakhoz képest sokat javult. A férfiak átlag élettartama 1990-ben 69,4, a nők 73,3 év volt.

Az újszülöttek nemekénti megoszlása a demográfusok kimutatásai szerint, gyakorlatilag állandó. Világ viszonylatban 100 leány gyermekre általában 106-108 fiú születés esik. Backamadaras lakosságának nemekénti megoszlása más képet mutat. Itt a fiú születések száma messze meghaladja a leányokét. Már a múlt század első feléből magas fiú többletet mutatnak ki az anyakönyvek. 1810-1819-es években 100 újszülött leány gyermekre 144 (!) fiú születés; 1870-1879-es években pedig 113 esett. Századunk elején a fiú és leányszületések száma közti különbség csökkent megközelítve az országos átlagot, a század közepére pedig az átlag alá esett. Az 1910-1919 évi születéseknél 100 lányra 111,2 fiú jutott, az 1940-1949 éviéknél 102,7. Ma ez az arány ismét eltolódott a fiúk javára, méghozzá meglepően nagy mértékben: az 1980-1989-es években 30 leánnyal szemben 78 fiú született.

Itt is akár csak világviszonylatban 6-7 éves kor után a fiúk és lányok közti arány kiegyenlítődik és az életkor növekedésével a női nem javára tolódik el. Példaként az 1948. népszámlálás adatait közöljük.

9. Backamadaras lakosságának nemekénti megoszlása évcsoportok szerint 1948. január 25-én.⁶

	7 év alatt alatt	7-14 év között	15-44 között	45-60 év között	60 év fölött	Össz
Férfiak	102	90	262	75	50	579
Nők	81	90	268	87	68	594

Visszapillantva az utóbbi két évszázad népességi adataira kitűnik, hogy általában nem csak az újszülöttek esetében nagyobb a férfiak létszáma, hanem az összlakosság viszonylatában is. Csak két időszakot találunk, ahol a nők száma meghaladta a férfiakét. 1900-ban 549 nőre, 541 férfi jutott, 1948-ban pedig 594-re

579. Két esetben a nők arányszáma a 49% alá esett, 1786-ban és 1910-ben (lásd a 10.sz. táblázatot).

**10. Backamadaras lakosságának nemenkénti megoszlása
a statisztikai adatok alapján.**

Év	Férfi		Nő		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%
1786	361	51,6	338	48,4	699	100
1900	541	49,6	549	50,4	1090	100
1910	622	51,3	589	48,7	1211	100
1930	553	50,2	547	49,8	1100	100
1948	579	49,3	594	50,7	1173	100
1992	491	50,5	480	49,5	971	100

A népesség *családi állapot* szerinti megoszlása — a házasok elváltak, és nőtlenek, illetve hajadonok aránya — bármely társadalmi közösség fontos ismérve. A családi állapot és annak változása a népszaporodást közvetlenül érintik, mert a gyermek születések túlnyomó többsége házas kapcsolatok eredménye. A nemek egyensúlya mellett a korreláció is fontos feltétele annak, hogy a házasságok létrejöhessenek és a társadalom regenerálódjék. Egészségügyi, nevelési, művelődési és más érdekek is kívánatosá teszik a házasok magas arányát. Tudott tény ugyanis, hogy a halandóság és a bűnözés is lényegesen alacsonyabb köztük, mint a nem családi állapotúak esetében.

1900-ban az akkori Magyarországon a 15 éven felüli lakosság 62 %-a volt házas, 27,9 %-a nőtlen és hajadon, 9,6 %-a özvegy és 0,2 %-a törvényesen elvált. Ugyanebben az évben Backamadarason a megoszlás a következő volt: házas a 15 éven felüliek 50,8 %-a, nőtlen és hajadon 39,4 %, özvegy 8,5 % és törvényesen elvált 0,3 %. Az országos átlagtól való nagy eltérés a nőtlenek és hajadonok javára feltehetően a házassági szokásokkal van kapcsolatban. A 20 éves kor előtt ugyanis — amint már a XIX. században is láttuk — a házasságkötés ritka volt.

A házasságkötések aránya a múlt században országosan a 10% körül mozgott. Madarason is hozzávetőlegesen ez az arány létezett. Századunk második évtizedében lecsökkent kb. 8 %-ra (a mintegy 1200 lélekszámú faluban évi átlagosan 9,4 házasságkötés volt). Az 1940-1949-es évtizedben az arány 9 %-ra módosult, hogy ma 7% alá süllyedjen. Összehasonlítás képpen Romániában a házassági mozgalom 1960-ban 10,7%, 1970-ben pedig 7,2 % volt.

11. A lakosság családi állapotának alakulása századunkban Backamadarason:

Év	Családi állapot									
	Nőtlen vagy hajadon		házas		özvegy		elvált		összlakosság	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1900	577	53,0	451	41,4	60	5,5	2	0,1	1090	100
1910	658	54,3	484	40,0	65	5,4	4	0,3	1211	100
1930	557	50,6	467	42,4	72	6,6	4	0,4	1100	100
1992	305	31,4	550	56,7	109	11,2	7	0,7	971	100

Míg a század elején a házások az összlakosság 40-41 %-át tették ki, ma arányuk elérte az 56 %-ot, ami meglepően magas. A nem házások arányának csökkenése főleg a gyermekek számának apadásában keresendő, de rövásukra nőtt meg Madarason is az özvegyek és az elváltak száma.

A családalapítás kérdését vizsgálva Backamadarason az 1980-ban kötött házasságokat vettük elemzés alá.⁷ Az általános elvárásokkal ellentétben a házasulók felek kora alig valamivel lett alacsonyabb a múlt századinál. A hat völgény közül három 25 éves korában, kettő 23 és csak egy nőszült 22 évesen. A leányok közül kettő-kettő 20 illetve 21, egy 22 és ugyancsak egy 16 évesen kötött házasságot. Vállalással csak egy házasság végződött. Az öt sikeres házasságban kilenc gyermek született, négy családban kettő-kettő, az ötödiknél egy. A gyermekek zöme nem a házasság első két évében, hanem később látott napvilágot, ami a családtervezés tudatos szabályozására utal, valamint az is, hogy a házastársak nem vállaltak sok gyermeket.

A házasuló férfiak mind helybeliek voltak, menyasszonyt azonban hármat is hoztak, ez részben a nyitottság jele, részben pedig a férfi többlet kifejeződése.

A szüléscsere, illetve a női termékenységre vonatkozóan országosan összehasonlítható adatok 1850-től vannak. Ezekből megállapítható, hogy akkor egy nőre átlagosan 5,4 gyermek szülés jutott.⁸ Összehasonlítva a backamadarasi adatokkal ez az átlag természetellenesen soknak tűnik. Nálunk a gyermekszülések száma 1810-ben 3,8, 1870-ben 3,7 volt családonként. Ma még magas a két gyermekes családok aránya, átlagban azonban a gyermekek száma nem éri el a családonkénti kettőt. Még jobban kitűnik ez az 1980-ban kötött házasságok vizsgálatánál: hat házasságra kilenc gyermek jutott — vagyis családonként 1,5 — ami hosszútávon a falu elnéptelenedéséhez fog vezetni, ha változás nem áll be.

A múlt század közepén a családtervezésnek kevés jelentősége lehetett. Századunkban elsősorban az utóbbi évtizedekben ez mind nagyobb szerepet kapott, lényegesen befolyásolva a népesség szaporodását. Ma már a házaspárok többségének kialakult elképzeléseik vannak a gyermekek számát és születési idejét

illetően, amit már a házasságkötés előtt összehangolnak. E tervek sok esetben módosulnak az életkörülmények hatása révén.

Ma már viszonylag magas és növekvő a gyermeknélküli házaspárokból álló családok száma. Természetesen, nemcsak a fiatal házaspárok tartoznak ide, akiknek még nincs, hanem azok is akiknek már nincs családtagként élő gyermekük. A növekedés jórészt az életkor meghosszabodásából adódik.

Backamadarason jelenleg a családonkénti gyermekmegozslás a következő:

12. Backamadarasi családok a gyermekek száma szerint 1992. elején

Gyermekek száma	Családok száma	
	szám	%
—	147	53,5
1	75	27,3
2	42	15,3
3	7	2,5
4 és annál több	4	1,4
Összesen	275	100

Ma a nők mind kevesebben vállalnak több gyermeket, a jobbik esetben kettőt. A családtervezésnél a nemkívánt gyermek nem is születik meg. E célból mindennapi gyakorlattá vált a fogamzásgátló tabletták használata, a terhesség művi megszakítása — ez utóbbi gyakorlat tiltását 1990-ben szüntették meg az 1966. évi 770-es Törvényerejű rendelet hatálytalánítása révén.

A népesség életkor szerinti megoszlása, a korösszetétel alakulása messzemenő következményekkel jár az élet valamennyi területén. Meghatározza a munkaerő gazdálkodás lehetőségeit, a fogyasztás összetételeit és méreteit, és az oktatási, egészségügyi és kulturális igényeket. Nem közömbös, hogy mennyi kiskorú és iskolás, vagy már munkaképtelen öreg eltartásának a terhe nehezedik a társadalomra.

A lakosság életkor szerinti megoszlásának vizsgálatára a szokásos biológiai alapon történő csoportosítást vettük (lásd a 13.sz. táblázatot).

Jelenleg Backamadarason a gyermekkorban lévők (0-14 évesek) a falu lakosságának 10,6 %-át teszik ki. Az országos átlagot pillanatnyilag nem ismerjük, de tudjuk, hogy 1970-ben összarányuk Romániában 26,0% volt. Összehasonlítva a századeleji vagy akár az 1948-as adatokkal — 35,9 % 1900-ban, 38,4% 1910-ben, 30,9% 1948-ban —, ma részarányuk meglepően alacsony, ami egyben vészjelzés is a település biológiai jövőjét illetően.

A produktív vagy munkaképesek kategóriáját két csoport alkotja: a fiatal munkaképeseké (15-39 évesek) és az idősebbeké (40-59 évesek). Ők ma a falu

13. A lakosság életkor szerinti megoszlása Backamadarason

Év	Összlakosság		6. év alatt		6 – 14 év		15 – 19 év		20 – 39 év		40 – 59 év		60 éven felül		Egyéb (be nem vallot- tak)
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	
1900	1090	100	164	15,1	221	20,8	133	12,2	263	24,0	218	20,1	91	8,4	—
1910	1211	100	205	16,9	261	21,6	111	9,2	301	24,8	203	16,7	130	10,8	—
1930	1100	100	241*	21,9	114*	10,4	138*	12,6	535	48,7	—	—	66	6,0	0,5
1948**	1173	100	183	15,6	180	15,3	530	45,2	238	20,3	162	13,8	118	10,1	—
1992	971	100	40	4,1	65	6,5	109	11,2	238	24,8	234	24,1	285	29,3	—

*) Az adatok hét év alattiakra, 7-12 valamint 13-19 évesekre vonatkoznak.

***) Az 1948-as statisztika életkor szerinti megoszlása a 7-60 közötti a következő: 7-14 év, 15-44 év és 45-60 év.

népességének 60,1 %-át teszik ki (36% + 24,1%), ami még egy életkoros, jó munkacsról rendelkező munkaközösségre utal. Arányszámuk alacsonyabb, mint amilyen a megelőző időszakban volt (56,3% 1900-ban, 59% 1948-ban). Figyelmeztetőnek azonban ott van az idősebb csoporthoz tartozók magas száma, valamint a jelenlegi átlagéletkor (vagyis a népszámláláskor összeírt lakosság életkorának átlaga) emelkedett volna: 54,5 év a férfiaknál 53,4 év a nőknél, ami az előregedés felé mutat (1900-ban az átlagos életkor 26 év körül volt).

Az öregkorúak, azaz a 60 éven felüliek arányszáma a század közepéig alacsony volt. 1930-ban az összlakoságnak csak 6 %-át tették ki. Az előregedésen csak 1910-ben volt magasabb ennél (10,8%). Ma a falu lakosságának majdnem 30 %-a 60 éven felüli. Demográfiai mércével mérve ez egy előregedett népességű település.

Falusi településről lévén szó, a lakosság zöme foglalkozás szerint mezőgazdasági munkát végez. Aktív tevékenységeket fejtenek ki nemcsak a produktív korúak, hanem a 60-on felüliek is. E téren serkentően hatott a földtulajdonjog visszaadása, ami-

kor öregnek számító férfiak és nők ismét gazdálkodni kezdtek visszakapott földjükön.

Ma a lakosság 42 hányada aktív kereső (munkája után él). Ezekből csak mezőgazdasági munkát végez 170, az aktív keresők 41,7 %-a. Közülük önállóan gazdálkodik 64 (segítő családtagokkal együtt), mezőgazdasági társulásban dolgoznak 106-on (segítő családtagokkal együtt); ipari mesterséget folytatnak 142-en; szellemi munkát végeznek 27-en (lásd a 14.sz. táblázatot).

**14. Az aktív keresők megoszlása
egyéni foglalkozási csoportok szerint⁹**

Foglalkozási csoport	1910.		1992.	
	szám	%	szám	%
Fizikai foglalkozásúak				
ipari	21	4,9	122	29,9
építőipari	—	—	20	5,0
mezőgazdasági	369	87,0	170	41,7
kereskedelmi-vendéglátóipari	4	0,9	6	1,5
szolgáltatási	—	—	42	10,3
szállítási	—	—	7	1,7
egyéb	24	5,8	14	3,4
Szellemi foglalkozásúak				
műszaki	6	1,4	1	0,2
gazdasági	—	—	6	1,5
egészségügyi	—	—	1	0,2
tanügyi	—	—	12	2,9
irodai	—	—	7	1,7
Összesen	424	100	408	100

Az aktív keresők mellett ma már léteznek az inaktív, vagyis kereső foglalkozást nem folytató, de keresettel rendelkezők csoportja. Zömük a nyugdíjas, de ide tartoznak a gyermekgondozásos szabadságon lévőek, és a munkanélküli segélyből élők is. Számuk 313 vagyis az összlakosság 32,2 %-a.

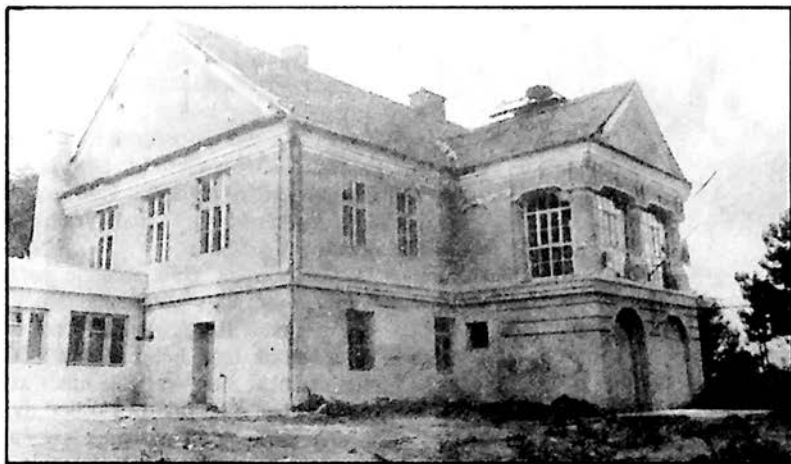
A nyugdíjasok közül 94 állami, 214 mezőgazdasági szövetkezeti tagi nyugdíjából részesül és megélhetésük biztosítása végett háztáji és mezőgazdasági munkát végeznek szinte mindannyian. Tehát részben az aktív keresők sorába is sorolhatók. Munkanélküli segélyben 5-en részesülnek a 31 munkanélküli közül.

Az eltartottak csoportja feldöli a 14 éven aluli gyermekeket (iskolásokat és iskoláskor előttiakat) a 14 éven felüli iskolásokat (líceumi, műszaki vagy egyetemi oktatásban részesülőket), a háztartásbelieket, a jövedelemmel nem rendelkező

öregeket és a segélyben nem részesülő munkanélkülieket. Számuk összesen 250. Ebből 14 éven aluli 105, líceumi, műszaki iskolát végző 36, egyetemi tanulmányait folytató 3, eltartott háztartásbeli 85, munkanélküli 26. Így 100 aktív keresőre 61 eltartott jut.

A lakáshelyzet: A lakás az ember legközvetlenebb térbeli környezete. A lakásvizonyok nagy hatást gyakorolnak a népességi viszonyok alakulására: a házasságkötésre, az egészségügyi helyzetre és ezen keresztül a megbetegedésekre, a halandóságra, a népmozgalom szinte minden területére.

A múlt lakásvizonyaira kevés utalást találunk. De a kicsi, nyomorúságos, sötét, egészségtelen lakhelyek fontos tényezői voltak a nagyarányú gyermekhalandóságnak, a nagyon alacsony élettartamnak. 1786-ban a falu 145 családjá 126 házban lakott, valószínűleg zömmel 1-2 helyiségből álló kicsi házakban. Kivételt képeztek a nemesi kúriák. 1744-ben négy nemesi kúriáról tudunk. Ezek a gróf Bethlen Ádámé, báró Nalázi Istvánnéé, a gróf Kornis Antalé és gróf Lázár Ferencnéé voltak. 1831-ben 14 kúriát írnak össze, a papi és mesteri házakkal együtt, bővebb leírás nélkül 1861-ben Benkő Károly a falu ismertetésénél a magánépületek közül megemlítendőnek tartja a báró Horváth Albertét északkeletre, a Sándor Lászlóét délnyugatra s a Sándor Anna kisasszonyét délre. Ezek zsindellyel fedett házak voltak. De megemlíti azt is, hogy ezek mellett voltak „csinos cserepes, zsendelyes és zsupos lakok”.¹⁰ A XVIII. századi épületek közül, sajnos egy sem érte meg

A XIX. század elején épült Petvichevich-Horváth féle kúria – ma a polgármesteri hivatal székhelye

napjainkat. A Sándor László féle kúria áll csupán, a polgármesteri hivatal székhelye van itt. A község 1925-ben vásárolta meg községházának.

1910-ben 252 lakás létezett a faluban. Ezekről már tudjuk, hogy hatot kőből, hármat kőalappal téglából, 212-öt vályogból, 31-et pedig fából építettek. 78-at cseréppel fedtek, 137-et zsindeleyel vagy zsuppal és 37-et náddal-zsuppal.

Ma a lakásállomány lényegesen jobb képet mutat. Összesen 407 lakás van. Középületek: a polgármesteri hivatal, a két iskola épülete, a fogyasztási szövetkezet, a művelődési otthon két épülete, egészségügyi és állategészségügyi körzetek épületei és a mezőgazdasági társulás központja. Mindezek fölé emelkedik magas tornyával a református templom, de megemlíjük az egymás mellett szerényen meghúzódó római katolikus és az ortodox egyházak épületeit is.

A római katolikus templomot báró Horváth Gáborné építtette, országos gyűjtés révén biztosítva a költségeket. A Jézus Szent Szíve védelmébe ajánlott templomot 1910-ben adták át rendeltetésének. A román ortodox templom újabb keletű, az 1920-as években épült a görög katolikus hívek számára, de csak 1985-86-ban fejeződött be. 1948-ban a görög katolikus egyház erőszakos felszámolásával került a görög keletiekhez. Azelőtt egy kis fatemplom szolgált vallásos megnyilvánulásuk színhelyéül.

A lakóházak zömmel kétszobásak. A szobák mellett külön konyha, kamra és más mellékhelyiség is található. Sok lakásba a villany és a gáz mellett már a víz is be van vezetve: megjelentek a fürdőszobával és WC-vel ellátott komfortos lakások. Ezek 60 %-át az utóbbi 30 évben építették vagy újjították fel. A komfortosság növelésével párhuzamosan csökkent a laksűrűség. Számottevően csökkent a lakások és a szobák zsúfoltsága. A házak rendszerint földszintesek. Falazatuk 20 %-a vertföld vagy vályog, a többi már szilárd anyagból való (tégla). Eltűntek a zsúp, nád vagy zsindeleyes háztetők. Itt dominál a cserép.

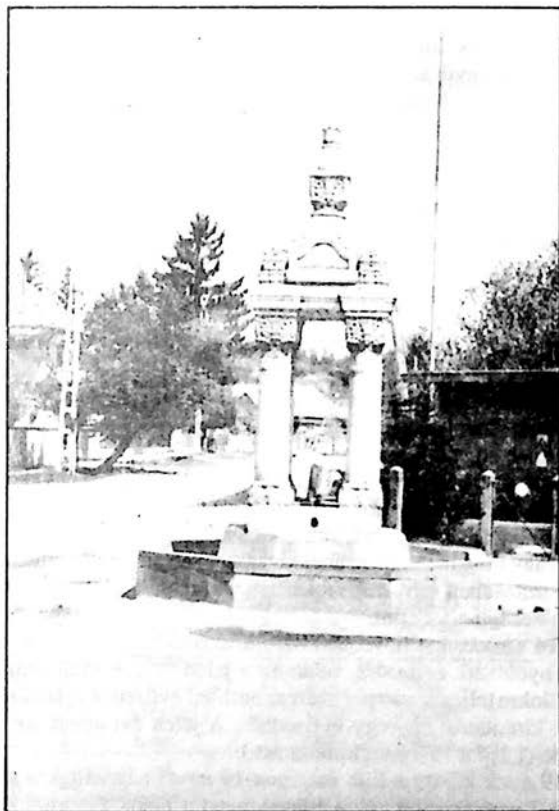

Római katolikus templom
(épült 1910-ben)

A lakásviszonyok számbavétele során megállapíthattuk, hogy e téren a falu viszonylag magas civilizációs szintet ért el. De csak a lakóházak után ítélni meg a valós helyzetet csالóka, mert emögött nincs komoly anyagi alap. A földjüktől a kollektivizálás során megfosztott emberek szerény keresetükből megtakarított pénzüket a biztosnak tekintett lakásukba fektették be. A lakóházak elfogadhatóbbá tételéért áldozták

fel szabadidejük jórészét is. A csinos lakóházak mellett azonban a családi gazdaságok szegényesek, kevés a felszerelt gazdasági udvar, szerény a gazdasági épületállomány, sok helyen teljesen hiányzik. Számbavehető civilizációs életszínvonalról majd csak akkor beszélhetünk, ha megteremtődik a lakosság anyagi alapja és a komfortos lakások közti összhang.

A falu csorgója (épült 1946-ban)

A név-használat Backamadarason

A tulajdonnevek funkciója általában az egyénítés, a személyké az ember sokáig csak egy nevet használtak, a keresztnévet. A vezetéknev kialakulása, megszilárdulása és szabályos öröklődése évszázadokig tartó folyamat volt, és a XIX-XX. századra tevődik, de még a későbbi századokban is akadnak egynevűek, vagy olyanokra, akiknek megkülönböztető neve életében megváltozott.

A névadás divatja: A honfoglaláskor elődeink magyar neveket, valamint török eredetűeket használtak. A kereszténység felvétele során kereszteléskor az újszülöttek bibliai vagy mártírológiumi neveket, esetleg azoknak becéző alakját kapták. A múlt században, a reformkor idején, a nemzeti romantika korában felelevenítettek több ősi magyar nevet, mint: Béla, Zoltán, Géza, Árpád, Ildikó, Enikő, Emőke stb. A névdivat rendszerint felülről terjedt lefelé. A polgárság utánozta az előkelőket, a falu a várost.

Backamadarason a XVII. században kedvelt férfinévek a György, Mihály, Bálint, Márton, László, János, András, Lőrinc és Zsigmond voltak.¹ A nőkre ebből az időből nincsenek adataink.

A XVIII. században, ahonnan bővebben ugyancsak a férfi neveket ismerjük, egy pár név uralta a névadási szokásokat: György, János, István, Mihály, Márton, András, Zsigmond, Péter, József, valamint a László.²

A kettős vagy még nagyobb számú keresztnévek adása itt nem csak a XVIII., de még a XIX. században sem volt szokásban. A kettős-hármas névadás divatja csak napjainkban kezdett elterjedni.

A névadási szokásokat bővebben három időszakból elemeztük. A múlt század második és nyolcadik évtizedét, valamint a jelen évit. A múlt századból nem állt rendelkezésünkre teljes névanyag ezért az említett évtizedek újszülötteinek neveiről készítettünk kimutatást egy-egy évtizedből. A jelen évi nevek az összlakosságra vonatkoznak. (Lásd a 15-16 sz. kimutatást.)

1810-1819 évek között a fiúk esetében 19 nevet használtak a szülők a gyerek névadásánál. Leggyakoribb volt a József, majd a János, György, András, Márton

stb. A lányoknál 15 név volt használatos (egy esetben a lelkész elfelejtette beírni a leány nevét).³

Egy fél évszázaddal később a névadási szokásokban lényeges változás ment végbe. Úgy a fiúknál, mint a leányoknál kibővült a választott nevek lajstroma nemcsak összeségében, hanem különböző vallások keretén belül is. Divatos fiúnév volt a Dénes (15), Lajos (14), József (13), Sándor (13), Imre (10), Márton (9) stb. Leggyakoribb leánynevek a Juszтина (25), Rózália (14), Zsuzsanna (13), Juliánna (11), Eszter (10) stb.⁴

A görög katolikusoknál a legkedveltebb fiúnév a Mihály, János és a György volt, a magyar anyanyelvűek esetében és Ioan a románokénál.⁵ A lányoknál a Mária, Rózália és Zsuzsa név volt a gyakoribb, illetve az Aniche (az Anikó román változata) és a Susana (Zsuzsa).

Napjainkra a nevek tára kibővült, a néveloslás is arányosabb lett. Ma 88 férfinév használatos a faluban, amiből 22 kettős név. A régi bibliai és martirológiai nevek mellett általánosan elterjedtek a régi magyar nevek (Jenő, Zoltán, Árpád, Attila, Csaba stb.), főként a férfiaknál, valamint az idegen nevek lefordított magyar megfelelői (Viktor, Lóránd, Róbert stb.).

A tíz leggyakoribb név a férfiaknál az össz 85,9 %-át tette ki a múlt század elején, 63,8 %-át az ezernyolcszázhetvenes években, de ma arányuk lecsökkent 49 %-ra.

15. Leggyakrabban használt férfinevek a XIX-XX. században.

Ujszülött fiúk neve 1810-1819 években*			1870-1879 években**			Férfinévek gyakorisága 1992-ben		
Név	Eset	%	Név	Eset	%	Név	Eset	%
József	17	19,3	Sándor	18	9,6	István	36	7,7
János	13	14,7	Dénes	16	8,5	Sándor	32	6,9
György	10	11,3	József	14	7,5	János	26	5,6
András	7	7,9	József	14	7,5	József	23	5,0
Márton	7	7,9	Imre	11	6,1	Mihály	22	4,8
Ferenc	6	6,7	György	11	6,1	György	20	4,3
István	6	6,7	János	10	5,5	Károly	19	4,1
Sándor	5	5,7	Márton	9	5,0	Ferenc	18	3,8
Mihály	4	4,6	Mihály	9	5,0	Márton	18	3,8
Gergely	2	2,3	Zsigmond	8	4,4	Jenő	14	3,0
Pál	2	2,3	Gergely	7	3,8	Zoltán	14	3,0
Péter	2	2,3	Ioan	7	3,8	Árpád	14	3,0

* csak a reformátusokra vonatkozik

** tartalmazza a görög katolikusokat is.

A XVI-XVIII. század női névanyaga rendkívül szegényes. A XIX. század közepétől hirtelen gazdaggá válik. Ma már túlhaladja a férfiakét. A bibliaiak mellett

megtaláljuk a felújított régi magyar neveket (Emesc, Aranka), a germán (Ildikó, Irma stb.), római (Julia, Lidia stb.) és más népektől átvetteket, valamint a mesterséges alkotásokat (Etelka, Jolán, Tünde, Csilla, Enikő) is. Ma 94 női név használt, amiből 19 kettős név, egy pedig hármas (Mária-Gizella-Pia). Leggyakoribb női nevek ma a Margit (38), Ilona (34), Rózália (25), Erzsébet (23), Lujza (20), Irma (19) stb. (Lásd az alábbi táblázatot.)

16. Leggyakrabban használt női nevek a XIX-XX. században.

Újszülött lányok neve 1810-1819 évckben			1870-1879 évckben			Női nevek gyakorisága 1992-ben		
Név	Eset	%	Név	Eset	%	Név	Eset	%
Zsuzsánna	14	22,6	Rózália	21	12,7	Margit	38	8,1
Sára	9	14,5	(Róza)			Ilona	34	7,2
Anna	6	9,7	Zsuzsanna	20	12,1	Rózália	25	5,3
Judit	5	8,1	(Zsuzsa)			Erzsébet	23	4,9
Mária	4	6,4	Mária	16	9,7	Lujza	20	4,2
Ágnes	3	4,8	Jusztina	15	9,0	Irma	19	4,0
Borbála	3	4,8	Julianna	12	7,2	Gizella	16	3,4
Erzsébet	3	4,8	Eszter	11	6,7	Piroska	16	3,4
Eszter	3	4,8	Ágnes	9	5,4	Anna	13	2,8
Klára	3	4,8	Rebeka	8	4,8	Irén	12	2,5
Julianna	2	3,3	Anikó	7	4,2	Éva	11	2,4
Katalin	2	3,3	Amália	6	3,6	Mária	11	2,4
Krisztina	2	3,3	Regina	5	3,0	Juliánna	10	2,1
						Magdolna	10	2,1

A családnevek: A vezetéknev megkülönböztetésül szolgált és, amint már említettük, kialakulása a XIV-XV. századra tehető. Használatát a XVIII. század végén II. József tette hivatalosan is kötelezővé. Ettől kezdve csak királyi, később miniszteri engedéllyel lehetett vezetéknevet változtatni.

Adataink családnevekről a XVII. század elejéről vannak. 1602-ben Backamadarason a következő vezetékneveket találtuk: Bába, Bartalius, Bíró, Bodor, Dávid, Fodor, Gáspár, Kiss, Kovács, Nagy, Siger, Székely, Tiborczi, Veres. Egy részük keresztnévekből lett vezetéknevvé, mások tisztséget (Bíró), vagy foglalkozást jelöl (Kovács), testi tulajdonságra utal (Kis, Nagy, Veres) stb.

A XVII. század elejétől kezdődően a különböző időszakokban végzett összeírások alapján napjainkig nyomon követtük a vezetéknevek életútját. Az összeírások alapján készített 17.sz. táblázatban a név előfordulási éve mellett feltüntettük annak gyakoriságát is, a családfőket véve tekintetbe.

Mindenek előtt meglepő a vezetéknevek változása, kicserélődése viszonylag

rövid időszak alatt. Ez nem magyarázható egyszerű vezetéknevű cseréléssel, mélyebb társadalmi, népmozgalmi okai vannak. A nagyfokú vándormozgalom — főként a XVIII. században, de a későbbiekben is — lehetett az oka a nagyméretű névcserélődésnek. Példaként említjük, hogy 1857 és 1911 között 15 új vezetéknevű jelent meg és 27 tűnt el, 1992-ben pedig 32 új nevet találtunk az 1940-hez képest, míg ugyanazon időszakban 13 név tűnt el.

Ugyanakkor egy sor családnév ellenállt az idők múlásának. évszázadok óta szép számmal jelen van a falu névanyagában. A XVII. században jelzett családnévek közül máig fennmaradt a Bari, Kis, Kovács, Nagy név. A XVIII. századból a Fejér, Gombos, Maxim, Moldován, Makkai, Náznán, Oláh, Palkó, Pécsi, Pap, Szöcs (Suciu), Szövérfi, Toszó, Tóth, Vitus és Zajzon. A XIX. századból a Barát, Burszán, Csíki, Farkas, Kacsó, Kertész, Orosz, Ósz, Pálosi, Prekup, Román, Tőkés stb.

Ma 86 családnév használatos. A legelterjedtebb a Szövérfi, Makkai, Bari, Gombos és a Csíki név. Ezeket a neveket 35, 22, 20, 19, illetve 16 család viseli. De népes a Nagy, Náznán, Tőkés, Zajzon (12-12) és a Kis (10) név is.

17. Családnévek Backamadarason a XVII-XX. században.⁶

Sorszám	Név	Év							
		1614	1703	1750	1777	1857	1911	1940	1992
1.	Acs	—	1	—	—	—	—	—	—
2.	Ag	—	—	—	1	—	—	—	—
3.	Agyagási	—	—	1	1	—	—	—	—
4.	Ajtai	—	—	—	1	—	—	—	—
5.	Albert	—	2	1	—	—	—	—	—
6.	Albu	—	—	—	—	—	—	—	1
7.	Ambrus	—	—	—	—	—	—	—	1
8.	André (Andrási)	—	—	—	—	—	1	—	—
9.	Antalfi	—	—	1	1	—	—	—	—
10.	Asztalos	—	—	—	—	—	—	2	3
11.	Bába	1	—	—	—	—	—	—	—
12.	Bacskó	—	—	—	—	—	—	—	1
12.	Bacsoni	—	1	—	—	—	—	—	—
14.	Bakó	—	—	—	—	—	—	—	1
15.	Balázs	1	1	—	—	—	1	—	—
16.	Balogh	—	1	—	—	—	—	—	2
17.	Bán	—	1	—	—	—	—	—	—
18.	Bándi	—	—	1	—	—	—	—	—
19.	Barabás	—	—	—	—	1	—	1	3
20.	Barát	—	—	—	—	5	4	7	6
21.	Bari	1	—	1	1	7	9	10	20

Sorszám	Év								
	Név	1614	1703	1750	1777	1857	1911	1940	1992
22.	Bartalius	1	—	—	—	—	—	—	—
23.	Bartizán	—	—	—	—	—	1	—	—
24.	Beczér	—	—	—	1	—	—	—	—
25.	Bcdő	—	—	—	—	1	—	—	1
26.	Benedek	—	—	—	—	1	—	—	—
27.	Bereczki	1	—	—	—	1	—	—	—
28.	Béres	—	—	—	—	—	—	—	1
29.	Bíró	1	—	—	—	—	1	—	—
30.	Blazsányi	—	—	—	—	—	—	—	1
31.	Bodi	—	—	—	4	—	—	—	—
32.	Boér	—	—	—	—	—	1	1	3
33.	Bokor	—	—	—	—	—	—	—	5
34.	Boldizsár	—	1	—	—	—	—	—	—
35.	Borcsa	—	—	—	—	—	—	—	1
36.	Botos	—	2	1	—	1	1	—	—
37.	Bötös	1	—	—	—	—	—	—	—
38.	Brechner	—	—	—	—	—	—	1	2
39.	Buda	—	—	3	3	—	1	—	—
40.	Bucur	—	—	—	—	—	—	1	4
41.	Burszán (Birsan)	—	—	—	—	2	4	4	1
42.	Búzási	—	—	—	—	—	—	—	1
43.	Chodo	—	—	—	—	—	—	1	—
44.	Cikó	—	—	—	1	—	—	—	—
45.	Czinczán	—	—	—	—	1	—	—	—
46.	Csegedi	—	—	—	—	—	—	—	1
47.	Csibi	—	—	—	1	2	—	—	—
48.	Csiki	—	1	—	—	9	9	19	16
49.	Csiszér	—	—	—	—	—	—	1	—
50.	Dávid	2	—	—	—	—	—	1	3
51.	Deák	1	—	—	1	—	—	—	—
52.	Dékán	1	—	—	—	—	—	—	—
53.	Demeter	—	—	—	—	—	3	4	—
54.	Dénes	—	—	—	1	—	—	—	—
55.	Dési	—	1	—	—	—	—	—	—
56.	Dobra	—	1	—	—	—	—	—	—
57.	Dragán	—	—	—	—	1	—	—	—
58.	Drágos	—	—	—	—	—	—	1	1
59.	Elekes	—	—	—	—	—	—	1	—

Sorszám	Név	Év							
		1614	1703	1750	1777	1857	1911	1940	1992
60.	Faluvégi	—	3	1	1	—	—	—	—
61.	Farkas	—	—	—	—	1	2	2	3
62.	Fazakas	—	1	—	2	—	1	—	—
63.	Fejér	—	1	1	2	6	4	3	1
64.	Fodor	—	—	1	3	—	—	—	—
65.	Fuzko (Furkuly)	—	—	1	1	—	—	—	—
66.	Gagy	—	—	—	—	—	—	1	—
67.	Gál	—	—	—	—	—	—	1	5
68.	Gáspár	1	2	—	1	—	—	—	1
69.	Geilinger	—	—	—	—	1	—	1	—
70.	Gellért	—	—	—	—	—	1	3	4
71.	Gergely	—	1	—	1	—	—	—	—
72.	Gombos	—	1	5	10	17	21	21	19
73.	Gothárd	—	1	—	—	—	—	—	—
74.	Göcsi	—	—	—	1	—	—	—	—
75.	Geréb	—	—	—	1	—	—	—	—
76.	Gruzda	—	—	—	—	1	—	—	—
77.	Gyárfás	—	—	—	—	—	1	—	1
78.	Gyöngyösi	—	—	—	—	—	—	—	1
79.	Györfi	1	—	—	—	—	—	—	—
80.	György	—	—	—	—	1	—	—	—
81.	Hajnal	—	—	1	—	—	—	—	—
82.	Hamza	—	—	1	—	—	—	—	—
83.	Háromszéki	2	—	—	—	—	—	—	—
84.	Héjas	—	—	—	—	1	—	—	—
85.	Horváth	—	—	—	—	—	2	1	1
86.	Hreusz	—	—	—	—	—	—	—	1
87.	Ilyés	—	—	—	—	—	2	—	—
88.	Imre	—	1	—	—	—	—	—	—
89.	Incze	—	—	—	—	—	1	—	1
90.	Isaic	—	—	—	—	—	—	—	1
91.	János	—	1	—	—	—	—	—	—
92.	Jánosi	—	—	—	—	—	—	—	1
93.	Kabos	—	—	—	—	1	—	—	—
94.	Kacsó	—	—	—	—	2	5	14	6
95.	Kádár	—	—	3	—	—	—	—	—
96.	Kali	—	—	—	—	—	—	1	—
97.	Kálmán	—	—	—	—	—	—	1	—

Sorszám	Név	Év							
		1614	1703	1750	1777	1857	1911	1940	1992
98.	Karácson (Crăciun)	—	1	1	1	—	—	1	—
99.	Katona	—	1	1	1	—	—	—	—
100.	Kertész	—	—	—	—	—	—	—	1
101.	Kimpian	—	—	2	—	—	—	—	—
102.	Király	—	—	1	1	—	—	—	—
103.	Kirilla	—	—	—	—	3	1	1	2
104.	Kirizsán	—	—	—	—	—	—	—	1
105.	Kis	3	4	3	4	2	6	10	10
106.	Kocsis	—	—	1	3	—	1	—	—
107.	Kodó	—	—	—	—	—	—	—	1
108.	Kolcsár	—	—	1	1	1	2	—	2
109.	Kottyán	1	—	—	—	—	—	—	—
110.	Kovács	2	1	3	5	5	4	6	7
111.	Kozák	1	—	—	—	—	—	—	—
112.	Kozi	—	—	—	—	1	1	—	—
113.	Kőrösi	—	—	2	5	—	—	—	—
114.	Krittján	—	—	—	1	—	—	—	—
115.	Labancz	—	—	—	—	2	—	—	—
116.	László	—	—	—	—	1	—	—	1
117.	Losonczi	—	—	—	—	2	—	—	—
118.	Ludasi	—	—	—	—	—	—	—	1
119.	Lupuj	—	—	3	1	—	—	—	—
120.	Madaras	—	—	—	—	1	—	—	—
121.	Magyari	1	—	—	—	—	—	—	—
122.	Major	—	—	2	—	—	—	—	—
123.	Makkai	—	—	—	1	7	13	18	22
124.	Manta	—	—	—	—	—	—	1	—
125.	Márk	—	—	—	—	—	—	—	1
126.	Márton	—	—	2	2	3	1	1	—
127.	Máté	—	—	—	—	—	—	1	5
128.	Marusán	—	—	1	3	1	1	—	—
129.	Mátyás	—	—	1	—	—	—	—	—
130.	Maxim (Makszim)	—	—	1	1	2	—	8	8
131.	Mészáros	—	—	—	—	—	—	2	3
132.	Mezei	—	1	—	—	—	—	—	—
133.	Mihály	—	1	—	—	—	—	—	—
134.	Milós	—	—	—	—	—	—	1	9
135.	Moga	—	—	3	1	—	—	—	—

Sorszám	Név	Év							
		1614	1703	1750	1777	1857	1911	1940	1992
136.	Moldován	—	1	4	1	4	2	2	1
137.	Moldvai	—	1	—	—	—	—	—	—
138.	Molnár	—	—	2	4	—	—	—	—
139.	Moré	—	1	—	—	—	—	—	—
140.	Musnai	—	—	—	—	1	—	—	—
141.	Muntyán	—	—	—	2	—	—	—	—
142.	Nagy	3	3	3	—	2	7	14	12
143.	Náznán	—	—	—	1	7	11	9	12
144.	Nemes	—	1	1	—	1	—	—	—
145.	Oláh	—	—	2	6	2	4	5	4
146.	Oltyán	—	—	3	—	—	—	—	—
147.	Opra	—	—	—	1	—	—	—	—
148.	Orosz	—	—	—	—	3	4	6	5
149.	Ósz	—	—	—	—	1	2	1	3
150.	Paizs	—	—	—	—	—	—	—	1
151.	Pakulár	—	—	1	1	—	—	—	—
152.	Pál	—	—	1	—	—	—	—	—
153.	Pálfí	2	—	—	—	—	—	—	—
154.	Palkó	—	1	2	2	2	2	5	2
155.	Pálosi	—	—	—	—	2	5	9	3
156.	Paniti	1	2	—	—	—	—	—	1
157.	Pap	—	—	—	1	1	4	6	2
158.	Pápai	—	—	1	2	—	—	—	—
159.	Papuk	—	—	—	—	3	2	—	—
160.	Paskuj	—	—	—	1	—	—	—	—
161.	Pásztor	—	—	—	1	—	—	—	—
162.	Patkós	—	—	—	—	—	1	2	—
163.	Pécsi	—	—	3	3	3	7	7	7
164.	Péter	—	1	—	2	—	—	—	—
165.	Péterfi	—	—	—	—	—	—	—	1
166.	Pitói	—	—	—	—	1	—	—	—
167.	Pogány	—	—	—	—	—	1	—	—
168.	Ponczi	—	—	—	—	2	—	—	—
169.	Popovics	—	—	—	—	1	—	—	—
170.	Precup(b)	—	—	—	—	1	3	4	6
171.	Puskás	—	1	—	—	—	—	—	—
172.	Radnóti	—	1	1	—	—	—	—	—
173.	Ráduly	—	—	—	1	1	—	—	—

Sorszám	Név	Év							
		1614	1703	1750	1777	1857	1911	1940	1992
174.	Rétse	—	—	2	1	—	—	—	—
175.	Román	—	—	—	—	2	4	7	4
176.	Rostás	—	—	—	—	—	—	—	1
177.	Salamon	—	—	—	—	—	1	—	—
178.	Sándor	—	—	—	—	1	—	—	—
179.	Sárosi	—	—	—	—	—	—	—	1
180.	Sebestyén	1	—	—	—	—	—	—	—
181.	Simon	—	—	—	1	5	3	—	5
182.	Simonfi	—	—	—	—	1	—	—	—
183.	Sipos	—	—	—	—	—	—	—	1
184.	Solyom	—	—	1	—	—	—	—	—
185.	Sovicu	—	—	—	—	—	—	—	1
186.	Suba	—	—	—	1	1	—	—	—
187.	Szabó	—	—	2	3	3	4	4	1
188.	Szakács	—	—	1	—	—	—	—	—
189.	Szántó	—	1	1	1	4	3	2	—
190.	Szász	1	1	2	2	—	—	1	2
191.	Szávuly	—	—	1	—	—	—	—	—
192.	Szegedi	—	—	—	—	—	—	—	1
193.	Széll	—	—	—	—	—	—	—	2
194.	Szentgyörgyi	—	—	—	—	2	—	—	—
195.	Szigeti	—	—	—	—	—	—	—	1
196.	Szigyártó	—	—	—	—	—	—	—	1
197.	Szilágyi	—	2	—	—	—	—	—	—
198.	Szimjon	—	—	—	1	—	—	—	—
199.	Szőcs (Suciu)	—	1	2	1	1	4	5	6
200.	Szövérfi	—	—	1	3	11	18	32	35
201.	Sztojka	—	—	1	—	—	—	—	—
202.	Tamás	—	—	—	—	1	—	—	2
203.	Toboroczi	1	—	—	—	—	—	—	—
204.	Todor	—	—	1	1	—	—	—	—
205.	Togát	—	—	1	—	—	—	—	—
206.	Toszó	—	—	1	3	2	5	6	6
207.	Toth	—	—	2	1	7	7	8	7
208.	Tőkés	—	—	—	—	3	5	5	12
209.	Török	—	—	—	—	—	2	3	—
210.	Tövési	1	—	—	—	—	—	—	—
211.	Turbák	—	—	—	—	—	—	1	2

Sorszám	Név	Év							
		1614	1703	1750	1777	1857	1911	1940	1992
212.	Vajai	1	—	—	—	—	—	—	—
213.	Vajda	1	—	—	—	—	—	—	—
214.	Varga	1	—	—	—	1	1	—	—
215.	Vas	—	2	1	1	—	—	—	—
216.	Veres	1	1	—	—	—	—	—	—
217.	Vikárius	1	—	—	—	—	—	—	—
218.	Vionczel	—	—	—	—	1	—	—	—
219.	Vitus	—	—	2	2	4	9	13	8
220.	Vonya	—	—	—	1	—	—	—	—
221.	Zajzon (Zajza)	—	—	1	2	7	10	19	17
222.	Zolnai	—	—	—	—	—	—	—	1
223.	Zsombori	—	—	1	1	—	—	—	—
Összesen (családfő név)		37	58	99	127	190	237	330	375

Mozzanatok a református egyházközség életéből

AXVII. század harmincas éveig nem rendelkezünk egyházi vonatkozású adatokkal. De ismert tény, hogy a falu lakói a reformáció során a római katolikus hitről az evangélikus református vallásra 1560 táján tértek át. Az első írásos megemlítés után az egyházi jellegű jegyzőkönyvekből és levelezésekből egy életre, virágzó egyházközség képe örökítődött meg. Az adatok sokaságából az alábbiakban közöljük az évszázadokon át megyének hívott egyházközség életének főbb mozzanatait tükröző feljegyzéseket.

A marosi egyházmegye levéltárában az 1844-es jelentésben ez áll: 1649-ben Backamadarason virágzó gyülekezet van. Már a reformáció kezdetén az egész falu református lesz. Ma is 90 %-ban azok.

A „Batzka Madarasi Ref. Szent Eklésia Könyvéből” tudomást szerezhetünk arról, hogy a földek mikor és hogyan kerültek az egyházközség tulajdonába.¹ „1630-ban a Kincses völgyben hagyott Bíró György egy darab szántóföldet, melynek napkeletről való vicinussa (szomszédja) az Asszu patak, napnyugat felől a schola mester házához való szántóföld.”

A Kincses völgyben az Üver alatt egy hold, melyet hagyott Györfi Mihály. „Vagyon egy darab erdő ugyanazon Kincses völgyben. A Várhegyen belül ugyan még egy darab erdő, mely Kápolna erdeinek hivatik.”

1632-ban Dajka Mihályné, Kis Kata hagyott templom számára a „Közép Akolban két napi járás földet, egyfelől vicinussa Bába Benedek, másfelől Berecki Gergely földje. Item (ugyancsak) Dajka Mihályné, Kis Kata hagyott a Sásás szegben egy darab szénarétet, kinn lészen egy szekér széna, egyfelől vicinussa Nagy Pál, másfelől Sárosi István.”

1635-ben „Székely László szabad akaratja szerint valla egy földet templom számára, mely vagyon Kép hágójában feljárom föld, melynek vicinussa egyfelől Kis György, másfelől Veres Mihály, ily formán: hogy éltéig bírja, holta után maradjon a templom számára. A föld feljárom Balássi Ferencné szőlőjére. Ezt pedig ígérte halálos betegségében.”

1641-ben „Vájár Mihály hagyott templom számára egy darab kaszáló füvet, a szentgericei határ mellett.”

1649-ben az esperesei vizitáció alkalmával „...tőn ilyen emlékezetet Gáspár János kúrátor és Galambfalvi Ferenc predikátor előtt baczkamadarasi nemes Nagy Márton uram, Istenhez való kegyességéből halála előtt testamentumot tévén, hogy egy hold földet Közbércen templom számára, egyik felől vicinussa Gáspár János, másfelől Torma György földé. Ismét madarasi Kis János fia Kis György halála idején testamentumban hagy egy hold földet a templom számára a Nagy völgyben, egy felől vicinussa öregbik Nagy György, másfelől Kereső István.”

1665-ben „Vagyon egy föld Kápolna teriben”, egyfelől vicinussa volt Bethlen Ádám, másfelől pedig szentgercei Koronka Mihály.

1738-ban Gothárd István által jut birtokhoz az egyház.

1740-ben Baczoni Erzsébet révén kap földet.

1726-ból származik a szőlő, melyet „Musnai Miklós adott a papok számára Dandor nevű helyen, egy nyíl szőlőt.

1732-ben Lukátsi Zsigmond „uram halálos betegségben hagyta testamentum szerint Baczka nevű szőlőjében két öl darab szőlőt a papok számára”.

1819-ből földörökség származik Gergely András uramtól.

A nyilvántartásban még szerepelnek a pap parokiális háza után való örökségek is: „Kincesben 3 hold föld egyszéltében, az alsó határ Kép hágójában két hold, a Tekeres tó mellett egy darab széna, kinn megterem közel 15 szekér széna. Ennek vicinussa Kun István.”

Templomot és anyaszentegyházat mindig az ilyen „Istenhez való kegyességből” adakozó krisztusi lelkületű nemes jóltevők áldozata tartotta fenn. A kegyelem csodájaként ez áldozatok nyomán élt az anyaszentegyház, a Krisztus teste, és évszázadokon át élte s tartotta meg gyülekezetünket Krisztus érdemében. Így volt ez akkor, és így igaz ma is.

A Dajka Mihályné — Kis Katák, a Musnaiak, Győrfiek, Bethlenek nevűekkel együtt kihaltak közülünk. De az Aszúpatak, Sasszeg, Képhágó és Közbérc ma is megtermi kenyereinket. Áldott legyen az Isten, és áldottak legyenek a halott porok, akik életre kelnek!

Az 1726-ban tartott vizitáció megállapítja, hogy a templom kőlábai megbomlottak az eső miatt. A mester pajtája is rom, a pap háza fertős, mely lelkész sze-

Az egyházközség klenodluma
(Kenyeres tányér /1690/; Férfiak kelyhe /1749/;
Asszonyok kelyhe /1900/; Flúk és lányok kelyhe /1702/)

meinek nagy ártalmára van. A bizottság kilátásba helyezi a javítások elvégzését, és azt is, hogy „az papnak a templomban illendő szék csináltatandó”.²

1728-ban még minden a régi, illetve a régi bajok újjakkal szaporodtak: a kerítéscsen nincs fedél, a cinterem kapuján nincs zár. A katedra luperlan (terítő) nélkül van. „Aki az ott lévőit maga akarajából levette, és akkor magát másnak csináltatására kötelezte, csináltassa meg”, szól a végzés.³

1728. szeptember 8-án kelt egy oklevél, mely a következőket tartalmazza: Bac-kamadarasi Botos Mihály, Tóth Mihály falusbíró és Daróczi János nemes emberek tudtára adják mindazoknak, akiket illet, hogy Gothárd Ferenc özvegyét, Magyar Annókot szent János nap előtt egy vagy két héttel Marosszék vice tisztjei boszorkánysággért elfogatták, és a medgyesfalvi tömlőcbe küldték, s ott mint halálra való bilincsbetartva sok ideig raboskodtak. Itt az asszony azt állítva, hogy neki Madarason elásott pénze van, s abból váltságdíjat fizet, székéren haza vitette magát Némethi Györggyel és Pünkösdi György hajdúval.

A megérkezés után felment a padlásra ásó szerszámot keresni, de azzal a gondolattal, hogy onnan valami módon megszökik. Persze, a kíséret rájött a csalafintaságra, és leszedvén az asszonyt a padlásról, követelték a pénzt. Ők is segítettek neki az ásásnál, de csak kavicssal megrakott fazék került ki a földből. Vissza akarták vinni a tömlőcbe. Az asszony könyörgésére átvitték a szomszédban lakó nemes Pápai András házához. Pápaiék „megszánták” az asszonyt és a következő vásárt kötötték vele: Magyar Annók házát és kis örökségét, melyet Molnár Borkától vett, 8 magyar forintért eladta Pápaiéknak. A 8 forintot leolvassván a porkoláb és a hajdú kezébe, szabaddá vált. Ugyan e napon becsülték el az asszony Hasas vápában levő szőlőjét is 18 magyar forintért. E pénzt is átvették a kísérek, majd elmentek. Pápai András ígéretet tett, hogy ha az asszony fia, Szigeti Mihály a 18 forintot majd leteszi, vagyis ha a szőlőt vissza akarja váltani, ő vissza adja neki.⁴

E boszorkányos esethez csak annyit fűznék hozzá, hogy e borzalmas babona az egész emberiség történetét elcsúfította. Ez a téboly a középkor folyamán végig perzselt egész Európán. Nagyon magasra tehető azoknak a szerencsétleneknek a száma, akiket három évszázad alatt a lobogó máglyán égettek meg. Ha pletyka kikezdett egy nőt (rendszerint özvegyet, és rosszindulat vagy érdek volt mögötte), azt a legszilányabb mendemonda alapján is perbe foghatták. A bírák, mint a bírságpénzekből jövedelmet húzók, a perbe fogottat a legkegyetlenebb kínzásoknak vetették alá, s ezt addig folytatták, amíg vagy pénz nem került a markukba, s ekor az áldozatot futni hagyták — mint esetünkben is a szerencsétlen Annók asszonnal is tették — vagy kimondták a halálos ítéletet. Véletlen talán, de meglepő az események egybe esése: 1728-ban a szegedi perben egy kövér asszonyt boszorkánysággért elítéltek, mert az a mérlegen mindössze másfél latot (1 lat — 17.5 gramm) mutatott. A mérleg-próba bizonyító erejének alapja az a babona volt, hogy a boszorkány teste könnyű. Képzeltető, hogy a mázsálásnál mekkora csalás fordult elő. E gonoszságból született babona tette Annók asszonyt is földönfutóvá. Európában az utolsó „boszor-

kányt”, egy ártatlan eseléd lányt, Annók asszonyt szabadulása után 144 évvel (!) ítéltek el.⁵

1743-ban az esperesi vizitáció elrendeli, hogy a templom kőlábat csinálják meg.

1763-ban az esperesi vizitáció megállapítja: „a papi és mesteri ház körül ruinák (romlások) vannak”. 1768-ban a mester panaszkodik „...gyermekekért nem fizetik a veder mustot az ekklezsia alkotmány szerint”. 1769-ben az esperes elrendeli: „az egész gyülekezet fogjon hozzá a papiház építéséhez. A pap addig istállóban vagy csűrben lakozzon”.⁶

1818-ban megkezdődik az új templom építése. A munkálatokat megelőzően, 1817. november 15-én határoztak a költségek előteremtése felől. „B. madarasi Reformata Ekklezsia tagjai több száz esztendőktől fennálló és már romlásához közelítő temploma megépítése iránt, egybegyűlvén, lépének magok között ily megmásolhatatlan edgyezésre:

I. Legszükségesebb tárgy lévén az költségre megkívántató fundusnak (alap) kicsinálása. Ebbe(n) tettük ezen határozást:

a.) Amely tőkepénze az ekklezsianak ki van adva, az vétessék fel interessével (kamatjával) együtt az jövő 1818-ik esztendő József-napjáig tarthatatlanul.⁷ Megjegyezzük, hogy az egyházközség pénze mindig kamatra volt kikölesönözve, de a megadás időpontját — a jegyzőkönyvek szerint — bizony nem tartották be az atyafiak.

A templomépítés munkájára komolyan készült a gyülekezet. „Most a télen kelletnén a szükséges materáléket megszerezni, ezen fundusokat állítandók helyesebbnek — olvasható tovább a határozatból.

1-ső mód, az Fő Curatoratustól (főgondnokság) egy könyörgő levél által eszközöltessék ki az engedelem, hogy az megye erdeinek azon része, mely van az kornokai határszélybe(n), az Kintses felől felmenő út hosszába(n), mely az egész erdőnek, mintegy tized részét teszi, az nagy fák szálába(n), az apróbbak összerakva (...) előre szomszéd helységekbe(n) is hirre tett kótya-vetye mellett adassanak el — ebből lehet a legszükségesebbeket megszerezni.

2-dik mód ez, nyújtassék be könyörgő levél az Fő Curatorátusnak az ekklezsia tehetetlenségét elejekbe terjesztvén, hogy eszközöljen az Fő Consistorium (egyházi főhatóság) által az felséges Királyi Fő Igazgató Tanácsnál, más ekklezsiaiák módja szerint, engedelem levelet az országba(n) jötvő ke-

resztyénck és ekklezsiák megkeresésére az alamizsnálkodás végett (vagyis szerenczének engedélyt az egézs fejedelemségben való kércgetésre).

3-ik mód, hogy az ekklezsia tagjai róják meg magokat /.../, ki-ki írja és irassa nevét alája, hogy tehetsége és Istenhez való buzgósága szerént, mit kíván alamizsnálkodni.

Szükséges mind kőmívest, mind ácsot előre fogadni: mivel a fedél egészen új lésczen, tehát az ácsot áta(l)jában, a kőművest pedig, mivel régi falakat rontani, s azokat reperálni kelletik, s egyéb sok előre nem látott munkák is adhatják elő magokat, napszámra, mint Marosvásárhelyt fizetik, kell alkunni.⁸

A nagy munkát Vályi Pál papságában kezdi meg a gyülekezet, de a lelckész egy év múlva Koronkába távozik, ahol esperes lesz, és így a templomépítés minden gondja a Szentsimonból meghívás útján idejött Losonczi Mózes lelckészre marad. A tanító Gergely András, a megyebíró ifj. Szövérfi János. Az építés tömérdek gondal jár. A templom 1818-tól 1825-ig épül.

A csinos, karcsú, magas tornyú későrencszánsz-stílusú épület hossza 27 m, szélessége 11 m, falmagassága pedig 9 m. A torony 38 méterre nyúlik az égbe.

Báró Szentkereszti Sámuel szorgalmasan segítette a templomépítés ügyét. A szép templom sok fáradságos munka után Isten segedelméből nyolc év alatt elkészült. A dicsőség Istené, a fáradság és az áldozat azoké volt, akiket az Isten lelke erre felindított: a templommal együtt jövőt építő lelkes gyülekezeti tagoké, a tevékeny vállalkal, szívükkel egyház ügye mellé álló derék presbiterké, a naponként már akkor értünk is fáradozó kurátoroké, s nem utolsó sorban a templomépítő Losonczi Mózes prédikátoré. Losonczi lelckész porai a Backa ormán nyugszanak, aki „Itt várja feltámadását, amit Ő maga hirdetett 58 éven át”. (Nyugvóhelyét meglátogatom, s besüppedt sírhantjára mezei virágot teszek. Hiszem, hogy ilyenkor megbocsát azért, amiért sírkövén néha kapát-kaszát hegyeznek vagy egyenetlenek azok, akik Őt sem akkor, sem most nem ismerték.) Losonczi lelckész nemeslelkűségének bizonyágtétele az is, amikor 1819-ben a Bothos Mózes igazságtalan vádjai nyomán kapott kártérítési összeget iskolai alapítványként teszi le a szegény gyermekek megsegítésére.

1826-ban Kovács Gergely a falugyűlésen gyalázta a papot. A presbitérium nem tűri, hogy papjukat gyalázzák s elégtételt követelt a gyalázatos beszédért. A gyalázkodónak eszébe juttatták a rendeletet, mely még 1736-ban született: „az egyházi személyeknek tisztességeket minden ember adja meg, és ha ki vagy személt szembe vagy háta mege(tl) őkegyelmét gyalázná és szidalmazná, a kurator hírré adván a megyének, tartozék a megye mellettek felkelni, és az olyan embert a nemes szék Constitúciója (szabályzata) szerint megbüntetni, melyet, ha a választott emberek (presbiterek) elmulatnának, az esperest azokon 12 magyar forintokat exceválhasson (felhajthasson)”.⁹

1833-ban elkészült az új papilak, melyben anyag hiányában még téglá hulladékot is beépítettek. Az építőnek fizettek 266 forintot, 10 véka búzát, 10 veder bort.¹⁰

1834-ben az egyház „Tekintetes Törvényes Székéhez” küldi a „Reformatus Ekklezsia domesticus vice kuratorát (az egyházközség házi algonnokát), Simonfi

János Őkegyelmét, az ekkélszia nevében és képében az iránt, hogy szándékozik mind bent a faluban és annak határáiban, minden névvel nevezendő fekvő javait meghitelni” (hitelesen felmérni), ami meg is történik. A felmérést nagyon pontos le- és körülírással egy nyolc lapból álló okmányban rögzítették. Szemléltetőül álljon itt

A lelkeszi lakás

egyetlen mérés és körülírás: „A kert-megetti nevezetű helyen a papság után járandó föld, szomszédjai napkeletről egy darabig Makkai Zsigmond, azontúl a Tóth fiak, napnyugatról méltóságos Sándor László úr földje, északi vége szélessége az árkot is belemérve 21 öl. A közepin mérve hosszát 223 öl, a száz öl hosszúnál keresztül mérve szélessége 19 öl. Déli vége szélességét megmérvén találatott 34 ölnök, mely szerint az egésznek aréája (kiterjedése) 5575 (öl).”¹¹

1849. március 11-én körlevél érkezik a marosszéki tisztség részéről, melyet a prédikáló székéből felolvass a lelkész: „Egy napja volt a Magyar Nemzetnek három százados keserves gyásza után, melybe(n) megkondult nemzetünk újjászületésének hajnali harangja. Emlékezetes lesz örökre a magyar történetbe(n) Mártius 15-e, mely napon oly hosszasan elbitorolt nemzeti szabadságunkat a Magyar Nép erélye s a század haladó szelleme kivívni segített.

Viharok rongálják most hazánkat, mert megirigyelték a Nemzet boldogságát, mely azt nagygyá, hatalmassá s virágzóvá fogja tenni, és a Nemzetnek harci síkon kell állnia szabadságáért, sőt életéért: de a mostani vészek után csak tündöklőbb jövő vár hazánkra...

Bízva Önnek is (t.i. az esperesnek) hazafi lelkesültségébe(n), bizalommal szólítjuk fel úgy intézkedni kerületébe eső hitszónokaihoz, hogy a Magyar Nemzet szabadsága ünnepének napját Mártius 15-ét vallásos szertartással minden törvényhatóságunkba eső megyékbe(n) megünnepeljék — lelkesítvén a szenvedő népet a kivívandó szabadság édes reményével, biztatva azt további kitartásra és Honn szerelmére.”¹²

Csupán ízelítőnek szántuk a körlevélből vett lelkesítő idézetet, a szép márciusi rügyek álmát, melyek meleg napfényről álmodtak miközben tél köszöntött rájuk. Tragikus idők szép szavai voltak ezek, amikor egy nemzet hinni mert egy „tündöklőbb jövőben”. A tündöklő jövő álma szétfoslott, s az 1850. november 13-án kelt „császári királyi főbiztos méltóságos Eperjesi László” rendelete kötelezővé tette a lelkészeknek, hogy „minden templomi beszédjünkben és hallgatókkali társalkodá-

sukba(n) buzdítsák őket „vagyis a híveket) az isteni engedelmességre, és ezen keresztyén üdves hajlamát szívükbe(n) megfogatosítsák”.¹³

1850-ben Bothos Sámuel meglagadta a papibér adását, s ezzel másoknak nemcsak példát mutatott, de lázított is a pap ellen, kijelentvén: „a kurátor házánál beadja mentségét, csinálják oda a megyeszékit ... különben én Bálintfalván lakom, s ne vessenek rám semmit mondja Katsó György egyházfinak.¹⁴ A gyűlés, amely előtt nem jelent meg, Gruzda Imre elnököletével a következő ítéletet hozta: „Bothos Sámuelre, aki magát bálintfalvi lakosnak jelentette, úgy néz ezután, mint bálintfalvi lakosra, és ezért mind testi, mind lelki vigasztalását keresse Bálintfalván, de megye bírságra fizessen — per non venit (miért nem jött el) — 1 forintot”.

1852-1853-ban gerendákat, cserepeket vásárolnak, s hozzá fognak a mesteri ház építéséhez. 1854-ben megbecsülik az erdőt, és erdőpásztorot is fogadnak. A harangozót szent György napjától szent György napjáig fogadják 4 pengő forint és egy öl ágfáért.¹⁵

1861-ben elhatározzák, hogy a megyebíró fogadjon kőművest és fogjanak a templom reparálásához.¹⁶ „A megye erdeje pásztorlásáért a felfogadott kap bocskorpénzt, két új forintot, bér-fa vágáskor ágát és két véka búzát”, de később a becslő bizottság nincs megelégedve munkájával. Közben folyik a templom javítási munka. Idegenből fogadnak kőműveseket, kiknek kösztozásra nézve „a választmány meghatározza, hogy az étel mellé a megye adjon kenyert és a megyebíró süttesse meg”¹⁷.

A megyeföldek művelése tárgyában is mindig a presbitérium döntött. Az 1862. évben e téren ilyen határozatot hoznak:

- „1. Az Észak alatt a patak melletti föld adassék haszonbérbe.
2. A Kásüvér végébe(n) lévő zabföld adassék haszonbérbe.
3. A Tógát-beli zabföldre minden megye tagja egy szekér trágyát vívén, a megye mívelje meg.
4. Ugyanott egy darab rét az úton belül, adassék haszonbérbe.
5. A Kurta-beli szántót vesse be a megye törökbúzával, mívelje is meg.
6. A Vírgó-beli nyíllakat újra kell mérni és osztani minden megye tagjának...
7. A Kincsesen és az Átalon levő földeket mívelje meg a megye búza alá, az Átalra vigyen minden megye tagja egy szekér trágyát.
8. A Nagyvölgyi föld zabnak marad.
9. A Farkas föld a Bóstorka-beli, a Rest-ebédnél való és a Züver(!) föld is haszonbérbe adatik.”¹⁸

Ez évben feladja a megyebíró, hogy a „temető bekerítése parancsoltatik (...) ültessék bé élő fákkal, s a falu útját, mely a szőlő felé jár a temető tetején, ki kell járítani és oda sáncot ásatni.”¹⁹ Ugyanez év májusában „feladja a kúrátor, hogy a teremi gróf backamadarasai malmát haszonbérbe(n) bíró Konrád György a megyétől a szombati vámot meggátolta: mitévő legyen?” A határozat így szól: „Fogadjanak ügyvéget!”²⁰ (A malmot, illetve annak szombati vámját gróf Bethlen Sámuel

adományozta a református egyháznak még 1701-ben, de a szombati malomvám körül sok visszaélés történt a haszonbérletk részéről, amit a sok peres irat is bizonyít.)

Az 1862. évben Szabó János helyi birtokos orgonakészítést kezdeményez. Ő maga 10 veder mustot ad e célra, s a megye tagjai is megteszik ajánlataikat. Bort és gabonát ígérnek. Adi László tanító is szépen buzgolkodik az ügyben.²¹

A megyebíró gondosan őrködik az egyház javai fölött. „Bitai Elek mester úr az őszemé láttára — jelenti — szeren is csűrében is minden tartózkodás nélkül pipázik, s közel lévén a templom, könnyen meggyűjthatja azt is.” A választmány állást is foglal ez ügyben: „minthogy már számtalanszor meg volt intve, hogy az oly szabad pipázástól tartózkodják — szól a határozat — kötelességévé tetetik a megyebírónak, hogy jelentse be a Consistoriumnak.”²²

1863-ban egy kis botránnyal kezdődik az év. A templomban egy „gondatlan leány az eleitől fogva Nalátzi széknek tartott székbe beülvén, méltóságos Szabó Jánosné, Sándor Anna úrasszony őnagysága két kisasszonnyal kényszerült a férfi székbe előmenni és ülni.” Ma már megmosolyogjuk az esetet, de akkor igen komolyan kellett venni ezt a templom-pad kérdést, márcsak azért is, mert az előkelőségek, nevezetesen Szabó János földbirtokos és családja vagyoni állapotánál fogva gazdag adományokkal segítette az egyházközségeket. Ezért is kellett a választmánynak rögtön intézkednie kellő bölcsességgel, hogy a „gondatlan leány” se búsuljon sokáig s elégtételt kapjon Sándor Anna úrasszony két kislányával. „Hátrább sok asszonyi szék sokszor üresen áll, s az eleitől fogva Nalátzi széknek tartott szék mindaddig, amíg hátrább üres szék létszen, tartassék fenn a Nalátzi család számára — döntött a választmány — mi is ezennel tudassék méltóságos Szabó Jánosné, Sándor Anna úrasszonnyal, mint valóságos Nalátzi ágazattal.”²³

Nem sokkal azután szabályozzák a nők ülésrendjét a templomban. „A templomban egyenetlenség vagyon ottan-ottan, hogy a hajdon leányok elegyen ülnek az asszonyokkal. Ezután a leányok üljenek a végén, kijegyzett leányok székében.”²⁴ Ez az ülésrend azóta is így van. A lányok az asszonyok háta mögötti székekben ülnek, a csak asszonyi korukban kerülnek előbbre.

A backamadarasi birtokosság toronyórát csináltat, azt a toronyba helyezi el. Az óra 300 forintba került. Sajnálatos, hogy nincs bővebb leírás róla. A jegyzőkönyvben csupán ennyi szerepel: „a toronyóra nézve feladja a tiszteletes elnök úr, hogy a falu közönséggel kötlevéltre kell lépni, hogy annak mind mostani, mind ezutáni költségeit a falu pénztára állja ki, a megye csupán helyet ad annak a toronyban. Ezen indítvány helyben hagyatik.”²⁵

A toronyóra járatásáról és karbantartásáról mindig is a közönség gondoskodott. Még az utóbbi időben is Kiss József harangozó azért használta egy darab földet, hogy járatta és gondozta az órát. Ez a gyakorlat csak néhány éve szűnt meg.

1864-ben Pécsi János megyebíró figyelmét nem kerüli el az ifjak nevelésének kérdése sem. A gyűlésen jelenti: „hogy az ifjak vasárnaponként az iskolába volnának felgyűjtendők, ahelyett, hogy a fogadóhoz gyűlekeznek”.²⁶ Erre nézve felszólítják

az „oskola tanító urat, hogy vasárnapi iskolát tartani tartsa szent kötelességének (nem gyerekekről, hanem az ifjakról van szó).

Ez évben elkészül az orgona, de nincs mivel kifizetni a mestert. A hátrálék nem jött be, az egyházközség kikölcsönzött pénz nem térült vissza. Ha előzőleg az erdő, most a szőlő segített. A feladat a gondnokot terheli: „a megyebíró vigyen a megye borából mustrát a zsidóknak és egyben mustrát az esperes úrnak”. A zsidó meg is veszi a bor (vedrét) 4 forint 15 krajcárért, melyet két szekér négy-négy marhával szállít el. Az orgona kihozatalára 16 szekeret rendelnek.²⁷

Az orgona mester Takáts Ignác két legénnyel érkezik. Ő Szabó Jánosnál kosztol, a legényeket Fehér Péter vállalta el oly módon, hogy a megyétől kér egy hétre egy véka búzát, egy hónapra két szekér fát, és minden napra egy forintot osztrák értekben. „Pálinkát és bort vegyen a megyebíró vedribe.”²⁸

Pécsi János sok és gondos munkálat után felmentését kéri a gondnokság alól. Három évi pontos és becsületos hivataloskodásáért a válaszmány köszönetet szavaz neki. Méltó is erre.²⁹

1867-ben határozat születik a temetői ház felállítására. Megnyitják az új temetőt is és elrendelik: „minden sír rendben egymás mellé ásassék, egymástól egy öl távolságra, és senkinek soron kívül helyre sírt ásni meg nem engedtetik — két forint derék megye bírsága terhe alatt.”³⁰

1868-ban a lelkész indítványozza, hogy a „felhagyott temetőbe tartozzék minden ifjú egy pár gyümölcsfát plántálni, és addig meg ne eskedessék házasság végett, amíg ezen kötelességet nem teljesíti, vagy egy új forintot nem fizet a temető kasszájába”.³¹ Ugyanezen évben elhatározzák a kisebbik harang megnagyobbítását. Ekkor ismét az erdőhöz fordulnak: „ezen célra a megye erdejébeli vén cserefák eladása kívántatik.” De önkéntes adományt is kérnek, s a megyebeli tagokat tehetőségük szerint három csoportra osztják, és anyagi helyzetük után állapítják meg hozzájárulásuk nagyságát.³²

1869-ben faiskolát állítanak be.

1870-ben új 6 mázsás harangot öntenek Segesváron. A régi harangon a következő felirat volt: „Pastor-Ovi-erat -Cri- pro-tem. Martinus Álber. Johan. Berge vili-Francis- Alter- E.d.i. Andr. Filk. 1671.” Ugyanezen harangra bevésve voltak e szavak „Mo.mar a san.Bcz.Mada Creli.”³³ A harangot a kebeli református egyháznak Nagy Sándor szándékozott megvenni, de ő a vásártól visszalépett. Ezután adták el a szabadi görög katolikus egyháznak 90 forintért (114 font súlyú volt).

1873-ban az esperesi hivatal adományt kér a „Marosvásárhely felállítandó árvaház ügyében”, s a megyebírónak „kötelességévé tétetik az egész ekklezsia minden tagjait szerenként megkerestetni, s az adakozásra felkérni.”³⁴ Adi László tanító fizetése emelését kéri, de nem kapja meg, mert „közlebb elenyészett négy szűk esztendő annyira elszegényítették a gyermekes szüléket, hogy jelenben fizetés pótlásra képteleneknek érzik magukat.” Mégis adnak neki egy kis lucernást, hogy a megye tagjai „hideg szűkkeblűséggel ne vádoltassanak”.³⁵ Közben istálló épül

a papi háznál. Az építőmester Fülöp János, aki 65 forintért és két véka búzáért építi fel azt.³⁶

A megye dolga körül ismét bajok vannak — jelenti a gondnok — kevesen jelennek meg az istálló építési munkájára. A felelősségre vonás alkalmával Kis Márton, aki nem jelent meg a hívásra, azzal hibáztatja a gondnokot, hogy „vadászta a megye bíróságot”. Csiki Pál ezen nagyon felháborodik, s kéri a presbitériumot, hogy foglaljon állást az ügyben. A presbitérium a gondnok mellé áll, „aki minden kötelmeit eddig példásan teljesítette ... s Kis Márton egyhangúlag hibásnak találhatván, ezennel rá kimondatott az első büntetés, ami 1 forint. Máskor a gondnokot ne gyalázza.”³⁷ Zajzon Péter, aki a megye dolgára nem állt ki, de az idészésre megjelent, a következőképpen menti magát: „Jámbor becsületes presbiteri ítélőszék! Következő mentességemet kívánom előterjeszteni: Én az este 10 óraker menvén házamhoz a mezei munkából, nőm akkor semmit sem szólt, hanem ma reggel jelentette meg, amikor is szekrem tegnap este szénával meg lévén terhelve, amiatt nem mehettem el. Ma reggel jelentettem a megyebírónak, ki azt felelte rá: Ennek a jelentésnek az este kellett volna megtörténni, én már most nem tudok mást rendelni.” A presbitérium a következő képpen ítél az ügyben: „tekintetbe vévén, hogy Zajzon Péter hidegrázásba(n) szenved, a büntetés alól feloldóztatuk, kötelességévé tétetik azonban, hogy a mesteri réten künn maradt három kis buglya fenék szénát most este holdvilágon hozza bé!” A fenti ítélet is bizonyosság amellet, hogy a közösségi munkából mindenkinek részt kellett vállalnia, ha annak javaiból részesedni akart.³⁸

1877-ben az Igazgatótanács határozat alapján megalakítják az iskolaszéket, melynek elnöke a lelkész, tagjai: Pécsi János, Kis József, Makkai György és Zajzon Péter.³⁹ Az új iskolatörvény kötelezi a szülőket, hogy gyermekeiket rendszeresen járassák iskolába, s ez a földjével küszködő emberek néha hátrányos, mert a barázdában már hasznát venné nagyobbacska fiának, leányának. Éppen ez ügyben „Gombos József többek előtt lázított, mondván, hogy a se volt becsületes ember, aki az iskola törvényt létrehozta, az Isten bolondítsa meg...” Az elkeseredett ember kifakadása ez, aki bizonyára rossz marhával s rossz földdel együtt egyedül nehezen tudott boldogulni. A választmány megidézi s megint, hogy máskor ilyen beszédet ne folytasson. „Fehér József atyánkfia is felelőtlen beszédbe kezd ... a tanító urat illelenül mocskolta.” A tanító úgy nyilatkozott, hogy ha a presbitérium előtt megköveti, megenged neki, de oly feltétellel, ha ez megismétlődne, nem hagyja annyiban. Nevezett a presbitérium előtt kézfogás mellett megkövette a tanítót. „A tanító úr a túlírt feltételek mellett megengedett, és ezen úgy elenyészett.”⁴⁰ Tanulmányos eset, s követendő példa lehetne ez 115 év után is.

1882-ben Vályi Pál esperes jelentést kér a vadházasságban élő egyénokről. Néhányat fel is sorolnak, s a jelentést beküldi a presbitérium. Egyik férfi az idegenből jött nő, konvenció gazdasszonyának állítja, egy asztalnál esznek. Arról, hogy egy ágyban hálóznak, nincs tudomásunk.⁴¹

1884-ben jelentik, hogy Makkai Zsigmond nevű ifjú „az orgona falát vastag

plajbásszal bépirkálta ... meghatározatlik, hogy ezután akár orgonára, akár templom ablakára plajbásszal, bicsekkal bármely hegy-portéckával egyetlen egy karcolást vagy írást létszen, azonnal egy forinttal büntetessék. Nevezetre pedig, ki most közelebbről tette ezen, ki már nem is gyermekszámba tartozik, hancm felnőtt ifjú, fizessen az iskola számára 25 forint büntetést.”⁴² Ez az orgona falára való „pirkálgatás” megkísérti minden esztendőben a konfirmándus ifjakat, akik a tilalom ellenére is csoportosan vagy személyesen „pikszelnek” az orgona falára. Nevük hamarabb szerepel ott, mint a konfirmándusok, illetve a konfirmáltak anyakönyvében.

1885-ben Losonczi József lelkész meghal 71 éves korában. Helyébe Nagy Albert a gyülekezet meghívott lelképásztora lép, akinek első munkája az, hogy 1886-ban a tornyot fényes pléhvel fedeti be. A bádogosmester Hacsek József.⁴³

1897-ben a millénium alkalmával az egyházközség iskolai alapot létesít. Ez évben szerzik be és veszik használatba a gyászlobogót.

1898-ban Adi László nyugdíjba vonul, s még ebben az évben énekvezér-tanítót választ a gyülekezet. Incze Gerő az új kántortanító, akinek a református egyház tisztességes lakást biztosít, mellék épületekkel, kerttel. A tagoktól kap egy kalangya búzát és egy kalangya zabot. „Akinck kalangyául 12 kalangya búzája vagy zabja nem terem, az fizet kalangyája helyett egy-egy régi kupás (mai mérték szerint 22 és 3/4 liter) búzát, illetőleg zabot. Félbér adó ennek felét. Továbbá minden marhás gazda visz az egyház erdejéből egy szeker szín-fát, melynek 2/3-a a papé 1/3 az énekvezértanítóé. A gyalogszerekek hasonló arányban kaszálnak kora reggeltől déli 12 óráig a papnak és a tanítónak. A kántor-tanító kap még 2 hold szántót, 5 hold rétet, 820 öl erdőt és 466 öl szőlőt. A marhával bíró egyháztagok a földet megszántják, az énekvezértanító magjával bevetik, elboronálják s az énekvezér-tanító megművelti. A szekeresek a terményt behordják. A tanításért való fizetés régi időktől kezdve ez volt: egy gyermekért egy veder must, és ha egy apának több gyermeke járt iskolába, a második, harmadik, negyedikért fizessen egy ezüst húszast vagyis 35 áusztiai krajcárt.”⁴⁴ Természetesen e fizetéssel szemben sok kötelezettsége volt a kántor-tanítónak. Az iskolában való tanítás délelőtt, délután az ifjúsággal való foglalkozás, dalárda tanítás, kántorizálás a templomban esketések, temetések alkalmával, jegyzőkönyvek vezetése stb.

1900. július 19-én az egyházközség szép ajándékot kap, melyet Nagy Albert lelkész így örökített meg a jegyzőkönyvben: „vallásos örömtől megindulva jelenti a lelkész, hogy a backamadarasi Vitus Lajos szászvárosi ev. ref. főiskolai tanár és neje Losonczi Zsuzsa asszony Backamadaras nemes községhez való ragaszkodásuknak és egyháziunk iránti hűségese szeretetüknek jelét óhajtván adni, elhatározták, hogy egy úrasztali kelyhet csináltatnak, annyival inkább, mert már Vitus Lajos tanárné öngyászának édesanyja a boldog emlékezetű Losonczi József papnének, született Tolvaj Máriának — ki egyházunkat több, ma is gyakori használatban lévő kegyzerekkel ajándékozta meg, az volt kívánsága, hogy az asszonyoknak egy külön úrasztali pohár legyen Backamadarason. És íme a nemeslelkű megboldogult édc-

sanyjának egykori kívánsága tekintetes Vitus Lajos tanár úr és neje Losonczy Zsuzsa úrasszonynak vallásos buzgósága a legnemesebb tetteben érvényesült, amennyiben ezenközben levő gyönyörű szép kivitelű „Az Úrnak nevét hiába ne vedd” feliratú, 100 korona tiszta értékű ezüst kelyhet küldtek ajándékképpen (...). Szolgáljon sokáig szeretett egyházunk tagjainak lelki vigasztalására.”⁴⁵

A presbitérium felügyelt az iskola tisztaságára is. Szabályozták az iskolaszolga teendőit is. „A padok minden nap helyükről elmozdítatnak, és úgy sepertetik! Az osztályokban és szertárban hetenként az ablakok lemosandók és letörölgők.”⁴⁶ Minden hónap első szombatján a padlózatot súrolni kellett. Minden reggel fél 8 órakor az iskola szolgának kellett cseppetni. Délután fél 2-kor szintén. Az államosítás után az egyházközség megőrizte a csengőt, s 1969-ben beöntötték a nagyharangba. Ma is él tehát a gyermekeket is hívogató hangja.

1900-ban a lelkész pontos felmérést végez a gyülekezetben. Ezek szerint a lelkek száma férfi nemen 373, nő nemen 379, összesen 752. Az évben született 10 fiú és 18 leány gyermek. Elhalt 10 férfi, 10 nő. Az új házaspárok száma 6, a konfirmáltaké 55. (Ebben benne van a két filia is, és akkor két évenként konfirmáltak az ifjak.) Lelkész Nagy Albert, énekvezér Incze Gergő, második tanító Molnár Aladár. A presbitérium 12 tagból áll: Fehér Zsigmond gondnok, Kis József, Bari György, Bari András, Kacsó Sándor, Fejér György, Tóth Aron, Szövérfi Károly, Szövérfi Mihály, Zajzon Péter, Vitus Ignác presbiterck, szentegyházfi Ilyés Simon.

Az egyház külső fekvősége a tagosítás utáni állás szerint: 19 hold 415 négyszögöl szántó, 15 hold 1133 négyszögöl rét, 994 négyszögöl szőlő, 16 hold 616 négyszögöl legelő, 33 hold 608 négyszögöl erdő, 3 hold 870 négyszögöl adó alá nem eső terület. Az egyház földje, épületei, temetőhelye, erdői tulajdonjogilag az egyház nevére vannak telekkönyvezve.

Az egyháznak van egy kegyhagyománya is, nevezetesen a gróf Bethlen Sámuel féle szombati malomjog, amely 1900-ban 42 koronát jövedelmezett. Az egyháznak van külön rendeltetésű tőkéje úm. az az iskolai alaptőke 6 darab kötvényben 375 korona 69 fillér kész fizető kezességekkel biztosítva van. Az egyháznak van 1443 magtári alaptőkéje, 510 korona domesztikai alaptőkéje. Az egyház senkivel perben nem áll. Az egyháznak az iskolaépítés miatt van 6000 korona adóssága.”⁴⁷

1902-ben kimondják, hogy „a régi temetőbe temetkezni nem szabad, aki vakmerőségre adná magát, s mégis a régi temetőbe temetkezik, 1000 korona bírsággal büntetendő, s az bíróilag is felhajtható. Egyhangúlag kimondatott az is, hogy a temetőbe temetkezéseken kívül székérrel bemenni nem szabad, s aki ez ellen vét, 10 korona bírsággal súlytaük.”⁴⁸

1904-ben a lelkész jelenti, hogy a templomba szorgalmasan járnak a hívek, s általában munkás, takarékos életet élnek. Az esperesnek küldött jelentésben az is szerepel, hogy némelyek szeretnek olvasni. Az olvasó egyletnek van 50 darab jó könyve. Az egyháznak van dalkara, melyet 1892-ben alakított, s elég szép sikerrel működött a templomban, temetéseken, s húshagyó keddenként minden évben mű-

sorral egybekötött kosaras táncmulatságokon. A dalkarnak van 16 korona 68 fillér vagyona, három zászlója: két fekete és egy nemzeti színű — és harmóniuma.⁴⁹ Ez utóbbi az államosítás után tönkrement.

1906-ban Vitus Lajos és neje Losonczi Zsuzsanna most „egy díszes kivitelezésű Úrasztalát ajándékoznak”. Ezt a boldog emlékü Losonczi Józsefné, született Tolvaj Mária, volt helybeli lelkészné emlékére. Az Úrasztala özv. Kaesó Józsefné, Vitus Ágnes, férje Gergely nevű kisfia emlékére ajándékoz díszes „asztaltakarót”.⁵⁰

1913-ban az esperesi vizitáció megállapítja, hogy a baptizmus itt is felütötte fejét. A templom ablakai rozsszak, a korlátok szintén. A tanítót egy évi katonai szolgálatra viszik, helyébe közfelkiáltással egy évre Tróznér Lajost választják. Ez évben készül a cinterem kert kis és nagykapuja.⁵¹

1916-ban az esperesi hivataltól körlevél érkezik, amelyben kéri a presbitériumot, hogy döntsön az egyik harang háborús célra való átadásáról, mivel a hadvezetőség igényli azt. A presbitérium a kisebbik harangot ajánlja fel. A nagyharangot megtartja, melynek felirata: Öntetett a backamadarasi ev. ref. eklésia 1870-ik eszten. Ebben nagyrészen hívek adakozásából Losonczi József papságának 34-ik esztendejében segesvári Manchen Mihály által”.⁵²

Ebben az esztendőben esperesi vizsgálat is van. Az esperes elégedetlen a templomba járással és az Úrvacsorázással. 1915-ben egész évben csupán 356-on vettek Úrvacsorát a gyülekezetben. Azért is neheztel, amiért e nehéz időkben jótékonykodási egylet sem működik a faluban. „..... feltűnő, hogy egyházak és iskolák részére kegyadomány nem történt ... és akkor, amikor nemcsak társadalmi, hanem egyházi úton is mindenfelé történtek szeretet adomány gyűjtések hadbavonult testvéreink számára, ebben a községben ilyen ténykedés kimutatva nincsen”.⁵³ Ez valóban meggondolkoztató, annál is inkább, mert Backamadarasról is sokan voltak hadban 40-en ott is maradtak örökre. A két tanító is hadba vonult, s így a tanítás a lelkészre maradt. Az 1915-16-os iskolai évvárón 97-ből 65 gyermek volt jelen, a többi hiányzott ruhátlanság és lábbeli hiány miatt.⁵⁴

Az egyházközség nagyharangja 1870-ből

1918-ban a marosvásárhelyi Polgári Leányiskola fenntartási céljára a reformáció 400 éves évfordulója alkalmával, az egyházközség 100 korona alapítványt tesz azzal a kikötéssel, hogy a tanulni akaró szegénysorsú református vallású lányok tandíjkezevményben részesüljenek.

1920-ban a Koronkába nősült Pécsi Ferenc felcsége, Balázs Eszter emléke iránti kegyeletől indítva 1000 koronát ad a harang alapjára. A

presbitérium köszönetet is mond a nagybecsű adományért, mellyel követendő példát állított a backamadarasi hitrososai cél.

1921-ben az egyházvizsgálat szomorúan állapítja meg a fennálló hiányosságokat, mulasztásokat: „a presbitérium nem járt el az esperesi körlevél szerint. A lelkész és tanító fizetését nem rendezték, az iskola ügy sajnálatos körülményeket mutat, a másodlik tanítói állás betöltetlen, a tanulók iskolába járása rendetlen, a pangó iskolázás megváltoztatása a lelkész, presbitérium, de legfőképpen a tanító kötelessége”.⁵⁵ Az esperesi vizsgálaton felmerül az alkalmazottak fizetésének kérdése, illetve ennek halaszthatatlan fontossága, amikor az esperes e szavakkal zárja a jegyzőkönyvet: „ha a hivatalnokokat kötelességteljesítésre a fent látható szigorral utasítjuk, ők viszont elvárhatják, hogy minimális megélhetésük biztosítva legyen”.⁵⁶

A 83 éves harangozó Csíki Sándor, aki harangozói munkáját 1867-től végzi, tekintettel a folyton növekedő drágaságra fizetés emelést kér. Az elnök a következő kérdést intézi hozzá: „öreg korára való tekintettel képesnek érzi-e magát a harangozói kötelességnek teljesítésére?” Csíki Sándor igennel felel, mire a presbitérium megadja neki a fizetésemelést azzal a feltétellel, hogy a takarítást végeztesse leányával, temetések alkalmával pedig — mivel ő már nem lát messzire — vigye magával leányát vagy unokáját, hogy azok mondják meg az öreg harangozónak a gázszmenet elindulását „a keserves háztól”.⁵⁷

1922-ben gyűjtenek a harang alapra, s az egymás után tartott kosaras táncmultságok bevételre e célra fordítják. Nicolae Spireanu haranggyárossal leveleznek. A következő évben megjön az új harang. Akik adakoztak azoknak díjmentes a harangozás. Salamon Simon és Salamon Béla izraelitáknak köszönetet mond a presbitérium a harangra adott 200 lejese becses adományukért. Ez évben Incze Gerő tanító többszörői feljelentés és szolgálati hanyagságért való elmarasztolás után törvényesen kilakoltatják.⁵⁸

1924-ben bevezetik az egyetemes adókiróváást. A családokat 5 osztályba sorolják: I. osztály fizet 2 1/2-ed liter véka gabonát, II. osztály 2 vékát, III. osztály 1 és fél vékát, IV. osztály 1 vékát, az V. osztály 1/2-ed vékát.⁵⁹

Pályázatot hirdetnek a tanítói állás betöltésére, melynek feltételei közé tartozik, hogy a végső román tanítói vizsgát tegye le „mert a román nyelv tudása mások felett előnyt biztosít”.⁶⁰ Köteles helyettesíteni a lelkészt — annak betegsége esetén — biblia olvasással és énekléssel, jegyzőkönyvet vezetni, vasárnapokon a de.-i istentiszteletek előtt, és du. az istentiszteletek után a kevésbé ismert és használt régi és új énekeket megtanítani, s természetesen az iskolába tanítani.⁶¹ A Káposztásszentmiklóásra távozott Szilveszter Ida utólag „naturálékban” kapja meg a 11 hónapra esedékes kántori fizetését. A kántortanító Gagyi Dénes lesz.

A helybeli állami iskola és felekezeti iskola között békeség van, s ezt a tényt az is bizonyítja, hogy a községben rendezett tanítói gyűlés tagjainak az egyházközösség rendelkezésükre bocsátja az iskola termét, hogy abban kényelmesen ebédeljenek.

1925-ben még nincs vasárnapi iskola, s lelki élet terén nem mutat elégedőséget

a gyülekezet „...szükséges rávezetni a mi falusi népünket arra, hogy megmaradásunknak, jövődönknnek meghatározottabb feltétele a buzgóbb és öntudatosabb kálvinista lelki élet” — figyelmezteti az esperes úr a gyülekezetet.⁶²

A bizottság értékeli Gagyi Dénes tanító azon igyekezetét, melyet az ifjak énektanításában tanúsít, de felhívja a figyelmet arra, hogy az új énektanítás inkább a ritmikus ének felé hajlik, s emiatt ki kell küszöbölni az elnyújtott éneklést. Ennek meghagyását még a jövődő vizitációktól is várhatjuk.

Indulatosabb hangot üt meg az esperes, amikor a lelkeszi jelentésből e mondatot olvassa: „munkaképtelen szegények és árvák segélyezéséről alaphiány miatt gondoskodás nem történt”.⁶³ Az esperes így fakad ki: „Jézus Krisztus nem erre adott példát! Bizonyára nem tökélet akart ő gyűjteni, hogy a nyomorultakat segítse, hanem a könyörület és szeretet áldását nyújtotta a rászorulóknak. Ez kell tőlünk is!”⁶⁴

Az iskolaüggyel kapcsolatban a vizitáció szomorúsággal állapítja meg, hogy a 90 tankötelesből csak 47-en vannak jelen. A bizottság kéri a presbitériumot, hasson oda, hogy az állami iskolába járó református tankötelesek mind visszatérjenek iskolánkba! A vizitáció után presbiteri gyűlésen elhatározatot, hogy a harangszentelési ünnepség december 27-én, az elesett hősök emléktáblájának felavatása pedig 1926. január 1-én legyen.

Egyre inkább figyelik és egyre inkább szűk keretek közé szorul a kulturális élet. Csak előzetes bejelentés és a hivatalos állami szervek engedélyével lehet gyülekezni. Ez a jelenség azóta sem maradt ki, s a 89-es események után is csak a 48 órával azelőtt jelentett gyűlést lehetett megtartani. Erre nézve példa az 1926. november 27-i eset, amikor a tanító jelenté a presbitériumnak, hogy a helybeli csendőr őt és a vezetése alatt álló egyházi dalkört „midőn éppen gyászdal tanított kiutasította azzal, hogy semmiféle összejevetel nem tartható református iskoláinkban engedély nélkül”.⁶⁵ A tanító azt is jelenté, hogy a tanfelügyelő iskolalátogatás alkalmával elrendelte a következő képek beszerzését: Naprendszer, Georgescu gazdasági térkép, Muntenia és Moldova fejedelmci, s a román nemzet történetét szemléltető grafikai kép.

László Károly temetőőrnek ez évben felmondanak, s helyében Kiss Ferenc lesz a temetőpásztor. Presbitérium ez évben foglalkozik a halotti tor kérdésével amikor kimondja: ha az nem is töröltetik, de legalább redukáltassék.

1928-ban megalakul a Nőszövetség. Az ez évi vizitáció arról számol be, hogy több buzgóság kívántatik a hívektől az egyházi élet terén, népkönyvtár nincs, a dalárda mindössze 30 taggal működik, s a községben 4 millénista család van. A millénisták folytonosan széles propagandát űznek, de újabb tagokkal nem szaporodnak. Az egyházi élet elégtelenségének bizonyítéka az a tény is, hogy a reformáció ünnepe megtartott, de azon a gyermekeken kívül senki részt nem vett. Esperes úr inté a presbitereket, hogy a gyülekezet életére fokozott figyelemmel vigyázzanak.⁶⁶

1929-ben körlevél érkezik, mely kimondja: „a halottaknapvi világlítás eltöröltessék,

s ezen renndelethez mindenki szigorúan alkalmazkodjék annyival is inkább, mivel az ez ellen vétők 500 lej bírsággal lesznek súlytva”.⁶⁷

1930-ban a Spirceanu mester által öntött harang megrepedt. Nevezett mester nem hajlandó azt újraönteni, sem más harangot érte cserébe adni. Végül Klein Oszkár önti újra „ahhoz való finom anyaggal feljavítva” 13 250 lej ellenében. Turbák György nyárádszentbenedeki lakos 500 lejt ad a harangba. A harang elkészül és azt felszerelik, de hangja nem felel meg a várakozásnak, „siket és hiányzik belőle a kellemes csengés, holott a szerződés 6-ik pontja a kellemes hangot világosan ígéri”. Klein urat szorongatják, de mindhiába.⁶⁸

1933-ban Nagy Albert lelkész nyugalomba vonul. 48 éven át szolgált a gyülekezetben hűséggel és becsülettel. Az 1933 október 17-én tartott vizitáció a következőképpen méltatja a lelkészt: „Tiszteletes Nagy Albert atyánkfia ez alkalommal utoljára adott számot felettes hatóságainak pásztori működéséről. 1861. október 24-én született Mezőbádon, s 1885 őszén foglalta el az itteni lelkipásztori állást, s 48 esztendőn keresztül működött itt a pálya végén is fiatalos buzgalommal, de mindvégig öreg bölcsességgel...”⁶⁹

1934-ben a január 21-én tartott közgyűlésen 117-en jelennek meg, amikor Kali István marosvásárhelyi segédlelkészt hívja meg a gyülekezet a lelkipásztori állásra. Backamadaras lélekszáma akkor 941. Nyomáton 133, Nyárádszentlászlón 97 a reformátusok száma. Backamadarason a tankötelesek száma 150. Ebből 114-en járnak iskolába. Az I-II. osztályt Bartha Lenke tanítja. 48-an vannak a két osztályban. A III-IV-ik osztályban 66 növendék van, akiket Gagyi Dénes tanít.⁷⁰

1935-ben legátus jönne a gyülekezetbe a húsvéti ünnepekre, de a gyülekezet anyagi gondog miatt nem tudja fogadni. Határozat születik a presbiteri gyűléseken való pontos megjelenés tárgyában. Először kérdőre vonja a hiányzó presbitert a presbitérium, másodsor megint, harmadszor pedig kizárja.

A szombati malomvám ügyében a presbitérium egyezséget köt Széll Lajos molnárral, aki egy évre 10 véka búzát és 25 véka kukoricát ad. Még ugyanazon évben az egyház a szemetes búzát a molárnak visszaküldi. November 1-én a református temetőben a tiltó határozat ellen gyertyával világítanak. A toborzás is túllépte a megengedett határokat. Mindkét esetre vonatkozólag a presbitérium a legnagyobb szigorral próbál fellépni, de minden próbálkozása eredménytelen.

1937-ben az árvíz nagyfokú gátrombolást végzett, amikor a vízkár-viták megszüntetése érdekében egység jön létre Török Ferenc malomtulajdonos és az egyházközség között a következők szerint: „Török Ferenc az egyház gátmelletti földje helyett 1300 négyszögöl területet ad cserébe, úgy hogy e terület a sánc belső szélétől számítódik folytatólagosan a Zajzon Mózes belsősége után egyenes barázdával”.⁷¹

1938-ban panasz van az iskola udvarán álló 1848-as terebélyes nagy fára. Kárt okoz a szomszédságban. A presbitérium hivatkozik az esperesi vizitáció meghagyására (1937 év) mely kimondja, hogy a fát nem szabad kivágnati.⁷²

1940-ben Nagy Albert volt backamadarasi lelkész meghal. A gyülekezet kegyelettel emlékezik volt lelkipásztorára.

Ez évtől kezdődően a gondnok fiztése 32 pengő, az egyházfiaké 14 pengő. 1941-ben elkészül a temetőri lakás. Temetőrnek Tőkés Sándort fogadják meg, kinek kötelessége: „tisztességes sirt ásni, a temetőt és abban lévő gyümölcsöst megőrizni”.⁷³ 1943-ban az egyházból kitértek ügyében hoznak határozatot, melynek értelmében elharangoztatják az egyházból kitérteteket.

1944-ben nemcsak a fronton szedi áldozatait a háború, hanem itthon is a két hétig tartó háborúban ketten halnak meg: Zajzon Gyuláné — Török Rákhel és Náznán Kálmán. Mindkettőt aknaszilánk érte. Itt is adakozás történik a lerombolt kórházak és diakonsziszta házak újjáépítésére.

1946-ban egymásután jövegetnek haza az életbenmaradott hadkötelesek. A szegénység óriási, s az aszályos esztendő az egyiptomi hét szűkesztendő „legszűkebbikére” emlékezteti az embereket, akárcsak a rákövetkező éhínség, ami sok családot érintett a gyülekezetben. A pénz teljesen elértéktelenedett; a harangozó fizetése kereken 1 000 000 lej. Ekkor vonják össze a harangozói és iskola szolgálai munkát, melyet Hreusz Mihály vállal. 1948. júliusában Farkas Jenő esperes és Kacsó Lajos főjegyző (falunk szülőtte) esperesi vizitáció alkalmával „megelégedéssel nyugtázza, hogy akkor, amikor sokakat éhhalál fenyegetett, közel 80 szegénysorsú gyermeket két hónapon keresztül látták el ebéddel és uzsonnával az egyház és iskola keretén belül. Az ételmet a falu tehetősebb családai adták össze. A napközi otthon vezetője Kali Irma volt.”⁷⁴

1949-ben a Földművelésügyi Minisztérium 556484/1949. III. sz. rendelete alapján egyházi földek adhatók át megművelésre a mezőgazdasági kamaráknak. Akkor az alábbi határozat születik: „a presbitérium felclősségének tudatában a kérdést megvitatta, és kimondja: 1. a földeknek egy részét átadja a mezőgazdasági kamarának megművelésre, mert az egyház anyagilag nincs abban a helyzetben, hogy megműveltesse. 2. Nem teheti meg azt sem, hogy az összes egyházi földekről lemondjon. Felajánlja a gazdasági kamarának megművelésre az alábbi területeket.”⁷⁵

Temetőnél	1 katasztrális hold 179 öl szántót
Kincsesben	14 katasztrális hold 1486 öl szántót, 2 hold legelőt, 455 öl terméketlen területet
Keskeny erdőben	302 öl szántót
Boroszlóban	789 négyszögöl szántót
Kurtában	800 négyszögöl szántót
Kökényszegben	1079 négyszögöl rétet

A fentieket az egyház használatban levő területekből.

A lelkész által használt földekből átadott:

Backán	289 öl pusztát
	399 öl pusztát
	120 öl pusztát
Kurtában	3 hold 400 öl szántót
Boroszlón	1 hold 950 öl szántót
	1 hold 785 öl szántót

A kántor által használt földekből:

Boroszlóban	1163 öl szántót
Kurtában	1030 öl szántót
Backán	99 pusztát, 45 öl pusztát, 77 öl pusztát
Egyháznak maradt	4 ha 8688 m ²
Lelkésznek maradt	4 ha 6717 m ²
Kántornak maradt	4 ha 8860 m ²

1950-ben egyre csúnyább szelek kezdenek fújni. A kollektivizálás érdekében a szervezkedés megkezdődött. „Elnök lelkész kéri presbitériumot, hogy az egyházi alkalmazottak kezelésében illetve használatában levő egyházi birtokot vegye az egyház vissza egyházi kezelésbe, mivel a faluban kollektív gazdálkodás van szerveződben, s amennyiben a kollektíva megalakul az egyházi birtok amúgyis bekapcsolódik a kollektívába, s a kollektíva számára számára törtéendő átadását, mint tényleges tulajdonos csakis az egyház teheti meg.”⁷⁶

Már megkezdődött a kommunista-ateista nevelés, s ennek romboló hatása kihat az egyházi élet területére. 1951. február 9-én a lelkész szomorúan számol be arról, hogy „vasárnap Úrvacsora osztás lesz, s ennek dacára ifjúságunk szombatról-vasárnapra virradó éjszaka bált rendez. Ez soha nem fordult még elő Backamadaras történetében, hogy Úrvacsora előtt való éjszaka bál legyen”.⁷⁷ A lelkész kérte már 10 nappal azelőtt, hogy erről az alkalomról tegyék el a bált, de nem talát meghallgatásra. Az iskolát is már államosították, s a néptanácsi vezetés is támadólag lép fel bizonyos esetekben az egyházzal szemben. Pl. az 1951. március 4-i terjedelmes jegyzőkönyv arról számol be, hogy a néptanácsi vezetés nincs megelégedve az iskola udvarának nagyságával, s a templom oldaláig kéri az udvar megnagyobbítását. Az egyházi vezetés — amint azt találóan megfogalmazta a lelkész — 45 négyszögöl területet a békeesség kedvéért hajlandó átadni használatra az iskolának, hogy a farkas és bárány meséje meg ne ismétlődjék.⁷⁸

A földek állami tulajdonba való juttatásának csalfintaságát és rafináltságát tükrözi az 1952. október 16-án, november 5-én és 27-én tartott presbiteri gyűlési jegyzőkönyvek. Ezek szerint a lelképásztor felszólítást kapott a néptanács titkárától a földek átadására. Az egyházközség adjon be kérést a földek átvételének érdekében. Az egyházközség sok töprengés után kérést nyújtott be a helyi néptanácsi vezetés-

hez, hogy az állam szíveskedjék átvenni az egyházi birtokot. A néptanács tájékoztatja az egyházközséget, hogy a földek átadására vonatkozó kérést ők továbbították a felettes szerveknek, „de mivel azoktól válasz még nem érkezett az átvételre, így az ősi vetési plánt az egyháznak még teljesíteni kell”. A presbitérium a földeket beveti. Ezután „a községi néptanács részéről ismételt felszólítást kapott az egyházközség, hogy az egyházi földek átadásával kapcsolatban új kérést kell beadni a néptanácsra keresztül a rajoni néptanácsnak”.⁷⁹ Ez valami olyan, mint ha a megvert ember azt mondaná: könyörgöm még üssetek, ne éréjtek be ennyivel, vetkőztessetek le, raboljatok ki! Tegyétek meg velem ezt az irgalmasságot! Megköszönöm! 1954. Egyre romlik az egészséges keresztyén erkölcsi élet. A vörös zászló sarlója és kalapácsa sokakat megszedít és megtéveszt. Pionír nyakkendőről álmodnak a gyermekek, burzsoáziáról illetve ezek pusztulásáról beszélnek az emberek, s énekelnek az ifjak arról, amit az iskolákban beléjük súlykoltak Sztálinról, a nagyról, a „népek atyjáról”. Analfabéták beszélnek egyházi reakciókról, tőkésekről és kizsákmányolókról, munkakerülő, nyarat a kapukban méhesnap is tétlenkedéssel töltő proletárok verdesik a néhány hektáros szorgalmas kisgazdák kapuit „lekulákozva” őket. Becsületesebbek vernek, pofoznak, emelnek, visznek, lakoltatnak ki házukból. Tombol a barbárság és butaság, s dühöng az esztelenség. Eljött az elvtársak ideje.

A gyermekek vallásóra való járása ülos, s aki mégis elmegy, azt arra megbíztotak feljelentik, amiből jönnek a fekete és piros pontok, magaviseleti jegyek lehúzása s egyéb elmarasztalások. A lelkész ún. osztályellenség lesz, s annak gyermekei a kulák gyermekekkel együtt az iskolában is hátrányos helyzetbe kerülnek. Ez általános volt minden helyen, s minden esetben függött a tanítók, tanárok megértésétől vagy túlbuzgóságától. Az egyházi élet is fellazult s ennek fő oka az, hogy nyíltan agitálnak a falugyűléseken az egyház és a pap ellen. Sokan már nem tartják kötelezőnek magukra nézve alkalmazni az egyházi élet alapszabályait. 1954-ben érhető a lelkész felháborodása a házasságkötések körüli rendtelenségeket látva. Kéri a presbitériumot, tegyen meg mindent a jó rend érdekében mert az tarthatatlan, „hogy a szombat du.-i esküvők mulatságai átnyúlnak a vasárnap délelőttiökbe, s amikor a gyülekezet egyik része megy templomba a másik része akkor megy haza a lakodalomból kurjongatva”.⁸⁰ Ekkor határozna úgy, hogy a lakodalmakat keddi napokra teszik át. A kommunista mételey megfertőzte a gyülekezetet azon a téren is, hogy sok azoknak a száma, akik magukra nézve nem tartják kötelezőnek az egyházfenntartás hordozását. Sok a hátrálékos, a lelkészeknek pedig nagy családjával élni kellene. Cseppet sem csodálkozhatunk azon, hogy a lelképásztor elkeseredetten olvassa a szöszékről „aki nem akar egyházi életet élni, aki Istent és lelki édesanyját meg akarja tagadni, megteheti, de ezért Isten és ember előtt a felelősséget ő vállalja. Aki pedig vállalja, hogy egyháztag, az az anyagi hozzájárulást is kell vállalja”.⁸¹ A jegyzőkönyv e mondattal fejeződik be: „ne engedjük, hogy a világból a gonosz indulat bezuhogjon egyházi életünkbe”.

1961-ben ismét előkerül a torozás és a virrasztás kérdése. Úgy dönt a presbitérium,

hogy a virrasztásokon a szeszes italokkal való kínálgatás tilos, s a halottas háznál étellel ellátni csak azt szabad, aki idegenből jött. Nem sok fogantja van.

1962-ben meghal Nagy Dénes, aki mint derék kántortanító 38 évig szolgált gyülekezetünkben. Nemcsak a gyermekeket, hanem szükség esetén Igét hirdetett a felnőtteknek, részt vett a kulturális gazdasági életben, s minden tekintetben építő munkát végzett. Tiszteletük jeléül a presbiterek karjaikon vitték ki a temetőbe. Hálás szívű „öszben járó” tanítványai közül egy páran, évente legalább egyszer virágot tesznek a sírjára.

1962. augusztus 22-én a néptanács az egyházközösgtől cseré útján kultúrothon építésére helyet kér az egyházi belsőségből. Cserében hajlandó két-háromszor nagyobb területet adni a Zajzon féle belsőségből. A presbitérium nem csonkítja meg a belsőséget, s kéri a Végrehajtó Bizottságot, hogy találjon más megoldást. 1963. február 5-én ismét megkeresi a Néptanács az egyházközösget e kérdésben. Felkínálja, hogy az építendő kultúrothon helyéért „olyan belsőség darabot ad cserébe, melyet előzőleg már felajánlott”.⁸² Március 14-én ismét ez ügyben keresik meg az egyházközösget „adjon az egyház 15 ár területet, melyért a Néptanács megfelelő értékű 22 ár területet ad át a Zajzon Gyula féle telckből”.⁸³ Presbitérium a közérdekű ügyre való tekintettel belemegy a cserébe jóhiszeműen, hiszen háromszor tett ígéretet a néptanács, hogy cseréfeldet ad helyette. Az egyházközösg szavának állott, de cserében a néptanácsból ígéretnél egyebet mind a mai napig nem kapott. Illetve annyit, hogy nem is fog kapni soha.

1964-ben újból rendelkezik a néptanács, hogy építkezni akar s az egyház bontassa le a kántori lakást. Az egyházközösg válasza az, hogy „a lebontott kántori lakást építtesse fel a Néptanács az egyházközösg által megjelölt helyre, s az ezzel járó költségeket a helyi Néptanács hordozza”.⁸⁴ A Néptanács ezt a feltételt nem hajlandó elfogadni, s ezért az egyház árverés útján az épületet eladja 10 000 lejért Nagy Mártonnak, Zajzon Bélának, Csíki Mártonnak, Zajzon Ferencnek és Szövérfi Dénesnek. Ekkor születik az a határozat, hogy az összegből a presbitérium lebontatja a portikust és újat rakat helyébe, templomot javít s annak földjét deszkával padolja le.

1967-ben új Úrasztala készül. Nemes Ödön asztalos művészi munkája. 1969-ben új harang beszerzésére adakoznak a hívek. 33 520 lej gyűl be e célra. Rémán Jenő kolozsvári harangöntő készíti el, amiért a gyülekezet 20 109 lejt fizet.

1971-ben a nagyharang megreped. Elcinte hegesztéssel próbálkoznak segíteni a bajon, de ez nem sikerül. A munka terhe Kovács Ferenc gondnoké és a lelkipásztoré. Zlotaru Ioan sárkányi harangöntő újra önti. A költség 20 000 lej. A harang súlya 435 kg.

1973 januárjában Kali István lelkipásztor 67 éves korában nyugalomba vonul. Elismerő szép szavakkal méltatja a 39 évi hűséges és áldásos szolgálatát Nagy Dénes ákosfalvi lelkész, aki az egyházmegye kiküldötte. „Kali István lelkipásztor 39 éven át bizonyította meg az igazi kálvinista lelkipásztor küldetését. Fájdalmas szeretettel bocsássuk ki őt köreinkből a híven megszolgált nyugalomába. Adjon Isten neki és szeretett tiszteletes asszonynak sok jutalmat fáradaimáért.”⁸⁵ Valóban

nehéz időben szolgált. A világháború és a sok bajjal járó lelkeszket legelőnkebben érintő társadalmi átalakulás időszaka volt ez, melyeknek átvészeléséhez hit és lelki erő kellett, hogy jusson belőle másoknak is.

A lelkeszi állás betöltésével kapcsolatosan a „presbitérium tagjai 20 szavazattal ellenében elhatározzák, hogy a megüresedett lelkeszi állást meghívás útján próbálják betölteni. Presbitérium kéri nagytisztelű Esperesi Hivatalt, hogy Gáspár András szentgericei lelkipásztort meghallgatás céljából a gyülekezetbe kiküldeni szíveskedjék, mivel a többség szavazata ő rá esett.⁸⁶ Nevezett lelkész február 25-én bemutatkozó szolgálatra jön Kovács Kálmán szentbenedeki lelkész kíséretében. Ennek megtörténte után a március 4-én tartott közgyűlés 233 szavazattal 46 ellenében a gyülekezet Gáspár Andrást lelkipásztornak választja, aki május elsejével kezdi meg lelkeszi szolgálatát a gyülekezetben. Ez időtől kezdve a kántornő Szövérfi Viktorné, Balogh Rozália.

Az 1973-as és a biblia szerinti „elengedés esztendeje” ti. minden addigi egyházfenntartói hátrálék elengedtetett, mivel a kepekönyv és a presbiterek körzete szerinti nyilvántartásnak teljesen nyoma veszett. Még ez évben Szövérfi Károlyné, Makkai Margit azzal a kéréssel jön, hogy a presbitérium foglalkozzék egy gyászkeszi beszerzésének kérdésével, melyre sokan szívesen adakoznának. Presbitérium úgy látja, hogy egyelőre ennél fontosabb teendők vannak, de a javaslatot is szem előtt tartja. A sürgősebb tennivalók között szerepel a villanyhálózatnak a toronyba való beszerelése, és a feljárati lépcsők kijavítása, a cinterem Szoros felőli oldalán egy új kerítés készítése, járdaöntés a templom kaputól a portikusig és a lelkeszi lakás bejáratához, a templomkert utcafrontjában a megrongálódott deszkakerítés helyett egy korszerű kerítés készítése. E munkálatok 1974-1975-ben meg is történtek Kovács Ferenc gondnokságában. 1976-ban a gyülekezet a lelkeszi lakás elé is 65 m hosszú kerítést készit.

1974-ben a II. világháború áldozatainak márványtáblát állítanak.

1977-ben a lelkész, újév első napján, felhívja a népes gyülekezet figyelmet a templomrenoválás szükségességére: a plafon ragadozik, a falak több helyen repedeztek, a padok megrongálódtak, a templom padlózatát az 1818-ban lerakott vásott téglák képezik. Az épület külső falán két helyen aggasztó repedés látszik stb. Határozat születik: „a munkálat költségeinek fedezésére nézve egy egész család 200, a fél család 100 lejtel járul hozzá”.⁸⁷ A munkálatok a marosvásárhelyi Constructorul szövetkezet emberei végezték el 47 017 lejtel. E nagymértékű munkából derekas részt vállalt a presbitérium, az egyháztagok jó része s a megbízatását lelkiismeretesen végző Zajzon József gondnok. Fejér Zsigmond szép perselyt készit. Később ifj. Zajzon János is egy nyitott persellyel ajándékozta meg az egyházat. 1978-ban kijavítjuk a toronyórát, és hidakat készitünk, 1979-ben kutatás a presbitérium, majd a pince ajtókat készitetett Szövérfi János és Makkai Gyula szakemberek segítségével. Határozat születik a lelkeszi lakás belső renoválása és korszerűsítésének ügyében. Még ez évben a munkálatok el is készülnek, s a lelkész örömmel jeleníti a

következő év első istentiszteletén, hogy két szoba le van parketézva, s a nagyméretű kamrát kettéosztva elkészült a fürdőszoba s a szobák falainak renoválása. Köszönetet mond Gellért Lajos gondnoknak és a közmunkával segítőknek.

Az 1978 november 8-án tartott esperesi vizitáció az egyházi élettel kapcsolatban megállapítja: „hogy az észlelt megvalósítások, valamint az anyagi élet szervezethez utal a lelkiismeretes munkálkodásra”.⁸⁸

Az 1979. február 7-én tartott gyűlésen a presbitérium id. Zajzon Károly javaslatára a munkacéplencéket és súlyos betegeket felmenti az egyházi terhek hordozása alól. E gyűlésen terjeszti elő a lelkész a Néptanács Végrehajtó Bizottságának 711-1978 sz. levelét, melyben az egyház telkéből 19 ár területet kér az iskola építés céljára. A lelképásztor jelenti a presbitériumnak, hogy ő értesítette az esperes urat, aki személyesen kiszállt és tájékozódott az ügyben, hangsúlyozván az ügy békés megoldását, s a kért terület csere útján való elintézési formáját. A lelképásztor a gondnokkal, a kultusz inspektornál járt, aki az egyház és az állam közt hivatalos közvetítő szerv volt, de ez ügyben nem támogatta. Jogtanácsost hívtunk ki, Főtisztelendő püspök úrnál járt a lelkész, s mindenütt azt a tanácsot kapta, hogy csere útján „belsőségért-belsőséget” alapon adjuk át a kért területet. Mindenhol elmondtam, hogy erre nézve már vannak szomorú tapasztalataink, és példának elmondtam a kultúrotthon építése dolgában ért csalódásainkat.

A presbitérium ellenkéréssel válaszolt a néptanácsnak: „átadja a kért 19 ár területet a következő feltételek mellett: 1. az iskola épületét a néptanács úgy építtesse fel, hogy az utcafrontban lévő nagykapu érintetlen maradjon, tudjunk ki és be járni rajta. 2. közös munkával (néptanács és egyház) az egyházközség telkén lévő gazdasági épületeket építsék fel. 3. a 19 ár területért értékbeli különbséget számítva 30 ár területet adjon. Ugyanakkor kéri a kultúrotthon építésére elvett területért is a cserét.”⁸⁹ A gazdasági épületek lebontásának és felépítésének dolgában az egyházközség teljesen magára maradt. A lelkész távollétében Bari Árpád presbiter vállal és véghezvise a munkát az épületek bontásakor. A 19 ár területért a néptanács vezetése a Török István kertjéből ad cserében földterületet, akinek ígéretet tesz, hogy a kertjéből a 30 áron felül lévő területért ezután nem kell a kollektív gazdaságnak hasznóbérlőt fizetni. Mindez egyezség alapján békességes úton történt. 1991-ben a földtörvény megjelenése után Török István gyermekei visszavették jogos tulajdonukat, s az egyházközség maradt a megcsonkított kerttel és a megcsonkított udvarral. Sem a kultúrotthon építésére igényelt egyházi tulajdonért, sem az iskola építésére bekebelezett egyházi telekből kiszakított területért a református egyház cserében semmit nem kapott. Az épületek újjáépítésében sok lelkes gyülekezeti tag segített, akik közül csak azokat soroljuk fel helyszűke miatt, akik valóban legtöbbet tettek: Szövérfi János, Makszin Gergely, Zajzon Károly, Zajzon József, Vitus Zsigmond ifj. Kacsó Sándor, Kovács Ferenc, Bari Árpád, Szövérfi Elemér, Csíki György. 1980 május 31-én 74 éves korában váratlanul elhunyt Kali István a gyülekezet volt

lelkipásztor. A lelkipásztor a templomban kegyelettel emlékezik az itt hűséggel végzett szolgálatára. 39 éven át „az őrhelyén állott és vigyázott”.

1982-ben Vitus Albert szászéki könyvtartót készített és adományozott. A pincében lévő tömördeek vizet kanalizálás útján kiveztették a Tógát patakba. Földforgatást végeztünk a parókia kertben és szőlőt plántáltunk, temetőtakarítási munkálatot szervezett a presbitérium, s a templomba Palkó Márton díjmentesen csempét rakott. Ez időszakban a gondnok Názán Mihály volt.

1983-ban 50 db. gyümölcsfát ültettünk a parókia kertbe, és csillárokat szereltünk a templomban Csíki József munkájával. Határozat születik ismét a temetkezések és torozások ügyében. Az elsőre nézve az a határozat, hogy a temetkezések sorban történjenek. A torozás dolgában olyan javaslatok hangzanak el, hogy az minél szűkebb körben történjenk, lehetőleg a temetőből visszajöveket egy pohár itallal és egy falat kenyérral kellene megkínálni csupán.

Elhangzik olyan javaslat is, hogy ennek megoldását bízzuk az időre. Az egyre nagyobb gondokat okozó gazdasági nehézségek majd megoldják e kérdést is. Baráth Jenő a már évekket ezelőtt is tárgyalt halottas szekér elkészítését szorgalmazza.

1984-ben a lelkész a presbitérium elnöke a parókia falainak salétromos állapotát. Megkezdődik az aláfalazás munkálata, melyet a mezőpaniti Török Sándor kőműves mester végez nagy hozzáértéssel, és a híveink közmunkájával és ebédkosztjával. A szobák földjének szintjétől 50-70 cm magasságban szakaszosan a salétromos téglát a falakból eltávolította, azt két rend kátránypapírral és szurokkal elszigetelte, s 10 000 téglával körbe az egész épületet újrafalazta. Közben Szővérfi János és Makszin Gergely vezetésével és munkájával a konyha ablakait és ajtaját kicseréltük. Toszó Péter vezetésével kibővítettük a gazdasági épületeket. Nem egy egyháztagunk teljesített ez évben 10-12 napi közmunkát, amit az Aranykönyv bármikor, bárkinck megmutat.

1985-ben Máthé János iparendelélyel rendelkező bádogos a toronyfélzetének kijavítását és kétszeri lefestését végezte. Híveink itt is példásan részt vállaltak e munkából azzal is, hogy a munkásoknak ebédkosztot adtak.

1986-ban cserefát vásároltunk s a toronyfeljárati lépcső egyik szakaszát kicseréltük. A munkát díjmentesen végezte Szővérfi János, Makszin Gergely, Pálosi Dénes, Kacsú Sándor és a gondnok. Elkészült az új iskola épülete melletti kerítés és nagykapu, jórészt a fentiek segítségével. A régi konyhát sütőtűz verandát lebontottuk, és egy világos teraszt állítottunk helyébe. A terasz vasbeton szerelési munkálatait Baráth Jenő vezette.

Ez év május 1-én esperesi vizsgálat volt a gyülekezetünkben. Ez pontosan a csernobili atomkatasztrófa idejével esik egybe. A vizsgálat a következőket állapítja meg: „A lélekszám 1022. A természetes szaporulat ha csökkenőben is van, de még pozitív. A gondnokok hűséggel állnak a presbitérium élén a lelkipásztor mellett az egyházépítő munkában, mely meg is látszik a nagyobb lélekszámú nyárádmenti gyülekezeten.”⁹⁰

1987-ben a presbitérium kimondja, hogy minden 25. évet töltött munkaképes ifjú köteles félbért fizetni az egyházközségnek annál is inkább mert az öregeket és betegeteket a presbitérium felmentette. Temető takarítás van, s kerítés készült a cinteremkert iskola felőli oldalához. A torony és külső templomtest kőműves munkával való kijavítása történt Balogh Dezső vállalkozó által. Ekkor cseréltünk csatornát is. A konfirmándusok esztendőről-esztendőre egyháznak adományozott pénzüsszege beleépült a toronyjavításba. A régi zsalugáterek helyébe Szövérfi János újakat készített. A javítás végösszege 50488 lej.

1988-ban a presbitérium köszönetet mond Kiss József harangozónak, aki hosszú időn át alkalmazottja volt a gyülekezetünknek, s lelkesen végezte szolgálatát. Helyébe a presbitérium Bokor Józsefet választotta.

A temetőben a kriptá falá kidőlt, melyet Makszin Gergely és Kiss Árpád kőművesek befalaztak. Az ott lévő márványtáblák felirata a következő:

„Itt nyugszik néhai Méltóságos Szentdomokosi Sándor János úr az Erdélyi nagy fejedelemség törvényes királyi tábla rendszerint való ítélő bírāja. Szül. 1753, meghalt 1816-ban”.

„Itt ny. néhai boldog emlékü Báró Nalátsi Anna az Erdélyi nagy fejedelemség Törv. kir. Tábla rendszerint való bírāja Szent Domokosi Sándor János házastársa szül. 1758 és halt meg 1814.”

„L.B. Nalátsi Susánna úr asszony L.B. Zágon Sz-t. Kereszti Sámuel Obester úr özvegye 52 esztendejébe meghalt 1821.”

„Sz. Domokosi Sándor László halt meg 1833.”

„Horváth Johanna halt meg 1834-ben életének 8-ik évében”.

A lelkipásztor javaslatára a presbitérium hozzáfog a templom belső javításához és meszeléséhez. Átrakatja a csempekályhát Zajzon István vezetésével. Kibédrel cserepet vásárol az egyházközség és a lelkészi lakáson cserépforgatási munkálatokat végez. A lelkészi lakáson két db. csempekályhát rakat, Bodoni József egyházunkhoz tartozó atyánkfival.

1989-ben Toszó József a halottas szekér elkészítésének ügyében kér szót, és sürgeti annak a lehetőségek szerinti elkészítését, hogy a halottaknak ezzel is illő módon végüstisztséget adjunk. Szövérfi János ígéri annak mielőbbi elkészítését.

Nagyméretű közmunkával a presbitérium mély vízvezető árkot ásat a Török István kertjének parókia épülete felőli nyugati sarkától a Tógát patakáig, hogy az alacsonyan fekvő területen felgyülemlett víz a patakba utat keressen magának.

1989. karácsony nagyhete. A bűnbánati héten az emberek riadt tekintettel, izgalmossal és feszültséggel tele jönnek a templomba reggel-este. Az ingázók a hét vége fele nem is mennek már munkába. A templom előtt egymás szavába vágva mondjuk a fejleményeket, az eseményeket. Bent a templomban megindultan énekeljük a bűnbánati zsoltárt, és könnyes szemmel imádkozunk és reménykedünk. December 22-én alig fél óra bennünk a lelkesedés. Izrael pásztorja felénk fordította szemeit, és hozzánk tért. Karácsony első napján a lelkipásztor Isten iránti hálával emlékezik az

Ő szabadító kegyelméről, hogy a temesvári református parókiáról elindult forradalom, mely országos méreteket öltött, megdöntötte a diktatorikus parancsuralmi rendszert. Áldást kér a mindenható Istentől az új szabad élet kibontakozására, áldást a meghatárlást és megalkuvást nem ismerő, emberi jogainkért bátran kiálló próféta lelkiületű Istenszolgának Tőkés Lászlónak az életére, s azok poraira, akik a forradalomban életüket áldozták a szabadságért.

1990 januárjában a Szabadság-számlára 35 000 lejt fizetünk le az elhunytak hozzátartozóinak megsegítésére.

Szövérfi János presbiterünk előállítja az elkészített halottas szekeret, melyért egy jelképes összeget fizetünk neki, és köszönetet mondunk szép kivitelezésű munkájáért, s köszönetet mondunk azoknak is, akik e munkába besegítettek.

A lelkész ismerteti az egyházak "Szándéknyilatkozatát", melynek értelmében minden egyházközösség igényt tart a kisajátított, illetve a kényszer hatása alatt átengedett teljes vagyona visszaadására.

1991. január 26-án a lelkész ismerteti a presbitériummal, hogy 1992-ben sor kerül a településünk fennállásának 600 éves évfordulójára, s a presbitérium figyelmébe ajánlja a falu szülőitének Kiss Gergelynek emlékoszlop állítását, illetve ennek a gondolatát. Szintén e presbiteri gyűlésen a lelkipásztor beszámol a következőkről: még 1990. április havában kapcsolatot létesített egy Svájcban székelő Segélyszervezetel. A Segélyszervezet a lelkipásztortól egy dolgozatot kért, melynek témája a falu és benne az egyházközösség élete, gazdasági, társadalmi múltja, jelene és jövőre való kitekintése. Nánán Jenő helybeli mezőgazdasági mérnök segítségével a lelkipásztor a dolgozatot elkészítette, és Mikó István Nyárádszentlászlói származású, Magyarországra áttelepült mérnök úrtól azt a Segélyszervezethez eljuttatta. A lelkész örömmel jelenti a presbitériumnak, hogy a Szent Lázár lovagrend tagja Dr. Benczédi Pál svájci fogorvos és genfi református presbiter által a pályázatuk eljutott a CERN-hez (Európai Atomkutatói központ). A CERN Segélyszervezete elfogadta és díjazta a dolgozatunkat, s értesített, hogy a backamadarasi református egyházközösségnek 20 000 Sfr-ot adományoznak egy pékség létesítésére. Az adománylevelet személyesen hozta Rendetky Zoltán, az Atomkutatói Központ érdekes embere, felesége kíséretében. A lelkész Isten iránti hálával mondott köszönetet a Segélyszervezet nagylelkű adományáért, s emberséges irántunk tanúsított megszemenő jóindulatú segítségéért. A tőlük kapott segítséggel indult be a munka, melyet Bereczki Géza építész vállalt fel, és adott át rendeltetésének. A hálaadó ünnepségünket nagyérdemű vendégeink tisztelték meg, ahol a segítő és megsegített együtt örvendezett ősi templomunkban. A lelkész köszöntő beszédében többek között ezeket mondta: a mindennapi kenyér mellett mondott mindennapi imánkba svájci minket felkaroló testvéreinket is belefoglaljuk. Áldd meg Őket Atyánk, mint irgalmas samaritánusokat, akik nem mentek el mellettünk, kifosztottak mellett közömbösen, hanem lehajoltak és segítőkészeket nyújtottak felénk.

A lelkipásztor köszönő levélet küldött a Keleti Segélyszervezet személyzeti

osztályának, névszerint Susanne Kummer úrasszonynak, aki kezdettől fogva nemcsak figyelemmel kísérte, de mindvégig támogatta és segítette református egyház-
községünket a pékség építésének dolgában. Aczél Ferencnek, Mikó Istvánnak,
Körmöczki Zoltánnak, Kovács Miklósnak mind ezúton mondok hálás köszönetet
érdeklődésünkben való fáradozásukért. A legnagyobb tisztelettel és hálával gondolok
szeretettel püspökeinkre, dr. Csiha Kálmán és dr. Tőkés László főtitkárunkra,
akik szerény személyemről a svájciaknak bizalomkeltően nyilatkoztak.

1992-ben a lelkipásztor minden református családot meglátogatott s pontosan
felmérte a gyülekezetünk létszámát. Az összlélekszám 935. Ebből 449 a férfiak
száma, 486 a nők száma. Van 216 egész és 166 félcsaládunk. Egy évben 204
istentiszteleti alkalom van, amikor a lelkipásztor a templomban Igét hirdet. Ezen
kívül vannak a keresztlétségi, csketési és temetési istentiszteletek, s természetesen az
IKE összejövetelek és vallásos ünnepélyek. Minden második vasárnap du. a lelki-
pásztor a filiákba végez istentiszteletet. Az „élő vizekre kívánczó” s Isten kenye-
rével táplálkozni vágyó hívők serege él az adott alkalmakkal, s felhasználja lelke
számára a kegyelmi időt amíg nappal vagyon”.

Backamadarasi református lelkészek névsora

1. Galambfalvi Ferenc	szolgált 1641-1692
2. Csanádi János	szolgált 1693-1698
3. Musnai Miklós	szolgált 1699-1716
4. Udvarhelyi János	szolgált 1716-1723
5. Dézsi György	szolgált 1723-1724
6. Ajtai Mihály	szolgált 1725-1740
7. Ikafalvi János	szolgált 1741-1748
8. Ikafalvi Sámuel	szolgált 1748-1777
9. Vályi József	szolgált 1778-1816
10. Vályi Pál	szolgált 1816-1819
11. Losonczi Mózes	szolgált 1819-1867 (sz. 1785, mh. 1867)
12. Losonczi József	szolgált 1867-1885 (sz. 1814, mh. 1885)
13. Nagy Albert	szolgált 1885-1934 (sz. 1861, mh. 1941)
14. Kali István	szolgált 1934-1972 (sz. 1906, mh. 1908)
15. Gáspár András	szolgált 1973-

Egyházközségünk gondnokainak névsora

1. Kiss Gergely	1738	30. Szövérfi Mihály	1895
2. Kiss Mihály	1746	31. Bari György	1898
3. Bari Mihály	1746	32. Fejér Zsigmond	1900
4. Tóth János	1747	33. Szövérfi Károly	1903
5. Palkó Péter	1748	34. Bari András	1906
6. Vass István	1752	35. Makkai Zsigmond	1907
7. Gombos Zsigmond	1754	36. Szabó Sándor	1910
8. Kiss Gergely	1758	37. ifj. Makkai György Gy.	1913
9. Kovács György	1762	38. Kacsó Sándor	1917
10. Gombos György	1770	39. Szövérfi Ábel	1921
11. Szövérfi János	1773	40. Kiss Márton	1924
1774-1817 közötti időszakra nincsenek adataink		41. Kiss Gergely	1928
12. ifj. Szövérfi János	1818	42. Makkai Sándor	1931
13. Makkai Márton	1828	43. Szövérfi Gyula	1934
14. Szövérfi János	1838	44. Tóth Mihály	1936
15. Fejér János	1849	45. Kacsó György	1939
16. Kovács Gergely 1853		46. Baráth Mihály	1942
17. Zajzon Gergely	1856	47. Kacsó Sándor	1944
18. id. Kiss Márton	1860	48. Baráth Mihály	1948
19. ifj. Bari István	1861	49. Makkai Márton	1954
20. Pétsi János	1863	50. Makkai Béla	1956
21. Csíki Márton	1867	51. Kovács Gergely	1958
22. Zajzon József	1869	52. Szövérfi András	1962
23. Gombos József	1872	53. Kacsó Viktor	1964
24. Csíki Pál	1874	54. Csíki Jenő	1968
25. Fehér Péter	1877	55. Kovács Ferenc	1970
26. Makkai György	1880	56. Zajzon József	1974
27. Kiss József	1883	57. Gellért Lajos	1978
28. Szövérfi Károly	1885	58. Kovács Ferenc	1980
29. Tóth Áron	1890	59. Názán Mihály	1982
		60. ifj. Vitus Zsigmond I.	1986

A választmányi (presbiteri) eskü szövege 1862-ből.

„Én N.N. esküszöm az Igaz Istencnemre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes szentháromság, egy bizony örök Isten, hogy azon curatori (vagy presbiteri) hivatali melyre választattam, jó lelki esmerettel viselem.

Az Istent félem, szolgálait becsületbe(n) tartom.

Az ekklésiai felsőség rendelkezésinek s parancsolatainak engedelmeskedem.

Az Isten házára s több ekklésiai épületekre gondos szemekkel vigyázok.

Az ekklésia virágzásán, javainak törvényes úton való szaporításán igyekezem, annnyival inkább, azokat sem magam el nem vesztegetem, sem másoktól elvesztetni nem engedem.

Az egyházi személyekre nézve is minden kötelességeimet hűsögesen teljesítem, fizetéseket annak idejében bé szedem, földjüket haszonvetető jó állapotokban tartom, alkalmas időbe(n) műveltetem, amint magamnak kívánom úgy gazdálkodom.

Egyszóval, a jó rendet az ekklésiában fenntartom, s fenn tartani igyekezem.

Isten engem úgy segélyen.

Ámen.”⁹¹

„A Méltóságos Erdélyi Reformatum Consistoriumtól kiadatott Instructió” az egyházközségi vezetőkre nézve már 1733-ban kimondja: „a választott emberek hittel köteleztettek az Isten házára, a parókiákra, pap és mester bérinek bészolgáltatására, és az ecclésia minden bonuminak (javainak) gondviselésére. Ha kiket a választott emberek elvetnek megye dolgára, tartozzék azoknak minden ember engedni; aki el nem menne, megye bírságán maradjon, úgymint: 9 magyar forintokért. A curátor a megye bonumira jó gondot viseljen (...) soha a curátor délután gyűlést, kivált törvényes dolgoknak eligazítására ne hirdessen, hanem hogy a dolgok boldogabban folyhassanak, légyen reggeli órákon azon választott emberekkel egyben gyűlések. Ha mit végeznek és aminémű rendelkezéseket tésznek, tartozzék minden azoknak engedni, aki pedig törvényeket háborgatná, az olyan vakmerő emberen, a megye bírságát a választott emberek exegvályák.”⁹²

A backamadarasi iskola története

Az ember, ha visszapillant a legrégebb időkig mindig rá volt utalva, hogy értelmét fejlessze.

Ez a tanulás kezdetben ösztönös volt, esetenként kényszerű, mert kényszerítette a fajfenntartás ösztöne. Később rájött arra, hogy egyes dolgok elsajátítása kényelmesebbé teszi az életet. Ezután következett a kíváncsiság, a kutatásvágy, aminek az eredményeit időnként sajnós egymás ellen is felhasználták.

Az 1500-as évek előttről nincs írásos nyoma vidékünkön valamilyen oktatásnak, csak feltételezésekre támaszkodhatunk ebben a tekintetben. Minden esetre a kereszténységgel együtt járt a vallási oktatás.¹ Ismert tény, hogy 1503-ban Miklós erdélyi püspök kötelezte vikárusát, hogy ellenőrizze a plébániák melletti oktatást (!). Falunkat ekkor feltételezhetően a Nyárádszentbenedeki Benedek-rendiek látták el egyházi szolgálattal, akiknek szájhagyomány szerint a ma is „Kápolnatere” nevű dombon lehetett a kápolnájuk. Az 1500-as évek közepétől már Erdélyben is elterjedt a reformáció. A református egyház szorgalmazta az oktatást, a gyermekeknek a vallás szellemében történő nevelését. Backamadarason már a XVII. században szervezett oktatás folyt. 1630-ban már említés történik „scholamester házához való szántóföldről”.² 1643-ban a marosi református esperesi vizitációs jegyzőkönyv 25 falut említ, ahol tanító van, köztük falunkat is.³ A reformáció során a lakosság reformátussá vált és így az iskolát is a református egyház tartotta fenn a faluközösség odaadó támogatásával. Az iskola fenntartása nagy gond volt, ugyanis sokban függött a falu, a gyülekezet mindenkori anyagi helyzetétől. Az iskolaépület, tanítói lakás biztosítása, a „mester” fizetésének, jövedelmének kielégítése, a gyermekek iskolába járatása, a megfelelő ruházat, valamint a tanfelszerelés biztosítása komoly, sokszor rendkívüli erőfeszítéseket követelt a szülők részéről.

Fennmaradt iratok nyomán 1693-tól ismerjük a megfogadott tanítók nevét Backamadarason.⁴ 1848-ig 14 tanító működött itt.⁵

I. Backamadarsi tanítók:

1. Ballavásári Mihály	1693-1696		
2. Galambfalvi Zsigmond	1697-1732		
3. Sz. Györgyi Mihály	1733-1734		
4. Zalányi István	1735		
5. Pulckereczi Sámuel	1736-1739		
6. Györfi János	1740-1741		
7. Hadnagy Ferenc	1743-1747		
8. Katona György	1749-1751		
9. Kerekes Zsigmond	1752-1770		
10. Dályai Sámuel	1771-1773		
11. Was Sámuel	1776-1787		
12. Gergely András	1787-1833		
13. Gergely Sámuel	1833-1835		
14. Bitai Elek	1835-1859		
15. Adi László	1859-1898	— Bartha Mihály	1872
		— Madaras János	1874
16. Incze Gerő	1898-1922	— Molnár Aladár	1900-1902
		— Magyar Albert	1903
		— Nagy Albert	1904-1911
		— Boda Gábor	1911
		— Trozner Lajos	1916
		— Kacsó Gábor	1920-1921
		— Szőke Katalin	1921
		— Szilveszter Ida	1922
17. Gagyai Dénes	1924-1948	— Bartha Lenke	1924-1947
		— Kali Irma	1938
		— Nagy Imre	1940
*			
18. Nagy Lenke	1948-1950		
19. Kocsis István	1950-1951		
20. Gyárfás György	1951-1968		
21. Kovács Zoltán	1968-1970		
22. Szabó Gyula	1971-1976		
23. Bálint György	1976-1985		
24. Szövérfi Eszter	1985-1988		
25. Czirják Mária	1988		

* A tanügyi reform évétől csak az igazgatók nevét tüntettük fel a névsorban.

Valószínű, hogy az előbbi években a lelkész látta el a tanító feladatát is. Az első időben az iskola tanítói lak egyik szobájában kapott helyet.⁶ Elképzelhető milyen is volt az oktatás, ha a szobának, volt amikor hiányzott az ablaka, szedett-vedett a berendezése és még fűtésre alkalmas kályhája sem volt.

A mester fizetését részben természetben, részben pénzben kapta meg. Emellett lakást is biztosítottak számára. A mester fenntartása nem is volt olyan egyszerű dolog. Legtöbbször fizetéképtelenek voltak a hívek, nem is beszélve arról, hogy az épületek karbantartása is nagyon sok problémát adott. 1737-ben már feljegyezték az esperesi vizitáció jegyzőkönyvében, hogy „a mester bérével baj van”. 1739-ben a mester bérezéséről a következőket jegyzik: „A mesternek minden ember ad egy egy kalangya búzát, egy egy kalangya zabot. Harangozással hat pénz, garas pénz dénár 2 gyermek tanításáért minden gyermektől esztendeig egy egy veder mustot, vagy amint adhatni a tanítás aránt, amint és mint a gyermek tanul”.⁷ 1745-ben, amikor a falu nevezetessége, Kiss Gergely is bekerült az iskolába feljegyzik, hogy „fogyatkozás kicsi és nagy is van”. 1746-ban romlottak a kerítések, amik 1752-ben már „rendben vannak”. 1758-ban „a mesternek nincs kemencéje”. Lehet, hogy az akkori mester megelégtelt, mert 1768-ban feljegyzik, hogy „a mester a megye erdejében a pap és a kurátor tudta nélkül be megy és ott kárt tesz”. A vizitáció 1774-ben felszólítja a presbitériumot, hogy „a mesteri lakás körüli dolgok rendeződjenek el”. 1792-ben már azt jegyzik, hogy „a bért a maga idejében beszolgáltatták”. 1822-ben már megint romlik a helyzet „a mestert nem fizetük mire a vizitáció a kurátort utasítja, hogy a szülőktől pénzt vegyen fel minden gyermek után”.⁸

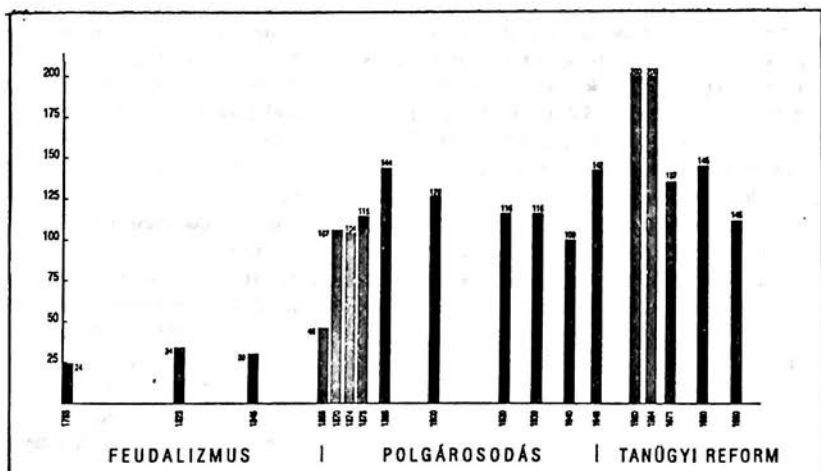
Neveléstörténelmi szakirodalmunk megállapítása szerint a falusi iskolamesterség a XVII-XVIII. században csupán átmeneti foglalkozásnak, pénzszerzési lehetőségnek számított.⁹ Ugyanis ebben az időben azok a marosvásárhelyi, enyedi és kolozsvári kollégiumot végzett diákok, akik tovább akartak tanulni, szerződtek magukat iskolamesternek. Így próbálták összeszedni a továbbtanuláshoz szükséges pénzüsszeget. Sajnos a református eklézsiák ezt a juttatást nem tudták biztosítani. Rendszerint rövid időre egy-egy évre fogadták meg a rektort és csak ha bevált, hosszabították meg a szerződését. A tanítófogadás az „egyház megye” (a mai egyházközség) kötelessége volt. Ezekre a mesterekre sokféle feladat hárult. A gyermekekkel való foglalkozás mellett a kántori, harangozó, lelkészhelyettesítő, majd később a kórusvezetői munkát is ők végezték. Ezzel szemben díjazásuk gyenge volt. Ilyenformán egyesek nem maradtak csak egy vagy két évet, például Balavásári Mihály, Szentgyörgyi Mihály, Zalányi István, Pulckerecz Sámuel, Györfi János, Hadnagy Ferenc, Katona György, Gergely Sámuel. Dacára minden nehézségnek, voltak mesterek, akik hűek maradtak a mesterségükhöz és hosszabb ideig tanítottak Backamadarason, úgymint Galambfalvi Zsigmond 35 évig, Kerekes Zsigmond 17 évig, Was Sámuel 11 évig, Gergely András 45 évig, Bitai Elek 24 évig. Függetlenül attól, hogy egyesekkel nem voltak megelégedve (Bitai Elekről feljegyezték 1840-ben, hogy „jobb mester kell, mert a gyermekek nem tanulnak meg olvasni”), meg

kellott tartásuk őket, mert jobbat nem tudtak alkalmazni, illetve fizetni.¹⁰ A fizetésekkel kapcsolatban az 1788-as iskolai összeírás lehetővé teszi a mesterei járandóságok megismerését, ahonnan leszűrhető, hogy Backamadarason a mester évi jövedelme jóval 100 rajnai forint alatt volt.¹¹

A tanítók működését a lelkész ellenőrizte. II. József idején a Református Főkonzisztórium felső utasításra elrendelte, hogy a tanítók munkájánál ellenőrzésére „alárendelt felügyelőket” jelöljenek ki, akik 3-4 falut kellett felügyeljenek.¹² Ez a rendelet a császár halála után elfelejtődött. Az 1800-as évek közepéig a mesterek felkészültsége, magaviselete nem volt éppen a legkielégítőbb, de a népoktatás elmaradottságáért nem mindig ők voltak a hibásak.

Nincs semmi írásos feljegyzésünk arról, hogy kezdetben milyen is volt az oktatás tartalma, tantárgya és módszere. A reformációt követő időszakban a legfontosabb volt a keresztyén hit ágazatainak ismertetése.¹³ Ezért tanították a falusi iskolákban az írást és az olvasást, majd az éneklést (egyházi szövegek olvasását és éneklését) és a XVII. századtól a számtant de csak alapfokon. A tanítás anyanyelven folyt, bár voltak próbálkozások a latin nyelv bevezetésére is. A jozefinista iskolareform a népoktatás vallásos jellegén nem sokat változtatott, mégis 1786-ban a Református Főkonzisztórium utasítást ad ki, hogy a vallástanítás mellett „aritmetikát, történelmet, geográfiát és mezőgazdasági oktatást” is vezessenek be a tananyagba.¹⁴ Ez azonban inkább csak utasítás maradt, amit nem teljesítettek. A gyermekek homokba, homokládába vagy viasszal bevont falpra írták. Az iskola látogatottságot hátráltatta télen a ruhahiány, nyáron a mezőgazdasági munka. Ezért a rendszeresen

II. A backmadarsai iskola látogatottsága kezdettől napjainkig

iskolába járók száma kevés. Ezt szemlélteti az iskola látogatottságát tükröző grafikon (II.)

A tanítási módszerek a XVII-XVIII. században alig változtak. Az olvasásban például a szilabizálás lassú módszere volt alkalmas.¹⁵ Nem is csoda, hogy a párhónapos iskolai év alatt is elég rendszertelenül járó gyermeknek két-három év kellett az írás-olvasás elsajátítására. Az 1840-es években a tanulók nem évfolyam, hanem előmenetelük szerint voltak csoportosítva. Létezett a „betűzők, szótagolók” az „olvasók és végül a könyv nélküli tanulók” csoportja, akikkel a tanító egyszerre foglalkozott. Mindez maga után vonta a fegyelem lazaságát. Az úgy is egy terembe zsúfolt tanulók folyamatosan zavarták egymást, ami miatt a mester testi fenyegetéssel folyamodott, habár a durva bánásmódot már 1786-ban is tiltották.¹⁶

A tanulók előmenetelét a tanító folyamatosan ellenőrizte, de jegyet nem kaptak, hanem évente kétszer nyilvános vizsgán kellett tudásukat bemutatni. A legjobbak jutalmat kaptak vagy a patrónusok adományából, vagy az iskolai alapítványokból. Ilyen alapítványt tett le 1819-ben Losonczi Mózes lelkész 104 forint értékben, majd 1884-ben Nagy Károly 30 forint értékben.¹⁷

Backamadaras esetében a vizitációs jegyzőkönyvekbe 1760-ban bejegyzik, hogy a szülők a fiú és a lánygyermeküket is taníttatják. Általában a rendszeres iskolába-járók jó előmenetelről tesznek tanulságot, mint egy 1818-as bejegyzés is igazolja.¹⁸

Fennmaradt adatok nyomán a falunkban 1788-ban 24 tanuló, 1823-ban 34, míg 1845-ben 30 tanuló jár.¹⁹

Az iskola 1869-ig I-III osztályos volt, egy tanerővel. A polgárosodás idején kezdett majd fellendülni az oktatás és szükségszerűvé vált a két tanerő és az I-IV osztály beállítása.

Az 1868-as Eötvös Loránd közoktatásügyi miniszter nevéhez fűződő elemi iskolai oktatási törvény a polgári társadalom igényeinek megfelelő új alapokra helyezi az alsófokú ún. népiskolai oktatást.²⁰ A törvény kötelezővé teszi a gyermekek tanítását 6-12, illetve 15 évig (12 év után három éves nyári ismételő iskolát ír elő.) A népiskolákat felosztja elemi és felsőbb népiskolákra. Szabályozza a polgári iskolák nyilvános és magán tanintézetének működését. Előírja, hogy a felekezeti iskolákat a hitfelekezetek maguk tartásáig fenn, a tanítókat szabadon választják és a fizetésüket is ők határozzák meg. A tankönyvek használatát maguk szabják meg. Kötelezővé teszi a fiúk és lányok külön osztályteremben való elkülönböztetését.

A törvény által megszabott népiskolai tantárgyak a következők: hit és vallás, olvasás-írás, fejbéli és jegyekkel való számolás és hazai mértékek ismerete, nyelvtan, hazai földleírás és történet, természettan és természetrajz elemei, gyakorlati oktatás úgymint mezőgazdaság és kertészet, polgári jogok, ének, testgyakorlat. A népoktatás állami felügyelet alatt áll. Egy tanító 80 gyermeknél többel nem foglalkozhat. Így a 6 évig tartó mindennapi és a 3 évre terjedő ismételőiskolai tanítás már annyira megnövelte egyes falukban a tankötelesek számát, hogy azokat egy tanerő képtelen volt ellátni.

Az iskola felügyelete és irányítása az iskolaszék keretén belül történt. Az iskolaszék 1877-ben alakult meg, 5 tagból állt, elnöke a lelkes volt.²¹

Backamadarason egészen 1869-ig csak egy tanerő foglalkozott a gyermekek oktatásával. A népiskolai oktatási törvény alkalmazása nyomán az akkori tanító Adi László már nem tudta ellátni a mintegy száz gyermek tanítását. A presbitérium belecjegyzésével segédtanítót fogad maga mellé. Ettől az időtől kezdve 2 tanító működik a református iskolában.

1910-ben épült fel a római katolikus templom, ami egyúttal a felekezet gyermekeinek az iskola szerepét is betölti egy tanerővel. Működését az első világháború végéig követhetjük nyomon. 1924-ben szűnt meg.

Az első világháború előtt a jelenlegi ortodox temetőben létezett egy kápolna iskolával, ahová a bálintfalvi és madarasi román gyermekek jártak. Ezek az iskolák kevés gyermekkel, állandó anyagi gondokkal küzdöttek 1924-ig. Ekkor indult be a román állami iskola munkája, amely kezdetben a község háza épületében kapott egy termet. Az állami iskola ma is még álló épülete 1935-36-ban épült fel. Abban jelenleg az orvosi rendelő működik.

A gyermekek zömének oktatását a református egyház biztosította. A megnövekedett létszámú tanulóknak, a régi iskolaterem szűknek bizonyult, a felszerelés és berendezés elégtelenné vált. 1872-ben Novák János elvállalja az iskolaterem bútor és épületasztalosságának felújítását, ugyanis addig, csak nagyon kezdetleges volt a berendezés. A megnövekedett fenntartási költségek szükségessé tették a külön iskolaalap kezelését. Erre 1887-ben került sor. Addig egy kalap alatt kezelték a templom, lelkes, tanító és iskola fenntartási költségeit. Majd sor került az új iskolaépület felépítésére. 1890-ben a 290/B90 számú igazgatótanácsi rendelet szövegeztette fel az egyházközséget az új iskola felépítésére és az ehhez szükséges anyagi körülmények megteremtésére. A papi és tanítólakási célra a következő évben megvesznek egy Losonczy-féle belsejéget 3000 forintért. Ezt 3 részre osztják, amiből 2 részt a papi teleknek, 1 részt a kántor-tanítói lakás felépítésére szánják.

1897-ben a millenium alkalmából iskolai alapot létesítenek, de az új iskola építésére még mindig nem kerül sor. 1898-ban az egyházközséget megint felszólítják új iskola építésére. Ezt követően az iskolaépítés ügye felgyorsult. Az épületet a mezőcsávasi református iskola mintájára szeretnék megépíteni. Felkérlik Nagy

Református felekezetiskola. Épült 1898-ban.

Győző mérnököt az ehhez szükséges rajzok elkészítésére. A költségek fedezésére kívágnak egy fél hold erdőt a megyéből, amiből fedezik a költségek jó részét. Ebből szerződik a téglát is.²² 1900-ban épül fel az új épület, amelynek karbantartására iskolaszolgát is fogadnak és az iskolaudvart elkülönítik a templomtól.

Az iskolatermet, mivel a faluban nincs más nagyobb, bálók rendezésére is elkérik. Ismeretes, hogy 1904-ben a dalárda, 1908-ban Török Ferenc gazdaköri elnök igényelte ki, de csak úgy kapták meg, ha a jövedelem az iskoláé lett. Maga az iskola is rendezett jótékonyági összejövellt. 1919-ben Incze Gerő tanító Boda Gábor másodtanítóval 4 bált rendeznek az iskola javára. 1929-ben az iskola csatornázást szedik rendbe és ugyanez évben a Református Dalkör csengőt vesz az iskolának.

1923-ban Anghelcescu tanügyminiszter az 100090 és az 100088/1923 számú rendeletében leszögezi az állami tantervek bevezetését a felekezeti iskolákba, s így a magyar nyelvet és irodalmat csak a románnyal egyenlő óraszámában lehetett tanítani. A második megtiltja más felekezeti tanulók felvételét és elrendeli, hogy a román nyelvet és irodalmat, valamint a történelmet és földrajzot román nyelven kell előadni. Gyakorlatilag ez a két rendelkezés kétnyelvűvé tette az addig anyanyelvű felekezeti iskolákat.²³ 1924. július 26-án életbe lépett az állami oktatási törvény, amiben belefoglaltatik „névelemzés”, származáskutatás. Megalakítják a „kulturznának”, ami Csík, Udvarhely, Háromszék, Marostorda és Aranyostorda vármegyéket öleli fel.²⁴ Megjelenik a „magánoktatási” törvényjavaslat, ami az ősi erdélyi hitvallásos iskolákat magániskolákká fokozta le, amely az iskolák és tanítók működési engedélyét és az iskolák nyilvánossági jogának megszerzését teszi nagyon körülményessé. Az 1928-ban megalakult új kormány pénzügyminisztere kijelentette, hogy üres az államkassza és nincs módjában a felekezeti iskoláknak tovább folyósítani az állami segítyt.²⁵ 1925-ben a 4160/925 egyházkerületi körlevél alapján egy aláírásgyűjtéssel ellátott kérvényt küldenek a tanügyi és vallásügyi minisztériumhoz az iskolák ügyében, amire 5 év múlva, 1931-ben az 570/931 számú miniszter végzés alapján az iskola nyilvánossági jogot kap.²⁶ Másik állandó napirenden szereplő kérdés a felekezeti iskolákat megillető községi segély volt. Ez kimondta, hogy a községi jövedelemnek 14 %-a az iskolai célokra fordítandó, amit egy 1930. július 1-i törvény úgy értelmez, hogy ezt a részesedést arányosan kell megosztani az állami és felekezeti iskolák között. Ezt egy 1931-évi közoktatásügyi miniszteri rendelet úgy irányítja, hogy „az iskolák szükségletei szerint” osztandó szét, ami eleve kizárja a felekezeti iskolák támogatását és csak az állami iskolák építését segíti vele. 1933-ban végre megjelent az a rendelet, amely a 14 %-os iskolai segély kizárólag a falusi és községi állami, vagy nyilvánossági joggal bíró magániskolát illeti, amiket a tanulók számának arányában kell felosztani.²⁷ 1924-től működésbe lép az állami iskola, ahová tandíjmentesen felvesznek minden gyermeket nemzetiségi és felekezeti hovatartozás nélkül. Először anyanyelvű az oktatás, mert meg kell tanítani őket románul és csak utána kezdik fokozatosan a román nyelvű tanítást. Ekkor 23 gyermek jár iskolába, akik közül 16 magyar anyanyelvű. 1940-ig itt Ioan Comanes-

cu, Diac Aron és Elisabeta Grădinescu tanítja a gyermekeket, ez utóbbi 1945-ben visszatér és az 1947-48-as iskolai anyakönyvben utoljára 7 gyermek tanítójaként szerepel.²⁸

A felekezeti iskola állandó gondja a tanítói fizetések biztosítása. 1890-ben bejegyzik a vizitációs jegyzőkönyvbe, hogy a tanítókat újra „conventioban” fizetik. 1899-ben a tandíj családonként első gyermek után 1 forint, a többi iskolakötelezett után 30-35 krajcár. 1900-tól Molnár Aladárt kéri fel a másodtanítói állás betöltésére. Első tevékenységei közé tartozik az elég rossz állapotban lévő templomi orgona felújítása. 1901-ben kutat épít a tanítói lakáshoz, de mivel a község képtelen fizetni, a következő évben elfogadja a farcádi meghívást és távozik falunkból. 1906-tól Incze Gerő a tanító, aki a tanítói munkája mellett kézben tart egy elég szép dalárdát, bár ennek pénzalapjával nem mindig tud elszámolni.²⁹

A felekezeti iskolába a másfelekezeti tanulók nagyobb tandíjat fizetnek, mint az iskolafenntartó felekezet tagjai. 1914-ben „rendezik” a fizetést felértékelve a képét és minden más természetbeni járandóságot 1134 korona 17 fillér pénzértékben. Egy év múlva a járandóság 1051 korona 97 fillér.³⁰ Ebben az időben semmi féle állami támogatás nem létezik. 1921-ben Incze Gerő ellen állandó a panasz. Kezdi elhanyagolni a munkáját. Azért, hogy ismét másodtanítót tudjanak mellé fogadni a „Magtár” alapját is a tanítói fizetés kielégítésére bocsájtyák. A tankötelesek tandíját fejenként 10 lejben állapítják meg. Közben az Incze ügy elmérgesedik, és a felszólítások ellenére sem jelenik meg a presbitérium előtt, így kiültják a templomból, mire egyházmegyei vizsgálat indul az ügyben. 1924-ben Incze Gerőt a törvény által kilakoltatják és meghívják Fintaházáról Gagyi Dénes kántortanítót, Gagyi László író édesapját, és megállapítják mindkét tanerő díjlevelét.

Backamadarason 1869-ben beállítják a nyári ismétlődő iskolát, ami Szentgyörgy naptól Szentmihály napig működik. Állandó tantárgyként szerepel a Szentírás magyarázata és a Konfirmándusok előkészítése. 187. ban bevezetik a történelem tanítását és 1874-ben a polgári jogok tanítását. Ezenkívül állandó tantárgyként szerepel az írás-olvasás, számtani műveletek gyakorlása, földrajz, természetrajz, történelem és gyakorlati oktatás. Faiskolát állítanak be, ahol a tanulók megtanulják a gyümölcsfák kezelését. 1902-ben már ez a faiskola gyümölcsössé vált, de csak 1928-ben, Gagyi Dénes javaslatára 400 magonc beállítására utal ki pénzt a presbitérium.

Az 1868. évi új törvénnyel a tanulók száma megszorodik. 1866-ban még 46 tanuló, de már 1870-ben 107 tanuló, 1878-ban 115, míg 1885-ben már 144 tanuló látogatja az iskolát I-IV osztályba 1899-ig, és I-VI osztályba 1925-ig.³¹

1925-1948-ig I-VII osztályos az iskola, két tanerővel, amikor a tanulók száma 116-142 között ingadozik. (Lásd a II. grafikont.)³²

1944. augusztus 23 után, amikor megtörtént hazánkban a rendszerváltozás, az akkori szovjet érdekszférába kerülő államok a nagy patronus példájára, úgy a gazdasági tevékenységet, mint a szellemi reformálták, államosították. Így 1948-ban

megtörtént a tanügyi reform, mely által az ország mindenrendű iskolája állami lett. Ez azt jelentette, hogy az iskola fenntartása, a tanerők fizetése és az egész oktatási rendszer állami kézbe került, az oktatásügyi minisztérium irányítása és felügyelete alatt. Az addig nyugati orientáltságú oktatást szovjet mintára átalakították. Bevezették az orosz nyelv tanítását. Kivonták az iskolákból a vallásoktatást, sőt tiltották a gyermekek vallásos hitben való nevelését. Az egész oktatási rendszert a kommunista pártnak rendelték alá és a gyermekek nevelését ennek szellemében végezték.

A tanügyi reform biztosította az ország minden nemzetiségű állampolgára gyermekeinek a tanulási lehetőséget kezdve az elemi oktatástól egészen a felsőfokú oktatásig. Az oktatás kötelező volt I-VII. osztályban (általános iskola).

A hagyományokra, nevelési tapasztalatokra épülő iskolai nevelői munka tovább éreztette jó hatását. De az iskolákban meghonosodott egészséges szellemet, melyben a fő értékmérő a szakmai kompetencia, pedagógiai rátermettség és szaktudás volt, fokozatosan kikezdte az ideológiázást. A szovjet iskolaminta betűszerinti lemásolása, alkalmazása vált uralkodóvá. A szovjet pedagógusok idézetei mellett, Lenin, Sztálin idézetek kerültek a tankönyvekbe. Kezdetben ez a hatás gyengébb volt. Ahogy erősödött a kommunista párt, úgy fokozódott az iskolák pártirányítás alá vonása.

1949-ben a kommunista párt parancsára, az ideológiai utánpótlás biztosításáért megalakították a Pionírszervezetet. Ennek célja a gyermekek kommunista szellemben való nevelése, a párt szeretete és a régi ideológiával való abszolút szembe fordulás, a pionírtevékenység olaszzerű megszerzése, hogy megakadályozza a gyermekeket bármilyen vallásos oktatás látogatásában. A tevékenységek keretén belül megismertették velük a pártvezérek nevét, harcos tevékenységét, az ország vezetőit, dicsőítették előttük a nagy Szovjetuniót, mint megmentő hadsereget és ezeket példaként állítva ilyenné szerették volna nevelni a gyermekeket. A backamadarasi iskolában, ahol I-VII. osztályban folyt a tanítás a tanügyi reform után megnőtt a tanerők száma. 1945-től Nagy Lenke igazgatásával Kali Irma, Zajzonné Péterffy Ilona, Mester Laura, Csiki Margit és Gagyi Dénes foglalkozott a gyermekekkel. Az oktatásban az illetékes minisztérium által kiadott rendelet szerint állították össze a tananyagot. Tanították a számtant, anyanyelvet, román nyelvet, orosz nyelvet, fizikát, kémiát, természetrajzot, történelmet, földrajzot, zenét, tornát és rajzot.

A szülők általában szívesen adták gyermekeiket iskolába, sőt dacára annak, hogy az oktatás ingyenes volt, még anyagilag is segítettek egyes olyan akciót, amit az állam nem támogatott teljes mértékben (kirándulások, kórustalálkozók, színdarabok előadása stb.).

A világháború romboló, pusztító hatása, a zűrzavar, a kilátástalanság a mi falunkban is érezhető volt. A kezdetleges termelési viszonyok, az emberek alacsony szakmai felkészültségével párosult. Az idősök, de főleg a cigányok között sok volt az írástudatlan. Az akkori időkre jellemző „kampány”-szerű akciók egyike volt a nevelés terén az úgynevezett „analfabéta” tanfolyam. A tanerők, kiket a gyűlések

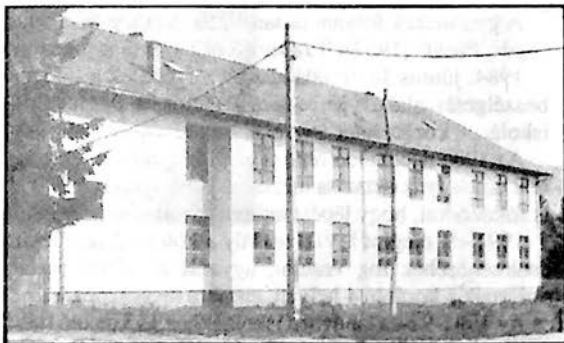
szervezésétől kezdve az „osztályharc” mindennemű „akciójára” is rákényszerítettek, áldozatos munkát végeztek az analfabétizmus felszámolásában. 1950-1960 között azok a fiatalok, felhőktek is elsajátították kezdetleges szinten az írás-olvasás „művészetét”, kiknek addig erre nem volt lehetőségük.

Ebben az időben az iskola két épületben működik, mégpedig a volt állami iskolában (jelenleg orvosi rendelő és tanműhely) és a volt felekezeti iskolában (most posta, óvoda és elemi iskola).

Falunkban 1950-ben alakították meg a pionír szervezetet. Első időkben ide csak azokat a gyermekeket vették fel, akiknek tanulmányi előmenetele nagyon jó volt. Később olyan utasításokat kaptak, hogy a kulákok és a papok gyermekeit nem szabad felvenni ebbe a „harcos” szervezetbe. Első időkben IV. osztályos korban avatták a pionírokat, de idő folyamán, hogy minél nagyobb gyermektömeget tudjanak bevonni a kommunista nevelésbe, már II. osztálytól bevonták őket a tevékenységbe.

1951-ben Gyárfás Györgyöt bízták meg a 9 tanerős iskola irányításával. Az iskolára a szervezethez a jellemző. Ebben az időben az átnevelő munka nemcsak a gyermekekre, hanem a szülőkre is kiterjedt. Az iskolában rend, fegyelem, tisztaság van, a tanulók lelkesek, ambiciózusak. A végzetek 80-90%-a folytatja tanulmányait ipari és középfokú iskolákban. A megkérdezettek tisztelettel beszélnek erről az időszakról. Sajnos az 1961-es kollektivizálás rányomta bélyegét a falu egész tevékenységére, így az oktatásra is. Az emberek nagy százaléka az iparosodó város felé orientálódik, mert földjét elvesztve ott lát megélhetési lehetőséget. Egy részük ingázik, míg a fiatalabbak végleg elhagyják a falut családotól. Így az 1960-ban még 200 tanulót számláló iskola 1964-ben már csak 137 tanulóval „dicsekedhet”, bár ekkor már az osztályok számát felemelték 8-ra.³³ Az 1960-as évektől már csak olyan nevelőket neveztek ki iskola igazgatónak, akik párttagok voltak. Az 1965-ös évektől a magyar nyelvű intézetek működésének korlátozása fokozódik. A magyar nyelvet nem ismerő pedagógusok kapnak kinevezést a magyar iskolákhoz. Így történt meg falunkban is, hogy 1988-ban a román nyelv mellett a történelmet, számtant is román nyelven tanítják a magyarul nem tudó tanterők.

1983-ban felépül az új, emeletes, 9 tantermes iskola, amelyben 6 tanterem, 2 laboratórium, 1 tornaterem, 3 irodahely-

Az 1983-ban épült új iskola

lyiség, 1 könyvtár és 1 irattár működik. Az iskola építésénél 1981-ben a szakképzélen munkát teljes egészében a szülők, a helyi lakosság végezte. A polgármesteri nyilvántartóban 1 170 000 lejes költségvetés szerepel. Ezt a költségvetést a község fedezte teljes egészében. A közmunka értéke közel 200 000 lej volt.

Közben kisebb-nagyobb időközönként váltják egymást az igazgatók (lásd az I.sz. névsort), a tanerők. Közük falunk szülöttje is néhai Szövérfi Eszter, ki 1985-1988-ig igazgatta iskolánkat. 1971-1991-ig iskolánkban kötelezően I-X osztály működött.

A kommunista rendszer utolsó éveiben, mikor a gazdasági, ideológiai csőd nyilvánvalóvá vált, külsőségek, az oktatási intézmények díszítései kerülnek előtérbe a nevelési munka tartalmi részének kárára. Ekkor már az óvodistákat is beszervezik a kommunista nevelésbe és mint a „haza sólymait” úgy idomítják őket „hazafias” érzelmekre. A pionírszervezet tevékenysége is mind jobban irányul az ideológiai nevelésre a tanulmányi előmenetel rovására. A párt iránti hűség hangoztatása, a pártvezetők tevékenységének, életének dicsőítésében konkrétizálódott. Olyan témájú irodalmi összeállítások, mint: Dicsőség a pártnak, Omagiu presedintelui tárii” (Az országelelnök dicsőítése), Példaképünk Nicolae Ceausescu elvtárs, „Scornicestii tölgy”, „Nótacsokor a vezérnek” egyáltalán nem vonzották a gyermekeket, kényszerből vettek részt az előadásokon.

A tanulók politikai nevelése mellett a pionírszervezet keretében valósultak meg a nyári táborozások, a tanulói sporttevékenység is. Falunkból évente 10-15 gyermek töltött 10-14 napot üdülőtáborokban (Năvodari, Ratosnya, Marosfő, Snagov, Szováta, Laposnya, Oltszem stb.).

Iskoláink részt vettek a kultúrversenyeken. Az iskolai tánccsoportok, színjátszó-csoportok tevékenysége, a hagyományos szüreti bálók, karneválok megszervezése egészséges helyi iskolaszemléletű is tanúskodik. Olyan gyermekszínművek kerültek bemutatásra, mint: Petőfi Sándor — *János vitéz* (1981-ben); Benedek Elek — *Többsincs királyfi* (1982); Marton Lili — *Taligás király* (1987); Fazekas Mihály — *Ludas Matyi* (1988).

A gyermekek folyamatosan előfizettek a gyermeklapokra: *A haza sólymai*, *Napsugár*, *Pionír* (1967-től *Jóbarát*) és hazai magyar sajtótermékekre.

1984. június 14-én találkozót szerveztünk a Jóbarát szerkesztőségével. Érdekes beszélgetés alakult ki ezen a találkozón Bartha Zoltán író és a backamadarasi iskolások között *Béni levelei* című művével kapcsolatban.

Az 1989 decemberi rendszerváltás új reményeket ébresztett az oktatás terén is. A reál tantárgyak oktatása mellett az anyanyelvi oktatás és az idegen nyelvek oktatása is fokozódott, hogy lépést tudjunk tartani az európai szinttel.

1991-től megint I-VIII osztály a kötelező, ami leginkább a tanulók és a tanerők csökkenéséhez fog vezetni, ugyanis az elemi osztályokban már csak 2 tanerő dolgozik a korábbi 4 helyett, annyira megcsappant az elemisták száma.

Az 1991-92-es tanévben iskolánkhoz 113 tanuló (lásd a II-es grafikont) 21 óvodás és 10 tanerő tartozik.

Jelenleg falunkban létezik 30 kisgyermek, 21 óvodás, 74 iskolaköteles, 196 I-IV osztályt, 442 I-VII vagy I-X osztályt, 132 szakiskolát végzett, 61 érettségizett és 15 felsőbb iskolát végzett személy.

Pillanatnyilag iskolánkban a következő szakképzett tanerők dolgoznak Czirják Mária igazgatóságával, Makkai Ilona óvónő, Farkas Irén, Szigeti Ilona tanítónők; Román Mária, Szegedi Magda, Albert Búzási Margit, Magyarai Ildikó, Albert Búzasi József és Szigeti György tanárok. Öröndetes, hogy mindnyájan szakképzett tanerők.

Rajtuk kívül még falunkhoz hű maradt, de már elhunyt tanerők a Balogh házaspár, Béla és Erzsébet és a nyugdíjban lévő Gyárfás György s Irma, Sípos Ernő és Rebeka házaspárok és Gyöngyössy Mária Gizella Pia, aki ma is a könyvtárat kezeli.

Művelődési élet a faluban

Backamadarasi lakói kultúrigényes emberek. Szeretik a szépet, az egyszerűt, az ízlést. A művelődésnek, kultúrának az igénylése nemzedékről nemzedékre szállt.

A művelődési élet kibontakozására a falu emberei megteremtették az anyagi feltételeket. 1925-ben épült a jelenlegi mozi terem, melyet 1972-ben modernizáltak, 1965-ben pedig egy könyvtárat, klubhelyiséget, öltözőket, irodákat magába foglaló művelődési otthont építettek.

Az 1970-ben Backamadarason végzett népművészeti, népköltészeti gyűjtőmunka — melyet Bandi Dezső irányításával a marosvásárhelyi Művészeti Líceum tanulói végeztek — a madarasi ember művelődési iránti fogékonyságát igazolja.

Szervezett művelődési tevékenység már a múlt század végétől folyik. A legrégebb ismert művelődési közület a „Baczka-Madarasi Ev. Ref. Dalkör” volt. Az 1893. január 23-án összeállított és jóváhagyott Dalkör Alapszabályai kiforrott kultúrigényről, szervezetségről tanuskodnak. Az alapszabályzat tizenegy „Czikk”-ben részletesen rendelkezik a „Dalkör Céljairól és eszközeiről”, tagjainak jogairól, kötelezettségeiről a félévenként tartott közgyűlések hatásköréről, „tisztviselőinek” (elnök, alelnök, karnagy, jegyző, pénztárnok, könyvtárnok, választmányi tagok) kötelezettségeiről, valamint vagyonának felhasználásáról.¹

A „II. Czikk” például előírja: „A B. madarasi ev. ref. dalkör célja és eszközei: a művelődés, a társadalmi közérzet, a vallásérkölcösiség fejlesztésének minél szélesebb körbeni terjesztése, melynek elérésére az önképzés különböző neveit használja eszközként, úm. dalárdát alakít, abban az egyházi és világi magyar hazafias dalokat műveli, vallásérkölcösi felolvasásokat rendez, népkönyvtárt alapít s az egylet javára hangversenyeket, vagy táncestélyeket rendez.”²

A Dalkör 1901-1939 közötti jegyzőkönyvei igazolják, hogy ennek „tisztviselői” magukra vállalták a falu összes kultúrrendezvényeit: dalárda, kosaras bálók, húshagyókeddi bálók, színműelőadások, iskolai műsorok stb. szervezését.

Az 1927. január 7-én tartott közgyűlés az alapszabályok között kimondja: „A DALKÖR CÉLJAI”: A dal és zenekultúra ápolása, fejlesztése, s ez által a társas

szellem az idealizmus, a szép iránti érzék fejlesztése, a lélek finomítása és a község lakóinak a szépre és jóra való nevelése és buzdítása.

E célok elérésére:

- Többszólamú karműveket betanul s azt nyilvánosan előadja.
- Alkalmasság idején évenként többször hangversenyt, dalestélyt, társas összejövetelt, kirándulást és műkedvelő előadásokat rendez.
- A dalkör tagjai, hozzátartozói vagy az egyletlen kívül álló egyének elhalálózása alkalmával a temetéseken testületileg résztvesz és karénekkal közreműködik.
- Közreműködik továbbá az istentiszteletken vagy egyházi ünnepélyeken.
- Ismeretterjesztő előadásokat, kultúrestélyeket rendez.
- Résztvesz más egyesület nyilvános előadásain, a dalszövetség által rendezett kerületi vagy országos ünnepélyeken és dalos versenyeken.³

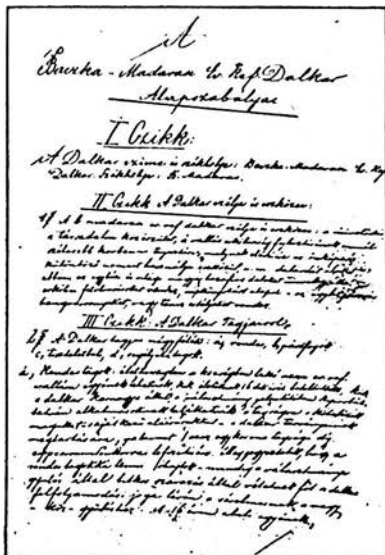
Hogy mennyire sokoldalú és hasznos művelődési-szervezési tevékenységet fejtett ki a Dalkör, igazolják az 1930. évi jegyzőkönyvek: 1930. január 6-án „Gagy Dénes karnagy üdvözlöli a dalkart, indítványozza, hogy 5000 lejjel felhatalmazást és megbízást adjon a református iskolában felállítandó csengettyű bevásárlására, hogy ezen csengettyű is hirdesse azt, hogy itt a dalkultúrában előretörő ifjúság él, és hívogassa gyermekeinket a kultúra eme szent hajlékába”⁴

1930. január 17-én „Karnagy indítványára a közgyűlés az egyház elhasadt hangrajának újraraöntésére 200 lejt ajánl fel”⁵

Több közgyűlés jegyzőkönyve, mint pl. 1931. december 17-i, 1932. január 29-i stb. színdarab bemutatásáról tudósít. Az idősebb kornak visszaemlékezései szerint is Backamadarason a nevelő munka, a művelődési tevékenység folyamatos volt. Kosaras bálók szervezése, színdarabok bemutatása, a dalárda, a táncsoportok műsorai, az év jeles napjaihoz fűződő népi hagyományok ápolása színesítették a művelődési életet. Folyamatosan javították a szervezési keretet, az anyagi feltételeket is.

A 95 éves Prekub (sz. Pálosi) Rebecka, aki falunk legidősebb embere, meghatotlan emlékezik fiatal korára:

„Sok vót a fiatal. Senki se ment sehová. Aki itt született, itt is hot meg. A mostani park helyén volt a fogadó, amellet vot a táncterem. Színpadja is vót. Itt táncoltunk, énekeltünk, szavaltunk. Fűttük: Ritka árpa, ritka búza.... Szép vót.” Ugyancsak Ő teszi

A Dalkör Alapszabály első oldala

hozzá emlékei között kutatva: „Ritka vót az a vasárnap, hogy ne lett volna verekedés”.⁶

Sajnos nem maradt fenn minden rendezvényről, műsoros előadásról írott anyag. Visszaemlékezések és az utóbbi időszak irattári munkái alapján viszont, sok változatos művelődési megnyilvánulásról számolhatunk be.

Az 1800-as évektől már hagyománnyá vált a közös mulatságok szervezése (bálok, színjátszás, táncsoport műsorai), melyre az egész falu lakossága készült.

Az 1929. február elseji dalkör közgyűlés jegyzőkönyvébe jegyezték be a színjátszó csoport tevékenységét:

„Gagyí Dénes karnagy bejelenti, hogy a *Czigány*c. színdarabot előkészítette egy a dalkör kebeléből alakult műkedvelő társulatnak. A dalkör örömmel veszi tudomásul a bejelentést, s határozatilag kimondja, hogy két főpróba tartassék, hogy a közönség érdeklődése minél inkább kielégíttessék, mégpedig folyó hó 10-én azaz vasárnap délután az iskolás gyermekeknek, 11-én hétfőn este az intelligencia és nem táncolók számára, húshagyó kedden pedig az egész közönség számára.”⁷

A tömegnevelési-szervezési munkában is mindvégig érezhető volt a társadalmi átalakulások hatása. A „tisztviselők”, a falu lakossága a szervezői, irányítói, ellenőrzői tevékenységek tökéletesítésére törekedtek.

Az 1927. jan. 7-i közgyűlés jegyzőkönyve, melyben Romániai magyar dalos szövetség néven emlegeti a Dalkört, szélesíti a „tisztviselői” keretet: ellenőrt és köri gazdát is választva.⁸

A nevelőmunkában tehát a világháborúk előtt és idején, a második világháború után, mindvégig éreztette hatását a korszellem, az uralmon lévő hatalom ideológiája.

A művelődési élet megszervezésének oroszlárnészét a mindenkori tanító vállalta. Az idős emberek visszaemlékezései, a családoknál talált fényképanyag a dalárda, a színjátszás és a táncsoportok tevékenységének folytonosságáról tanúskodik. Élénk kultúrellet volt a két világháború között, főleg Gagyi Dénes tanító idején. Fényképek igazolják a következő színművek bemutatását, rendezvényeket: *Betyár kendője*

A Backamadarasi Ref. Dalkör csoportja

(1941. márc. 15)

(1931), *Bőr* (1940), *Dalkör előadása* (1941), *János vitéz* (1942), *Cigány* (1942), *Női táncsoport előadása* (1943), *Rákóczi* (1943).

Érdeemes megemléteni azon lelkes színjátszók népes táborát, kik ma már az idős vagy idősebb korosztályhoz tartoznak: Gombos Margit, Makkai Ilona, id. Makkai Zsigmond,

Toszó Ilona, Toszó Albert, Csíki József, Kovács Albert, Toszó József, Szövérfi Róza, Vitus Ágnes, Bari Erzsébet, Vitus Berta, Makkai Zéfi, Palkó Ilona, Szövérfi Gizella, Baráth Jenő, Názán Mihály, Bari Andor, Kovács Sándor, Makkai Márton, Gombos Irén, Gombos Ilona, Moldován Sándor, Makkai Magda, Orosz Mihály, Zajzon Károly, Vitus Zsigmond, Szövérfi József, Gombos Sándor, Pécsi Jenő, Szántó Magda, Tóth Ella, Barabás Károly, Szócs Emil.

Az 1950-es évektől a kultúrrotthonok nevelőmunkájában is érezhető volt a kampányjelleg. E tevékenységet is központilag irányították és gyakran felkészületlen, a neveléshez nem értő „aktivisták” utasítottak, parancsokat osztogattak. Így a nevelési rendezvények elvesztették tömegjellegüket. A műsorokra az erőltettség volt jellemző, az ország gazdasági, társadalmi, politikai helyzete határozta meg. Agitáló, meggyőző szándékúak voltak. Különösen érződött ez a kollektívizálás idején. Az összeállított műsorok, a valóságnak elment mondván azt hirdették, hogy a földműves önként,

„Betyár kendője” — 1931

„Bor” — 1940

„Rákóczi” — 1943

saját meggyőződéséből váltja fel az egyéni gazdálkodási módot a közössel. Ugyanakkor az ízléstelen, az emberi méltóságot sértő szövegek, egyfelvonásos színművek, agitációs brigádműsorok eltérítették a nevelőmunkát az igazság útjáról. Így a nevelő elszakadt a tömegtől. A paraszt nemegyszer ellenséget látott a kultúrában, olyan intézményt, amely elkendőzi az igazságot, hamis nézetek, ideológiák szószólója. Ebben az időszakban váltak mindennapivá az ízléstelen, propaganda jellegű feliratok, kerítések, házfalak jelszavas táblái.

Minden ünnepély, kulturális rendezvény „cenzurázva” volt. Az 1970-es évektől a személyi kultusz, a gazdasági számadatok eltorzítása, felnagyítása mérhetetlen méreteket öltött.

Mindezek ellenére létezett a falu nevelőmunkájában egy folyamatos egészséges szemlélet is. Ezt igazolják különböző politikai változások a totalitarizmus nyomasztó éveiben is színrevitt népszokások, népi táncok, színművek, dalárdaműsorok. A színjátszócsoportok, táncscoportok, valamint a dalárda tevékenységének folyamatossága nyomon követhető. A hajdani petroleumlámpák, majd a „gázlámpák” fényénél készültek az igényes műsorok.

Az ötvenes években bemutatott színművek (*Úri muri*, *Tanítónő*, *Csikós*, *A cigány* stb.) előkészítése a Gyárfás tanítói házaspár nevéhez fűződik. Az említett színdarabokat követték: *Dankó Pista*, *Énekes madár*, *Néma levente*, *Kismadár*, *Képzelt beteg*, *Boicsinálta doktor*, melyek előkészítését, színrevitelét a Sipos tanító házaspár végezte.⁹ A szíjatszó csoportok lelkes tagjai ebben az időszakban: Bari Ella, Bari László, Bari Lujza, Bari Dénes, Szövérfi Irma, Szövérfi Lajos, Nánán Ildikó, Makkai Lajos, Pécsi Árpád, Oláh Margit, Oláh István, Szócs Ilona, Szócs János, Bari Zsuzsanna, Bari Gergely, Zajzon Margit, Zajzon Mihály, Kiss Eszter, Kiss Ferenc, Makkai Gizella, Makkai Sándor, Bojér Anna, Bojér Sándor.

Rendszeresítették a színházlátogatást, a vendégszereplést, a különböző műkedvelő és hivatásos színtársulatok fogadását. Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Nagyvárad, Temesvár színészeinek tapsolhattak a madarasiak.

Helyi varrottasokkal, szöttesekkel az országos versenyre (Bukarest) is eljutottak az ügyes kezű asszonyaink (Makkai Gizella). A kultúr leltári tárgyait, díszleteit, technikai felszerelését bővítették, székelyruhákat, színpadi öltönyöket, hangszereket vásároltak. A fiatalok táncműsorainak előkészítésében jelentős szerepet vállaltak az önkéntes táncoktatók: Makkai Sándor, Bokor József fiatalok, Nánán Ildikó tanárnő. Ezen időszak könyvtári tevékenysége: Nagy Ilona, Kiss Etelka, Kovács Pirooska, később Gyöngyössi Mária-Pia nevéhez fűződik. A pezsgő kultúrellet bizonyította az 1971-ből származó „A legszebb kultúrothon és a legtevékenyebb könyvtár” elnevezésű diploma is. 1974-ben a könyvtárosok megyei tapasztalatcseréjét Madarason szervezték. Jelenleg 8704 kötettel működik a könyvtár.

1970-ben az egész Nyárádmente kulturális életére kiható jól sikerült kórustalálkozót szervezett Backamadaras község a vidék legjobb kórusait látva vendégül.

Ebben az időszakban kulturális-szervező munka terén jelentős szerepet vállalt Sipos Ernő tanító.

Folyamatosan jelen volt az egészséges szemlélet, életfelfogás a nevelőmunkában. Amikor párt- és állami határozatok nyíltan az anyanyelv használatának a visszaszorítására, szellemi örökségnek elhallgattatására, mellőzésére törekedett, Madarason a „dicsimnuszok” helyett, a népitánc, színházcsoportok tevékenységét erősítettük. Jó példa erre az 1980-1990-es időszak. Olyan háromfelvonásos színdarabokat készítettünk színpadra, mint Luca Demeterius: *Három nemzedék*; Bródy Sándor: *A tanítónő*; Móricz Zsigmond: *Sári bíró*; Sütő András: *Tékozló szerelem*. Mikor még a marosvásárhelyi Állami Színház is kénytelen volt Sütő András műveit levenni műsorról, akkor készítettük elő a *Tékozló szerelem* c. 3 felvonásos színművet. Többkiszállást is végeztünk vele (Ákosfalva, Szentbenedek, Nyárádszereda, Szentháromság, Szentgerice, Gálfalva), majd a nyárádszeredai körzeti versenyen első, Marosvásárhelyen a Studiő színpadján megyei

Táncsoport — 1969

Bródy Sándor: „A tanítónő” — 1982

Sütő András: „Tékozló szerelem” — 1987 /megyei III. díj/

harmadik díjat nyertünk vele 1987-ben. Ebben az időszakban 4 háromfelvonásos, 15 egyfelvonásos, 3 gyermekszíndarabot készítettünk elő és mutattunk be a közönségnek. A nevelőmunka színvonalát igazolja az is, hogy az 1980. dec. 17-én a román tv magyar nyelvű adása részére a mi kultúrotthonunkban filmezték a marosvásárhelyi Maros Népiegyüttes műsorát és itt készítették kisfilmet Szélyes Sándor népdalénekesről.

Örvendetes, hogy sok szereplő folyamatosan jelen volt a művelődési életben. A próbákban tanúsított magatartásuk igen jó hatással volt a következő nemzedékre. A már említett színjátszókon kívül jelentős szerepet vállaltak színjátszás terén: Názán Gabriella, Makkai Eliza, Makkai István, Papp Károly, Domo Károly, Bíró Anna, Oláh Attila, Bari Endre, Názán Márton, Kacsó Tibor, Makkai Elemér, Makkai Margit, Pécsi Huba, Makkai Erzsébet, Bari Zoltán, Baráth Rozália, Szócs Tóni, Makkai Márton, Bokor Olga, Demeter Dezső, Demeter László, Csíki Eszter, Csíki István, Fejér Andor, Makkai József, Bari Imola, Bokor Ilona, Kovács János, Bokor Zoltán, Szövérfi Károly, Farkas Jenő, Szövérfi Ferenc, Makkai Ildikó, Magyarosi István, Zajzon Edit, Kacsó Edit, Pécsi Ilona, Pécsi Barna, Szövérfi Emilia, Incze Ágnes, Jánosi Erzsébet, Szabó Delinke és mások.

Bővítettük a kultúrotthon színpadi kellékeit, leltári tárgyait, konyhát készítettünk a helyi esküvők megrendezésére, fogadtunk több hivatásos és műkedvelő színtársulatot, táncegyüttest. Többször is tapsoltunk a marosvásárhelyi Állami Színház, a Népitáncegyüttes, a csíkszeredai Népiegyüttes előadóinak. E tevékenység megszervezésében jelentős szerepe volt Szigeti György tanárnak, aki ebben az időszakban irányította a kultúrotthon tevékenységét.

Az 1989. decemberi forradalom után élénk kulturális tevékenység bontakozik ki Backamadarason. Ezek között említjük: régi hagyományok felélesztése, a dalárda újjászervezése, táncsoport aktivizálása, a citeraegyüttes létrehozása. A hagyományok ápolása terén jelentős a Húsvéti locsolás, Határkerülés, Kosaras bálók szervezése. A fiatalok — Szövérfi Zsuzsanna, Bari Imola, Bojér Sára, Pálosi Levente, Szövérfi Csaba, Bari László, Prekub Jutka, Zajzon Károly, Kirizsán Katalin, Ósz Gyöngyi, Szövérfi Irma, Tőkés Éva, Szövérfi Andor — színrehozták Tamási Áron: *Énekes madár* c. 3 felvonásos színművét.

E tevékenységek szervezése Albert-Búzási József, Albert Búzási Margit tanárok nevéhez fűződik.

Népi hagyományok, népszokások

Évszázadok folyamán a nép körében különböző népszokások alakultak ki a gazdasági és társadalmi fejlődésnek megfelelően, s változások, eltűnések és alakulásuk napjainkban is tart. A régi népszokások a munkához, a családi élethez és a naptári év jeles napjaihoz fűződnek. Nagyrészüket most is szívesen gyakorolják, felidéznek, ápolják, gyarapítják.

A. — Az alkotó és termelő munkával kapcsolatos szokások.

1. Az aratás

Az aratás, az új kenyér ígérete, mindig ünnepet jelentett a földműves embernek. Hosszú évszázadokon át ezt a munkát sarlóval végezték, minél fogva sok munkacsere volt szükség ahhoz, hogy idejében biztonságba helyezték a termést. Általában Péter-Pál napján kezdődött az aratás és 1-2 hetet is eltartott. A kevesebb földdel rendelkező gazdák saját erejükre alapozva végezték az aratást, akiknek több birtoka volt, aratókat fogadott, helyi vagy hegyvidékről jött napszámosokkal végeztette. Az aratók felsorakoztak a föld egyik végén és ki-ki nekilátott vágni a búzát „marokba” szedve, majd kérébe kötötte. A kéréket „bütiüre” állították, ha nem volt elég száraz a gabona. Kalangya rakás előtt a kéréket ötösével „lábakba” helyezték majd 25 kéréből egy kalangyát raktak. A legelső kérést „vakarú” kéréznek nevezték és úgy helyezték el, hogy a kalászok ne ériék a földet. A legelső kérést szétbontva borítouák a kalangyára és „kalapkéréznek” nevezték, amely levezette az esővizet. A kézi aratásnak egy eredményesebb változata volt az úgynevezett kaszás aratás. A kávéval vagy gereblyével felszerelt kasza segítségével a rendet rávágták a lábon álló gabonára. A kaszást követte a kérékötél csavaró gyermek és a marokszedő. A sorjába rakott kéréket egy férfi bekötötte, majd ugyanúgy járt el, mint a sarlós aratás esetében. Az utolsó tábla búza learatása után az aratók búzakoszorút fontak, melyet egy arató a fejére téve a gazda házáig hordozott végig a falun a hangos, vidám aratótársaság kíséretében.

A koszorú behozatala az aratás végét jelentette, igazi örömműnep gazda és munkás

Backamadarasi kacor

után a cséplés is kaláka munkává vált. A géptulajdonos által alkalmazott etetőkön kívül minden munkafázist a kalákások végeztek, szomszédok, rokonok, melyet munkával viszonzottak. Ilyenkor volt szokás levágni a nagykakast a cséplési nagycebédre, hiszen már augusztusra felnőt az új kakas. A legjobb falat a kakas cubák, a gépész urat illette.¹

2. — A szüret

Az idősebbek még nagyon elevenen emlékeznek az egykori szüretetek feledhetetlen hangulatára. A madarasi ember szorgalmasan művelte szőlőjét és borát is becsülte. A nagy borivókról faragta a nép a következő rigmusokat is:

*„Backamadarasi hív szőlőművesek,
Szőlőhegyeitek mindenütt híresek,
de fájlalva hallom azt is felőletek,
Hogy sokan élnek vissza a borral köztetek.*

*Egy a holdvilágon, jöttében úgy jára,
Hogy puskával támadt saját árnyékára.
Más torkig telvén este a kocsmában,
Bedőlt egy körmözni kezdő pocsolyába.
Földhöz fagyott lába, nadrága, ülepe,
Reggel iparkodék, de föl nem kelhete.*

*Más hazafelé orron csúszva — mászva,
Kapu helyett a korlátot rázta.
Más szánnal ment nyáron a sokadalomba,
Búza helyett lisztet vitt a malomba.
Csizmáját foltozni küldte a szabóhoz
Fiát keresztelni a falubíróhoz.*

*A Backa vizéből aki hármat hörpint,
Ött is jól tud úszni, ahol egy csepp víz sincs.
Ki a Dondor borát gyakran megkereste,
Nehezebb a feje, mint az egész teste.*

*Ki a Külső hegy borából bőven kezdé élni,
Hogyha néma is volt, megtanult beszélni.
Kik annak levéből kezdik a borivást,
Már egy félóra múltva nem ismerik egymást.*

*Ki a Bongor borából ügyesen feltorkol
Bedől a kert alá, s táncnótára horkol,
Ki annak borából csorgat hordócsapot,
Az a kapufának is emelint kalapot.”²*

Amint e tréfás rigmusok is tükrözik a szőlőművelésnek sok évszázados hagyományára van. Kiváló backabeli borok messze földre is eljutottak, köztudatban volt, hogy még a császári udvarban is megállta helyét. Ezért a szüret valódi ünnepi esemény számba ment a falu életében. Nagy előkészületek előzték meg, a szüreti edények: hordók, kádak, sajtók, örlők, puttonyok megmosása, degesztése és a szüretelők meghívása a kijelölt napra. A gazdasszony bő ételeket készített a szüretelőknek, töltöttkáposztát, húslevest, sültet, de nem hiányozhatott a finom foszlósbélű kalács — pálinka sem. A szüret idején kizárólag a kalács és a pálinka járta. A szüret napjára kora reggel kivonuló szüretelők ellepték a szőlőhegyet, vidám nótázással megkezdődött a munka. Az egykori szürettek elmaradhatatlan kísérfje volt a rezesbanda, mely gazdától-gazdáig haladva elhúzta a szüretelők nótáját — a fizetség a gazda belátására volt bízva, és általában szőlőből, mustból állott.

A szüreti bál a szőlőszedés ünnepét jelentette minden időben. A falu fiataljai szőlővel díszítették a báltermet, a díszlet fő tárgya 1-2 szőlőkoszorú, melyet nagy vigasság közepette sorsoltak ki. A szüreti bált rendező székelyruhás fiatalok (rendszerint katonajelöltek) feldíszített szekéren és lóháton, 1-2 zenésszel, nótaszóval bejárták a falu utcáit és a környék falvait, hívogatta a fiatalságot a szüreti bálba. Örvedetes tény, hogy ez a szép népszokás újjáéledt az egész Nyárádmentén. A bál szervezésére és lebonyolítására csőszlegények és leányok vigyáznak. A szüreti bál fénypontja a csősztánc, melyet a népviseletben pompázó fiúk-lányok táncolnak. A bál vidámságát fokozza a szőlőlopás, amikor virtuskodó legények a girlandokba kötött szép szőlőfürtökből magasra ugorva szakítanak táncos partnerüknek. Ha a csőszök elkapják pénzbírsággal sújtják a csínytevőt. Gyakran felcsendülnek az egész Nyárádmentén közismert szüreti dalok mint: „*Megérett a nova szőlő, le lehet már szedni, Ősszel érik babám a fekete szőlő, A vadszőlőt nem csípi meg a darázs, Szombat este kimentem a szőlőbe, Ha meghalok borpincébe temesettek, Haj-haj-haj szőlőgally, A hordóban jó bor van*” és még mások.³

3. — A kaláka

A falu életében őshonos szokás volt az egymás megsegítését célzó kaláka, melyet építkezéskor, kukorica hántáskor, betakarodásnál igen széles körben alkalmaztak. Ez a kölcsönösségi alapon ment, vidámbban, gyorsabban ment a munka. Ilyen alkalmakkor jobban ment a dalolás, mesélés, udvarlás, gyakran táncra kerekedtek a fiatalok munka közben is. Pl. a csűr földjének földdel való egyenletes elsímítását lábbal döngölték. Körben állva, összefogózva, vidáman ugrálva jött létre a legényes táncforma, az úgynevezett „*csűr döngölő*”, melyet manapság is táncolnak. A kalákázó csoportot jószívvel vendégelte meg a házigazda, ezért szívesen jártak kalákázni a falubeli ifjak, idősek egyaránt.⁴

B. — Családi élettel kapcsolatos szokások.

1. — „A pocita”

A családi élet nagy eseménye volt mindig a gyermekáldás. Így a várandós asszonyt megkülönböztetett figyelemmel vették körül. Óvták a nehéz munkától. Hiedelem szerint, nem volt szabad kútból vizet mernie, mert a víz „megféggesedik”, étellel kínálgatták mindenfelé, hogy meg ne kívánja, óvták a nehéz munkától. A gyermek megszületése után rokonai és baráti családok nő tagjai „megkeresték” a „betegágyas” asszonyt, és cifra kosárba rakott finom falatokat vittek számára: „*pocitát*”. Többnyire egész menüt kitevő ebéddel köszöntötték az anyát, erőt-egészséget kívánva az újszülött felnevelésében. A pocitás látogatás ünnepélyes jellegét hangsúlyozta a virágcsokor.

2. — Keresztelés

Az újszülött gyermek névadása a hatóságilag bejegyzett névadással kezdődik de elengedhetetlen mozzanat volt a templomban történő egyházi keresztelés. A névadás mellett a gyermeknek a keresztényhit mellett elkötelezettségét is jelentette. Az elmúlt évtizedek politikai tilalma ellenére sem tudták megszüntetni az egyházi keresztelést. A keresztelésre a vasárnapi istentisztelet keretében kerül sor többnyire, amelyre a meghívott kereszt szülők a leendő koma lakásán gyűlkeznak, ahonnan egyszerre indulnak a templom felé. A templomban mindig nagy érdeklődő gyülekezet fogadja a keresztelő menetet. A gyermeket a keresztvíz alá a főkoma felesége tartja. Az egyházi szertartás után keresztelői ebédre kerül sor, amely sokszor az éjszakába nyúlik, vidám nótázással zajlik.

3. — A berukkolás

A katonaköteles ifjak hadbavonulását családi és faluközösségi búcsúztató előzte meg. A múltbeli hosszas katonaevek terhes, létbizonytalansága a berukkolás momentumát szomorú tartalommal telítette. Az utóbbi idők rövidebbre szabott katonai szolgálata csökkentette a berukkolás szomorúságát. A bevonuló ifjak október első hetében búcsúbált rendeztek, amely „*regutabál*” néven ismeretes napjainkban is. Abban különbözött a többi bálaktól, hogy rendezői a bevonuló katonajelöltek voltak és a bál jövedelmének nyeresége az övék volt, amit közösen „mulattak el”. Sok bor fogyott ilyenkor. A bálban a zenekar egy nőtáival tisztelte meg a bevonulókat, bejelentvén a regutanótát, melyet csak ők táncolnak végig választott kedvesükkel.³

Egyik legszebb madarasi katonadal:

*Katona vagy édes fiam, katona,
Kívánom, hogy szabadulj, meg valaha,
Szabadulj meg, édes fiam, ha lehet,
Ne edd sokáig a komisz kenyeret.*

*Keserű a komisz kenyér morzsája,
Gyáva legény, ki azt meg nem próbálja.
Próbáltam én három évig eleget,
Szenvedtem én a hazáért eleget.*

4. — Lakodalmi szokások

A családi élethez kapcsolódó népszokások közül ma is élő a lakodalom, melyet a verselés-éneklés tesz emlékezetes eseménnyé. Az esküvőt egy héttel megelőző vasárnap két vőfélylegény a menyasszony és a vőlegény részéről elkezdik a „hivo-

gatást” a lakodalomba. Az erre az alkalomra szépen felszallagozott pálca kikérésével indul a hivatgatás.

Pálca-kikérés:

*Szerencsés jó napot adjon az Úristen
Engedelmet kérek, hogy ide beléptem.
De szükségem lenne arra a pálcára,
Mit a célra kötött az önök leánya,
Te meg kicsi leány légy szíves add ide,
Hogy mehessek vele vőfélyi tisztetre.
Én sem fogok érte majd adós maradni,
Kiskezed munkáját meg fogom hálálni.
Mikor nem is gondolsz szolgáló hívedre,
Fáradtságod meg lesz mindenkor fizetve.⁶*

Pálcával a kézben a két vőfély sorra járja a nászba hivatalos családokat, és verses köszöntővel ünnepélyesen meghívja házanépét a lakodalomba.

Legnépszerűbb hivatgató vers ez:

*Alázatossággal, hogy ide beléptünk,
A házigazdától bocsánatot kérünk.
Áldás, béke szálljon minden ittlakóra,
Béke és boldogság kicsire és nagyra.
Jövetelünk okát elmondom röviden,
Nem húzom az időt, elmondom íziben:*

*Egy szép ünnepnapra virradott a hajnal,
Melyen egy ifjú pár esküvőjét tartja.
Azért jöttünk tehát most e tisztos házba,
Hogy meghívjuk kenteket a mulatságba.
Gazdagon fogadni bár senkit sem tudunk,
De minden atyafit tiszta szívvel várunk
Szívesen látjuk és várjuk kelmeteket,
Itthon ne maradjon az se, aki beteg.
Ezért válaszukat igen szóval kérem,
És erre adjanak parolát is nekem,
Hogy el fognak jönni arra mindenképpen,
Az Úristen áldása legyen e ház népére!*

A családfő szíves buzgósággal kínálja a vőfélyeket borral, süteménnyel, kik ha nem vigyáznak, mire sor végére érnek „a horgasinuk meglágyul”... Az esküvő napját

manapság mindig szombaton tartják, de hajdan szokásban volt más napokon is, mint például kedden, és több napig is eltartott. A lakodalmak időszaka régen a téli farsang ideje volt. A nyári esküvő riuka esemény számba ment, csak ha valami „kényszerítő körülmény” nem játszott közre és nem sietette az egybekelést. A lakodalom napját igen nagy gonddal készítették elő, sütés-főzés, a porta csinosítása, díszítése zöld ággal, kocsik, lovak pompás szalagozása az ünnepi alkalom fontosságát kívánták kihangsúlyozni. A vőfélyek elsőként a násznagyhoz mennek, akinek fontos tisztsége van ezen a napon, az esküvő lebonyolításában.

Násznagy meghívó:

*Erőt egészséget, jónapot kívánunk
Kis József barátunk dolgaiban járunk!
Ma lesz életének legfontosabb napja,
Ma lesz megtartva az ő lakodalma.
Ma teszen eskült törvény s hit nevében,
Hogy párjával holtig boldogságban éljen.
Kedves násznagy urunk, arra kérjük szépen,
Tessék megjelenni ott az ünnepségen!
Szíves kérésünk most hát csupán annyi,
Legyen szíves velünk a szekérrel jönni!*

A régi esküvőkről nem hiányozhatott a lovas fogat, a násznép akkor is feldíszített lóvontatta kocsira szállt, ha a menyasszony csak a szomszéd utcában lakott. Külön rangot jelentett a „szekeresek” között az ifjú párt szállítani. Előbb a vőlegényes házhoz ment a főként ifjakkól álló társaság. Itt a vőlegény búcsúztató és indulási verselés alatt feltálatlák az „induló mártást”, melyet nagy sebbel-lobbal fogyasztanak el, hiszen sietős a vőlegény dolga, menni kell a menyasszony után.

Vőlegény búcsúztatója:

*A mi vőlegényünk búcsúzni akarna,
De a búcsúzását ő most reám bízta.
Így szólok én tehát kedves szüleikhez,
Mert indulni akar az ő kedveséhez.*

*Kedves jó szüleim, hogy felneveltetek,
Nagy hálaadással tartozom én néktek,
Szívem kívánságát ki nem beszélhetem,
Mert az idő rövid, mindjárt el kell mennem.*

*Hosszú az én utam, melyre most indulok,
Ezért, óh Istenem, tehozzád fordulok.*

*Tóled térdre hullva kegyelmet esdeklek,
Mert segílyt és áldást csak tóled nyerhetek.*

*Most változik át életemnek útja,
Vagy sírig örömrre, vagy örökös búra.
Add, hogy boldog legyen az én páros éltém
Édes Jézus kérlek maradj holtig vélelem.*

*Kedves testvéreim, ha valamit vétettem,
Bocsássátok meg, gyarlóságból tettem.
Lobogjon hát köztünk a szeretet lángja,
Mert csak így lehetünk Istentől megáldva.*

*Kísérjete ti is az Isten házába,
Hol áldás szálljon szent házasságomra.
Induljunk el tehát Isten szent nevében
A menyasszony után, a legnagyobb rendben.*

Ezután a násznagy veszi át a szót, és az egész ceremónia végéig övé a vezető szerep:

*„Vólegény urunkat kísérjük útjára
Oda, hol őt a menyasszony várja.
A menyasszony kikérő midőn el lesz mondva,
Elmegyünk mindnyáján az Isten házába.
Ha ott a két jegyes leteszi az esküt,
Kísérjük vissza az új házaspárt együtt!”*

Énekszóval, „Lakodalom van a mi utcánkban” kezdetűvel indul a násznép a menyasszony házához. A násznagy és a 2 vőfély „Szállást kérnek” a menyasszony házánál, így:

*„Tisztelettel tettük ide be a lábunk,
És ennel a háznak jónapot kívánunk!
Eljöttünk e tisztes hajlékunkhoz végre,
Drága ezen háznak az ő ékessége.
Kedves menyasszonyunk nagy tiszteletére.*

*Mert most lesz a lányunk boldog menyegzője,
Ott kint váraakozik az ő vólegénye.*

*Engem mint követet tessék tekinteni,
Legyenek szívesek őket befogadni.*

*Kedves házigazda úr, a mi vőlegényünk,
Önököt és kedves menyasszonyát általam tisztelteti!
Egy pár óráig tartó szállást szépen kéret,
Amíg bágyadt lovaink megpihenének,
De nemcsak lovaink mi is megpihenünk,
S hogyha megengedi akkor be is jövünk."*

Bevonul a násznép nagy zene és énekszóval, következik az izgalmas menyasszonykikérő. A házigazda mókáskedvű ember, mondja a kérőknek:

*„Itt valami tévedés van,
Mert ennél a háznál
Csak gyermek és öreg van."*

Kihozna egy kislányt babával, majd egy banyának öltöztetett alakot a vőlegény becsapására. A násznép türelmetlen, a vőlegény közbekiáltására „Kérjük a menyasszonyt” előáll a násznagy és hangos szóval követeli:

*„Adják ki a mátkát, harmadszor is kérem!
Várja a vőlegény, türelmetlenségben.
Szánják meg szegényt, már ne szenvedtessék
A kedves menyasszonyt karjába vezessék."*

A háziak, az örömszülők, nyoszolyólányok kíséretében vezeti elő a házigazda a menyasszonyt, és egyben kéri a násznépet csendre. Igen szép és megható a menyasszony búcsúja:

*„Halkuljon, némuljon a víg zeneszó,
Mert búcsúszol te ékes menyasszony.
Szólnál, de nem tudsz, könnyel teli szemed,
Így hát búcsúzásod elmondom helyetted.*

*Csendesség adassék, míg végére érek,
Az egybegyűlteket türelemre kérem.
Búcsúzik a menyasszony szüleitől,
Szívéből szeretett jó testvéreitől.
Szólni is szeretne, látom bús arcáról,
Elmondom helyette mit a szíve gondol:*

*Köszönöm jó apám, hú szeretetedet,
Kit nem érdemeltem, gondviselésedet.
Bocsáss meg, ha néha tán megbántottalak,
Hogy gyakorta igen megszorítottalak,
De ne szomorítson meg ezen búcsúzásom,
Áldjon meg az Isten, szívemből kívánom."*

A menyasszony megcsókolja apját, majd édesanyjához, testvéreihez, barátaihoz szóló verses rigmusokkal búcsúztatják. Ezt követően felsorakozik a násznép, és a templomba vonul. Hajdanában szekérrrel feldíszített fogatokkal, manapság autóval, vagy gyalog történik a felvonulás. A templomi esketés után a násznép szekerekre száll és az új párt rövid „nászútra” viszik, végigviszik a falu fő utcáin, esetleg a Szentlászló és Szentbenedek közti úton. A legszebb fogat bőruléssel felszerelve áll az ifjú pár és a násznagy rendelkezésére.

Sok esetben ez a felvonulás valóságos lovas bemutató volt egyben, ahol a bámezsz közönség előtt vizsgázott a ló és fogatos is. Szokás volt az út elkötése kötéllel, láncsal, gerendával. Találós kérdéseket tettek fel a násznagyoknak és ha nem kaptak kielégítő választ 1-2 veder bor ellenében engedték újjára a násznépet.

A vőlegény háznál nagy izgalommal várják a násznépet, a vőlegény apja, anyja, valamint a házigazda várja az új párt. A menyasszonyt a vőfély iktatja be rigmusával:

*„Istennek nevével léptünk be e házba,
Új tagot hoztunk eme szép családba.
Tisztelt házigazda, kedves családtagok,
Kinek szószólója és magam is vagyok.
Nem mint idegen jött,
Hogy szavam se vétsem,
Bár haza jött, de mégsem egészen.
Új szüleihez jött, hol lakása lészen,
Hol férje után családtagja lészen,
Szeretettel kéri azért mindnyájukat,
Fogadják szívükbe úgy mint leányukat!"*

Erre a köszöntőre a házigazda pár keresetlen szóval szeretettel üdvözlzi az új hajlékába lépő menyasszonyt, s egyúttal kéri, hogy gyermekként fogadják őt férje után, úgy is tekintse férje szüleit saját magáénak, hogy a családi béke és a szeretet virulhasson. Ezután az örömszülők megcsókolják a menyasszonyt és a vőlegényt.

A sürgő-forgó asszonyok egyike, csak úgy véletlenül, seprűt tesz a küszöbre, melyet észre kell vennie a menyasszonynak és a helyére kell állítania, másképp nem lesz tiszta háziasszony.

Következik ezután a násznép „asztalba ültetése”, mely a házigazda feladata. A

fő helyen a menyasszony, vőlegény, násznagy és neje, nyoszolyók, velük szemben pedig az örömszüllők és a keresztcsüllők foglalnak helyet nagy zeneszó kíséretében. A felszolgálás is mindig az első asztalnál, a fő helyen kezdődik. A 60-as évek végétől az esküvőket az új művelődési otthonban tartják, mely nagy befogadóképessége miatt alkalmasabb ilyen nagyszabású rendezvény lebonyolítására.

A vőfély kedves rigmussal hívja az asztalhoz a násznépet:

*„Uraim az asztal meg vagyon terítve,
Tányér, kanál, villa, kés előkészítve!
Jó lesz mindenkinek helyet foglalni,
Tessék, jó uraim, az asztalhoz ülni,
Ételből, italból, ami lesz részt venni!*

*Házigazdának ez az akaratja,
A kedves násznépet vígságra bízhatja.
Általam izeni, készen a vacsora,
Csapra is van verve minden söre-bora.*

*Azt üzeni gazdánk lesz jó víg lakoma,
Miként az már régtől a mennyegzők sora.
Mindent, ami szerény házunktól kitelik,
Asztalra adjuk, s tudom, hogy meg nem vetik.”*

Amikor az asztalhoz ülnek, csupán a poharak és a kalács van a terítéken, valamint a tányér és az evőeszközök. Minden ital és étel felszolgálása előtt tréfás köszöntő rigmusok hangzanak el. Az egyes étkeket legelőbb a két vőfély hozza, kiknek a nyakában hímes kendőt tesznek, hogy alkalom adtán a forró tálat legyen mivel megfogják. Majd utánuk a felszolgáló nyoszolyóleányok, legények hosszú sora következik. Legelőbb a pálinka kerül az asztalra, hogy a következő finom falatokhoz jó étvágyat keltsen. A vőfélyek ekként köszönik be:

*„Kezemben az üveg, jó pálinka benne,
Várja azt mindenki, hogy hozzá kerülne.
Ha mindenütt ilyen jó pálinka volna,
Akkor a bolond is okosabban szólna.
Ki ilyen fajtából egy adagot bekapott,
A török fajtából földhöz ver vagy hatot.
Azért jó uraim, most igyanak,
És a lakomára vígan mulassanak,
Így hát nagy kínálást tőlem ne várjanak,
Áldás, békesség kedves mindnyájuknak!”*

Egy jónéhány pohár pálinka elköccintása után a húsleves elfogyasztására kerül sor. Ezután következik a főszakácsnő vizsgálja. Nem könnyű vállalkozás egy több személyes esküvő menüjének összeállítás, ezért gonddal, körültekintéssel választják meg a főszakácsnőt, aki sok tapasztalattal rendelkezik, és nagyon jó hírnévnek örvend.

A konyha irányából leveses tállal a kezükben sorakoznak a nyoszolyólányok, az élen a versmondó vőfély. Ő indítja a menetet és a szöveget a levesre:

*„Érdemes vendégek, íme már megjöttem!
E leveses tállal a rendet megkezdtém,
Íme az első tál levest behoztam,
És, hogy el ne ejtsem sokat imádkoztam.
Örvendek, ha tálal viszek ki üresen,
Mert a vendég gyomra nem maradt üresen.*

*Lássanak hát hozzá uraim, jó bátran,
És hogy most itten sokáig ne álljak,
És e forró tállal még rosszul ne járjak,
Vegyék el a kezemből tovább ne terheljen,
Mert én itt tovább már nem állom a helyem!”*

A násznép kedvenc eledele a leves mellé feltalált főtt majorság és növendék hús, melyet tormával, vagy szósszal, krumplival fogyasztanak. Íme egy tréfás rigmus:

Tormás húsrá:

*„Amit hozok fájin borjúhús tormával,
Csak 25 tavaszt ért meg az anyjával,
Gyengesége miatt sosem evett szénát,
A szakács most melléje ezért reszelt tormát.
Kívánom jóízű étvággal fogyasszák,
Backabeli borral locsolják az ágyát.”*

Sültre:

*„Ki-ki szedje elé, s fenje meg a kését,
Mert a sültet hozom, nem is csak egyfélé!'
Nins párja a sülték közt a jó pecsenyének,
Mert okos gondolatokat ad az elmének.
Ósapáink azért éltek oly sok évet,
Mert örökké borral s pecsenyével éltek.*

*Azért hát azt mondom, aki eszik ebből,
Mint egy kövér tulok, úgy meghízik ettől."*

A sültre jól csúszik a finom hegy-leve. Nem soká késnek a csapos legények, a vidám köszöntő sem marad el:

*„Szerencsés jó estét tisztelt kompánia,
Szavamra hallgasson minden ember fia!
Itt van a gazdámnak utolsó csepp bora,
Ilyen cudar féreg, lám, a gazda koma.
Kezdenek el uraim vígan koccintani
Mi nem fáradunk el kenteknek hozni."*

A zenészek sem pihennek ez alatt, vidám hangulatteremtő nótákat húznak:

Vadgesztenye fehérét virágzik..

Jajj de széles, jaj de hosszú az az út...

Lakodalom van a mi utcánkban .. kezdetűeket.

Nyoszolyólányok serege sorakozik díszes tállakkal kezükben. Vajon mit hoznak?
Az elsőtől megtudjuk:

*„Finom eledel jön, jóféle sütemény,
Mazsolaszólv van benne, s nem kömény,
Édes és porhanyó, olyan mint a szín-méz,
Elolvad mint a vaj, ha az ember ránéz.*

*Tudom, hogy szeretik lányok, s asszonynépek,
Még annál is jobban az öreglegények.
Bátran lehet enni, gyermeknek nem nehéz,
Nyúljon hozzá bátran valamennyi kéz."*

A válogatott finom ételek és a jó bor meghozza a kívánt hangulatot, nótázgatnak, tréfálkoznak, pohárköszöntőket mondanak, éltetik az ifjú párt. A kis nyoszolyólányokat és a fiúkat székre állítják, vagy a színpadra, hogy a nagy hangzavarban érthető legyen a köszöntőjük.

Minden esetben elhangzik a násznagy vagy a keresztszülők pohárköszöntője:

*„Örömmel szólok e nevezetes este,
Amikor e két ifjú szívét fűzzük egybe.
Mint rokon és barát, nekik azt kívánom,
Hogy Istennek áldása szálljon órájuk.*

*Kedves vőlegény most tehozzád szólok.
Mikor e szép menyasszonyt tenedek itt hagyjuk.
Én mint jó barátod, éni csak arra kérlek,
Legyen az ifjú lány minden ékességed,
Ha már ő nem is lesz a szülői házban,
Viselj rá gondot bármilyen sorsában,
Mert nincs is a világon olyan boldog senki,
Mint ki egymást igazán szereti-becsüli."*

Kedves, megható szokás, hogy egészen kicsi fiúcskákat, leánykákat biztatják köszöntő mondókára. Ezen kedves mondókák könnyet is csálnak az ifjú pár szemébe. A jóllakott vidám nász nép hangulata magasra hág, tréfás szokásokra is sor kerül úm. a menyasszony cipőjének ellopása, melynek őrzése a násznagy pár feladata és a nyoszolyóké. Ha sikerült a lopás a menyasszony tudomásukra hozza. Riadalom támad, keresni kezdik, „a tolvajok” vállalják a keresést, amiért ellenszolgáltatást követelnek. Egy veder borig is terjedhet, kimondottan az őrzők költségén.

A téasztafélék felszolgálása után az ajándékok szedésére kerül sor. Az élet útján elinduló ifjú párt anyagiakkal is kell segíteni. Régebben konyhai felszerelést, ágyneműt, abroszt, kendőt, szövevényit ajándékoztak kinek-kinek tehetsége szerint. Manapság készpénzt ajándékoznak főként. Az ajándék összeszedésére a vőfélyek tréfás rigmussal hívják fel a násznép figyelmét, melynek egyik változata az ún. „Kásapénzszedés”:

*„Halljunk szót vendégek, egy szomorú eset!
A sürgés-forgásban egy kis baj esett,
A szakácsné ahogy a kását kiverte,
Jobb kezét a kása megégette,
Folyvást nagyobbodik fájdalma sebének,
Már orvosságért a doktorhoz menének.
A gyógyításhoz tudjuk, pénz is kell ám bőven,
Ezért, kérem szépen, egy kis pénzt adjanak,
Hogy fájó sebei hamar gyógyuljanak.”*

Az ajándék összeszedését a vőfélyek végzik, mindenkihez elmennek és hangosan kiáltják, ki mit adott, és aztán megköszönik az Isten fizesse meg szavakkal. Az asztaltársak hangos szóval fejezik ki véleményüket: Elég kevés! Adhatott volna többet! — mondják. Erre aztán nagyokat nevetnek. Az ajándék összeszedése után „asztalbontás” következik és kezdődik a tánc. A vőfélyek ilyen módon köszönik meg az elfogyasztottakat, és hívják táncra a násznépet:

„Szeretetre méltó gazdánk vendégsége,
Gondolom, hogy elverődött gyomrunknak éhsége!
Most már látom, mindenki tánc után vágyik,
Kerekedjünk fel, tehát, mindnyájan egy szálíg.
De mielőtt táncra kerekedne lábunk,
Mondjuk el a jókért az úri imádságot:
Örömünk mily nagy, mi Atyánk, ki a mennyekben vagy.
Örömmel köszönjük neked, Szenteltessék meg a te neved.
Boldogságunkat te meg nem rontod, legyen meg a te akaratod.
Ha már ennyi jót megadod, szabadíts meg a gonosztól.
Mert itt megvoit minden bőség, tied a dicséret és a dicsőség.
Add, hogy az ifjú pár boldog legyen, most és
Mindörökké
Ámen.

Táncol a násznép javában, amikor a zenészek figyelmeztető tust húznak. A násznagy bejelenti a „menyasszonytáncot”. Ezt a vőfély tréfás rigmusa vezeti be:

„Halljunk szót uraim!
Itt áll előttünk az ékes menyasszony,
Hogy koszorús fővel még egyet mulasson,
S minden vendégnek egy táncot juttasson.
Hogy az ajándékból új cipőt varrasson.

Forduljon hát vele mindenki egy kurtát,
De el ne tiporják a cipője orrát,
Én kezdem a táncot, a többi majd ráér,
Húzd rá cigány, húzd rá az új házaspárért
És az eljövendő bő gyermekáldásért!”

Többnyire a következő nótára táncolják:

„Asszony, asszony az akarok lenni,
Nékem abban nem parancsol senki
Sem apám, sem anyám,
Ahhoz megyek, kit szeretek igazán.”

Vidám epizódja lehet a menyasszonyi táncnak, ha ellopják a menyasszonyt, a kijárat felé táncoltatva többen részt vesznek a menyasszony „szöktetésben”. Ha a násznagy nem figyelmes, nem tudja megőrizni a menyasszonyt, sok pénzébe kerülhet. A menyasszonytáncot a vőlegény kérésére fejezik be, majd folytatódik a

táncmulatság. Úgy éjfél körül a menyasszony és kísérete elvonul, hogy menyecskevé kontyolják. Az új asszony ruhát cseréli, koszorú helyett kendőt köt menyecskesen a fejére. Egy kosár tésztával és itallal körbejárva, a vendégeket megkínálja az ifjú pár. Folytatódik a mulatozás, majd hajnal felé visszakerülnek az asztalok, hogy az addig rotyogó töltelkecskaposztát, elmradhatatlan ételfogást elfogyasszák. Előtte ismét pálinka járja, hogy ágyat vessen a káposztának. A káposzta felszolgálása előtt ismét rigmust mondanak:

*„Tisztelet adassék, annak amit hoztam,
Melyért a konyhában kissé várakoztam.
Nem nagyon dicsérem, dicséri az magát,
Belevágták a disznó elejét-hátulját.
Tejfőiben fürdettük, mert a hajnal hozta,
Becsületes neve a töltöttkáposzta.”*

A savanyított töltöttkáposzta jól esik a boros „fáradi” embernek, rá még jobban csúszik a bor, folytatódik a tánc, mulatozás kivilágos-kivirradtig. A násznagy és vőfélyek tisztességüknek eleget téve, csak ezután nézhetnek a pohár fenekére, mert eddig nemcsak hangulatkeltést, de a rendet, fegyelmet is ők tartották fenn.

Ezek a lakodalmi szokások mindig fennmaradtak, de némi módosulást is szenvedtek. 50 évvel ezelőtt például a húsleves, kása, káposzta, pánkó, kalács volt a felszolgált étel. Tortának, krémmel töltött tésztának híre-hamva sem volt, nem mint manapság: 15-20 féle tésztaköltemény, emeletes menyasszonyi torta járja. Rendszerint az adagot is túlméretezik a szakácsok, de ezt a másnap esti „ágytörőben” értékesítik. Ide már csak a legközelebbi rokonok, barátok jönnek el és újból „végig eszik” a lakodalmi menüt. Ez éjjél előtt már befejeződik.

A század elején a fiatalok egybekelésének egy másik formája volt a „leányszöktetés”. A kényszerházasságok, a fiatalok erőltetett összehozálása eredményezte az eseteket, mintegy tiltakozásképpen az érdekházasság kötések ellen. Ilyen esetekben a házasság kényszere elől a lány elszökött szíve választottjával, vállalva a szülői haragot, kitagadást a vagyomból. Sok esetben a szülők haragja elmúlt a gyermekkádás bekövetkezése után, de már menyasszonyi fátzol nem kerülhetett az ilyen lány fejére.

5. — Névnapi szokások

A falu emberei mindig nagy figyelemmel kísérték a naptárba bejegyzett névnapokat, hogy annak elérése alkalmával az ünnepeket felkészülten ünnepeljék. Azonban nem mindenkit köszöntöttek fel a névnapján. A falu jeles napjai közé tartozott a János, István, András napi köszöntések. A névnapra nem volt szokás vendégeket hívni, de hívás nélkül is elmennek a jó komák, rokonok, barátok, szomszédok, olyan

mértékben, ahogy azt kiérdemelte. Nem üres kézzel mennek névnapot köszönteni. 1-1 liter bort, vagy újabban ajándékot is szokás vinni. Különösen vidámak a János- és István-napok, mivel ezek egybeesnek a karácsonyi ünnepekkel, s ilyenkor minden háznál bőven van étel-ital.

Nagyon régi szokásként honosodott meg az Istvánok, Jánosok köszöntése. Ezen névnapok estéjén a baráti társaság az ünnepelt ablaka vagy ajtaja előtt elénekelte az „Istvánozó”, illetve „Jánosozó” éneket.

Istvánozó ének:

*„Készítsd rózsám lantodat, zendítsd meg muzsikádat,
Most ideje trombitádnak, hadd harsogjon, virginaljon,
Menjünk szép mezejébe, llikom tetejébe
Menjünk fel seregben, álljunk ott,
víg kedvvel, muzsikálva.
Mert a napnak sugára süt szent István napjára,
És ragyog mint a csillag, amely az égen villog.
Dicsértessél házadban, virágos hajlékodon,
Adja Isten tinéktek, sok István napot érjete.
Ennél örvedetesebbet és gyönyörűsegebbet,
Azt is így eltöltsetek, az Istent dicsérjétek!”*

Beköszöntő rigmust és bekéreztetű a névnapköszöntőket, István és Jánosra egyaránt:

*„Ím e szent ünnepnap megörvendeztetett,
Mert a Jézus Krisztus e világra született.
Hogy elvegye bűnét az egész világnak,
Mebontva hatalmát ördögnek, pokolnak.
Örömnep ez nekünk, melyre felvirradánk,
Szent Istvánt (Jánost) tisztelni ide is eljutánk.
Hogy szent István (János) napját többször is megérhesd,
Több jó barátoddal karöltve örvedezz,
És a névnapodon, amit óhajtottál
Bor s pálinka mellett vígan mulatozzál!
Adjon Isten áldást, jó bort, tiszta bűzát,
Udvarodra pedig nagy kas törökbűzát,
Amely mellett vígan várhasd neved napját.
Úr Jézus született Bethlen városában
Örvedjen e háznak apraja és nagyja
Öröm s hálaadást zengjen az ajkotok,
Hogy szent István (János) napjára az Úr felvirrasztott.
Én egy bágyadt sereg vezetője vagyok,*

*Mely a kigyelmetek ajtajánál vagyon,
Fogadjátok éket vidám hajléktokba,
És részeltessétek víg mulatságotokba.”*

A Jánosozó ének:

*Ez örömmek napján megérkeztiünk
Immár Jánost tisztelni jöttünk,
Ezért tiszteletet néki adunk,
Nótánkat pendítve zengve mondunk,
Ezáltal mi kedvünk kimutatjuk
Jókívánságainkat neki átaladjuk
Csak te is, kérünk, vedd jó néven,
Köszöntjük nevedet, amely kedves néked.
Számolj és élj mentől több napokat
És élj örömödre víg órákat.⁸
Kedvetlenség életedet meg ne bántsa
Amíg fenntart az égnek kék abrancsa.*

Az elénekelése után a fenti beköszöntő is elhangzik a János naphoz alkalmazva. Gyakori esetben muzsikus előkerül, ilyenkor vidámabb mulatság kerekedik ki.

6. — Temetéssel kapcsolatos szokások

A családi étellel kapcsolatos szokások közül a temetéssel kapcsolatos kialakult szokások a halott és hozzátartozói iránti végtisztességből, tiszteletből fakadnak. A „halottas ház” a halál beálltával gyászba borul. Kiteszik a fekete halotti zászlókat, összegyűlnek a szomszédok, rokonok, hogy a bajba jutott családon segítsenek, részt vállaljanak a temetéssel járó munkálatokban. A férfiak gondja a sír ásása, a padmaly kivágása. Az asszonyok sütéshez, ételfőzéshez készülnek helyi szokás szerint. Megvásárolják a koporsót, szemfődelet, koszorút, és több fekete kendőt, hogy a rokonságban mindenkinek jusson. A halottat az első házban ravatalozzák fel; a „tisztá szobát” csak riuka alkalmakkor használják. A halottat szép új ruhába öltöztetik, a férfiak esetében még a kalapját is mellé helyezik. Lábára nem szoktak cipőt húzni, állát pedig fekete kendővel kötik fel. A lányokat tiszta fehérbe, az idősebbeket feketébe öltöztetik. Este a halottas házhoz begyűlnek a virrasztók, akik részvétüket fejezik ki az elhunyt hozzátartozóinak. Virrasztáskor a halott mellett csak a közvetlen hozzátartozók foglalnak helyet, a többi virrasztók külön szobákba húzódnak. A nők csendesen beszélgetnek, a férfiak kártyáznak. 1-2 órai virrasztás után hazamennek. A halálhírt közlő harangot asszerint kongatják meg, hogy a halott nő-e vagy férfi. A nagyharanggal férfi, a kisharanggal nő halálát jelzik.

A temetési szertartás felekezeti hovatartozás szerint zajlik le, de általános hagyomány az elhunyt emlékére adott „tor”. A torozókat pálinkával, kaláccsal, egy tál étellel kínálják, amely általában töltőtükáposzta vagy pörkölt, utána 1-2 pohár bor. A torozók legidősebbike vagy a pap köszönetet mond a családnak a meghívásért, és az elhunyt hozzátartozóinak vigasztalódást kíván.

7. Vallásos ünnepekkel kapcsolatos szokások

1. Karácsonyi szokások

A legszebb vallásos ünnepek egyike, már az előkészületek is ünnepélyszámba mennek. Disznóvágás, sütés-főzés, a lakás rendbetétele és december 24-én este igazi ünneplőbe öltözve várja az egész család a kis Jézus születését. A gyermekek számára különösen boldog, izgalmas várakozást jelent a karácsonyfa, ajándékok, kántálás. A kántálás ma is élő hagyomány, melyet a kisgyermek, ifjak és felnőtt férfiak házról-házra járva végeznek. Rendszerint a „Krisztus urunknak áldott születése” kezdetű zsoltárt éneklük, majd egy jobb szövegmondó tele torokkal köszöntő verset mond, mely leggyakrabban a következő:

*1992. éve annak, hogy a keleti bölcsek elindulának.
Mentek rajokba szent meggyőződéssel,
Szívükben — lelkükben a magasztos hittel.
Útjukat égi jel, tűzoszlop vezette,
Sietve értek kicsiny Bethlenbe.
Kiról az írások régesrég szólottak,
Látták, kit próféták előre jósoltak,
Megszületett a világ megváltója,
Bölcsőjét a bölcsek körülállva
Elhalmozták arannyal- ezüsttel,
sok-sok drágakövel, mirhával, tömjénnel.*

*Kicsiny seregünkkel azért keltünk útra,
Hogy ez örömhírt vigyük szét a mi kis falunkban.*

*Örvendjen e háznak apraja és nagyja
Legyen boldog ünnep a mi kis falunkban
Forrjon egybe szívünk ezen a szent estén
Szent karácsony éjszakán Krisztus születésén.*

Áldassék szent neve!
E szavakkal búcsúzunk;
E ház lakóinak pedig:
Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk!"⁹

Karácsonyi beköszöntő:

Örömhírrrel jöttünk, tisztelni e házat
Zengő énekszóval, mert nagy Király támadt
Kicsiny Bethlehemben, Úr Jézus született,
Ki a sötét földnek, világossága lett.

Örvendezzen e ház, minden lakója
Hogy megszületett, a világ megváltója
legyen öröm s béke, boldogság részökre
Ugy az elmúlandó, mint a jövő évben.

Hozzon sok szép Karácsony napokat,
Engedje jó részbe megérni azokat,
Mi Isten nevével már is búcsúzunk,
És boldog Karácsonyi ünnepeket kívánunk!"¹⁰

A köszöntő vers elmondása után a házigazda kinyitja az ajtót és behívja a kántálókat. Borral és kaláccsal kínálják őket, megköszönik a jókívánságokat. A felnőtt férfi dalkar utcánként csoportosulva az egyház nevében kántálja végig a falu minden családját, a begyűlt pénzösszeget az egyház fenntartása javára ajánlják fel a csoportok. A gyermekek kisebb, 2-3-as csoportban járkálnak kántálni, a saját javukra gyűjtögetve egy kis zsebpénzt. A felnőttek és ifjak körében előfordulhat, hogy a sűrű borospohár ürítés megárt és bizony „elázva” találnak haza.

2. — Húsvéti szokások

A karácsonyhoz hasonlóan a húsvét is a legszebb vallásos ünnepek közé tartozik. Nagy az előkészülés, a legtöbb háziasszony elvégzi a meszelést, nagytakarítást, igazi újjászületésre készül minden ember. A szülők már hetekkel azelőtt beszerzik a fenyőágakat, amelyeket a fiúcskák majd feltűznek a leánykák kapuira. A lányos anyák igen vigyáznak a tojásra, hogy húsvétra kellő számú hímestojást tudjanak az öntözők elé tálalni. A húsvéti előkészületek húsvét szombatján véget érnek, a kalács kiszülve, a bárány levágva, a káposzta előkészítve. Ezek a kedvenc ételei a falusi embernek. A fenyőágazás szombat este zajlik, a szülő elkíséri gyermekét és segít felerősíteni a fenyőágot bolthajtás vagy tető formájában, a házigazda engedélyét

kérve. A nagyobb legények már a lányok tudta nélkül díszítik a kapukat. Húsvét másodnapján kerül sor a legények jutalmazására. 1-1 fenyőágért 10 tojást, 3-4 zsebkendőt, pénzt volt szokás adni. A kisgyermekcek délelőtt, a nagyobbak és felnőttek délután locsolnak. Egyik kedves locsoló kisgyermektől hallott vers a következő:

*„Húsvét másodnapján régi szokás szerint,
Szívesen fogadják a locsoló legényt.
Én a legénységtől, igaz, messze állok,
Az öntözők sorába mégis beállok.
Előbb megkérdezem: Hány a piros tojás?
Mert csak úgy mókából nem megy a locsolás.
Lics-locs megöntözlek, virulj szép virágom
Fáradtságomért csak egy piros tojást várok.”*

Egy másik nagobbacska legénytől hallott vers:

*„Nagy ünnepe vagyok az emberiségnek,
Húsvét szent ünnepén köszöntelek téged.
Áldjon meg az Isten sok jó egészségben,
Szívemből kívánom, baj sose érjen.
A bánat s gond mindig elkerüljön,
Arcodon örökös vidámság derüljön.
És most megöntözlek, hogy el ne hervadjál,
Te már azt tudod, hogy nekem ezért mi jár.”*

Az öntözőket mindenhol szívesen fogadják, az előre megterített asztalon bor, kalács, tészta, piros tojás várja őket. Ajánlatos az itallal szerényen bánni, mert könnyen megvetés tárgya lehet az „elázott” öntöző legény. A nagyapák mesélik, hogy a század elején a legények nem kölnivízzel locsolták jó bõven, hanem vízzel. Volt rá eset, hogy vederrel locsolták a lányt, aki kénytelen volt ruhát cserélni, ha nem akart megbetegedni.

D. — Más népi szokások

1. — A fonó

Hosszú téli estéken sem tétlenkedett a falusi ember, különösen az asszonynép nem, hiszen köztudott, hogy a fonás-szövés nélkülözhetetlen volt az egyszerű ember megélhetésében. A fehérmemű, asztal és ágynemű, ruhához szükséges szötes, posztó-anyag előállítására mind-mind a szorgos asszonynép feladata volt. Az egyéb-

ként unalmas, monoton fonás közösségben igen vidáman zajlott. 6-7 fonót is tartottak a faluban, ahová 15-20 asszony is eljárt. Az idő is jobban telt, ha beszélgettek, híreket mondtak, mindenki igyekezett minél érdekesebben előadni a mondánivalóját. Így aztán minden fonóban járatos volt egy jó mesélő, aki érdekes történeteket, meséket tudott előadni. Volt, aki szépen énekelt, ez mindig vidította a hangulatot. Mivel a leányok is ide jártak, a fonó a legények kedvenc szórakozóhely volt, ahol sok pajkossággal töltötték az időt. Ha a lány fonás közben leejtette az orsóját, a legény nagy hirtelen felkapta és csupán csók ellenében volt hajlandó visszaadni. Szívesen ejtette le az orsóját a lány, ha szíve választottja ült mellette. De a fonás nemcsak szórakozás volt, hanem szorgos munka is. Az orsót azon este tele kellett fonni. A fonók szórakoztatására a legények maszkurának öltöztek, kecskét, lovat, menyasszonyt, cigányt, mindenféle foglalkozású embert személyesítettek meg. Egyik fonóból a másikba jártak, tréfás mondókákkal fűszerezték jeleneteiket. Akkor volt nagy sikerük, ha nem tudták megfejtetni, hogy ki rejtözik az álarc mögött. A maskarák sok esetben ijesztően csúnyák voltak, például halál vagy medve, farkas alakját utánozva igen megrémítették a nőket, azok menekültek akár az ágy tetejére is, hogy elkerüljék a halál ölelését, a kecske döfését, a farkas harapását.

2. — A farsang

Az igazi lakodalmak farsang idején zajlottak, bójtben tilos volt. Tavasszal, nyáron csak kivételes vagy „sürgős” esetekben tartottak lakodalmat. A mezei munkák idején nem volt illő dolog a mulatozás. Gyakoriak voltak a farsangi bálok, ahol a maszcurák is előkerültek, szerepeltek. A farsang vége az úgynevezett „púpos nappal” ért véget, melyen nem dolgoztak, pánkót, kürtöskalácsot sütöttek. E napon maskurákat öltöztettek, házról-házra jártak, ahol megkínálták őket. A „zajos” eseménydús nap táncmulatsággal végződött a „faluházban”. A farsangjárás már kiment a szokásból, a fonók megszűnésével egyidőben. Az utóbbi időben ismét éledőben van. Az ifjak és házasemberek kedvüket lelik a farsangi mulatságok felelevenítésében. A „nők óráján” kézimunkázókat kedvesen meglepi mulatságos figuráikkal.

3. — Óesztendői szokások

A legrégebb időktől fogva az emberek arra törekedtek, hogy az Óesztendőt megfelelően búcsúztassák, és az Újévet a legjobb hangulatban töltsék. Míg a karácsony inkább meghitt családi ünnep, a szilveszter estéje a közösséget igényli. A férfiak estefelé már útra kelnek, gyülekeznek, hogy éjfél előtt mindnyájan a templom körül legyenek. Megkondul az óesztendőt búcsúztató harang, mialatt a férfiak egy csoportja felvonul a templomtoronyba. A harangozó után felhangzik egy „jótorkú” férfi hangján az óévbúcsúztató vers, melyet az egész falu népe az utcára vonulva hallgat.

Ősztenő búcsúztató:

*„Dicsőség a magasságos mennyekben Istennek!
Békesség a földön a jóakarató embernek!
Szomorúan szólnak, zúgnak a harangok,
Az éj sötétjében felénk száll a hangjuk.
Egy elmúló évnek halálát hirdetik,
A végső útjára méltón elkísérik
A nyitott sír mellett álljunk meg egy percre,
Nézzük meg, hogy mi van abban eltemetve.
Az elmúlt évnek öröme és bújja,
Be van fektetve e bús koporsóba.
Mennyi könnyhullatás, bánat vagyon abban.
Te múlt ősztenő nyugodjál csendesen,
Hogy az unokánk is békén emlegessen.
Ebben az évben, kit bánatok értek,
Vagy akik örömben vígan örvendeztek,
Most már együttesen kiáltunk végbúcsút
Elmúló évünkre helyezzünk sírhantot!”*

Éjfél elmúltával megszólalnak ismét a harangok és felhangzik az *Új év köszöntése*, nagy éljenzés, lövöldözés, örömjongás közepette.

Új ősztenő köszöntése:

*„Boldog Új ősztenőt adjál jó Istenünk,
Összetett kezekkel, imádkozva kérünk.
Temetésen voltunk, szemünk könnyel telve,
Egy évet temettünk, búcsút énekelve.*

*Egy elmúló évnek vagyunk gyászolói,
Szeretnénk jövőnk elé bizva tekinteni.
Vajon mit rejteget sötét fátyla alatt?
Öröm-e vagy bánat, ki mondhatná meg azt?*

*Jöhet bármily veszély, nem riadunk vissza,
Igaz ember dolgát a jó Isten bírja
Légy velünk jó Atyánk az új ősztenőben,
Ne hagyd el népedet, erre kérünk esdve.*

*Adj a mezőn áldást, a házakba békét,
Szívünk mélyén rejtjük Krisztus szelíd képét*

*Testünknek adj erőt, lelkünknek megnyugvást,
Taníts parancsodra, hogy szeressük egymást.*

*Add, hogy napjainkat úgy tudjuk leélni,
Hogy neked egykoron számot tudjunk adni.
S hogy áldásodra méltók is lehessünk,
Minden vasárnap téged dicsérhessünk.*

*A harci lármákat némítsd el jó Atyánk,
Kicsi falunk népe hozzád ezért kiált.
Csak te benned bízva várjuk a jövődöt,
S kívánunk ma innen Backamadarasi népének
— Boldog Új esztendőt!”*

A köszöntő elhangzása után az összegyűlték kézfogással, öleléssel fejezik ki egymás iránti szeretetüket, jókívánságaikat. Otthon elfogyasszák az elmaradhatatlan töltőtkauposztát, diós-mákos kalácsot. Különben nagy körültekintéssel készítük az újévi ebédet is. A húsféléből a disznóhús áll a fő helyen, azt tartják a disznó előre túr, szerencsét hoz, a majorság hátrafelé kapar, azt kerüljék. Az apró magos ételek szerencsét hoznak az új évben. „*Bort, búzát, békességet!*” így köszöntik egymást.

1889-ben készült backamadarasi kapu

Backamadarasi Kiss Gergely (1738-1787)

Nevés előjáróink egyike, Backamadarasi Kiss Gergely tudós professzor, a székelyudvarhelyi református kollégium második megalapítója, a szép református templom építtetője, az erdélyi református anyaszentegyház főjegyzője.

Backamadarasi községek szülők éles eszű, az értelmet szorgalommal párosító, törhetetlen akaratú, s Istentől kapott adottságaival hűségesen sáfárkodó gyermeke. Szülőfaluja tanítói felfigyelnek rá, s a marosvásárhelyi kollégium felé tanácsolják. A szülők szegények, s ezért szolgadiákként iratják be az iskolába.

Mivel bal lába kissé rövidebb, ezért iskola társai gyakran kigúnyolják, de ez őt egy cseppet sem zavarja. Amikor így csúfolják: *„sánta is vagy, kicsi is vagy, semmiképpen nem lehetsz nagy”*, ő elmésen vág vissza társainak rímes mondókával: *„megmutatom messze megyek, s aztán nyomós nevet szerzek!”*. És valóban messze ment és nagyra nőtt, és hazajött, hogy nyomós neve megmaradjon.

A jó eszű diákot tanárai felettébb megszeretik. A rektor még járnai tanítja, hogy ne legyen feltűnő a testi félszége. Minden tantárgyat szívesen és könnyedén tanul. Különös előszeretettel tanulja a német nyelvet és teológiát. Messze készül. Külföldi tanulmányútra. Mária Terézia rendelete azonban tiltja a protestáns diákok külföldön való tanulását. Kiss Gergely minden akadályt legyőz, tökéletesen megtanulja a német nyelvet, s nekivág Bécsnek, ahol sikerült a trónörökös II. József színe elé járulni. Tőle nyert engedélyt arra, hogy Bázelen végezhesse további tanulmányait. Az akadémia anyakönyvében ma is ott szerepel a neve. Ott mindent tanul: mechanikát, fizikát, botanikát, anatómiát, egyház és politikai történelmet, keleti nyelveket, jogot, teológiai diszciplinákat. Minden érdekelt, s itthon minden tudománynak hasznát vette.

Hazafele tartó útjában kieszközölte azt, hogy a trónörökös fogadja, akinek megköszönte jóindulatú támogatását.

1768. október 20-án foglalta el professzori székét a székelyudvarhelyi református kollégiumban. Ott a reformáció ünnepén tartott évnvítón ismertette a fából emelt iskola történetét, felhívva a népes egybegyűlteket figyelmét az iskola korszerűvé tételére. E naptól kezdve az új kollégium felépítése foglalkoztatta.

Az ügynök megnyerte az udvarhelyszéki főkirálybíró és a környék előkelőseit, akik tervében hathatósan támogatták.

1773-ban elkészült a két emeletes 45 helyiségből álló református kollégium, mely ma is büszkesége a városnak.

Kiss Gergely nemcsak a külső építésben, hanem a belső szellemi és lelki élet építésében is utólrhetetlen volt. Hervadhatatlan érdemeket szerzett magának. A jogot, filozófiát és a teológia minden tárgyát maga tanította. Gondoskodott a tanulók élelmezéséről, s különösen a szegény tanulók étkeztetésére volt gondja. Nem felejtette el, hogy egykor ő is szolgáló volt a kollégiumban.

A felépített iskola után az ellenreformáció közepette a szűk kis templomot lebontják, s 1780-1781-ben templomot építet a város főterére. Ezt követőleg könyvtárat alapít. A nagytudományú férfit az Anyaszentegyház zsinata generális notáriussá választotta.

A sok munkában egészségi állapotáról megfedekezett, s májbetegsége egyre súlyosabb lett. Halálos ágyán együtt imádkozott hívő paptársával, s megkérte Kassai Sámuel udvarhelyi papot, hogy felte ne mondjon prédikációt, csak egy imádságot.

1787. április 25-én halt meg, 49 éves korában. 15 évi házasság után özvegyen hagyta hitvesét, Fogarasi nemes Komáromi Teréziát, és árván három gyermekét: Józsefet, Borbálát és Ferencet. Az udvarhelyi temetőben temették el. A lelkipásztor úgy prédikálta el mint egy „igazi embert”. Valóban az volt: EMBER!

Özvegye szegénységben nevelte három árváját. József Alsófehér vármegye főjegyzője majd alispánja volt, Magyarigenben halt meg. 3374 db. könyvgyűjteményét a székelyudvarhelyi kollégiumra hagyta. Borbála Simon Elekhez ment férjhez, és Nagynyulason éltek. Ferenc Vessződön a maga birtokán gazdálkodhatott.

Sírkövére néhány hálásszívű tanítványa az alábbi verset írta:

*Kiss Gergely hamvait e sírhalom zárja,
Neve földünk, lelke az eget járja.
Nagy pap bölcs professzor, ért ítélettel szólt
Tanult igazgató s fő nótárius volt.
Három hat esztendő bizonyása lehet,
Míg hivatalban volt, egy ember mit tehet!
Új iskola, templom, sok tanítvány mondja,
Hogy rövid idő rá, volt a mennyi gondja!
Egy jubileumot érven, végét érte,
A vallás s a közjó méltán sírba kérte,
Irigy, valld meg te is igaz érdemeit,
Ne rágd hírét, tiszteld nyugvó teemet. ¹*

JEGYZETEK

Backamadaras a Nyárádmentén

1. Maros-Bánát Vízügyi Igazgatóság, Marosvásárhely, Vízhozamnyilvántartás, 1991.
2. Szovérfi Dezső 87 éves backamadarasi lakos közlése.
3. Állami Gazdaság, Ákosfalva, Kataszteri nyilvántartó, 1977.
4. Dr. Kós Károly, Tájak, falvak, hagyományok, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976, 362-365. o.
5. Báró Nalátsi Istvánné, gróf Toldalagi Zsuzsanna halála alkalmából az örökösök számára felvett leltár — a Zajzon család tulajdonában.
6. Dr. Jakab Sámuel, Memoriu agropedologic, kézirat, 12-34 o.
7. Uo., 9-10 o.
8. Meteorológiai Intézet, Marosvásárhely, Fisă climatologică, 1896-1965 közötti évek adatai.
9. Székely oklevéltár (a következőkben SzOkI.), IV. k., 1895, 405.
10. Állami Levéltár, Kolozsvár, Lázár cs. lvt. 8/1843 sz. összelírás.
11. Állami Levéltár, Marosvásárhely, Kataszteri nyilvántartások gyűjteménye (a továbbiakban Kat nyil.), 3073 és 3080 sz.

Backamadaras az évszázadok során

1. Magyar Országos Levéltár, Budapest, Gyulafehérvári Káptalan lvt., Cista Máramaros, Fasc.II.nr. 26., Kiadva a SzOkI. I.k., Kolozsvárott, 1872, 84 o.
2. SzOkI., Kolozsvárt, 1890, III.k. 29.o.
3. Ua., 104.o.
4. Ua., 106.o.
5. Suciu, Coriolan, Dictionar istoric al localităților din Transilvania, București, 1968., II. k., 30.o.
6. Székely felkelés. 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Szerk. Benkó Samu, Demény Lajos, Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 49.o.
7. Ua., 19.o.
8. SzOkI., II.k., 217.o.
9. Ua., 266.o.
10. Ua., IV.k., 69.o.

11. Székely felkelés ... 64.o.
12. Benkő Károly, Marosszék ismertetése (1860-1861), Kolozsvár, 1868-1869, 251.o.
13. SzOkI., V.k. 277.o.
14. Székely felkelés ... 117.o.
15. Lásd a 13. jegyzetet.
16. Sz. felkelés ... 34.o.
17. Uo.
18. Állami Levéltár, Marosvásárhely, Marosszék lvt. (a továbbiakban MszékIvt.), Lustrák és katonai összeírások, 1/1614.sz., 253-255.o.
19. Ua., 2/1635.sz. 92-93.o.
20. Mszék lvt., Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1.sz. 500.o.
21. Székely felkelés... 34.o.
22. Kolosvári Sándor, Ovári Kelemen, Corpus Statutorum Hungariae Municipium, Budapest, I.k., 1885, 61.o.
23. SzOkI., II k., 283.o.
24. Székely felkelés... 156-157.o. (eredetije a Pókai Sárosi család lvt. 1617/április 12. a Kolozsvári Állami Levéltárban).
25. Uo., 156.o.
26. Uo., 45.o.
27. Uo., 157.o.
28. Pál-Antal Sándor, Maros-vidéki jobbágyok kérése 1704-ből, Vörös Zászló, 1974 június 14.
29. Mszék lvt., Rendeletek, N.D.30I/1718.
30. Uo., Rendeletek, N.D. 388/1727.
31. Uo., Adóösszeírások, 110/1722: 336/1750.sz., Adótabellák, 87/1777.sz.
32. Uo., Főkirálybírói iratok, 487/1831.sz.
33. Uo., Közigazgatási iratok, 635/1750.sz.
34. Áll.Lvt., Kolozsvár, Bornemissza család lvt., Főosztály, XIV.4.sz.
35. Mszék lvt., Közgyűlési jegyzőkönyvek, 14.sz., 353.o.
36. Ua., 81, 321-323.o.
37. Uo., Közgyűlési jegyzőkönyvek, 33.sz.
38. Pál-Antal Sándor-Szabó Miklós, "Zenebonák tüze". Kordokumentumok az 1809. évi Habsburg és feudalizmus elleni mozgalmak történetéhez, kézirat, 1985.
39. A táblázatot a 31-32.sz. jegyzetekben jelzett dokumentumok alapján állítottuk össze.
40. Mszék lvt., Lustrák, 8/1744.sz.
41. Uo., Urbéri összeírások gyűjteménye, 69.sz. 1785.

42. Uo., Mszék lvt. Főkirálybírói iratok, 487/1831.sz.
43. Uo., Mszék lvt., Adóösszeírások, 110/1722.sz., 132-133.o.
44. Backamadarasi Református Egyházközség lvt. I/23.sz.
45. Mszék lvt., Adóösszeírások, 336/1750.sz. 19-20.o.
46. Uo., Főkirálybírói iratok, 487/1831.sz.
47. Áll.Lvt. Kolozsvár, Bornemissza család lvt., Főosztály XIV.1.sz.
48. Ua., Főosztály, 17.sz.
49. Ua., Urbáriumok gyűjteménye. XVII.8.sz.
50. Mszék lvt., Lustrák, 8/1744.sz.
51. Uo., Főkirálybírói iratok, 487/1831.sz.
52. Uo., Rendeletek, N.D.1420 és 1437/1759.sz.
53. Uo., Lustrák, 8/1744.sz.
54. Egyed Ákos, Falu, város, civilizáció, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981., 43-44.o.
55. Mszék lvt., Adóösszeírások, 336. 1750.sz. 21-24. 1.
56. Áll.Lvt., Kolozsvár, Bornemissza család lvt., Főosztály, XIV.8.sz.
57. Áll.Lvt., Marosvásárhely, Urbéri összeírások gyűjteménye, 69/1785.sz.
58. Ua.
59. Ua.
60. Uo., Mszék lvt., Adóösszeírások, 336/1750.sz., 22-24.l.
61. Uo., Urbéri összeírások, 69/1785.sz.
62. Uo., Mszék lvt., Főkirálybírói iratok, 487/1831.sz.
63. Uo., Adóösszeírások, 336/1750. 22-24. 1.
64. Kolosvári-Óvári i.m. Marossszék Constitu-tiói, Pars Secunda art.XXIII.
65. Mszék lvt., Adóösszeírások, 336.1750.sz. 19-26.l.
66. Ua., Főkirálybírói iratok, 487/1831.sz.
67. Ua., Adóösszeírások, 110/1722, 132-133.sz.
68. Áll.Lvt., Marosvásárhely, Urbéri összeírások gyűjteménye, 69/1785.sz.
69. Lásd a 66.sz. jegyzetet.
70. Áll.Lvt., Kolozsvár, Toldalagi család lvt. Nyárádszentbenedeki iratok, 1829. június 29-ről.
71. Mszék lvt., Főkirálybírói iratok, 793/1848.dz.
72. Ua., 655/1848.sz.
73. Uo., Képviselői szervek jegyzőkönyvei, 22/a/1848.sz. 7P.l.
74. Jakab Elek, Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848-1849-re., Budapest, 1880., 299-300.o.
75. Áll.Lvt., Marosvásárhely, Egyházi anyakönyvek gyűjteménye, (a továbbiakban Egyh.Anyak.) 613.sz.4.l. (Backamadarasi református egyház anyakönyve)
76. Mszék lvt., Főkirálybírói iratok, 656/1848.sz.
77. Uo., Lustrák és katonai összeírások, 151/1849.sz.
78. Uo., Főkirálybírói iratok, 761/1848.sz.
79. Lásd a 78.sz. jegyzetet.
80. Uo., Főkirálybírói iratok, 793/1848.sz.
81. Ua., 780/1848.sz.
82. Lásd a 78.sz. jegyzetet.
83. Lásd a 76.sz. jegyzetet 1.o.
84. Egyed, i.m., 133.o.
85. Ua., 140.o.
86. Ua., 141.o.
87. Áll.Lvt., Marosvásárhely, Kéziratok gyűjteménye 96.dz. 110.o.
88. Kat.nyil., 3073.sz.
89. A magyar korona országainak Mezőgazdasági statisztikája, i.k., 1897., 659-661.o.
90. Lásd a 89.sz. jegyzetet.
91. Ua.
92. A magyar korona országainak Gazdacim-tára, kiadja az Országos Magyar kir. Statisztikai Hivatal, Budapest, 1897., 498.o.
93. Lásd a 88.sz. jegyzetet.
94. Uo., 3083.sz.
95. Egyed Ákos, i.m., 205.o.
96. Ua., 206.o.
97. Az 1857. évi adatokat lásd Benkő Károly i.m. 251.o., az 1890 és 1911. éveiket a 3073 és 3083 sz. alatti földkönyvekben.
98. A magyar korona országainak Állatállománya az 1911. évi február hó. 28-iki állapot szerint, kiadja A Magyar Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1913, 876-878.o.
99. Egyed Ákos, i.m., 230.o.
100. A magyar korona országainak 1900. évi Népszámlálása, II.k., Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 2.k., Budapest, 1904, 838-840.o.: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi Népszámlálása, II.k., Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 42.k., 842-843.o.
101. Ua.
102. Lásd az 1871. évi XVIII. törvénycikk,

majd az 1886. évi XXII. törvénycikk előírásait. Ez utóbbi kiadva a Magyar Törvénytar 1884-1886. évi törvénycikkekben, Budapest, 1897, 405-446.o.

103. Áll.Lvt., Marosvásárhely, A Maros megyei 1921-es Földreform Bizottság iratai, 302.sz. 389-409 I.
104. Mikó Imre, Huszonkét év. 1918-1940, Budapest, 1941, 207-210. 238.
105. Kat.nyil. 3090.sz.
106. Uo.
107. Székely Szó, 1942. aug. 12-i sz.
108. Ellenőr, 1924. jan. 19.sz.
109. Székely Szó, 1942. febr. 10-i sz.
110. Ellenőr, 1924 aug. 12-i sz.
111. Székely Szó, 1942. febr. 10-i sz.

A kommunizmus jármában

1. Adatközlő Csiki Imre, 82 éves, Backamadaras, 106.sz. alatti lakos.
2. Áll.Lvt., Marosvásárhely, Az 1945-ös földreform Maros megyei bizottsága iratai, 216.sz., 590.o.
3. Uo., Backamadaras község lvt., 14/1946.sz. 1-4 I.
4. Uo., 16.I.
5. Lásd a 2.sz. jegyzetet, 243.sz., 118.I.
6. Áll.Lvt., Marosvásárhely, Maros rajon Néptanácsa lvt., 98/1953.sz., 32-38. I.
7. Ua.
8. Török kálváriáját özvegye eleventette fel számunkra. A közölt kérést lásd a Maros rajoni Néptanács lvt. 98/1953.sz. 50. lapon.
9. Lásd a 6.sz. jegyzetet, 150/1959.sz., 36-38. I.
10. Áll.Lvt., Backamadaras község lvt., 3/1951.sz., 32-33.I.
11. Ua., 5/1951.sz., 21-23.sz.
12. Ua., 225/1964.sz., 4.I.
13. Csiki Mihály volt backamadarasi lakos, egykori hadifogoly elbészése alapján.
14. Backamadaras község lvt., 81/1956.sz.
15. Ua., 171/1962.sz.
16. A Backamadarasi Mezőgazdasági Termelő Szövetkezet irattára, 37/1962.sz. dosszié.
17. Ua., 38/1979.sz.
18. Ua., 40/1990.sz.
19. Uo.

A szövetkezeli élet Backamadarason.

1. Áll.Lvt. Marosvásárhely, Marosvásárhelyi Törvényszék lvt., Cégjegyzékek, Tc., VI.k., 214.I.
2. Ua., Tc. II.k., 358.I.
3. Ua., Tc., II.K., 1015.I.
4. Ua., Tc., VII.k., 102.I.

A népességi viszonyok az évszázadok során

1. SzOkI., II.k. Kolozsvárott, 1876, 217.o.
2. Ua., V.k. 277.o.
3. Mszék.lvt., Lustrák, 1.sz. 253-254.o.
4. Uo., Lustrák, 2.sz. 92-94.I.
5. Uo., Adóösszeírások, 22/1703, és 110/1722.sz.
6. Uo., Adóösszeírások 336/1750, 19-26.I., Adótábellák 87/1777.sz.
7. Danyi Dezső — Dávid Zoltán, Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787), Bp., 1960, 340-341.o.
8. Uo.
9. Egyh.Anyak., 610.sz.
10. Mszék.lvt., Adóösszeírások, 336/1750.sz., 19-20.I.
11. Egyh.anyak., 610. sz.
12. Áll.Lvt. Marosvásárhely, Népszámlálási iratok gyűjteménye, 116/1857.sz.
13. Egyh.anyak., 609 és 614 sz.
14. Nincs adatunk a római katolikus és unitáriusokra vonatkozóan, de számuk kevés volt, nem haladhatta meg a 4-5 %-ot.
15. Mszék.lvt. Közgügyi jegyzőkönyvek, 366/1872.sz., 285.I.
16. Egyh.anyak. 613.sz. 16.I.
17. Uo.
18. Az adatok hozzávetőlegesek, mivel nem orvosi diagnózis, hanem a temetést végző lelkész állapította meg és írta be az elhalálozás okát.
19. Kozma Ferenc, A Székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota, Bp. 1879, 114.o.
20. Mszék.lvt., Főkirálybírói iratok, 198, 777/1831.sz.
21. Egyh.anyak. 613.sz. 15.I.
22. Kozma F. i.m. 114.o.
23. Benkő Károly, i.m., 251.o.
24. Egyh.anyak., 614.sz.
25. Bunea, Augustin, Din istoria Românilor.

Episcopul Ioan Inocentiu Klein (1728-1751), Blas, 1900, 340. o. Ugyanő a Sema-tismul venerabilului cler al Archidiecesei metropolitane greco-catolice române Alba Iulia si Făgăras pre anul domnului 1900, de la slinta unire 200, Blas 1900. című munká-ja 436.o. 230 lélekről beszél, ami téves adat, az előbbi művében közli az összeírás eredeti anyagát.

26. Egyh.anyak., 611 sz. 69-70.o.
27. Recensământul general al populației Ro-mâniei dein 29 decembrie 1930, Bucuresti, 1938, Institutul central de statistică, vol.II. 292-293.o.
28. Áll.Lvt. Marosvásárhely, Marosi görög ka-tolikus esperesség iratai, 1845/1941.sz. dosszié, 113.l.
29. Mszék.lvt. Főkirálybírói iratok, 483/1841.sz.

A népesség állapota és népmozgalom Backamadarason a XX. században

1. Az adatokat lásd:

A Magyar korona országainak 1900. évi Né-p számlálása, I.rész, Bp. 1902, Magyar Sta-tisztikai Közlemények, Új sorozat I.k., 420-421.o.; A Magyar korona országainak 1910. évi népszámlálása, Bp. 1912, Ma-gyar Statisztikai közlemények, Új sorozat, 42.sz., I.k. 422-423.o.; Recensământul ge-neral al populației României din 29 de-cembrie 1930, vol. II., Buc., 1938, Institutul central de statistică, 292-93; Áll.Lvt. Maros-vásárhely, Backamadarasi Néptanács ira-tai, 2/1948.sz.; Backamadarasi Polgár-mesteri Hivatali iratai 14/1977 és 26/1992.sz.

2. Az adatközlők: Makkai Dénes 67 éves, Szócs János 55 éves, Csiki József 46 éves, Kiss Ferenc 55 éves. Lehetségesnek tart-ják, hogy volt akit kifelejtettek az általuk közölt névsorból.
3. Adatközlők: Szócs János 55 éves, és Ka-csó Márton 65 éves.
4. Backamadarasi Polgármesteri Hivatal, Születési, esketési és elhalálozási anya-könyvek 1910-1915, 1940-1949 és 1980-1991 évekből.
5. Az adatokat Kiss Ferenc, a polgármesteri hivatal titkára gyűjtötte össze.

6. Áll.Lvt. Marosvásárhely, Backamadaras Néptanácsa iratai 2/1948 sz. dosszié.
7. Lásd a Backamadarasi Polgármesteri Hi-vatal 1980. évi házassági anyakönyvét.
8. Hoóz István, Bevezetés a demográfiába, Budapest, Tankönyvkiadó, 1983, 100.o.
9. A táblázat az 1910. és 1992. évi népszám-lálás adatai alapján készült. Az aktív és inaktív lakosságra vonatkozó adatok Kiss Ferenc és Nánán Jenő felmérése. Az 1910-es népszámlálás hiányossága, hogy kihagyta a faluban élő tanítókat és a papot.
10. Mszék.lvt., Lustrák 8/1744.sz., Főkirálybí-rói iratok, 487/1831.sz., Benkő K., i.m. 251.o.

A névhasználat Backamadarason

1. Mszék.lvt., Lustrák, 1/1614, 253-254.o., 2/1635.sz. 92-94.o.
2. Uo., Adóösszeírások, 336/1750.sz., 19-24.l., Adótábellák, 87/1777.sz.
3. Egyh.anyak., 610.sz.
4. Ua., 614.sz.
5. Ua., 609.sz.
6. A táblázat az előbbi fejezetekben említett összeírások (1614, 1703, 1750, 1777), népszámlálások (1857, 1992), valamint ka-taszteri földkönyvek (1911, 1940) alapján készült, és csak ezen nyilvántartásokban szereplő családfő-neveket tartalmazza. Az évek rovatába a családfő-nevek gyakorsá-ga van feltüntetve.

Mozzanatok a református egyházközség életéből

1. A Backamadarasi Református Egyház-község lvt., I/23.sz., 14-24.o.
2. Az Erdélyi Református Egyházkerület Gyűjtő lvt. Marosvásárhely, Marosi Refor-mátus Egyházmegye lvt (a továbbiakban Marosi ref.lvt.) A.6.sz.
3. Uo.
4. Benkő Károly, i.m., 251.o.
5. Ráth-Végh István, Az emberi butaság kul-túrtörténete, Bukarest, Előre Kiskönyvtára, 1974, I.k., 408.o.
6. Lásd a 2.sz. jegyzetet.
7. A Backamadarasi Református Egyház-község lvt. I/11.sz. 1.o.
8. Ua.

9. Ua., I/23.sz.
 10. Uo., Az 1832-34. évi jegyzőkönyv (szám nélkül)
 11. Uo.
 12. Ua., I/10. sz. 110.o.
 13. Uo., 113.o.
 14. Ua. Közönséges megye és választmányi gyűlés jegyzőkönyve, 1849-1852, 3.I.
 15. Ua., I/12 sz., 5. l.
 16-17. Uo., 16.l.
 18-22. Uo. 19. l.
 23. Uo., I/12 A megye teljes és a választmányi gyűlések jegyzőkönyve 1862-től, 2.1.
 24. Uo., 4.l.
 25. Uo., 5.l.
 26. Uo., 9.l.
 27. Uo., 10.l.
 28. Uo., 13.l.
 29. Uo., 15.l.
 30. Uo., I/12.sz. A megye és választmányi gyűlések jegyzőkönyve 1867-től, 5.l.
 31. Uo., 6.l.
 32. Uo., 7.l.
 33. Egyh.anyak., 613. 1.l.
 34. Backamadarasi Református Egyház-község lvt., I/12. sz. Megye és választmányi gyűlési jegyzőkönyv 1873-tól, 13.o.
 35. Uo., 27.o.
 36. Uo., 28.o.
 37. Uo., 36.o.
 38. Uo., 23.o.
 39. Uo., 47.o.
 40. Uo., 57.o.
 41. Uo., 73..
 42. Uo., 79.o.
 43. Uo., I/13.sz.
 44. Uo., I/20.
 45. Uo., I/18 sz. II.k., 78.o.
 46. Uo., 81.o.
 47. Uo., 67.o.
 48. Uo., 102.o.
 49. Uo., 137.o.
 50. Uo., 227-228.o.
 51. Uo., I/24. sz., 12-14.o.
 52. Uo., 74.o.
 53. Uo., 76-81.o.
 54. Uo., 83.o.
 55. Uo., I/24.sz., 174.o.
 56. Uo., 175.o.
 57. Uo., 179.o.
 58. Uo.
 59. Uo., 287.o.
 60. Uo., 314.o.
 61. Uo., 315.o.
 62. Uo., 371.o.
 63. Uo., 372.o.
 64. Uo.
 65. Uo., 387.o.
 66. Uo.
 67. Uo., 520.o.
 68. Uo., I/35.sz., 88.o.
 69. Uo.
 70. Uo. 142.o.
 71. Uo.
 72. Uo., 292.o.
 73. Uo., 406.o.
 74. Uo., 468.o.
 75. Uo., 551-552.o.
 76. Uo., 562.o.
 77. Uo., 564.o.
 78. Uo., 566-568.o.
 79. Uo., (1952. november 3-i jkv.)
 80. Uo., 588.o.
 81. Uo., I/41.sz. 17.o. (1958. december 29-i jkv.)
 82. Uo., 56.o.
 83. Uo., 61.o.
 84. Uo., 65.o.
 85. Uo., (presbiteri jegyzőkönyv 1973. január 10-ről)
 86. Uo., (uo. január 29-ről).
 87. Uo., (uo. 1977. január 28-ról).
 88. Uo., (uo. 1977. november 8-ról)
 89. Uo., (uo. 1979. február 7-ről).
 90. Uo., (esperesi vizitáció jkv. 1986. május 1.)
 91. Uo., I/12.sz.
 92. Uo., I/12.sz.

A backamadarasi iskola története

1. Sipos Gábor, Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig, Művelődéstörténeti tanulmányok, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó 1980, 107.o.
2. Backamadarasi egyházközség irattára, I/23. 14.o.
3. Sipos, i.m., 108.o.
4. Uo., 122.o.
5. A tanítók 1848 előtti névsorát Adi László tanító-igazgató állította össze 1860 körül. Lásd All.Lvt. Marosvásárhely, Egyházi anyakönyvek gyűjteménye, 614.sz. 1.o.,

- Névsorukat közli Sipos G. i.m. 122.o.-on egyes évbéli eltérésekkel.
6. Marosi Ref.lvt. I/13. (Maticula vizitatoria).
  7. Lásd a 2.sz. jegyzetet, 5.o.
  8. Lásd a 6.sz. jegyzetet, I/15.sz.
  9. Sipos i.m., 111.o.
  10. Marosi Ref.lvt. A „6” c.m.
  11. Sipos i.m., 111.o.
  12. Uo., 115.o.
  13. Uo., 119.o.
  14. Uo., 120.o.
  15. Uo., 116.o.
  16. Uo., 116.o.
  17. Marosi Ref.lvt. A „7” c.m. 1819.
  18. Uo., 1818.
  19. Sipos i.m. 116.o.
  20. Lásd a 2.sz. jegyzetet, I/12.sz. 47.o.
  21. 1868. XXXVIII. sz. törvény, A népiskolai oktatás tárgyában.
  22. Kali István ref. lelkész magángyűjtéséből.
  23. Mikó, i.m. 50.o.
  24. Uo., 50-51.o.
  25. Uo., 74.o.
  26. Lásd a 22.sz. jegyzetet.
  27. Mikó, i.m. 130.o.
  28. Prekub Rebeka (szül. 1897. márc. 30.) Backamadarasi 139.sz. alatti lakos közlése.
  29. Marosi Ref.lvt. A „7” c.m. — 1905.
  30. Uo., — 1914.
  31. Marosi.lvt. A „7” c.m. — 1899.
  32. Backamadarasi Általános Iskola irattára, 1925-1948-as anyakönyvek.
  33. Uo., 1960-1964-es anyakönyvek.

Művelődési élet a faluban

1. Backamadarasi Általános Iskola irattára: 251.sz. dosszié 1.o. („A Baczka-Madarasi Ev. Ref. Dalkör Alapszabályai”)
2. Uo., 1.o.
3. Uo., 19.o. („A Ref. dalkör jegyzőkönyvei”).
4. Uo., 37.o.
5. Uo., 47.o.
6. Prekub Rebeka (sz. 1897 március 30.) Backamadarasi, 139 házszám, közlése.
7. Backamadarasi Általános Iskola irattára, 251 sz.dosszié 33.o. („A Ref. dalkör jegyzőkönyvei”)
8. Uo., 18.o.
9. Az ötvenes, hatvanas évek írott anyagátt Sipos Ernő és Gyárfás György tanítók visszaemlékezései alapján írtam.

Népi hagyományok, népszokások.

1. Názán Ildikó gyűjtése 1980-1981. években.
2. Elmondta Bari Zoltán (26 éves).
3. Elmondta Makkai Lajos (55 éves).
4. Elmondta Makkai Sándor (50 éves).
5. Énekelte Gombos Róza 79 éves madarasi lakos, lejegyezte Patakfalvi Judit pedagógusjelölt 1970-ben.
6. A lakodalmi rigmusokat Makkai Lajostól gyűjtötte-válogatta Názán Ildikó (1980-1981).
7. „Nyárádminti lakodalmas” címmel feldolgozta és színre vitte Názán Ildikó a Nyárádgálfalvi Általános Iskola tanulóival 1986.
8. Barabás Károlytól gyűjtötte Názán Ildikó 1990-ben.
9. Írta és elmondta Barabás Károly 1982-ben.
10. Az utókor számára hátrahagyta örökségül 1975-ben Názán Ödön 80 éves korában, feljegyezte Barabás Károly.

Backamadarasi Kiss Gergely

1. Dr. Mózes András, Backamadarasi Kiss Gergely, Református Szemle, 1982. 3.sz. 187.o.Képek jegyzéke

Képek jegyzéke

	<i>oldal</i>
1. Nyárádminte térképe	9
2. Backamadarasi térképe	11
3. Backamadarasi belterület vázlata.	13
4. Backamadarasi első írásos említése — 1392. április 15.	21
5. Az 1635-ös lustra egy oldala.	25
6. Az 1831-es elmérés kezdő oldala.	34
7. Jelentés 1848. szeptember 8-i újoncozásról.	45
8. Műemlék nyárfa (ülletve 1849. március 15-én).	46
9. Műemlék hársfa (zádokfa ültetve 1860-ban).	47
10. Emléktábla az 1914-1918-as világháborúban elesett hősökről.	60
11. Cséplés háznál, Ősz Zsigmond gazdánál (1930).	64
12. Fogyasztási és értékesítési szövetkezet.	86
13. A XIX.sz. elején épült	

Petrichevich-Horváth féle kúria, ma polgármesteri hivatal.	113	22. A Dalkör Alapszabály első oldala 1893-ból.	167
14. Római katolikus templom (épült 1910-ben).114		23. A backamadarasi „Református Dal Kör” csoporthja. (1941)	168
15. Falu csorgója (épült 1946-ban).	115	24. „Betyár kendője” – 1931.	169
16. Az egyházközség klenodiumai.	127	25. „Bor” – 1940.	169
17. Református templom előtérben a zádokfával.	129	26. „Rákóczi” – 1943.	169
18. Református papilak 1833-ból.	131	27. Tánc csoport 1969.	171
19. Az egyházközség nagyharangja 1870-ből.	138	28. Bródy Sándor: „A tanítónő” – 1982	171
20. Ref felekezeti iskola, épült 1898-ban.	159	30. Sütő András: „Tékozló szerelem” – 1987.	171
21. Új iskola, épült 1983-ban.	163	31. Backamadarasi kacor	174
		32. Backamadarasi kapu (1889)	196

A backamadarasi monográfia előfizetői

1. Albert-Búzasi József	tanár	43. Csiki Zoltán	technikus
2. Ambrus János	mészáros	44. Csiki István	lakatos
3. Bacskó Sándor	földműves	45. Csiki Zsigmond	lakatos
4. Balogh Matild	háziasszony	46. Csiki Margit	ker. dolgozó
5. Balogh Ferenc	eg. technikus	47. Csiki Jenő id.	lakatos
6. Baráth István	autószerelő	48. Csiki Jenő ifj.	esztergályos
7. Baráth Zoltán	technikus	49. Csiki Károly	nyugdijas
8. Baráth Károly	lakatos	50. Csiszér Demeter Éva	tanár
9. Baráth Jenő	mezőgépész	51. Csiszér Imre id.	nyugdijas
10. Barabás Károly	szabó	52. Csiszér Imre	mérnök
11. Bari Lajos ifj.	raktáros	53. Csiszér Tibor	tv szerelő
12. Bari István	tekercselő	54. Dávid György	szabó
13. Bari Sándor	műszerész	55. Dóczi György	fémforgácsoló
14. Bari Márton id.	nyugdijas	56. Domó Károly	á.e. mérnök
15. Bari Jenő	lakatos	57. Farkas István	autószerelő
16. Bari Árpád	kőműves	58. Fejér Andor	szabó
17. Bari Irma	háziasszony	59. Fejér Sára	munkás
18. Bari László	munkás	60. Fejér Zsigmond	asztalos
19. Bari Péter	lakatos	61. Fodor Sándor	nyugdijas
20. Bodor Tiborné	gépészmérnök	62. Fodor Teréz	nyugdijas
21. Boér Sándor	gépkecsivezető	63. Fokt Mihály	gázszerelő
22. Boér Salamon	földműves	64. Gál Endre	mezőgépész
23. Bokor Zoltán id.	munkás	65. Gál Irén	munkás
24. Bokor Zoltán ifj.	asztalos	66. Gál Margit	nyugdijas
25. Bokor József ifj.	autószerelő	67. Gáspár András	ref. lelkipásztor
26. Bokor Margit	háziasszony	68. Gombos Dénes	nyugdijas
27. Borcsa László	fémforgácsoló	69. Gombos Viktor ifj.	ház. gépjavító
28. Bognár Istvánné	nyugdijas	70. Gombos Eliza	nyugdijas
29. Bukur József ifj.	földműves	71. Gombos Albert	gépészmérnök
30. Bukur János ifj.	lakatos	72. Gellért Lajos ifj.	szabó
31. Buzási Mihály	nyugdijas	73. Gombos Árpád	esztergályos
32. Csíki Erzsébet	háziasszony	74. Gombos Károly	kőműves
33. Csíki Berta	háziasszony	75. Gombos Márton	gázszerelő
34. Csíki Dénes	technikus	76. Gombos Gergely	kőfaragó
35. Csíki Irma	eg. asszisztens	77. Gombos Sándor	nyugdijas
36. Csíki Sándor	tanár	78. Gyárfás György	nyugdijas tanító
37. Csíki József	polgárm. helyettes	79. Hölchman Vilma	eg. asszisztens
38. Csíki Zsolt	bútor asztalos	80. Hreusz Sándor	mezőgépész
39. Csíki Éva	tanuló	81. Incze Domokos	kereskedő
40. Csíki Gyula	kőműves	82. Incze M. Zéfi	háziasszony
41. Csíki Irma	varrónő	83. Jánosi János	molnár
42. Csíki Vilmos	földműves	84. Jánosi Erzsébet	fodrász

85. Kacsó Erzsébet	nyugdíjas	137. Nagy Jenő	munkás
86. Kacsó Ildikó	orvos	138. Nagy Tibor	villanyszerelő
87. Kacsó Gábor	gépkocsivezető	139. Nagy János	nyugdíjas
88. Kacsó Károly	munkás	140. Nagy Mihály	nyugdíjas
89. Kacsó Blanka	háziasszony	141. Nagy Zoltán	gépkocsivezető
90. Kacsó Sándor	földműves	142. Nánán Jenő	agrármérnök
91. Kali Eszter	tisztviselő	143. Nánán Gabriella	eg. asszisztens
92. Kali Zsolt	térképész	144. Nánán Márton ifj.	földműves
93. Kerekes Katalin	munkás	145. Nánán Márton id.	nyugdíjas
94. Kiss Ferenc	jegyző	146. Nánán Krisztina	kiskorú
95. Kiss Ferenc	erdész	147. Nánán Mihály	nyugdíjas
96. Kiss Árpád	földműves	148. Nánán Ildikó	tanár
97. Kiss K. Ilona	nyugdíjas	149. Nánán I. Mihály	nyugdíjas
98. Kiss Elza	tisztviselő	150. Nánán Domokos	nyugdíjas
99. Kiss Anna	tisztviselő	151. Nánán I. Ilona	konyvelő
100. Kiss Albert ifj.	lakatos	152. Oláh Attila	munkás
101. Kirizsán Jenő	lakatos	153. Orosz Liviu	szakmunkás
102. Koncz Ildikó	laboráns	154. Osváth Károly	fémforgácsoló
103. Korodi Erika	óvónő	155. Ósz János	gépkocsivezető
104. Kovács Márton	lakatos	156. Paizs Albert	vasútas
105. Kovács Ferenc	nyugdíjas	157. Palkó Márton	kőműves
106. Kovács Mihály	erdőőr	158. Paniti Ferenc	öntő
107. Kovács János	technikus	159. Pap Károly	tejbegyűjtő
108. Kuti Erzsébet	almérnök	160. Pap László	raktáros
109. Makkai Dénes id.	nyugdíjas	161. Pálosi Dénes	kovács
110. Makkai István	technikus	162. Pálosi Sándor	technikus
111. Makkai Sándor	tisztviselő	163. Pálosi Zoltán	autószerelő
112. Makkai Márton ifj.	nyugdíjas	164. Pálosi Lenke	telefonista
113. Makkai Lajos	munkás	165. Pálosi Lajos	nyugdíjas
114. Makkai János	nyugdíjas	166. Pálosi Mihály	munkás
115. Makkai Elemér	fémforgácsoló	167. Pálosi Lajos ifj.	autószerelő
116. Makkai László	á.e. mérnök	168. Pálosi László	autószerelő
117. Makkai Béla	nyugdíjas	169. Pécsi Dénes	nyugdíjas
118. Makkai F. Ilona	varrónő	170. Pécsi Árpád	nyugdíjas
119. Makkai Zsigmond ifj.	autószerelő	171. Pécsi Huba	autószerelő
120. Makkai György id.	nyugdíjas	172. Pécsi Zoltán	gépkocsivezető
121. Makkai György ifj.	esztergyályos	173. Pécsi Jenő	földműves
122. Makkai Endre	technikus	174. Pécsi Ferenc	raktáros
123. Makkai Imre ifj.	asztalos	175. Péterfi Sándor	munkás
124. Makkai György	villanyszerelő	176. Prekub Zoltán	munkás
125. Makkai Imre	szerelő	177. Prekub György	nyugdíjas
126. Makkai Dénes ifj.	fémforgácsoló	178. Prekub Árpád	ellenőr
127. Makkai Károly	munkás	179. Sándor Ferenc	fémforgácsoló
128. Makkai Zsigmond J.	nyugdíjas	180. Sárossy János	faragász
129. Makszin Gergely	kőműves	181. Simon János	nyugdíjas
130. Máthé István id.	molnár	182. Simon Emma	háziasszony
131. Máthé Endre	technikus	183. Simon Árpád	földműves
132. Mészáros Albert id.	nyugdíjas	184. Sipos Ernő	ny. tanító
133. Mészáros Dénes	nyugdíjas	185. Sipos Attila	villamosmérnök
134. B. Nagy Margit	művészettörténész	186. Sipos Ernő ifj.	fémforgácsoló
135. Nagy Mihály ifj.	földműves	187. Szabó Sándor	autószerelő
136. Nagy János	vasutas	188. Szabó Fokt Mária	tisztviselő

189. Szabó Lujza	háziasszony	220. Szövérfi András	szöv. alkalmazott
190. Szántó István	nyugdíjas	221. Szövérfi Karolina	nyugdíjas
191. Szász Sándor	fémforgácsoló	222. Tamás Ferenc	fémforgácsoló
192. Székely Enikő	fodrász	223. Trebesi Vilma	háziasszony
193. Székely István	állatorvos	224. Toszó Margit	háziasszony
194. Szigyártó János	kőműves	225. Toszó János	földműves
195. Szigeti György	tanár	226. Toszó Ferenc	gépkocsivezető
196. Szöcs Antal	technikus	227. Toszó Jenő	kovács
197. Szöcs Anikó	vegyészmérnök	228. Toszó József	nyugdíjas
198. Szöcs Emil	nyugdíjas	229. Tóth István	munkás
199. Szöcs Attila	nyugdíjas	230. Tóth Károly ifj.	kovács
200. Szöcs Attila ifj.	technikus	231. Tóth Jenő	szücs
201. Szöcs Irén	háziasszony	232. Tóth Ferenc	nyugdíjas
202. Szöcs Ilona	eg. asszisztens	233. Tóth Elemér	nyugdíjas
203. Szöcs Dénes	mezőgépész	234. Tökés Mihály	karbantartó
204. Szöcs László	polgármester	235. Tökés István	karbantartó
205. Szövérfi Sámuel	munkás	236. Turbák Zoltán id.	nyugdíjas
206. Szövérfi Elemér	gázszerelő	237. Turbák Zoltán ifj.	földműves
207. Szövérfi János	asztalos	238. Vitus Árpád	munkás
208. Szövérfi István id.	nyugdíjas	239. Vitus Sándor	nyugdíjas
209. Szövérfi Lajos	postahivatalnok	240. Vitus Zsigmond id.	nyugdíjas
210. Szövérfi Ilona	háziasszony	241. Vitus Zsigmond ifj.	ellenőr
211. Szövérfi Márton	nyugdíjas	242. Zajzon Albert	karbantartó
212. Szövérfi Tamás	nyugdíjas	243. Zajzon Sándor	gépkocsivezető
213. Szövérfi Margit	nyugdíjas	244. Zajzon Margit	nyugdíjas
214. Szövérfi Árpád	karbantartó	245. Zajzon Mária	postás
215. Szövérfi Ernő Gy.	technikus	246. Zajzon Anna	háziasszony
216. Szövérfi T. Márton	technikus	247. Zajzon Márton	nyugdíjas
217. Szövérfi József	mezőgépész	248. Zajzon Imre	földműves
218. Szövérfi Zoltán	hegesztő	249. Zajzon Mihály	földműves
219. Szövérfi Viktor	nyugdíjas		

Tartalomjegyzék

Előszó	5
Backamadaras a Nyárádmentén	7
<i>(Náznán Jerő)</i>	
Backamadaras földrajzi és természetrajzi viszonyai	10
Domborzati viszonyok	12
Falu határán előforduló talajtípusok	14
Éghajlat	16
Backamadaras határa	17
Backamadaras az évszázadok során	19
<i>(Pál Antal Sándor)</i>	
Rövid visszapillantás a falu keletkezésére. Székely település	19
Backamadaras az önálló fejedelemség korában	22
Backamadaras a Rákóczi-féle szabadságharc és 1848. között	30
Backamadaras az 1848-1849 évi forradalom és szabadságharc idején	43
Backamadaras 1849-1918 között	48
Backamadaras a két világháború között. Kisebbségi sors	61
A kommunizmus jármában	68
<i>(Pál-Antal Sándor, Makkai Endre)</i>	
A szövetkezeti élet Backamadarason	83
<i>(Makkai Endre)</i>	
Hangya Fogyasztási, Termelő és Értékesítő Szövetkezet	83
Backamadaras és vidéke Tejszövetkezet	83
Hitelszövetkezet	85
Fogyasztási szövetkezet	86
	209

A népességi viszonyok az évszázadok során	87
<i>(Pál-Antal Sándor)</i>	
Adatok a Backamadaras XVI-XVIII. századi népességi viszonyáról	87
A népességi viszonyok alakulása a XIX. században	91
Nyelvi, vallási és nemzetiségi viszonyok az évszázadok során	99
A népesség állapota és népmozgalom Backamadarason a XX. században	103
<i>(Pál-Antal Sándor, Kiss Ferenc)</i>	
A névhasználat Backamadarason	116
<i>(Pál-Antal Sándor, Kiss Ferenc)</i>	
Mozzanatok a református Egyházközség életéből	126
<i>(Gáspár András)</i>	
A backamadarasi iskola története	154
<i>(Kall Zsolt, Szigeti György)</i>	
Művelődési élet a faluban	166
<i>(Szigeti György)</i>	
Népi hagyományok, népszokások	173
<i>(Náznán ILdtkó)</i>	
Backamadarasi Kiss Gergely	197
<i>(Gáspár András)</i>	
Jegyzetek	199
Képek jegyzéke	204
A előfizetők névsora	206